

SAMFUNNSØKONOMISKE STUDIER

46

**INNTEKTSFORDELING
OG LEVEKÅR**

**INCOME DISTRIBUTION
AND LEVEL OF LIVING**

Av/By

**ARNE STØTTRUP ANDERSEN, JAN ERIK KRISTIANSEN,
ODD SKARSTAD OG HANS PETTER WILSE**

**STATISTISK SENTRALBYRÅ
CENTRAL BUREAU OF STATISTICS OF NORWAY
OSLO 1980**

SAMFUNNSØKONOMISKE STUDIER NR. 46

**INNTEKTSFORDELING
OG LEVEKÅR**

**INCOME DISTRIBUTION
AND LEVEL OF LIVING**

Av/By

**ARNE STØTTRUP ANDERSEN, JAN ERIK KRISTIANSEN,
ODD SKARSTAD OG HANS PETTER WILSE**

**STATISTISK SENTRALBYRÅ
CENTRAL BUREAU OF STATISTICS OF NORWAY
OSLO 1980**

FORORD

Denne publikasjonen inneholder en framstilling av sammenhengen mellom fordelingen av inntekt i befolkningen og enkelte sider ved levekårene: Husholdningenes økonomi og boforhold, sysselsetting og arbeidsforhold og helse. Grunnlaget for framstillingen er undersøkelser om disse sider ved levekårene som Statistisk Sentralbyrå tidligere har gjennomført, nemlig Forbruks- og inntektsundersøkelsen 1973, Helseundersøkelse 1975 og en undersøkelse av arbeidsforhold i 1975.

En prosjektgruppe har stått for de analyser som her blir lagt fram. Odd Skarstad har skrevet om husholdningenes levestandard, Hans Petter Wilse om sysselsetting og arbeidsforhold, Jan Erik Kristiansen om boforhold, mens Arne Støttrup Andersen har skrevet de innledende kapitlene og kapitlet om helse.

Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 25. september 1980

Petter Jakob Bjerve

PREFACE

This publication contains a presentation of the relationship between the distribution of income in the population and certain aspects of the level of living: Household economy and housing conditions, employment, working conditions and health. The presentation is based on the following surveys conducted by the Central Bureau of Statistics: The Survey of Consumer Expenditure 1973, The Survey of Income 1973, The Health Survey 1975 and a survey on working conditions in 1975.

This analysis has been prepared by a project group. Odd Skarstad has written the chapter on household economy, Hans Petter Wilse has written about employment and working conditions, Jan Erik Kristiansen has written about housing conditions, while the introducing chapters and the chapter on health has been written by Arne Støttrup Andersen.

Central Bureau of Statistics, Oslo, 25 September 1980

Petter Jakob Bjerve

INNHold

	Side
Figurregister	11
Tabellregister	12
Sammendrag	23
1. Innledning	32
1.1. Bakgrunn og målsetting for undersøkelsen	33
2. Definisjon og avgrensning av inntektsgruppene	36
2.1. Innledning	36
2.2. Inntektsbegrep	36
2.3. Absolutte og relative definisjoner av lavinntektsgruppen	38
2.4. Gruppering etter inntekt for forskjellige typer husholdninger	39
2.5. Avgrensning av inntektsgrupper	42
2.6. Lavinntektsgrupper avgrenset etter forskjellige metoder	46
3. Husholdningenes levestandard	50
3.1. Innledning	50
3.2. Datagrunnlaget	54
3.3. Inntekt og husholdningenes levestandard	55
3.4. Skatter og stønader	63
4. Sysselsetting og arbeidsforhold	66
4.1. Innledning	66
4.1.1. Formål og problemstillinger	66
4.1.2. Datamaterialet	68
4.2. Sysselsetting, lønn og inntekt 1975	69
4.2.1. Innledning	69
4.2.2. Deltaking i inntektsgivende arbeid	70
4.2.3. Noen forhold som reduserer mulighetene for å arbeide	83
4.2.4. Lønn	89
4.3. Arbeidsforhold	97
4.3.1. Innledning	97
4.3.2. Arbeidsforhold og inntekt	99
4.3.3. Fysisk arbeidsmiljø	101
4.3.4. Formelle trekk ved arbeidet	111
4.3.5. Psykososiale arbeidsforhold	114
5. Boforhold	118
5.1. Innledning	118
5.1.1. Formål og problemstillinger	118
5.1.2. Om datamaterialet	121
5.1.3. Begreper og definisjoner	122

	Side
5.2. Boutgifter	124
5.2.1. Forholdet mellom inntekt og boutgifter	125
5.2.2. Boutgiftsandel	128
5.3. Boform	130
5.3.1. Hustype	131
5.3.2. Eie-, leieforholdet til boligen	133
5.4. Boligstandard	135
5.4.1. Sanitærstandard	137
5.5. Boligens størrelse	146
5.5.1. Antall rom og boareal	146
5.5.2. Botetthet	149
5.5.3. Hvem bor trangt?	154
5.6. Bokkvalitet	157
5.6.1. Sammenhengen mellom boligens sanitærstandard og botettheten	157
5.6.2. Bokkvalitet	161
6. Helseforhold	168
6.1. Innledning	168
6.1.1. Helsebegreper	168
6.1.2. Inntekt	173
6.1.3. Helse og inntekt	173
6.2. Datagrunnlaget	178
6.3. Inntekt og sykedager	179
6.3.1. Tallet på sykedager som mål på helsetilstand	180
6.3.2. Sykedager og inntekt	182
6.3.3. Inntekt og sykedager på grunn av akutte og kro- niske syketilfelle	189
6.4. Fysisk funksjonsevne	195
6.5. Syketilfelle og inntekt	202
6.5.1. Helsemål som bygger på syketilfelle	203
6.5.2. Inntekt og akutte syketilfelle	204
6.5.3. Inntekt og kroniske syketilfelle	206
6.5.4. Inntekt og kroniske syketilfelle etter diagnose .	210
6.5.5. Sammenlikninger av helseforhold i ulike inntekts- grupper på grunnlag av sykedager og kroniske syketilfelle	213
6.6. Psykisk helse og inntekt	214

	Side
6.7. Yrkesaktivitet og sammenhengen mellom helse og inntekt ..	218
6.7.1. Innledning	218
6.7.2. Yrkesaktivitet, sykedager og inntekt	220
6.7.3. Yrkesaktivitet, syketilfelle og inntekt	224
6.7.4. Et forsøk på en tolkning av forskjellen i sammenheng mellom sykedager og inntekt og mellom kroniske syketilfelle og inntekt	226
Sammendrag på engelsk	228
Litteratur	238
Vedlegg	
1. Noen inntektsbegreper	241
2. Tabeller	243
3. Definisjon av kronisk sykdom	257
Utkommet i serien SØS	261

Standardtegn i tabeller

- . Tall kan ikke forekomme
- .. Oppgave mangler
- : Tall kan ikke offentliggjøres
- Null
- 0 Mindre enn 0,5 av den brukte enhet
- 0,0 Mindre enn 0,05 av den brukte enhet

CONTENTS

	Page
Index of figures	11
Index of tables	12
1. Introduction	32
1.1. Background and purpose for the study	33
2. Definition and delimitation of the income groups	36
2.1. Introduction	36
2.2. Concept of income	36
2.3. Absolute and relative definitions of the low income group	38
2.4. Grouping by income for different types of households	39
2.5. Delimitation of income groups	42
2.6. Low income groups delimited according to different methods	46
3. Standard of living for households	50
3.1. Introduction	50
3.2. The source of data	54
3.3. Income and standard of living for the households	55
3.4. Taxes and allowances	63
4. Employment and working conditions	66
4.1. Introduction	66
4.1.1. Purpose and main issues	66
4.1.2. The source of data	68
4.2. Employment, wage and income 1975	69
4.2.1. Introduction	69
4.2.2. Participation in economic activity	70
4.2.3. Some conditions that reduce the possibilities for work	83
4.2.4. Wage	89
4.3. Working conditions	97
4.3.1. Introduction	97
4.3.2. Working conditions and income	99
4.3.3. Physical working conditions	101
4.3.4. Formal working conditions	111
4.3.5. Psychosocial working conditions	114
5. Housing conditions	118
5.1. Introduction	118
5.1.1. Purpose and main issues	118
5.1.2. Source of data	121
5.1.3. Concepts and definitions	122

	Page
5.2. Housing expenditures	124
5.2.1. Relation between income and housing expenditures	125
5.2.2. Housing expenditure as percentage of total consumption expenditure	128
5.3. Type of house and tenure status	130
5.3.1. Type of house	131
5.3.2. Tenure status	133
5.4. Housing standard	135
5.4.1. Sanitary standard	137
5.5. Size of the dwelling	146
5.5.1. Number of rooms and dwelling space	146
5.5.2. Density of occupants	149
5.5.3. Who lives in overcrowded dwellings	154
5.6. Quality of housing	157
5.6.1. The relation between the sanitary standard of the dwelling and the density of occupants	157
5.6.2. Quality of housing	161
6. Health	168
6.1. Introduction	168
6.1.1. Concepts of health	168
6.1.2. Income	173
6.1.3. Health and income	173
6.2. Source of data	178
6.3. Income and days of illness	179
6.3.1. Number of days of illness as an indicator of health condition	180
6.3.2. Days of illness and income	182
6.3.3. Days of illness from acute and chronic cases of illness and income	189
6.4. Physical ability	195
6.5. Cases of illness and income	202
6.5.1. Health indicators constructed from cases of illness	203
6.5.2. Income and acute cases of illness	204
6.5.3. Income and chronic cases of illness	206
6.5.4. Income and chronic cases of illness by diagnosis	210
6.5.5. Comparisons of health in different income groups on the basis of days of illness and chronic cases of illness	213
6.6. Psychic health and income	214

	Page
6.7. Economic activity and the relation between health and income	218
6.7.1. Introduction	218
6.7.2. Economic activity, days og illness and income ...	220
6.7.3. Economic activity, cases of illness and income ..	224
6.7.4. An attempt to interpret the difference in relationship between days of illness and income and between cases of chronic illness and income	226
Summary in English	228
References	238
 Appendices	
1. Some concepts of income	241
2. Tables	243
3. Definition of chronic illness	257
Issued in the series Social Economic Study (SES)	261

Explanation of Symbols in Tables

- . Category not applicable
- .. Data not available
- : Not for publication
- Nil
- 0 Less than 0.5 of unit employed
- 0,0 Less than 0.05 of unit employed

FIGURREGISTER

	Side
1. Skisse av modell for sammenheng mellom inntekt og arbeidsforhold	67
2. Skisse av mulig forklaringsmodell for husholdningsinntekt	71
3. Gjennomsnittlig antall personer pr. husholdning i forskjellige inntektsgrupper som var hovedinntektstakere, biinntektstakere mv.	74
4. Skjematisk framstilling av sammenheng mellom inntekt og boligens standard og størrelse	147
5. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode etter type aktivitetsnedsettelse for menn og kvinner i ulike inntektsgrupper	184
6. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper	188
7. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode som alene skyldes kroniske eller akutte syketilfelle for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper	194

TABELLREGISTER

	Side
DEFINISJON OG AVGRENSNING AV INNTEKTSGRUPPENE	
1. Fordeling av husholdningenes samlede inntekter i forskjellige husholdningstyper	44
2. Lavinntektsgrenser for forskjellige husholdningstyper ved forskjellige metoder for avgrensning av lavinntektsgrupper regnet i forhold til inntektsgrensen for ektepar med 1 barn	48
HUSHOLDNINGENES LEVESTANDARD	
3. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, forbruksutgift, verdi av naturalytelser og egenproduksjon for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper	56
4. Gjennomsnittlig formue, gjeld og beholdning av varige goder pr. husholdning i forskjellige inntektsgrupper	56
5. Gjennomsnittlig inntekt, forbruksutgift, skatter og avgifter og offentlige stønader for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper	64
SYSSELSETTING, LØNN OG INNTEKT 1975	
6. Gjennomsnittlig samlet arbeidstid for husholdningene i forskjellige inntektsgrupper	72
7. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer i 1975 pr. person i inntektsgivende arbeid i 1975 i forskjellige inntektsgrupper	73
8. Andel av personer i ulike grupper som har deltatt i inntektsgivende arbeid i 1975 og andelene som hadde inntekt av eget arbeid og pensjon/trygd som viktigste kilde til livsopphold ..	76
9. Hovedinntektstakers gjennomsnittlige andel av samlet arbeidstid i husholdninger i ulike inntektsgrupper	79
10. Andel av husholdningene som ikke har oppgitt noen arbeidstimer for 1975	79
11. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer i 1975 for hovedinntektstakere som deltok i inntektsgivende arbeid i forskjellige inntektsgrupper. Standardavvik i parentes	80
12. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer i 1975 for biinntektstakere i grupper for inntekt og hovedinntektstakers kjønn. Standardavvik i parentes	81
13. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer i 1975 for husholdninger og hovedinntektstakere i grupper for inntekt og hovedinntektstakers yrkesstatus. Standardavvik i parentes	82
14. Andel av personer i forskjellige inntektsgrupper som var arbeidsledige i 1975 og andel av yrkesdeltakere som hadde sykefravær og permisjon uten lønn	85
15. Arbeidsledige etter varighet av ledigheten i forskjellige inntektsgrupper	85
16. Permitterte uten lønn i ulike inntektsgrupper, etter varighet av permisjon	87

SYSSELSETTING, LØNN OG INNTEKT 1975 (forts.)

17. Personer med sykefravær i 1975, etter varighet av sykefravær i forskjellige inntektsgrupper	88
18. Gjennomsnittlig antall uker med fravær fra arbeid pr. husholdning i forskjellige inntektsgrupper som følge av arbeidsledighet, permisjon uten lønn og sykefravær	88
19. Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt og gjennomsnittlig timelønn for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper	90
20. Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt og gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt under to alternative forutsetninger for grupper av husholdninger	94
21. Gjennomsnittlig timelønn for hovedinntektstakere og biinntektstakere i grupper for inntekt og hovedinntektstakers kjønn	96
22. Gjennomsnittlig timelønn for ansatte hovedinntektstakere og biinntektstakere i grupper for inntekt	96

ARBEIDSFORHOLD

23. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som var plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold	102
24. Andel av personer med inntektsgivende arbeid i 1975 i forskjellige inntektsgrupper som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold	103
25. Andel av menn og kvinner med inntektsgivende arbeid i 1975 i forskjellige inntektsgrupper som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold	105
26. Andel av ansatte som var plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold i grupper for kjønn og inntekt	106
27. Andel av personer med inntektsgivende arbeid i 1975 som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold i grupper for yrke og inntekt	108
28. Andel av ansatte i grupper for timelønn som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold	110
29. Andel av ansatte i grupper for kjønn og timelønn som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold	111
30. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som hadde fast lønn, skiftarbeid eller fast nattarbeid og tyngende arbeidsreise	112
31. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som hadde forskjellige fordeler eller rettigheter i sitt arbeid	114
32. Ansatte i forskjellige inntektsgrupper, etter om de synes arbeidet er psykisk anstrengende	115
33. Ansatte i forskjellige inntektsgrupper, etter om det var uoverensstemmelser mellom under- og overordnede og etter om det var uoverensstemmelser mellom arbeidskamerater	116
34. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som hadde bestemte friheter i arbeidet	116
35. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som hadde bestemte fordeler som berører trygghet i arbeidet	117

BOFORHOLD

36. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper	126
37. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige familiefaser og inntektsgrupper	127
38. Gjennomsnittlig boutgiftsandel for husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper	129
39. Andelen husholdninger med høy boutgiftsandel i forskjellige inntektsgrupper og bostedsstrøk	129
40. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter hustype ...	131
41. Husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper, etter hustype	132
42. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter eie-, leieforholdet til boligen	134
43. Husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper, etter eie-, leieforholdet	134
44. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter husets byggeår	136
45. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter sanitærstandard	137
46. Husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper, etter sanitærstandard	138
47. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellige eie-, leieforhold til boligen, som bor i boliger med både WC og bad/dusj	140
48. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og grupper for hovedinntektstakerens yrkesaktivitet, som bor i boliger som har både WC og bad/dusj	141
49. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og familiefaser, som bor i boliger som har både WC og bad/dusj ..	142
50. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig antall barn, som bor i boliger som har både WC og bad/dusj	143
51. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med ulik sanitærstandard	143
52. Boutgiftsandel for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med ulik sanitærstandard	144
53. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter sanitærstandard og boutgiftsandel	145
54. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter antall rom	148
55. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter boligens areal	149
56. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter antall personer pr. rom	150
57. Gjennomsnittlig antall personer pr. rom i husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig innflyttingsår ..	151
58. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig antall rom	152

BOFORHOLD (forts.)

59. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig antall rom, som har tilfredstillende sanitærstandard	153
60. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig antall rom, som bor i spredtbygde strøk	153
61. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og bostedsstrøk, som bor trangt	155
62. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og familiefaser, som bor trangt	156
63. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og som bor trangt/ikke trangt	157
64. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig sanitærstandard, som bor trangt	159
65. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter sanitærstandard og romslighet	160
66. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter bokvalitet	162
67. Andelen husholdninger med tilfredsstillende bolig i grupper for inntekt og bosted/eie-, leieforholdet til boligen/hovedpersonens yrkesaktivitet/familietype/antall barn i husholdningen	164
68. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med ulik bokvalitet	165
69. Boutgiftsandel for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med ulik bokvalitet	166
70. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter bokvalitet og boutgiftsandel	167

HELSEFORHOLD

71. De viktigste dødsårsaker i Norge	174
72. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode for menn og kvinner i forskjellige inntektsgrupper	183
73. Menn og kvinner i ulike inntektsgrupper etter antall sykedager i en 14-dagersperiode	185
74. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper	186
75. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode som alene skyldes kroniske syketilfelle for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper	191
76. Gjennomsnittlig antall sykedager i perioden som alene skyldes akutte syketilfelle for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper	192
77. Gjennomsnittlig antall sykedager i perioden som både skyldes akutte og kroniske syketilfelle for menn og kvinner i ulike inntektsgrupper	192
78. Andel av menn og kvinner i ulike inntektsgrupper, som har ulike typer nedsatt fysisk funksjonsevne	196

HELSEFORHOLD (forts.)

79. Andel av menn og kvinner med middels eller sterkt nedsatt fysisk funksjonsevne i ulike aldersgrupper, som ikke har noen kroniske syketilfelle (medregnet medfødte syketilfelle)	197
80. Menn og kvinner i ulike inntektsgrupper, etter fysisk funksjonsevne	198
81. Menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper, etter fysisk funksjonsevne	200
82. Andel som er yrkesaktive blant menn i alderen 16-66 år i grupper med forskjellig inntekt og fysisk funksjonsevne	201
83. Akutte syketilfelle oppstått i perioden pr. 100 menn og kvinner i grupper for alder og inntekt	205
84. Kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse pr. 100 menn og kvinner i grupper for alder og inntekt	206
85. Kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse pr. 100 menn og kvinner i grupper for alder, inntekt og behandling	209
86. Kroniske syketilfelle i ulike diagnosegrupper ved periodens begynnelse pr. 100 menn i grupper for inntekt. Aldersstandardisert	211
87. Kroniske syketilfelle i ulike diagnosegrupper ved periodens begynnelse pr. 100 kvinner i grupper for inntekt. Aldersstandardisert	212
88. Syketilfelle i diagnosegruppen "nervøse lidelser" ved periodens begynnelse pr. 100 menn og kvinner i grupper for alder ..	216
89. Andel av menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper, som har hatt nervøse plager de siste 14 dager	217
90. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode for menn og kvinner 16 år og over i grupper for alder, inntekt og yrkesaktivitet	221
91. Andel uføre av voksne ikke yrkesaktive menn og kvinner i forskjellige alders- og inntektsgrupper	222
92. Tallet på kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse pr. 100 menn og kvinner med forskjellig yrkesaktivitet, inntekt og alder	225

INDEX OF FIGURES

	Page
1. Sketch of a model of the relationship between income and working conditions	67
2. Sketch of possible model explaining household income	71
3. Average number of persons per household in different income groups who were main income earners, secondary income earners and so forth	74
4. Schematic presentation of the relationship between income and standard and size of the dwelling	147
5. Average number of days with illness in a 2-week period by type of activity reduction for males and females in different income groups	184
6. Average number of days with illness in a 2-week period for males and females in different age groups and income groups ...	188
7. Average number of days with illness in a 2-week period which are caused only by chronic cases of illness or only by acute cases of illness for males and females in different age groups and income groups	194

INDEX OF TABLES

	Page
DEFINITION AND DELIMITATION OF INCOME GROUPS	
1. Distribution of total income for the households in different types of households	44
2. Low income limits for different types of households when using different methods for delimiting low income groups calculated relatively to the income limit for married couples with 1 child	48
STANDARD OF LIVING FOR HOUSEHOLDS	
3. Average income, disposable income, consumption expenditure, value of payments in kind and self-produced commodities for households in different income groups	56
4. Average property, liabilities and stock of durable goods per household in different income groups	56
5. Average income, total consumption expenditure, tax and contributions and national allowances for households in different income groups	64
EMPLOYMENT, WAGE AND INCOME 1975	
6. Average total working hours for households in different income groups	72
7. Average working hours in 1975 per person employed in 1975 in different income groups	73
8. Percentage of persons in different groups who have been employed in 1975 and percentage who had income from work or pension as most important source of livelihood	76
9. Average of working hours for main income earner as percentage of total working hours in the household in different income groups	79
10. Percentage of households for which no working hours in 1975 are registered	79
11. Average number of working hours in 1975 in different income groups for main income earners who had been employed. Standard deviation in parenthesis	80
12. Average number of working hours in 1975 for secondary income earners in groups by income and sex of main income earner. Standard deviation in parenthesis	81
13. Average number of working hours in 1975 for households and main income earners in groups by income and main income earner's status. Standard deviation in parenthesis	82
14. Percentage of persons in different income groups who were unemployed in 1975 and percentage of employed in 1975 who had been absent from work due to illness or who had been temporarily dismissed without pay	85

EMPLOYMENT, WAGE AND INCOME 1975 (cont.)

15. Unemployed by duration of unemployment in different income groups	85
16. Temporarily dismissed without pay in different income groups by duration of dismissal	87
17. Persons who have been absent from work due to illness in 1975 by duration of absence in different income groups	88
18. Average number of weeks with absence from work due to unemployment, temporary dismissal without pay and due to illness per household in different income groups	88
19. Average pensionable income and average pay per hour worked for households in different income groups	90
20. Average pensionable income and average pensionable income under two alternative presuppositions for groups of households	94
21. Average pay per hour for main income earners and secondary income earners in groups by income and sex of main income earner	96
22. Average pay per hour for main income earners and secondary income earners who are salaried employees or wage earners in groups by income	96

WORKING CONDITIONS

23. Percentage of salaried employees and wage earners in different income groups troubled by certain working conditions	102
24. Percentage of persons employed in 1975 in different income groups who were troubled much or somewhat by certain working conditions	103
25. Percentage of males and females employed in 1975 in different income groups who were troubled much or somewhat by certain working conditions	105
26. Percentage of salaried employees and wage earners who were troubled by certain working conditions in groups by sex and income	106
27. Percentage of persons employed in 1975 who were troubled much or somewhat by certain working conditions in groups by occupation and income	108
28. Percentage of salaried employees and wage earners in groups by salary/wage per hour who were troubled much or somewhat by certain working conditions	110
29. Percentage of salaried employees and wage earners in groups by sex and salary/wage per hour who were troubled much or somewhat by certain working conditions	111
30. Percentage of salaried employees and wage earners in different income groups who had a fixed wage, shiftwork or regular night work and a burdensome journey to work	112
31. Percentage of salaried employees and wage earners who had different rights and advantages in their job	114
32. Salaried employees and wage earners in different income groups, by their evaluation of their work as psychically fatiguing	115

WORKING CONDITIONS (cont.)

33. Salaried employees and wage earners in different income groups, by occurrence of conflicts among subordinates and superiors and by conflicts among colleges	116
34. Percentage of salaried employees and wage earners in different income groups who had certain kinds of autonomy at work	116
35. Percentage of salaried employees and wage earners in different income groups who had certain advantages in their job	117

HOUSING CONDITIONS

36. Total housing expenditure per year for households in different areas of residence and income groups	126
37. Total housing expenditure per year for households in different life cycle phases and income groups	127
38. Housing expenditure as a percentage of total consumption expenditure for households in different areas of residence and income groups	129
39. Percentage of households in different areas of residence and income groups having high housing expenditure	129
40. Households in different income groups, by type of building	131
41. Households in different areas of residence and income groups, by type of building	132
42. Households in different income groups, by tenure status	134
43. Households in different areas of residence and income groups, by tenure status	134
44. Households in different income groups, by year of construction of the building	136
45. Households in different income groups, by sanitary standard ...	137
46. Households in different areas of residence and income groups, by sanitary standard	138
47. Percentage of households in different income groups and with different tenure status having private W.C. and bath/shower	140
48. Percentage of households in different income groups and with main income earner in different groups of economic activity, living in dwellings with both W.C. and bath/shower	141
49. Percentage of households in different income groups and life cycle phases having private W.C. and bath/shower	142
50. Percentage of households in different income groups and with different number of children having private W.C. and bath/shower	143
51. Total housing expenditure per year for households in different income groups and with different sanitary standard	143
52. Housing expenditure as a percentage of total consumption expenditure for households in different income groups and with different sanitary standard	144
53. Households in different income groups, by sanitary standard and by housing expenditure as percentage of total consumption expenditure	145

	Page
HOUSING CONDITIONS (cont.)	
54. Households in different income groups, by number of rooms	148
55. Households in different income groups, by dwelling space	149
56. Households in different income groups, by number of persons per room	150
57. Average number of persons per room in households in different income groups and with different years of taking occupancy ...	151
58. Total housing expenditure per year for households in different income groups and with different number of rooms	152
59. Percentage of households in different income groups and with different number of rooms, having satisfactory sanitary standard	153
60. Percentage of households in different income groups and with different number of rooms, living in sparsely populated areas .	153
61. Percentage of households in different income groups and areas of residence, living in overcrowded dwellings	155
62. Percentage of households in different income groups and life cycle phases, living in overcrowded dwellings	156
63. Total housing expenditure per year for households in different income groups and living in overcrowded/not overcrowded dwellings .	157
64. Percentage of households in different income groups and with different sanitary standard, living in overcrowded dwellings .	159
65. Households in different income groups, by sanitary standard and by crowdedness	160
66. Households in different income groups, by housing quality	162
67. Percentage of households with satisfactory housing in groups by income and area of residence/tenure status/economic activity of main income earner/type of family/number of children in the household	164
68. Total housing expenditure per year for households in different income groups and with different housing quality	165
69. Housing expenditure as a percentage of total consumption expenditure for households in different income groups and with different housing quality	166
70. Households in different income groups, by housing quality and by housing expenditure as percentage of total consumption expenditure	167
HEALTH CONDITIONS	
71. The most important causes of death in Norway	174
72. Average number of days with illness in a 2-week period for males and females in different income groups	183
73. Males and females in different income groups by number of days with illness in a 2-week period	185
74. Average number of days with illness in a 2-week period for males and females in different age groups and income groups ..	186

HEALTH CONDITIONS (cont.)

75.	Average number of days with illness in a 2-week period which are caused only by chronic cases of illness for males and females in different age groups and income groups	191
76.	Average number of days with illness in the period which are caused only by acute cases of illness for males and females in different age groups and income groups	192
77.	Average number of days with illness in the period which are caused by both acute and chronic cases of illness for males and females in different income groups	192
78.	Percentage of males and females in different income groups who have different types of reduced physical ability	196
79.	Percentage of males and females with middle or strongly reduced physical ability in different age groups, who are without chronic cases of illness (congenital cases of illness included)	197
80.	Males and females in different income groups, by physical ability	198
81.	Males and females in different age groups and income groups, by physical ability	200
82.	Percentage of males in the age of 16-66 years in groups with different income and physical ability who are economically active	201
83.	New cases of acute illness registered in the period per 100 males and females in groups for age and income	205
84.	Cases of chronic illness at the beginning of the period per 100 males and females in groups for age and income	206
85.	Cases of chronic illness at the beginning of the period per 100 males and females in groups for age, income and treatment	209
86.	Cases of chronic illness in different diagnostic groups at the beginning of the period per 100 males in groups for income. Standardized by age	211
87.	Cases of chronic illness in different diagnostic groups at the beginning of the period per 100 females in groups for income. Standardized by age	212
88.	Cases of illness in the diagnostic group "nervous conditions" at the beginning of the period per 100 males and females in groups for age	216
89.	Percentage of males and females in different age groups and income groups who have had nervous troubles the last 2 weeks .	217
90.	Average number of days with illness in a 2-week period for males and females 16 years and older in groups for age, income and economic activity	221
91.	Percentage disabled of economically inactive grown-up males and females in different age groups and income groups	222
92.	Number of cases of chronic illness at the beginning of the period per 100 males and females in groups for economic activity, income and age	225

SAMMENDRAG

Det spørsmål denne publikasjonen vil bidra til å belyse er om det finnes noen sammenheng mellom fordelingen av økonomiske goder blant husholdningene og fordelingen av enkelte andre sider ved levekårene. Når vi her tar utgangspunkt i fordelingen av økonomiske goder har det sammenheng med at inntekt fra et fordelingspolitisk synspunkt er en svært viktig side ved levekårene, kanskje den viktigste. En har bl.a. også derfor lenge drøftet om det er noen systematisk sammenheng mellom fordelingen av inntekt og fordelingen av andre goder i samfunnet. Den utvidelse i synet på befolkningens levekår som ligger til grunn for en slik interesse har også vist seg på et nærliggende område. En harnemlig i stigende grad blitt opptatt av virkningene av den økonomiske aktivitet i samfunnet på andre sider ved levekårene enn de rent økonomiske.

Undersøkelsen tar opp samsvaret mellom fordelingen av inntekt og fordelingen av bare et begrenset utvalg av levekårskomponenter, nemlig helse, boforhold, sysselsetting og arbeidsforhold og økonomiske forhold, (utover inntekt) og innen disse igjen bare et utvalg av indikatorer. De konklusjoner vi kommer fram til om sammenhengen mellom inntekt og levekår vil være preget av det utvalg vi har gjort. Hadde en trukket inn andre sider ved levekårene som bomiljø, fritid, sosial tilhørighet ville bildet kanskje blitt et noe annet.

Analysene av de ulike sider ved levekårene er basert på undersøkelser som tidligere er gjennomført av Statistisk Sentralbyrå. Det er forbruksundersøkelsen 1973 og inntekts- og formuesundersøkelsen 1973, helseundersøkelsen 1975 og en undersøkelse av arbeidsforhold i 1975. Koblinger av skatteligningsmaterialene med forbruksundersøkelsen, helseundersøkelsen og undersøkelsen av arbeidsforhold gir grunnlag for avgrensning av inntektsgrupper i disse undersøkelsene. Avgrensningen i de ulike undersøkelsene er foretatt etter samme metode. Det forhold at analysene bygger på forskjellige undersøkelser innebærer at det har vært små muligheter for å undersøke sammenhengen mellom inntekt og flere sider ved levekårene samtidig. Vi har måttet analysere sammenhengen mellom inntekt og enkelte levekårskomponenter hver for seg.

Arten av det problem som blir tatt opp her innebærer naturligvis at valget av inntektsbegrep og avgrensningen av inntektsgruppene blir helt avgjørende. Vi har ikke hatt mulighet for å gå inn på hvor robuste konklusjonene er overfor endringer i inntektsbegrep og avgrensning av inntektsgrupper, men det er neppe likegyldig hvilke valg en gjør her. Disse spørsmål er drøftet i kapittel 2.

Vi har tatt utgangspunkt i skattestatistikkens inntektsbegrep. Avgrensningen av de ulike inntektsgruppene skjer på grunnlag av husholdningsinntekt, og det er i avgrensningen tatt hensyn til at husholdninger

av forskjellig type med samme inntekt ikke har samme levestandard. Vi avgrenser inntektsgrupper som omfatter alle husholdninger som tilhører samme fraktil i inntektsfordelingen for den husholdningstype de tilhører. Denne avgrensningsmåten fører antakelig til at enslige forsørgere og husholdninger med mange barn blir noe underrepresentert i lavinnteksgruppen i forhold til det en ville fått med en del andre avgrensningsmåter som ofte blir brukt (se side 49).

Husholdningenes levestandard

Begrepet inntekt som avgrensningen av inntektsgruppene bygger på, har en rekke egenskaper som gjør det mindre egnet som mål på husholdningenes levestandard. I kapittel 3 sammenlikner vi inntektsgruppene med mål som vi må anta gir bedre uttrykk for husholdningenes levestandard, først og fremst disponibel inntekt og total forbruksutgift. Grunnlaget for sammenlikningen er forbruksundersøkelsen og inntekts- og formuesundersøkelsen 1973.

Forskjellen i gjennomsnittlig inntekt mellom inntektsgruppene er betydelig større enn forskjellen i gjennomsnittlig disponibel inntekt. Denne forskjellen er igjen større enn forskjellen i gjennomsnittlig total forbruksutgift mellom inntektsgruppene. Det inntrykk en får av forskjeller i levestandard på grunnlag av skattestatistikkens inntektsmål er altså betydelig overdrevet. Det er to forhold som for en stor del forklarer at forskjellen i gjennomsnittlig disponibel inntekt mellom inntektsgruppene er mindre enn forskjellen i gjennomsnittlig inntekt. For det første er inntektene til minstepensjonistene ikke registrert i skattestatistikkens inntektsbegrep. For det andre virker skattesystemet inntektsutjæmnende også etter at det er tatt hensyn til fradrag. Forskjellene i gjennomsnittlig disponibel inntekt og gjennomsnittlig total forbruksutgift mellom inntektsgruppene, forklares i noen grad ved at en må regne med positiv sparing i de høyere inntektsgruppene, og denne sparingen inngår ikke i total forbruksutgift.

Det er likevel vanskelig å forklare hvorfor gjennomsnittlig total forbruksutgift i de laveste inntektsgruppene er så mye større enn gjennomsnittlig disponibel inntekt (blant de 5 prosent av husholdningene med lavest inntekt er denne forskjellen nesten kr 11 000).

Dette må tolkes slik at både inntekt og disponibel inntekt er dårlige mål for levestandarden til husholdningene i lavinnteksgruppen når en betrakter denne i sin helhet. Den faktiske inntekt som er disponibel for forbruk må for deler av lavinnteksgruppen være betydelig høyere enn den registrerte inntekten viser.

Inntekt og disponibel inntekt er ikke like pålitelige som mål på levestandard i alle grupper. En oppdeling av husholdningene etter

husholdningstype og sosioøkonomisk gruppe tyder på at disponibel inntekt gir best uttrykk for levestandard i grupper der de ikke-yrkesaktive utgjør en stor andel. Både for ansatte og selvstendige var total forbruksutgift i gjennomsnitt kr 8 000 høyere enn disponibel inntekt i lavinntektsgruppen. Den tilsvarende forskjellen var vel kr 11 000 i lavinntektsgruppen blant ektepar med barn.

En må altså regne med at lavinntektsgruppen, slik den er avgrenset her på grunnlag av skattestatistikkens inntektsbegrep, vil omfatte betydelige undergrupper som ikke ville bli betraktet som lavinntektsgrupper, hvis en avgrenset etter inntektsbegreper som gav bedre uttrykk for levestandard. Dette ser ut til særlig å gjelde for grupper med stor andel yrkesaktive og barnefamilier.

I den seinere analysen må en derfor regne med at en eventuell sammenheng mellom "den faktiske inntekt" og et levekårs mål kan bli tilslørt av at skattestatistikkens inntektsmål i mange tilfeller ikke er noe godt uttrykk for husholdningenes levestandard.

Sysselsetting og arbeidsforhold

Vi behandler i kapittel 4 arbeid fra to sider: arbeid som kilde til inntekt og arbeid som et gode i seg selv.

En har i andre undersøkelser funnet at en ganske stor del av variasjonen i personlig inntekt kan forklares av variasjoner i arbeidstid. Vi har her lagt vekten på å undersøke hvordan arbeidsinnsatsen i samfunnet er fordelt på husholdninger, og på å undersøke sammenhengen mellom fordelingen av den samlede arbeidsinnsats i husholdningene og fordelingen av husholdningsinntekt.

Den samlede arbeidstid pr. husholdning varierer sterkt med inntekt, fra vel 1 600 timer pr. år i lavinntektsgruppen til 2 850 timer i høyinntektsgruppen. Lavinntektsproblemet synes altså i høy grad å avspeile en skjev fordeling av arbeid på husholdningene. Omtrent 2/3 av forskjellen i timetallene ovenfor skyldes imidlertid at det var en større andel helt yrkespassive i lavinntektsgruppen, og avspeiler altså at gruppen av trygdede i vesentlig grad er en lavinntektsgruppe.

Blant det store flertallet av husholdninger som utførte noe arbeid i 1975 (68 og 92 prosent i lav- og høyinntektsgruppen) er forskjellen i gjennomsnittlig arbeidstid mye mindre. Arbeidstiden i lavinntektsgruppen (ca. 2 400 timer pr. år) var nesten 80 prosent av arbeidstiden i høyinntektsgruppen.

Denne forskjellen framkommer ved at yrkesaktive kvinnelige hovedinntektstakere arbeidet færre timer i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppen, og for det andre ved at det var litt færre yrkesaktive

biinntektstakere i lavinnteksgruppen. Dessuten arbeidde biinntektstakerne i gjennomsnitt færre timer i lavinnteksgruppen. Mannlige yrkesaktive hovedinntektstakere arbeidde like mange timer i de tre innteksgruppene.

Forskjellene i arbeidstid mellom innteksgruppene kan ikke føres tilbake til forskjeller i arbeidsledighet, ufrivillig permittering uten lønn eller fravær på grunn av sykdom.

For den store andelen av lavinntektshusholdningene der en eller flere var yrkesaktive kan en bare i liten grad forklare lavinnteksstatus med liten arbeidsmengde i løpet av året. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer pr. år var vel over ett årsverk. Dette kan tyde på at variasjoner i "timelønn" er viktig for å forklare plasseringen i innteksgruppene.

Vi har vist at en utjamning av "pensjonsgivende inntekt pr. arbeidstime" mellom innteksgruppene fører til større likhet mellom innteksgruppene i gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt, enn en utjamning av arbeidstiden. En må imidlertid være oppmerksom på at i den grad pensjonsgivende inntekt ikke er et pålitelig mål på faktisk arbeidsinntekt vil også den beregnede timelønn være upålitelig.

I avsnitt 4.3 sammenliknes arbeidsforholdene for yrkesaktive i de ulike innteksgruppene. De sider ved arbeidsforholdene som blir sammenliknet, er først og fremst fysisk arbeidsmiljø, men også enkelte arbeidsvilkår som arbeidstidsordning, lønnsystem og enkelte andre sider som arbeidsreise, sosiale forhold på arbeidsplassen og trygghet i arbeidet. Utvalget av arbeidsforhold som sammenliknes er i høy grad bestemt av tilgjengelige data, og kan ikke anses for dekkende.

Totalt sett var det fysiske arbeidsmiljø noe dårligere i lavinnteksgruppen enn i høyinnteksgruppen. Forskjellene var størst når det gjaldt vurdering av om arbeidet var kroppslig anstrengende, og når det gjaldt plagsomme arbeidsstillinger, trekk og fuktighet. Forskjellene ellers var beskjedne.

Kvinner hadde bedre fysisk arbeidsmiljø enn menn, og forskjellene mellom innteksgruppene var noe mindre enn for menn. Innteksgrupperingen bygger på husholdningsinntekt. Dette gjør naturligvis sammenhengen mellom inntekt og arbeidsforhold mer indirekte, og vil kanskje gjøre denne sammenhengen svakere enn mellom personlig inntekt og arbeidsforhold. En må vente at dette særlig gjelder for kvinner. Et annet forhold som antakelig bidrar til å utviske sammenhengen mellom inntekt og fysisk arbeidsmiljø er at det ikke er noen rettlinjert sammenheng mellom beregnet timelønn og arbeidsforhold for ansatte. Det dårligste fysiske arbeidsmiljø finner en i gruppen med middels timelønn. Dette kan tolkes slik at visse grupper får kompensasjon for dårlige arbeidsforhold gjennom lønnen.

For de fleste trekk ved det fysiske arbeidsmiljø var det altså litt flere i lavinntektsgruppen som hadde plagsomme arbeidsforhold, men forskjellene var ikke store. Når det gjaldt arbeidsforhold som hadde med belastninger og klima å gjøre, var det forholdsvis store forskjeller.

Som nevnt er de opplysninger vi har om andre sider ved arbeidsforholdene nokså begrensede, og det er derfor ikke mulig på noen dekkende måte å sammenlikne arbeidsforholdene. Det var ingen eller små forskjeller mellom ansatte i ulike inntektsgrupper med hensyn til lønssystem, ubekvem arbeidstid og arbeidsreise. De fordeler og rettigheter i arbeidet vi har opplysninger om forekom oftere eller like ofte i høyinntektsgruppen som i lavinntektsgruppen. Størst var forskjellen i andelene som hadde pensjon utover folkepensjon, muligheter for lån og støtte til telefon.

Boforhold

Boforholdenes sammenheng med fordelingen av inntekt blir undersøkt i kapittel 5. Ut fra den betraktning at en bolig kjøpes på et marked skulle en vente en ganske sterk sammenheng mellom inntekt som mål for husholdningens ressurser og boforhold. En rekke forhold bidrar imidlertid til å komplisere en slik enkel betraktning. Vi har bl.a. pekt på trekk ved boligmarkedet, trekk ved husholdningen og preferansene i denne, på anskaffelsesmåte og anskaffelsestidspunkt for boligen.

Vi vil også understreke at de mål vi gjør bruk av, fanger opp bare visse sider ved boforholdene, og hovedsakelig det "indre bomiljø", dvs. kvaliteter ved selve boligen.

Resultatene bygger på opplysninger fra forbruksundersøkelsen 1973. Som en kunne vente var det betydelig variasjon i boutgiftene med inntekten, fra vel kr 3 300 pr. år i lavinntektsgruppen til vel kr 5 500 pr. år i høyinntektsgruppen. Avdrag på lån er ikke tatt med i disse tallene.

Det finnes ikke ett boligmarked, men en rekke lokale markeder. Det var da også stor forskjell på boutgiftene i ulike boligstrøk, og lavinntektshusholdninger i Oslo, Bergen og Trondheim hadde høyere boutgifter enn husholdninger med høy inntekt i spredtbygde strøk. Forskjellen i boutgift mellom inntektsgruppene var størst i tettbygde strøk. I tettbygde strøk og særlig i de største byene var boutgiftsandelen (dvs. boutgiftene i prosent av total forbruksutgift) størst, og større i lavinntektsgruppen enn i høyere inntektsgrupper. Forholdene på det lokale boligmarked er altså viktige.

Yngre familier hadde de høyeste boutgiftene, og i disse gruppene (pluss eldre familier med barn) var det også størst forskjell mellom boutgiftene i de ulike inntektsgruppene. En kan tolke dette slik at i de grupper der behovet for en god bolig må antas å være størst, og som sist

har vært ute på boligmarkedet, har plasseringen i inntektsfordelingen størst betydning.

Som i andre undersøkelser finner vi at lavinntektshusholdninger bor i boliger med dårligst sanitærstandard, 45 prosent manglet WC og/eller bad/dusj, sammenliknet med 32 og 12 prosent i gruppene med middels og høy inntekt. Disse forskjellene skyldes ikke at lavinntektshusholdninger oftere var bosatt i spredtbygde strøk, der boligenes standard var dårligere.

Det var imidlertid store variasjoner innen inntektsgruppene. I lavinnteksgruppen var det leieboere uten innskott, husholdninger med pensjonist som hovedinntektstaker og husholdninger av typen eldre enslige som hadde dårligst boligstandard. Vel 60 prosent av disse manglet WC og/eller bad/dusj. I lavinnteksgruppen hadde husholdninger med yrkesaktiv hovedinntektstaker og familier med barn høyest boligstandard, 35-40 prosent manglet WC og/eller bad/dusj.

For alle inntektsgrupper under ett øker boutgiften jo bedre boligens sanitærstandard er, også boutgiftsandelen øker litt. I lavinnteksgruppen finner en imidlertid at boutgiftsandelen er like høy eller høyere for husholdninger med lav boligstandard som for husholdninger med høy. Lavinntektshusholdninger som bor i boliger med lav standard, dette gjelder særlig ofte for gruppene ikke yrkesaktive, enslige og leieboere uten innskott, synes å stå svakt på boligmarkedet. Selv en dårlig bolig med en forholdsvis lav boutgift tar en like stor del av budsjettet som i andre husholdningsgrupper.

I undersøkelser av sammenhengen mellom inntekt og trangboddhet har en vanligvis funnet at det er færrest trangbodne i lavinnteksgruppen. Trangboddhet blir bestemt både av boligens og husholdningens størrelse. I avgrensningen av inntektsgruppene har vi tatt hensyn til husholdningenes sammensetning. Dette er forklaringen på at vi her finner at det var litt flere husholdninger som bodde trangt i lavinnteksgruppen enn i høyinnteksgruppen, henholdsvis 28 og 21 prosent. (Vi har definert husholdninger som bor trangt som de som har mer enn 1 person pr. rom, eller er enslige med 1 rom.)

Det var flest husholdninger som bodde trangt i tettbygde strøk. For hver av de ulike typer strøk var det samme andel som bodde trangt i de forskjellige inntektsgrupper. Andelen som bodde trangt var størst blant yngre enslige, og familier med barn, særlig yngre familier. Det var ikke noen forskjeller mellom inntektsgruppene i andelen som bodde trangt blant yngre familier med barn. Derimot var det ganske store forskjeller blant eldre familier med barn.

Helseforhold

Helse og inntekt er ikke direkte forbundet gjennom et marked, slik som inntekt og boforhold eller inntekt og sysselsetting. Det rår antakelig også noe større usikkerhet om sammenhengen mellom helse og inntekt i dag, enn tidligere.

Når en skal forsøke å besvare om det finnes en sammenheng mellom fordelingen av helse og inntekt i befolkningen, er et av de vanskeligste problemene at helsebegrepet er svært komplisert og til dels uklart, og at det ikke finnes noe sammenfattende mål som uttrykker alle variasjoner i individers helsetilstand. Vi har derfor undersøkt sammenhengen mellom inntekt og en rekke helsemål, i hovedtrekk mål som bygger på helsens betydning for funksjonsevnen og mål som bygger på diagnostiserte syketilfelle.

Vi kan sammenfatte variasjonene i de ulike helsemål mellom inntektsgruppene i befolkningen som helhet slik: Vi har funnet ganske betydelige forskjeller i gjennomsnittlig antall sykedager i de ulike inntektsgruppene både for menn og kvinner. For menn er det gjennomsnittlige antall sykedager i lavinnteksgruppen bortimot dobbelt så stort som i gruppen med høyest inntekt. For kvinner er forskjellen noe mindre. Forskjellene i gjennomsnittlig antall sykedager skyldes først og fremst sykedager på grunn av kroniske syketilfelle. Videre har vi funnet klare forskjeller i andelen med nedsatt fysisk funksjonsevne mellom inntektsgruppene. Disse forskjellene skyldes først og fremst forskjeller i andelen med middels eller sterkt nedsatt fysisk funksjonsevne.

Også når en tar utgangspunkt i helsemål som bygger på diagnostiserte syketilfelle finner en sikre forskjeller mellom inntektsgruppene. En finner flere syketilfelle i lavinnteksgruppen enn i de høyeste inntektsgrupper. Igjen er det de kroniske syketilfellene som ligger til grunn for forskjellene mellom inntektsgruppene. Relativt sett er imidlertid forskjellene mellom inntektsgruppene mindre enn det vi fant for mål som bygget på funksjonsevne. Og for kvinner gjaldt det at gruppen med middels inntekt i gjennomsnitt hadde flere kroniske syketilfelle enn lavinntektsgruppen.

En oppdeling av de kroniske syketilfelle i diagnosegrupper viser at den større hyppighet av kroniske lidelser i lavinnteksgruppen vesentlig var konsentrert om tre diagnosegrupper: Nervøse lidelser, hjerte- og karsykdommer og skjelett- og muskelsykdommer.

Når det gjelder psykisk helse er måleproblemene uten tvil større enn når det gjelder fysisk helse. Vi har dels brukt diagnoser som tilhører diagnosegruppen "nervøse lidelser", dels svar på spørsmål om den intervjuede har hatt nervøse plager de siste 14 dagene. På grunnlag av begge disse målene finner en helt konsistent at med økende inntekt var hyppigheten

av psykiske problemer avtagende eller konstant. De absolutte prosentforskjeller er imidlertid små. Med unntak av antallet akutte syketilfelle oppstått i en 2-ukers periode og sykedager som skyldes akutte syketilfelle, finner en for alle helsemaal som er brukt her bedre helse i de høyere inntektsgrupper enn i de lavere. Forskjellene mellom inntektsgruppene er størst for helsemaal som bygger på konsekvensene av helseproblemer for funksjonsevnen.

Disse forskjeller mellom inntektsgruppene skyldes ikke forskjellig alders- og kjønnsammensetning av disse gruppene. Det er imidlertid et ganske entydig mønster i sammenhengene mellom helse og inntekt i de ulike aldersgruppene.

For personer under 30 år var det stort sett ingen forskjeller i helsetilstanden i de ulike inntektsgruppene. Den sammenheng en finner i befolkningen som helhet mellom helse og inntekt skyldes først og fremst forholdene for personer over 50 år. Særlig for menn i alderen 50-66 år var det betydelige forskjeller mellom helsetilstanden i de ulike inntektsgruppene. Aldersgruppen 30-49 år inntar en mellomstilling. Det er forskjeller i helsetilstand mellom inntektsgruppene, de er imidlertid små, og bildet når en bruker forskjellige helseindikatorer er langt fra entydig. For kvinner i denne aldersgruppen er det et mønster som går igjen for flere helseindikatorer, nemlig at det er kvinner i gruppen med middels inntekt som har den dårligste helsetilstanden.

Formålet har i første rekke vært å undersøke om det finnes en sammenheng mellom fordelingen av helse og inntekt i befolkningen. Vurderingen av resultatet vil imidlertid avhenge ganske mye av hvordan denne sammenheng har oppstått. I siste avsnitt av kapittel 6 har vi drøftet dette spørsmålet noe.

Vi har skilt mellom to hovedtyper av mekanismer som kan ha betydning for sammenheng mellom helse og inntekt. Den ene består i at helseproblemer kan føre til endringer i yrkesaktivitet og derav følgende endringer i inntekt. Et eksempel er uførepensjonering. Den andre mekanismen består i at det er forhold i personenes livssituasjon og livshistorie som har sammenheng med inntekt og som virker belastende og nedbrytende på helsen. Naturligvis vil disse to mekanismer kunne virke samtidig. De forhold personer i lavinntektsgruppen lever under kan f.eks. føre til flere helseproblemer, og disse igjen kan føre til yrkespassivitet og nedgang i inntekt.

Den typen data vi har tillater ikke å avgjøre hvilken av mekanismene som er viktigst, eller hvor mye hver av dem betyr. Vi skal trekke fram noen resultater fra diskusjonen. Vi finner at ikke-yrkesaktive hadde flere sykedager og flere kroniske syketilfelle enn yrkesaktive. Dette

gjelder i de fleste kjønns- og aldersgrupper. Videre at en også blant ikke-yrkesaktive finner avtagende sykkelighet når inntekten øker. Dette har, særlig for menn, sammenheng med en høyere andel uføre i lavinntektsgruppen enn i de høyere inntektsgruppene.

Yrkesaktive har mindre sykkelighet enn ikke-yrkesaktive, dette gjelder særlig for aldersgruppen 50-66 år. Blant yrkesaktive finner vi at det er gjennomsnittlig flere sykedager for personer i lavinntektsgruppen enn i høyere inntektsgrupper. Derimot finner en ikke flere kroniske syketilfeller i lavinntektsgruppen enn i de andre inntektsgruppene.

Vi har argumentert for at den mest rimelige tolkning av disse resultater framkommer når en ser konsekvensene av sykdom som avhengig, ikke bare av sykdommen, men også av den sosiale situasjon til den syke. Det forhold at det ikke er noen forskjeller i gjennomsnittlig antall kroniske syketilfelle mellom inntektsgruppene kan ses som et resultat av en utvelgelsesprosess. Personer med kroniske sykdommer vil ha vanskeligere for å forbli (fullt) yrkesaktive i de yrkene som er typiske for lavinntektsgruppen, enn tilfellet er i høyinntektsgruppen. At det er flere sykedager blant yrkesaktive i lavinntektsgruppen enn i høyere inntektsgrupper, selv om de ikke har flere kroniske syketilfelle, kan på tilsvarende måte ses som et resultat av at det er vanskeligere å fungere under sykdom i de yrker som er typiske i lavinntektsgruppen.

Den sterkt avtagende andel uføre blant de ikke-yrkesaktive med økende inntekt kan tolkes som uttrykk for at virkningen av helseproblemer på yrkesaktiviteten er en viktig forklaring på sammenhengen mellom helse og inntekt. Diskusjonen ovenfor viser at den avtagende andel uføre også kan ses som et resultat av en utvelgelsesprosess, der syke personer i lavinntektsgruppen har vanskeligere for å forbli yrkesaktive. Det innledende spørsmål om betydningen av de to typer mekanismer kan derfor ikke anses å være klart besvart.

1. INNLEDNING

I denne analysen sammenliknes husholdninger med forskjellig plassering i inntektsfordelingen med hensyn på levestandard, sysselsetting og arbeidsforhold, boforhold og helse.

Statistisk Sentralbyrå gjennomførte i 1973/74 en intervjuundersøkelse for Levekårsundersøkelsen, en undersøkelse som ble satt i gang av regjeringen i 1972. Det er lagt fram en tabellpublikasjon med resultater fra intervjuundersøkelsen. Både før og etter gjennomføringen av denne intervjuundersøkelsen har det vært arbeid med spørsmål i tilknytning til en levekårsstatistikk i Byrået. Denne publikasjonen er ett resultat av dette arbeidet. Et viktig utgangspunkt for arbeidet har vært et ønske om å få et bedre innblikk i sammenhengen mellom de ulike sider ved levekårene. I dette tilfelle har vi undersøkt sammenhengen mellom en viktig side ved levekårene, nemlig husholdningenes økonomi, og enkelte andre sider ved levekårene. Det har også vært viktig å vinne erfaring med utnyttelse av annen statistikk for bredere analyser av levekår, og mer generelt å vinne erfaringer som kan komme til nytte i arbeidet med levekårsstatistikk.

Publikasjonen starter med en presentasjon av formålet med undersøkelsen, og en diskusjon av en del problemer eller vanskeligheter av mer teoretisk art i opplegget av analysen. Deretter følger en diskusjon av inntektsbegrep og av avgrensning av lavinntekts-husholdninger, og en presentasjon av det inntektsbegrep som er nyttet og den avgrensning av inntektsgrupper som er valgt.

I kapittel 3 forsøker vi å sammenlikne den "reelle økonomiske evne" til husholdningene, husholdningenes levestandard (se side 50), i de ulike inntektsgrupper. Det inntektsbegrep vi nytter, bygger på opplysningene i skattelikningsmaterialet, og det har en rekke begrensninger som mål på husholdningenes levestandard. I dette kapitlet behandles også kort skatter og overføringer fra det offentlige til husholdningene.

I de følgende kapitler undersøker vi sysselsetting og arbeidsforhold, boforhold og helse for personer og husholdninger i de ulike inntektsgrupper. Hovedvekten i framstillingen ligger på en beskrivelse av sammenhengen mellom fordelingen av inntekt og fordelingen av de andre sider ved levekårene som blir tatt opp.

Behandlingen av husholdningenes økonomi bygger i det vesentlige på forbruksundersøkelsen 1973 og inntekts- og formuesundersøkelsen 1973, behandlingen av sysselsetting og arbeidsforhold på en tilleggsundersøkelse til arbeidskraftundersøkelsen 1. kvartal 1976, "Arbeidsforhold i 1975" og på levekårsundersøkelsen 1973/74. Kapitlet om boforhold bygger på forbruksundersøkelsen 1973 og kapitlet om helse på helseundersøkelsen 1975.

1.1. Bakgrunn og målsetting for undersøkelsen

Begreper som inntekt og levekår eller velferd blir drøftet i en rekke sammenhenger, og inngår i mange forskjellige problemstillinger. Forholdet mellom og sammenhengen mellom på den ene siden inntekt og økonomiske forhold i det hele tatt og på den andre siden levekår eller velferd har vært og er et viktig tema. Det er i den forbindelse verdt å merke seg at arbeidet med sosiale indikatorer økte sterkt i omfang i en periode med sterk økonomisk vekst og et høyt økonomisk nivå.

Blant sosialøkonomer har det lenge vært interesse for forholdet mellom inntekt og velferd. Inntekt har tradisjonelt vært vidt akseptert som en indikator på velferd, Bentzel (1970 : 254), og "i økonomisk litteratur er det alminnelig enighet om at stigende inntekt betyr stigende velferd", Rødseth (1977 : 24). En kan også vise til diskusjonen omkring bruken av endringer i nasjonalproduktet som et mål på velferdsendring.

Andre eksempler er diskusjonen om de indirekte virkningene av økonomisk vekst for levekår. En er her ikke alene opptatt av innholdet i begreper som inntekt og levekår, men først og fremst av virkningene av økonomisk vekst på forskjellige sider ved levekårene. Det har vært forholdet mellom de "direkte" virkningene i form av økt volum av varer og tjenester, og de "indirekte" virkningene som har stått sentralt. Også interessen for grupper som faller utenfor den økonomiske utvikling i samfunnet kan ses som et eksempel på interessen for forholdet mellom økonomi og levekår. En kan f.eks. vise til interessen for fattigdomsproblemet i USA fra midten av 60-årene.

Det spørsmål vi skal ta opp her er samsvaret mellom fordelingen av inntekt og fordelingen av enkelte andre sider ved levekårene. Mens de eksempler som er nevnt foran på interessen for forholdet mellom økonomi og levekår, først og fremst tar for seg forholdene på makronivå, gjelder det spørsmål vi skal forsøke å belyse, forholdene på person- og husholdningsnivå. En annen viktig side ved eksemplene foran var at interessen i høy grad knyttet seg til virkningene, f.eks. av økonomisk aktivitet på velferd. Det spørsmål vi skal belyse gjelder forholdene på et bestemt tidspunkt, og det er svært begrenset hva en kan si om virkningene på hverandre av de forhold vi tar opp i analysen.

Det er altså en interesse for fordelingsspørsmål som er det sentrale i denne publikasjonen, og spesielt en interesse for samsvaret mellom fordelingen av ulike sider ved levekårene. Særlig tidligere, knyttet fordelingsdiskusjoner seg til fordelingen av økonomiske størrelser som inntekt, lønn, formue og forbruk. I slike diskusjoner blir det imidlertid nå i stigende grad lagt vekt på andre faktorer enn inntekt og andre økonomiske størrelser.

Når vi her vil undersøke sammenhengen mellom nettopp inntekt og andre sider ved levekårene, skyldes det først og fremst at inntekt ut fra et fordelingspolitisk synspunkt er en av de viktigste, kanskje den viktigste levekårs-komponent. Dette har ikke bare sammenheng med den betydning inntekt har for den enkeltes levekår, men også med mulighetene for å påvirke inntekten. Det har vært hevdet at utviklingen i den individuelle velferd for størstedelen er bestemt av inntektsutviklingen, mens ikke-økonomiske deler av velferden er mer stabile, Uusitalo (1975 : 296). Det er antakelig riktig at den enkelte vil oppfatte inntekt som den del av levekårene som det enten har muligheter for å påvirke selv, eller som tydeligst er gjenstand for påvirkning fra myndigheter, organisasjoner og andre enkeltpersoner. Dette betyr naturligvis ikke at endringer i andre sider av levekårene f.eks. helse, ikke er viktige for den enkelte.

På samfunnsnivå er antakelig også inntekt den velferds-komponent som det er enklest å påvirke i en fordelingspolitikk. Endringer for den enkelte i andre sider ved levekårene enn inntekt og endringer i fordeling og nivå for slike levekårs-komponenter i hele samfunnet, vil i mange tilfeller være vanskelige å påvirke både for den enkelte og for samfunnet.

En annen grunn til å gi inntekt en så sentral plass, er at inntekt er en svært generell ressurs. Det gjelder først og fremst på samfunnsnivå, men også på husholdningsnivå vil inntekt virke inn på sjansene for at husholdningen "skaffer seg" andre goder enn materielle goder. En beslektet tankegang er blitt uttrykt slik: "Velferdsproblemer hopper seg i særlig grad opp i lavinntektsgruppen", Hovedkomitéen for norsk forskning (1975 : 29). Dette er altså forestillinger som går ut på at fordeling av inntekt styrer eller i hvert fall henger sammen med fordelingen av andre sider ved levekårene.

Denne analysen har som utgangspunkt at det er behov for et videre velferdsbegrep enn inntekt selv om inntekt ut fra et fordelingspolitisk synspunkt inntar en spesiell stilling. Hovedvekten ligger på å undersøke samsvaret mellom fordelingen av inntekt og fordelingen av enkelte andre sider av levekårene. Undersøkelsen vil bare gi antydninger om hvordan et eventuelt samsvar er framkommet, og i hvilken grad fordelingen av inntekt "bestemmer" fordelingen av andre sider ved levekårene.

Helt sentralt ut fra et slikt formål blir naturligvis på hvilken måte en fordeler husholdningene etter inntekt når en skal undersøke samsvaret med fordelingen av andre sider ved levekårene. Hvilket inntektsbegrep skal en bruke, skal en ta hensyn til formue, skal en ta hensyn til forskjellige trekk ved husholdningene, f.eks. størrelse, i fordelingen? Ut fra formålet her ville vi foretrukket en fordeling av husholdningene som best mulig gav uttrykk for deres "økonomiske evne" eller levestandard.

Begrensningene i det datamaterialet som er til rådighet, gjør at vi må bruke inntektsbegreper som har en rekke svakheter i forhold til formålet. Dette vil bli drøftet i neste kapittel.

Vi har også stått overfor en del begrensninger i valget av de sider ved levekårene utover inntekt, som vi undersøker. For det første er det et begrenset utvalg av levekårskomponenter som blir behandlet: Helseforhold, boforhold, sysselsetting og arbeidsforhold og økonomi. For det andre er utvalget av indikatorer innen enkelte av levekårskomponentene neppe "dekkende", f.eks. har vi hatt små muligheter til å behandle forskjellige sider ved bomiljøet. En kan muligens med rette hevde at de levekårskomponenter og indikatorer som blir behandlet her, hører til dem som må antas å vise sterkest sammenheng med inntekt. Det er vel mulig at fordelingen av indikatorer på sosiale kontakter, bruk av fritid og bomiljø vil vise et annet samsvar med fordelingen av inntekt, se f.eks. NOU 1976 : 28, s. 111.

Den vekt som denne undersøkelsen legger på å undersøke samsvaret mellom inntekt og levekår i befolkningen generelt, har visse konsekvenser som det kan være grunn til å peke på. Vurderingen av resultatene i en fordelingsanalyse er i de fleste tilfelle ikke uproblematisk, men vil f.eks. avhenge av hvordan samsvaret mellom to fordelinger er framkommet. Hvis f.eks. en sammenheng mellom husholdningsinntekt og helse skyldtes forskjellig aldersfordeling i inntektsgruppene og forsvant når en betraktet sammenhengene innen de enkelte aldersgrupper, ville en vurdere sammenhengene helt annerledes enn hvis dette ikke var tilfellet. Dette er i særlig grad et problem her fordi inntektsgruppene er svært inhomogene. Ser en f.eks. på lavinntektsgruppen slik vi har avgrenset den, er den ikke bare svært inhomogen med hensyn til bakgrunnskjennermerker. Langt viktigere er det antakelig at årsakene til lavinntektsstatus er svært forskjellige. Lavinntektsgruppen vil bl.a. bestå av alders- og uførepensjonister, husholdninger med midlertidig lav inntekt på grunn av sykdom eller arbeidsløshet, husholdninger med lavt sysselsettingsvolum f.eks. på grunn av utdanning, og husholdninger som på grunn av de ulike fradragsbestemmelser i skattesystemet eller skatteunndragelse har lav registrert inntekt. Ut fra andre formål, f.eks. planlegging av sosialpolitiske tiltak, ville det vært en fordel å undersøke mer homogene grupper.

Det er et annet punkt hvor opplegget av denne undersøkelsen skaper tolkningsproblemer. Det gjelder forholdet mellom analyseenhet og den enhet kjennemerkene refererer til. Inntekt er et husholdningskjennemerke. I analysen av f.eks. helse og arbeidsforhold er det person som er analyseenhet, og kjennemerkene for helse og arbeidsforhold knytter seg til person. Særlig når det gjelder arbeidsforhold er det klart at forbindelsen med

husholdningsinntekt blir svært indirekte, en rekke mellomliggende faktorer kommer inn. Dersom en hadde hatt som formål å få en bedre forståelse av de mekanismer som skaper sammenheng mellom inntekt og arbeidsforhold, ville det vært mer naturlig å bruke personlig inntekt i analysen.

2. DEFINISJON OG AVGRENSNING AV INNTEKTSGRUPPENE

2.1. Innledning

Avgrensningen av inntektsgruppene utgjør et av de vanskeligste problemene i denne undersøkelsen. Det er spørsmål om hvilken enhet en skal beregne inntekt for, f.eks. person eller husholdning, og hvilket inntektsbegrep som er mulig og egnet. Det er også spørsmål om en skal rangere f.eks. husholdningene direkte etter deres inntekt, eller om en skal ta hensyn til andre trekk ved husholdningene i en rangering etter inntekt, f.eks. størrelse eller alderssammensetning. Et viktig spørsmål er også valget av tidsperiode for beregning av inntekt.

Et av de viktigste utgangspunkter for en avgrensning av mulighetene har vært at formålet er å undersøke fordelingen av levekår. Det betyr at vi må velge husholdningsinntekt framfor personinntekt. Det betyr også at vi ønsker å komme fram til en måte å fordele husholdningene etter inntekt som tar hensyn til at husholdninger med samme inntekt, men forskjellig sammensetning, har forskjellig levestandard.

Når det gjelder valg av inntektsbegrep og valg av periode for beregning av inntekt, har vi hatt svært begrensede valgmuligheter. De inntektsbegreper en har mulighet for å bruke, må dannes på grunnlag av opplysningene i skattelikningsmaterialet. De to viktigste inntektsbegrepene som kan dannes på dette grunnlaget, er inntekt og pensjonsgivende inntekt i skattestatistikken. Begge disse har ut fra undersøkelsens formål en rekke svakheter. Vi skal drøfte disse seinere.

2.2. Inntektsbegrep

Av skattestatistikkens begreper inntekt og pensjonsgivende inntekt har vi valgt det første. Begrepet inntekt omfatter, i prinsippet, alle former for inntekt, ikke bare inntekt gjennom arbeid slik som pensjonsgivende inntekt.

Begrepet inntekt i skattestatistikken er definert som summen av nettoinntekt pluss særfradrag ved stats- og kommuneskattelikningen og nettoinntekt ved sjømannsskatteordningen. Dersom nettoinntekt pluss særfradrag ved stats- og kommuneskattelikningen er 0, nyttes pensjonsgivende inntekt ved den ordinære likningen i stedet. Tilsvarende dersom nettoinntekt ved

sjømannsskatteordningen er 0. Skattelikningsmaterialet omfatter ikke inntektstakere som ikke blir ilagt skatt fordi skattegrunnlaget (inntekt, formue) er for lavt, med mindre inntektstakeren har oppgitt en pensjonsgivende inntekt, selv om denne ligger under minstepensen for avgiftsplikt (kr 4 100 i 1973). Dette innebærer bl.a. at personer som bare har minstepensjon i folketrygden blir registrert med inntekt 0, siden særfradraget for disse er satt så høyt at de ikke ilegges skatt. For disse minstepensjonistene undervurderes den "reelle" inntekt forholdsvis sterkt.

Husholdningsinntekt framkommer ved å summere inntektene for alle personer i husholdningen, som her er definert som kosthusholdning (dvs. personer bosatt på samme adresse og med felles kost).

Grupperingen av husholdningene etter inntekt skjer på grunnlag av husholdningsinntekten for ett enkelt år. Ut fra et velferdsformål ville det vært en fordel å avgrense inntektsgrupper på grunnlag av husholdningsinntekt for en noe lengre periode. Dette er imidlertid ikke mulig selv om en kjenner inntekten for tidligere år, fordi en ikke har kjennskap til hvilken husholdning den enkelte tilhørte i tidligere år. En undersøkelse blant menn tyder på at tilhørighet til lavinntektsgruppen når en baserer seg på personlig inntekt, er forholdsvis stabil, Rødseth (1977 : 123). Vi er ikke kjent med undersøkelser fra Norge av stabiliteten av lavinntektsegenskapen når en baserer seg på inntekten til den husholdningen personen til enhver tid tilhører.

Inntektsbegrepet har også en rekke svakheter på grunn av de inntektsposter som det inkluderer og spesielt ikke inkluderer. For det første inngår overføringer fra det offentlige bare delvis i inntektsmålet. En del av disse, først og fremst alders- og uførepensjon, er skattepliktige. Men som tidligere nevnt blir disse overføringene likevel ikke registrert dersom den personlige inntekten på grunn av særfradraget kommer under grensen for skattlegging. En del andre ytelser fra det offentlige var ikke skattepliktige, bl.a. var sykepengeytelser fra folketrygden bare i visse tilfelle skattepliktige, og arbeidsløshetsstrygd var skattefri. Det er altså mulig at en del husholdninger som tilhører lavinntektsgruppen på grunn av sykdom eller arbeidsløshet, ville tilhørt grupper med høyere inntekt med inntektsbegreper som tok hensyn til de skattefrie overføringer.

En annen, men trolig mindre svakhet består i at verdien av naturalytelser og frie tjenester antakelig blir undervurdert i skattelikningen, selv om de fleste i prinsippet er skattepliktige. Dels verdsettes disse ytelsene ofte lavt, dels er det ofte vanskelig å kontrollere at slike inntekter blir oppgitt ved skattelikningen. Det er vanskelig å vurdere hva dette betyr for avgrensningen av de ulike inntektsgruppene. Antakelig vil

den forholdsvis store andel ikke yrkesaktive i lavinntektsgruppen i forhold til andre inntektsgrupper medføre at frie tjenester og naturalytelser betyr mer i de siste enn i lavinntektsgruppen. På den annen side vil antakeligden høyere andel av selvstendig næringsdrivende i primærnæringen som en finner i lavinntektsgruppen bety at undervurderingen av forbruket av egenproduserte varer er størst i lavinntektsgruppen.

En tredje svakhet ved det valgte inntektsbegrepet skyldes skatteunndragelser. Vi har ikke noe grunnlag for å vurdere hvordan dette virker inn på grupperingen av husholdningene på inntektsgrupper.

En siste svakhet ved begrepet inntekt som vi skal nevne her, har å gjøre med de fradrag som blir foretatt i inntekten. Begrepet inntekt framkommer etter at en fra "bruttoinntekten" har foretatt en rekke fradrag. En kan skille mellom tre typer fradrag. Det er "alle utgifter som skjønnes å være pådratt til inntekts ervervelse, sikrelse og vedlikehold", det er renter av gjeld, og (gjeldende fra 1973) opp til visse grenser pensjons- og livsforsikringsinnskott og innskott på spesielle bundne bankkonti. For en rekke av disse fradragspostene kan en gi gode argumenter for at de ikke burde gå til fradrag i det inntektsbegrepet som ville vært mest relevant i denne analysen.

Inntektsbegrepet har altså en rekke egenskaper som bidrar til å gjøre det mindre egnet som et inntektsbegrep ut fra et velferdssynspunkt. Ut fra ett synspunkt som er av betydning for denne analysen, kan en imidlertid se det som en fordel å bruke begrepet inntekt. Det kan betraktes som en fordel å undersøke sammenhengen mellom et inntektsbegrep som er så viktig fra et fordelingspolitisk synspunkt, som skattestatistikkens inntektsbegrep er, og andre sider ved levekårene.

2.3. Absolutte og relative definisjoner av lavinntektsgruppen

Vi skal nå med gitt inntektsbegrep definere inntektsgruppene i undersøkelsen. En vesentlig del av litteraturen har behandlet avgrensningen av lavinntektsgruppen, og vi skal kort trekke fram noen momenter fra denne litteraturen.

Et hovedskille i forsøkene på å definere lavinntekt går mellom absolutte definisjoner som tar utgangspunkt i betraktninger over minimumsbehov for å overleve og fungere fysisk effektivt, og relative definisjoner som tar utgangspunkt i ulikhetsbetraktninger, Rein (1970 : 46).

Siden vekten her ligger på fordelingsproblemstillinger, og formålet altså ikke er å studere "fattige", eller gruppen av lavinntektshusholdninger i seg selv, har vi valgt å avgrense inntektsgrupper på grunnlag av relative definisjoner.

Vi skal peke på en del konsekvenser av dette valg som det kan være

gunstig å være oppmerksom på. Relative definisjoner av lavinntektshusholdninger resulterer i avgrensninger som er vilkårlige i den forstand at lavinntektsegenskapen varierer kontinuert. Relative definisjoner gjør det ikke mulig å bestemme noen "naturlig" lavinntektsgrense.

Det er flere måter å foreta relative avgrensninger etter inntekt på. En av de mest vanlige måter å avgrense lavinntektshusholdninger på, er å avgrense en viss prosent av husholdningene nederst på inntektsfordelingen. En annen vanlig måte er å avgrense husholdninger med inntekt under en viss prosent av medianinntekten (dvs. den inntekten som halvparten av husholdningene ligger under), 50 prosent av medianinntekten har vært foreslått, Fuchs (1965).

En innvending mot relative definisjoner og avgrensninger av lavinntektshusholdninger er at selv med gitt gjennomsnittlig inntektsnivå, vil forskjellige inntektsfordelinger kunne gi høyst forskjellig inntektsnivå i lavinnteksgruppen. Ved inntektsfordelinger med liten spredning vil relative avgrensninger kunne gi lavinnteksgrupper der meget få vil kunne karakteriseres som lavinntektshusholdninger ifølge absolutte definisjoner. Relative avgrensninger i inntektsfordelinger med en stor andel fattige husholdninger og noen få rike, vil gi lavinnteksgrupper som skiller seg svært lite fra størsteparten av den øvrige befolkning.

De relative avgrensninger som skiller ut den laveste del av inntektsfordelingen, gjør lavinnteksproblemet til et permanent "problem". Dette vil imidlertid ikke gjelde om en avgrenser husholdninger under en viss prosent av medianinntekten. En økning av inntektene til de lavere innteksgrupper i forhold til andre grupper vil i dette tilfelle føre til en reduksjon i størrelsen på lavinnteksgruppen.

2.4. Gruppering etter inntekt for forskjellige typer husholdninger

De fleste avgrensninger av lavinnteksgrupper har tatt hensyn til kjennemerker ved husholdningen slik at det blir forskjellige inntektsgrenser for husholdninger som er forskjellige på visse kjennemerker. Viktigst er kjennemerker som skiller mellom husholdninger av forskjellig størrelse og sammensetning, men i enkelte tilfelle har en også tatt hensyn til bosted og næring.

Utgangspunktet er det problem som oppstår når en vil sammenlikne levestandarden for f.eks. en enslig og et ektepar med to barn.

De forsøk som er blitt gjort, lider under den svakhet at det er svært vanskelig å operasjonalisere og dermed måle levestandard. Når en ikke har allment aksepterte operasjonaliseringer av det som er det egentlige grunnlag for sammenlikning av husholdninger, vil de enkelte avgrensninger være lette å kritisere.

Det problem som har blitt viet størst oppmerksomhet, er sammenlikning av husholdninger av forskjellig størrelse og sammensetning, se f.eks. Rødseth (1969), Abel-Smith og Bagley (1970), Nicholson (1970). Abel-Smith og Bagley skiller mellom to hovedtyper av forsøk på å sammenlikne levestandarden for husholdninger av forskjellig sammensetning.

Den første hovedtypen kaller de den subjektive tilnæringsmåten. Den omfatter de forskjellige forsøk på å konstruere en forbruksenhetsskala med utgangspunkt i den antakelsen at husholdninger med samme inntekt pr. forbruksenhet vil være like i levestandard. Denne typen har nær sammenheng med de absolutte definisjoner av lavinntekt. "Fattigdom" blir betraktet som en situasjon med utilstrekkelig inntekt til innkjøp av en bestemt mengde av varer og tjenester som blir ansett for "nødvendig".

Avgrensninger etter den subjektive tilnæringsmåte generelt, og konstruksjon av forbruksenhetsskalaer spesielt, tar vanligvis utgangspunkt i minimumsbudsjetter. Budsjettene er ikke satt opp på grunnlag av et observert forbruksmønster, men er satt opp av eksperter, f.eks. ernærings- eksperter. Minimumsbudsjettene omfatter i de fleste tilfeller bare matvarer. Det totale minimumsbudsjett får en ved multiplikasjon med en faktor beregnet fra observerte forbruksmønster (Engels-koeffisienten), Rein (1970 : 50). Minimumsbudsjettet kan også omfatte mer enn matvarer (se Barnefamilienes økonomi, 1970 : 228). En av de mest kjente forbruksenhetsskalaer, den skotske skala, bygger på variasjoner i kaloribehov med personenes kjønn og alder, Familie- og forbrukerdepartementet (1970 : 225).

Abel-Smith og Bagley viser at selv i mindre velstående samfunn var det store variasjoner i de forbruksenhetsskalaer som ble laget. De antar at det "ville bli enda større variasjon i forsøkene på å etablere relative behov i mer velstående samfunn", Abel-Smith og Bagley, (1970 : 91). De forsøk som er gjort på å sette opp minimumsbudsjetter blir altså kritisert for å inneholde et sterkt element av subjektivitet eller "vilkårlighet"; konvensjoner når det gjelder hva som må betraktes som "nødvendig" spiller en avgjørende rolle for utformingen av slike budsjetter. En annen kritikk av den subjektive tilnæringsmåten går ut på at oppstilling av budsjetter på grunnlag av ekspertvurderinger unnlater å ta hensyn til den faktiske forbruksatferd. Forbruksatferd er ikke alltid rasjonell, og kanskje nettopp i lavinntektsgruppen vil en finne mange "svake forbrukere", Rein (1970 : 59).

En annen hovedtype av forsøk på å sammenlikne levestandarden for husholdninger av forskjellig størrelse og sammensetning, tar utgangspunkt i observert forbruksatferd. Abel-Smith og Bagley's konklusjoner er at den mest lovende metode for sammenlikning av husholdninger av forskjellig sammensetning, synes å være å bruke matvareandelen, Abel-Smith og Bagley

(1970 : 98). Det synes imidlertid langt fra avklart hvor egnet metoden er. Abel-Smith og Bagley nevner selv noen forutsetninger for at en kan bruke matvareandel som mål på levestandard, slik at samme matvareandel i husholdninger av forskjellig type innebærer samme levestandard. En forutsetning er at forholdet mellom behovet for andre varer enn mat og behovet for matvarer er det samme for voksne og barn, Abel-Smith og Bagley (1970 : 97). En annen forutsetning er at dette forholdet er det samme for voksne som er gift, som for ikke-gifte. Disse forutsetninger synes ikke å være testet, og det blir ikke diskutert om det er mulig å teste dem direkte.

Mange av de metoder som er brukt for å sammenlikne forskjellige typer husholdninger, er preget av å være konstruert for å tjene konkrete formål. Det er betydelige forskjeller mellom de ulike metodene, men noen bestemt metode har ikke vunnet bredere tilslutning. De metoder som tar utgangspunkt i observert forbruksatferd, er kanskje de mest lovende.

Likevel har vi her valgt en annen og enklere metode til å konstruere inntektsgrenser for forskjellige typer husholdninger. Husholdningene grupperes etter husholdningstype. I inntektsfordelingen for hver husholdningstype avgrenser en x prosent av husholdningene med lavest inntekt. Lavinntektsgruppen er summen av disse gruppene for alle husholdningstyper.

Begrunnelsen for at vi ikke bruker lik matvareandel som grunnlag for sammenlikning av husholdningstyper er dels at det synes svært usikkert om metoden kan underbygges teoretisk, men først og fremst at det er vanskeligheter av metodisk art. Beregninger av inntektsgrenser må bygge på materiale fra forbruksundersøkelsene. En har her det problem at en del husholdningstyper som det vil være ønskelig å få estimert inntektsgrenser for, f.eks. barnerike familier, utgjør så små andeler av utvalget at estimatene for inntektsgrenser blir svært usikre.

Den metoden som her er foreslått for å sammenlikne forskjellige husholdningstyper, kan en ikke forutsette vil gi inntektsgrenser som gir likhet i levestandard, selv ikke med bedre inntektsbegreper enn vi har. Dette ville forutsette en fullstendig tilpasning mellom inntekt og behov for materielle goder mellom husholdningstypene, altså at fordelingen av levestandard innen en husholdningstype er identisk for de forskjellige husholdningstyper. Rødseth nevner at en må regne med en viss tilpasning av inntekten til forsørgelsesbyrden eller husholdningsstørrelsen når dette er mulig, f.eks. ved overtidsarbeid, akkordarbeid, biyrker. For den enkelte lønnstaker er imidlertid mulighetene begrenset, Rødseth (1969 : 77).

Et moment i en mer teoretisk begrunnelse for metoden kan en muligens få fra sosiologisk referansegruppeteori. Personers vurdering av likhet i levestandard og deres opplevde materielle behov vil antakelig være mer påvirket av sammenlikninger med husholdninger av den typen de selv tilhører

enn av sammenlikninger med andre typer.

Den foreslåtte avgrensningsmetode innebærer at andelen av en type husholdninger som tilhører lavinntektsgruppen, ikke varierer med husholdningstype. Dette gjelder for husholdningene under ett, og utelukker ikke at tilhørighet til lavinntektsgruppen kan variere med husholdningstype i undergrupper av husholdninger.

2.5. Avgrensning av inntektsgrupper

Avgrensningen framkommer ved å gruppere husholdningene etter husholdningstype. Hver gruppe av husholdninger fordeles etter inntekt, og bestemte fraktiler i denne inntektsfordelingen avgrenses.

Vi har klassifisert etter husholdningstype og ikke etter husholdningsstørrelse. Det skyldes at en får mer homogene grupper ved en gruppering etter husholdningstype enn etter størrelse, både mht. om det er barn i husholdningen, og til dels også aldersfordelingen for de voksne. Husholdninger på 4 personer kan være svært forskjellige, f.eks. 4 voksne, et ektepar med 2 barn eller en enslig forsørger med 3 barn.

Vi skal bruke følgende klassifisering etter husholdningstype:

Enslig
 Enslig forsørger med eller uten andre voksne
 Ektepar uten barn
 Ektepar med 1 barn under 16 år
 " " 2 " " " "
 " " 3 " " " "
 " " 4 eller flere barn under 16 år
 Ektepar med barn under 16 år + andre voksne, 4 personer
 " " " " " " " " , 5 "
 " " " " " " " " , 6 eller flere
 personer
 Andre husholdninger, 2-3 personer
 " " , 4 eller flere personer og husholdninger
 med flere familiekjerner

Klassifiseringen etter husholdningstype er gjort forholdsvis detaljert av hensyn til homogeniteten. Hensynet til en rimelig størrelse av de enkelte grupper har gjort sammenslåing av ikke-homogene husholdningstyper nødvendig.

Vi har foretatt en ytterligere oppdeling av tre husholdningstyper etter hovedinntektstakers alder. Hver av gruppene enslige, ektepar uten barn og andre husholdninger med 2-3 personer er delt opp etter om hovedinntektstaker er 67 år og over eller er under 67 år. I de to første husholdningstypene utgjør husholdninger med hovedinntektstaker 67 år og over vel en tredjedel, mens de utgjør en fjerdedel av husholdninger av typen: andre husholdninger med 2-3 personer. I de øvrige husholdningstyper har bare en ubetydelig del av husholdningene hovedinntektstaker som er 67 år og over.

Bakgrunnen for denne oppdelingen er den store andel av de tre husholdningstypene som er registrert med inntekt 0. Dette skyldes i det vesentlige reglene om særfradrag for pensjonister. Pensjonister med minstepensjon vil på grunn av særfradraget ikke bli iliknet skatt, og vil bli registrert med inntekt 0. Dette betyr at f.eks. enslige som ikke har rett til særfradrag vil ha meget vanskelig for å bli inkludert i lavinntektsgruppene selv om de har svært lav inntekt. Det finnes ikke systematiske opplysninger om særfradrag, og vi har derfor valgt å dele opp etter hovedinntektstakers alder og ikke etter forekomst av særfradrag.

Som eksempel på avgrensningen av inntektsgrupper skal vi vise avgrensningen som er foretatt på grunnlag av forbruksundersøkelsen 1973. Denne er brukt i kapitlene om økonomi (kapittel 3) og om boforhold (kapittel 5). De avgrensningene som blir brukt i kapitlet om sysselsetting og arbeidsforhold (kapittel 4) og i kapitlet om helse (kapittel 6), er gjengitt i vedlegg 2.

Den hovedgruppen i inntektsgrupperingen som vi siden skal kalle lavinntektsgruppen, består av de husholdninger som tilhører den nederste 20 prosent-fraktilen i inntektsfordelingen innen sin husholdningstype. Den består altså av enslige under 67 år med inntekt under kr 7 200, 20 prosent av alle enslige 67 år og over (tilfeldig trukket blant husholdninger med inntekt 0), enslige forsørgere med inntekt under kr 12 800, osv.

Tabell 1. Fordeling av husholdningenes samlede inntekter i forskjellige husholdningstyper. Kr

Fraktil	Enslig <i>One-person household</i>		Enslig for- sørger <i>Single suppor- ters with child- ren</i>	Ektepar uten barn <i>Married coup- les without children</i>		Ektepar <i>Married couples</i>	
	Under 67 år <i>years</i>	67 år og over <i>years and over</i>		Under 67 år	67 år og over	1 barn <i>child</i>	2 barn <i>child- ren</i>
5 prosent	0	0	0	8 600	0	14 900	20 300
10 "	0	0	2 600	17 800	0	22 200	28 000
15 "	300	0	11 400	23 400	0	24 700	31 500
20 "	7 200	0	12 800	27 300	0	28 400	33 700
25 "	10 800	0	14 200	30 800	10 700	32 000	35 500
30 "	12 700	0	17 100	33 800	15 100	33 600	37 600
40 "	17 700	0	22 000	38 500	17 600	37 300	41 500
50 "	22 900	8 400	29 500	44 100	21 300	41 400	46 000
70 "	32 200	15 500	41 300	56 900	29 800	53 700	55 200
Tallet på hus- holdninger	593	481	124	621	391	336	452

K i l d e: Forbruksundersøkelsen 1973.

Distribution of total income for the households in different types of households. Kroner

med barn <i>with children</i>		Ektepar med barn + andre voksne <i>Married couples with children + other grown-ups</i>			Andre husholdninger <i>Other households</i>			<i>Fractile</i>
		4 eller flere barn <i>or more child- ren</i>	4 per- soner <i>per- sons</i>	5 per- soner	6 eller flere per- soner <i>or more per- sons</i>	2-3 voksne <i>grown-ups</i>		
3 barn					Under 67 år	67 år og over		
13 600	13 100	22 800	30 200	28 100	8 400	0	27 900	5 per cent
22 600	18 000	33 600	31 800	31 200	15 000	8 800	38 600	10 " "
26 300	20 000	37 800	35 600	35 800	20 800	13 100	43 700	15 " "
29 500	24 600	40 600	39 700	38 000	25 500	16 300	51 900	20 " "
32 900	27 700	45 300	43 600	40 000	30 800	19 700	57 500	25 " "
35 000	31 200	47 700	48 000	42 900	34 800	22 500	60 600	30 " "
38 300	35 800	55 600	58 400	48 100	42 300	29 900	66 200	40 " "
41 400	40 900	63 000	67 500	55 800	51 100	34 300	72 200	50 " "
52 400	50 800	74 700	78 600	72 500	65 900	46 000	88 600	70 " "
226	96	155	154	142	502	189	243	<i>Number of households</i>

Source: Survey of Consumer Expenditure 1973.

2.6. Lavinntektsgrupper avgrenset etter forskjellige metoder

Vi har tidligere beskrevet en del metoder til å sammenlikne inntekt i forskjellige husholdningstyper. Den metoden som er brukt her til avgrensning av inntektsgrupper, er i liten grad begrunnet i teoretiske overveielser. Det er derfor nødvendig å sammenlikne denne avgrensningen med de resultater andre avgrensninger ville gitt.

Vi skal sammenholde den avgrensningsmetode som er foreslått her med tre andre metoder: Inntekt pr. husholdningsmedlem, inntekt pr. forbruksenhet og lik matvareandel. Den første kolonnen i tabell 2 viser for hver av husholdningstypene den inntekt som avgrenser de 20 prosent av husholdningene av denne typen som har lavest inntekt.

Utgangspunktet for husholdningsinntekten i 2. kolonne er den antakelse at husholdninger med samme inntekt pr. husholdningsmedlem har samme levestandard. En husholdning med 4 personer må ha dobbelt så høy inntekt som en husholdning med 2 personer for å ha samme levestandard. Tallene i 2. kolonne angir for hver husholdningstype den inntekt som under forutsetningen ovenfor villegi samme levestandard som et ektepar med ett barn med en inntekt på kr 28 400.

Den husholdningstypeinndeling som er brukt, er ikke en inndeling etter størrelse. For en del husholdningstyper må vi derfor gjøre antakelser om størrelse. For enslige forsørgere har vi antatt 3 personer pr. husholdning, for ektepar med 4 barn eller flere: 6 personer, for ektepar med barn + andre voksne med 6 personer eller flere har vi antatt 6 personer, for andre husholdninger, 2-3 personer: 2,5 personer og for andre husholdninger, 4 personer eller flere har vi antatt 5 personer.

På tilsvarende måte er utgangspunktet for tallene i 3. kolonne at husholdninger med samme inntekt pr. forbruksenhet har samme levestandard. For hver husholdningstype viser tabellen den inntekt som gir samme levestandard som et ektepar med ett barn med en inntekt på kr 28 400.

Antall forbruksenheter i en husholdning avhenger ikke bare av husholdningens størrelse, men også av sammensetningen etter alder og kjønn. Vi har gjort en del forutsetninger for å beregne et anslag for gjennomsnittlig antall forbruksenheter i den enkelte husholdningstype. Ved bruk av den skotske skala, se Familie- og forbruksdepartementet (1970 : 225) får voksen mann vekt 1.00, voksen kvinne vekt 0.83, og personer under 20 år får vekt etter alder og kjønn. For voksen uten opplysninger om kjønn har vi antatt vekt 0.90. For barn har vi antatt vekt 0.60, dette svarer til en gjennomsnittsalder for barn på 8 år. Enslige forsørgere er regnet som 1,5 voksne + 1,5 barn. I husholdninger bestående av ektepar med barn + andre voksne har vi antatt 3 voksne.

Den siste avgrensningsmetoden tar utgangspunkt i antakelsen at

matvareutgiftenes andel av den totale forbruksutgift er en god indikator på husholdningens levestandard. Tallene i siste kolonne bygger på regresjonsberegninger på grunnlag av forbruksundersøkelsen 1967. For en del husholdningstyper har en estimert regresjonen koeffisienten mellom matvareutgiftens andel av total forbruksutgift og total forbruksutgift. En har så beregnet total forbruksutgift som svarer til en matvareandel på 40 prosent for de enkelte husholdningstyper. (Se også Bojer, 1977.) Forholdet mellom de tall for total forbruksutgift en kommer fram til for en gitt husholdningstype og for ektepar med ett barn, angir forholdet mellom de inntekter som under forutsetningen gir samme levestandard. Tallene i 4. kolonne angir under den siste forutsetningen den inntekt en gitt type husholdning må ha for å ha samme levestandard som et ektepar med ett barn med inntekt på kr 28 400. Seinere arbeid tyder på at inntektsgrensen for f.eks. ektepar med 2 barn i 4. kolonne er i overkant dersom den skal gi lik levestandard med ektepar med 1 barn med en inntekt på kr 28 400, Herigstad (1979 : 23). I dette arbeid forsøker en å komme fram til anslag for forbruksenhetstall. Forutsetningene er andre enn i Bojer. En går her ikke ut fra at husholdninger med samme matvareandel har samme levestandard. Forutsetningen er at husholdninger med samme inntekt pr. forbruksenhet har samme levestandard. I dette arbeid estimerer en forbruksenheten for ulike person- og varegrupper og gir i modellen rom for "stor-driftsfordeler". Beregningene tyder da også på at blant ektepar med barn øker inntekten som svarer til lik levestandard noe mindre når barnetallet øker enn 4. kolonne i tabell 2 viser.

En rekke av de svakheter ved begrepet inntekt som mål på levestandard som vi har nevnt, gjør det på mange måter betenkelig å sammenlikne tallene i første kolonne med de andre kolonner. En del av disse svakheter vil nemlig slå forskjellig ut for forskjellige husholdningstyper. Den spesielle behandlingen av inntektene for minstepensjonistene i skatteklikningsmaterialet f.eks., resulterer i en betydelig undervurdering av inntektene for husholdninger der hovedinntektstaker er 67 år og over. (Minstepensjonen for en enslig var i 1973 kr 10 500, og for et ektepar uten barn kr 16 200.) En kan også nevne barnetrygd som ikke inngår i inntekten, og som varierer i størrelse mellom husholdningstypene. En sammenlikning av levestandard for forskjellige typer husholdninger ville også gjort det mest naturlig å sammenlikne inntekt etter skatt, og ikke før skatt som i 1. kolonne i tabell 2. Disse forhold gjør at vi bare kan bruke tabell 2 som grunnlag for svært grove konklusjoner.

Sammenlikner en de tre avgrensingsmetoder som ikke er brukt her, synes det klart at det er avgrensningen på grunnlag av inntekt pr. husholdningsmedlem som gir den største variasjon i inntektsgrenser etter

Tabell 2. Lavinntektsgrenser for forskjellige husholdningstyper ved forskjellige metoder for avgrensning av lavinnteksgrupper regnet i forhold til inntektsgrensen for ektepar med 1 barn. Kr
*Low income limits for different types of households when using different methods for delimiting low income groups calculated relatively to the income limit for married couples with 1 child.*¹⁾ Kroner

	Avgrensningmetode		Delimitation method	
	Nederste 20 prosent av inntektsfordelingen <i>Lower 20 per cent of the income distribution</i>	Inntekt pr. husholdningsmedlem <i>Income per household member</i>	Inntekt pr. forbruksenhet <i>Income per consumer unit</i>	Lik matvareandel <i>Equal food share</i> ²⁾
Enslig, under 67 år	7 200	9 500	10 500	13 300
Enslig, 67 år og over	0	9 500	10 500	
Enslig forsørger	12 800	28 400	26 300	.. ³⁾
Ektepar uten barn, hovedinntektstaker under 67 år	27 300	18 900	21 400	22 400
Ektepar uten barn, hovedinntektstaker 67 år og over	0	18 900	21 400	
Ektepar med barn				
1 barn	28 400	28 400	28 400	28 400
2 "	33 700	37 900	35 400	34 100
3 "	29 500	47 300	42 500	39 800
4 barn eller flere	24 600	56 800	49 500	45 500
Ektepar med barn pluss andre voksne				
4 personer	40 600	37 900	38 900	.. ³⁾
5 "	39 700	47 300	46 000	.. ³⁾
6 personer og flere	38 000	56 800	53 000	.. ³⁾
Andre husholdninger, 2-3 personer				
Hovedinntektstaker under 67 år	25 500	23 600	26 300	.. ³⁾
Hovedinntektstaker 67 år og over	16 300	23 600	26 300	.. ³⁾
Andre husholdninger, 4 personer og flere	51 900	47 300	52 500	.. ³⁾

2) Basert på regresjonsberegninger fra forbruksundersøkelsen 1967 over matvareandelens variasjon med total forbruksutgift og husholdningstype. Det er nyttet tall fra Barnefamilienes økonomi, s. 51, med matvareandel 40 prosent. 3) Barnefamilienes økonomi inneholder ikke tall for disse husholdningstyper.

1) For English translation of text column, see table 1, pages 44 and 45.

2) Based on regression calculations from the survey on consumer expenditure 1967 on the food share as a function of total consumption expenditure and type of household. We have used figures from Barnefamilienes økonomi, p. 51, with a food share of 40 per cent. 3) Barnefamilienes økonomi contains no figures for these types of households.

husholdningsstørrelse, mens avgrensningen på grunnlag av lik matvareandel gir minst variasjon.

Ved sammenlikning av den avgrensningsmetode som er brukt her med de tre andre avgrensningsmåter, finner en at husholdningstyper som enslige forsørgere, ektepar med 3 barn eller flere og også ektepar med barn pluss andre voksne, 6 personer eller flere blir underrepresentert i lavinntektsgruppen i forhold til det en ville fått ved å bruke en av de tre andre avgrensningene. Disse typer husholdninger blir ofte framstilt som husholdninger med særlig vanskelig økonomi. Antakelig kan en si at den valgte avgrensningsmetode betyr en reell underrepresentasjon av disse husholdningstyper i lavinntektsgruppen, mens en avgrensning på grunnlag av inntekt pr. husholdningsmedlem som f.eks. er brukt i Rødseth (1977), antakelig innebærer en overrepresentasjon av husholdningstypene med mange medlemmer.

3. HUSHOLDNINGENES LEVESTANDARD

3.1. Innledning

Denne analysen av levekårene for husholdninger med forskjellig inntekt sammenlikner husholdninger som er gruppert på grunnlag av begrepet inntekt i skattestatistikken. Som vi tidligere har vært inne på, har dette inntektsbegrepet en rekke egenskaper som gjør det mindre egnet som uttrykk for det noe upresise begrep husholdningens levestandard. Det viktigste formål med dette kapitlet er å sammenlikne husholdningene mht. mål som bedre enn inntekt gir uttrykk for levestandarden til husholdninger i de ulike inntektsgruppene, så langt det er mulig. I tillegg skal vi forholdsvis kort behandle overføringer fra det offentlige til private husholdninger i forskjellige inntektsgrupper.

Vi skal ikke gjøre noe forsøk på nærmere å definere begrepet levestandard, men skal i stedet nytte forskjellige antatte indikatorer på dette uten å gå inn på en begrunnelse. Den mer generelle forestilling som ligger til grunn for et begrep om husholdningens levestandard er at det er et uttrykk for husholdningens muligheter til forbruk. Friedmans begrep "permanent inntekt" (Friedman, 1957) kan betraktes som et forsøk på å presisere slike forestillinger.

Ett viktig mål når en skal sammenlikne husholdningers levestandard er inntekten som er disponibel for forbruk. Det kan ofte være vanskelig å få god statistikk over forbruksdisponibel inntekt. Derfor kan det også være aktuelt å trekke inn husholdningens utgifter som indikatorer på levestandard. Totalutgiften til forbruksvarer og -tjenester viser på en måte hva husholdningen "tydeligvis har råd til" - uansett hvordan forbruket måtte bli finansiert. (Det kan nevnes at varer fra egen produksjon til eget bruk er inkludert i total forbruksutgift. Det samme gjelder verdien av frie ytelser.)

Men heller ikke nivået på forbruksutgiftene gir noe fullstendig bilde av levestandarden. Tidligere anskaffelser av varige gjenstander (f.eks. bil, fjernsyn, hjemmefryser) influerer selvsagt også i høy grad på levekårene.

Formuen til en husholdning gir - på samme måte som muligheter for lån - adgang til å ha høyere forbruk enn inntekt over et visst tidsrom. Tidligere høy inntekt (og sparsommelighet) gjør at nåværende inntekt ikke nødvendigvis setter noen grense for forbruket.

Vi skal først drøfte de begrepene som vil bli brukt i det følgende til sammenlikning av husholdningens levestandard.

Disponibel inntekt

Først vil vi sammenholde begrepet "inntekt" i skattestatistikken med et inntektsbegrep som så langt mulig samsvarer med den inntekt som husholdningene faktisk har til disposisjon for anskaffelse av varer og tjenester til privat forbruk. På grunnlag av data fra inntekts- og formuesundersøkelsen er det beregnet et begrep som her blir kalt "disponibel inntekt". Dette omfatter tilnærmet bruttoinntekt minus direkte skatter pluss beregnet barnetrygd og bidrag etter lov om sosial omsorg.¹⁾

I begrepet disponibel inntekt er i prinsippet regnet med all inntekt som er skattepliktig - uavhengig av om inntekten er så høy at inntekts-takeren betaler skatt eller ikke. Bortsett fra denne forskjellen er disponibel inntekt stort sett lik begrepet "inntekt" pluss samlede fradrag ved skattelikningen og minus summen av direkte skatter og avgifter.

Gjennomsnittlig inntekt og disponibel inntekt for alle husholdningene i utvalget til forbruksundersøkelsen 1973 var henholdsvis

Inntekt	kr 43 300
Disponibel inntekt "	37 600

Disponibel inntekt omfatter ikke all inntekt som kan nyttes til forbruk, f.eks. ikke en rekke trygdeytelser. I forbruksundersøkelsen for 1974 er en del av disse ytelsene registrert gjennom spørsmål til oppgave-giverne. Dette gjelder:

- dagpenger og forsørgertillegg for utskrevne korporaler og menige i Forsvaret eller til lagførere og mannskaper i Sivilforsvaret, underhold og forsørgertillegg til sivilarbeidere,
- stipend i forbindelse med utdanning,
- ervervsinntekt i utlandet eller på Svalbard,
- arbeidsløshetsstønad,
- skattefrie sykepenger eller skattefrie lønn under sykdom,
- skattefrie ytelser fra folketrygden,
- bostøtte fra Husbanken.

Det gjennomsnittlige samlede årlige beløp pr. husholdning i utvalget av disse ytelsene var for 1974 kr 900. Dersom en legger dette til den disponible inntekten, kan vi kalle summen "forbruksdisponibel inntekt":

Disponibel inntekt	kr 37 600
+ Trygder mv.	" 900
Forbruksdisponibel inntekt ..	<u>kr 38 500</u>

(Selv om beløpet for trygder mv. gjelder 1974 i stedet for 1973, har dette neppe særlig stor innvirkning på beløpets størrelse.) I prinsippet skal den forbruksdisponible inntekten samsvare meget godt med den løpende

1) Se vedlegg 1 der begrepet er definert mer presist.

tilgangen på midler til husholdningene som kan anvendes til forbruk. Beløpet for trygder mv. varierer en del mellom forskjellige husholdningsgrupper. For selvstendige i jordbruk, skogbruk og fiske var det i 1974 kr 800, for selvstendige ellers kr 700, for lønnstakere kr 800 og for ikke yrkesaktive kr 1 300. Av praktiske grunner kan vi i det følgende ikke nytte begrepet forbruksdisponibel inntekt, men må nøye oss med disponibel inntekt.

Total forbruksutgift og beholdning av varige forbruksgoder

Total forbruksutgift omfatter husholdningens utbetalinger i regnskapsperioden (omregnet til tall for hele året). En del utgifter som f.eks. utgift til bolig, kjøp av varige forbruksvarer (privatbil, husholdningsmaskiner mv.), utgifter til kostbare klesartikler og selskapsreiser er registret ved årsintervju. For varige forbruksvarer utgjør forbruksutgiften differansen mellom utgift ved kjøp og inntekt ved eventuelt salg (innbytte).

I total forbruksutgift inngår ikke utgifter til direkte skatter, trygdepremier, gitte gaver, realinvesteringer (f.eks. kjøp av bolig og utgifter til bygging og påbygging av bolig), og finanssparing (f.eks. pensjonsinnskott, avdrag på lån, livsforsikring mv.).

Total forbruksutgift er ment å skulle gjenspeile verdien i kroner og øre av varer og tjenester som husholdninger legger beslag på til sin behovstilfredsstillelse.

Når det gjelder definisjonen av privat forbruk, følger en i Norge så langt det er råd FN's forslag. Det kan alltid reises tvil om de valgte definisjoner og måter å avgrense forbruksbegrepet på er fornuftige eller hensiktsmessige for bestemte formål. Det kan f.eks. nevnes at i forbruksundersøkelsen er utgifter til reiser mellom arbeidssted og hjemsted regnet som forbruk. Mange vil trolig hevde at slike utgifter ikke burde tas med når formålet er å nytte totalutgiften som mål for levestandard. Et annet eksempel er boligutgiftene. Renteutgifter til boliglån er regnet med i forbruksundersøkelsen, men ikke avdrag. Det er ikke beregnet noen "avkastning" av egenkapital som måtte være plassert i boligen. Verdien av eget arbeid ved vedlikehold er heller ikke regnet med.

Til tross for at det kan reises visse innvendinger mot å nytte begrepet total forbruksutgift i denne sammenheng, mener vi at det stort sett - og for grupper av husholdninger - er et relativt bra mål for i hvilken grad de materielle behov blir dekket, og dermed for levestandarden.

Gjennomsnittlig total forbruksutgift pr. husholdning i 1973 var kr 36 500 pr. år.

Det er ikke bare forbruksutgiftene som spiller en rolle for levestandarden i husholdningene. Også beholdningen - dvs. tidligere anskaffelser - av f.eks. privat bil, husholdningsmaskiner, fargefjernsynsapparat osv. har selvsagt mye å si. Tallene er verdien på gjenstandene den gang de ble anskaffet. De omfatter privat bil, kjøleskap, hjemmefryser, oppvaskmaskin, vaskemaskin, sy-/strikkemaskin, fjernsynsapparat, stereoanlegg, piano/orgel.

Gjennomsnittlig anskaffelsesbeløp for varige forbrukssteder pr. husholdning i forbruksundersøkelsen 1973 er kr 18 300.

Formue

I inntekts- og formuesundersøkelsen 1973 finnes opplysninger fra skattelikningen om formuens størrelse og sammensetning i husholdningene. Fra dette datamaterialet kan en lage f.eks. følgende inndeling av formuen:

Innskott i innenlandske banker og på postgiro	
+ Verdi av faste eiendommer	
+ Annen formue	
	<hr/>
= Sum bruttoformue	
÷ Gjeld	
	<hr/>
= Nettoformue	

Det kan i visse sammenhenger ha interesse å splitte formuen etter type (f.eks. å skille mellom bankinnskott og fast eiendom - herunder eventuell driftskapital). Jo mer likvid formuen er, jo lettere og enklere kan den anvendes til forbruk dersom det skulle være ønskelig. Dersom gjelden er større enn bruttoformuen, blir selvsagt nettoformuen negativ.

Den gjennomsnittlige nettoformuen i utvalget til forbruksundersøkelsen 1973 var kr 46 400 pr. husholdning.

Sammenheng mellom begrepene

Som en har sett foran, kan det tenkes forskjellige måter å måle levestandard på. Disse målene gir, hver på sin måte, uttrykk for de økonomiske forholdene.

I sosialøkonomisk tankegang er det vanlig å oppfatte inntekten som den løpende tilgang på materielle verdier. Disse verdier kan enten forbrukes, eller de kan spares. Sparing blir følgelig definert som den delen av inntekten som ikke går til forbruk, altså

$$\text{sparing} = \text{inntekt} \div \text{forbruk}.$$

De sparte midler kan legges til formuen; sparingen i en periode er altså lik økningen i formuen. Av dette følger det at formuen defineres som

$$\text{netto formue} = \text{summen av tidligere (netto) sparte midler (medregnet eventuell arv som er spart)}.$$

Når det gjelder spørsmålet om disse sammenhengene også (prinsipielt) gjelder "i praksis", så er det selvsagt et definisjonsspørsmål. Begrepene måtte være definert på bestemte måter (i forhold til hverandre) for at sammenhengene skulle gjelde.¹⁾

3.2. Datagrunnlaget

De opplysningene som danner grunnlaget for dette kapitlet er i det vesentlige hentet fra forbruksundersøkelsen 1973 og fra inntekts- og formuesundersøkelsen 1973.

Utvalget til forbruksundersøkelsen 1973 er et tilfeldig utvalg blant alle landets private husholdninger. De husholdninger som var bosatt på de utvalgte adresser på intervjutidspunktet skulle være med i undersøkelsen. Felleshusholdninger som sykehus, pensjonater o.l. er ikke tatt med.

Det ble trukket i alt 4 707 husholdninger til undersøkelsen. En husholdning omfatter personer som har felles bolig og felles kost (minst ett måltid pr. dag). Arbeidshjelp med kost og losji og losjerende med kost ble regnet til husholdningen. Losjerende uten kost ble betraktet som egen husholdning.

Forbruksutgiftene ble registrert ved regnskapsføring og intervju. Det ble nyttet 4 skjematyper; innledningsintervjuskjema, to typer regnskapshefter (hoved- og bihefte) og avslutningsintervjuskjema.

Innledningsintervjuskjema. I dette skjema ble det innhentet en del bakgrunnsopplysninger for undersøkelsen om husholdningsmedlemmene.

Regnskapshefter. Husholdningene førte regnskap over sine private forbruksutgifter i en 14-dagersperiode. Da forbrukets størrelse og sammensetning varierer med årstiden, var det nødvendig at oppgaver ble hentet inn for hele året. 1/26 av husholdningene førte således regnskap fra 1. til 14. januar, en annen 1/26 fra 15. til 28. januar osv.

Hver husholdning førte ett hovedregnskapshefte. For å være sikker på at alle utgifter ble registrert, førte husholdningsmedlemmer på 15 år eller mer særskilt regnskap over sine egne utbetalinger i et bihefte.

Alle faktiske utbetalinger i 14-dagersperioden skulle regnskapsføres.

Med unntak av bær og frukt til safting, sylting etc. ble forbruk av egenproduserte varer ført i regnskapet når varene ble brukt i husholdningen.

Mottatte gaver i naturalier ble også registrert.

1) Dette er nærmere behandlet i Artikler nr. 102 fra Statistisk Sentralbyrå.

Avslutningsintervjuskjema. Utgifter til varer og tjenester som husholdningene kjøper forholdsvis sjelden ble registrert i avslutningsintervjuet. Dette gjelder f.eks. en del utgifter til bolig, kjøp av private transportmidler, husholdningsmaskiner og andre elektriske apparater, kostbare klesartikler, utgifter til selskapsreiser o.l. Mottatte naturalytelser som f.eks. fri bolig, strøm og brensel, reiser og naturalytelser i form av matvarer ble også registrert. Verdien av fri bolig, lys og brensel ble registrert med det beløp likningsmyndighetene verdsatte disse ytelser til ved siste likning før intervjuet fant sted. Andre frie ytelser er verdsatt til det de ville ha kostet ved kjøp.

Av de 4 707 opprinnelig uttrukne husholdninger fikk en svar fra 3 363 husholdninger, eller 71 prosent på både innlednings- og avslutningsintervju, og disse husholdninger førte også regnskap. Ved koblingen av forbruksundersøkelsen 1973 med inntekts- og formuesundersøkelsen 1973 var det 92 husholdninger i forbruksundersøkelsen der det ikke var mulig å konstruere husholdningsinntekt, slik at vi har opplysninger om både forbruksutgift og inntekt for 3 271 husholdninger. Frafallet varierte etter bl.a. bostedsstrøk, husholdningsstørrelse og bokføringsperiode. For å unngå skjjevheter i materialet er det korrigert for ulik svarprosent. Forbruksundersøkelsen 1973 er beskrevet nærmere i Statistisk Sentralbyrå (1975 b).

Inntekts- og formuesundersøkelsen 1973 inneholder opplysninger fra den ordinære skattelikningen 1973 for et utvalg av personlige og ikke-personlige skattytere. Fra likningskontorene ble det samlet inn opplysninger fra selvangivelsene, næringsoppgaver, oppgjørsskjemaer og regnskapsutdrag til skattytere i utvalgene. Det ble dessuten innhentet visse opplysninger fra Direktoratet for sjømenn. Utvalget til inntekts- og formuesundersøkelsen 1973 omfatter utvalget til forbruksundersøkelsen 1973, slik at en har alle opplysninger fra inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdningene i forbruksundersøkelsen.

3.3. Inntekt og husholdningenes levestandard

I dette avsnittet vil vi vise disponibel inntekt, total forbruksutgift og formue i de ulike grupper av husholdninger i den inntektsgruppering som nyttes her. Disse målene vil være bedre uttrykk for husholdningenes levestandard enn husholdningenes "inntekt".

Tabell 3 viser at disponibel inntekt varierer på en nokså entydig måte i forhold til inntekt. For de lavere inntektsgruppene ligger disponibel inntekt gjennomsnittlig langt over gjennomsnittlig inntekt, mens det er omvendt for de høyere inntektsklassene. Dette tyder på at begrepet inntekt gir et for lavt anslag på levestandarden for såkalte lavinntekts-husholdninger, mens det motsatte er tilfelle for høyinntekts-husholdninger.

Tabell 3. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, forbruksutgift, verdi av naturalytelser og egenproduksjon for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Kr

	Alle hus- hold- ninger <i>All house- holds</i>	Fraktilgrupper i inntektsfordelingen				
		0-5 pst. <i>per cent</i>	5-10 pst.	10-15 pst.	15-20 pst.	20-25 pst.
Inntekt	43 300	7 300	14 900	18 200	22 100	24 200
Disponibel inntekt	37 600	17 000	21 900	23 600	24 900	27 000
Total forbruksutgift	36 500	27 900	26 500	28 100	27 900	28 300
Naturalytelser	300	200	100	200	200	100
Verdi av varer fra egen produksjon	300	600	400	400	400	500
Tallet på husholdninger .	3 271	152	150	166	160	170

Tabell 4. Gjennomsnittlig formue, gjeld og beholdning av varige goder pr. husholdning i forskjellige inntektsgrupper. Kr

	Alle hus- hold- ninger <i>All house- holds</i>	Fraktilgrupper i inntektsfordelingen				
		0-5 pst. <i>per cent</i>	5-10 pst.	10-15 pst.	15-20 pst.	20-25 pst.
Bruttoformue	87 200	54 800	57 600	58 000	52 400	66 000
Bankinnskott	16 100	6 600	7 500	10 300	10 200	11 200
Fast eiendom	45 100	31 000	31 500	29 800	27 100	36 700
Annen formue	26 000	17 100	18 600	17 800	15 100	18 100
Gjeld	40 800	34 600	32 900	33 500	18 600	30 100
Nettoformue	46 400	20 100	24 700	24 500	33 800	36 000
Beholdning av varige goder	18 300	10 800	11 800	12 900	13 200	13 700
Tallet på husholdninger .	3 271	152	150	166	160	170

Average income, disposable income, consumption expenditure, value of payments in kind and self-produced commodities for households in different income groups. Kroner

Fractile groups in the income distribution

25-30 pst.	30-40 pst.	40-50 pst.	50-70 pst.	70-100 pst.	
28 600	31 600	35 800	45 700	70 700	<i>Income</i>
29 100	30 100	33 200	38 700	53 600	<i>Disposable income</i>
30 700	32 200	34 200	36 700	46 400	<i>Total consumption expenditure</i>
400	200	200	200	500	<i>Payments in kind</i>
300	300	200	300	200	<i>Value of consumption of self-produced commodities</i>
170	338	350	649	966	<i>Number of households</i>

Average property, liabilities and stock of durable goods per household in different income groups. Kroner

Fractile groups in the income distribution

25-30 pst.	30-40 pst.	40-50 pst.	50-70 pst.	70-100 pst.	
60 300	64 700	68 200	67 800	141 600	<i>Gross property</i>
10 400	14 000	13 800	12 300	26 400	<i>Deposits</i>
30 200	35 200	36 700	36 400	70 400	<i>Real estate</i>
19 700	15 500	17 700	19 100	44 800	<i>Other property</i>
24 500	32 000	28 800	28 200	67 500	<i>Liabilities</i>
35 900	32 800	39 400	39 600	74 100	<i>Net property</i>
15 000	15 600	17 000	18 300	24 600	<i>Stock of durable goods</i>
170	338	350	649	966	<i>Number of households</i>

Det er minst to hovedgrunner til at gjennomsnittlig inntekt er lavere enn disponibel inntekt i lavinntektsgruppene. For det første er inntekt satt lik null for personer som har så lav inntekt at de ikke betaler skatt. Det betyr spesielt at inntekten til pensjonister som på grunn av særfradrag ikke betaler skatt, har blitt satt lik null. For det andre er fradragene (utenom særfradrag) større enn skattene for personer med lav inntekt. For høyinntektsgruppene er det omvendt, skattene er høyere enn fradragene. Skattesystemet virker inntektsutjænnende også når en tar hensyn til fradragssystemet.

Vi finner omtrent samme forhold mellom disponibel inntekt og total forbruksutgift. Forbruksutgiften er klart høyere enn inntekten for husholdninger med lavest inntekt. Dette kan tyde på at heller ikke disponibel inntekt gjennomsnittlig gir noe godt uttrykk for levestandarden til husholdninger med den laveste inntekten. Her må vi huske at flere former for skattefrie inntekter ikke er regnet med i disponibel inntekt. Forklaringen er trolig delvis også at det er en del husholdninger som har inntekt som ikke er oppgitt ved skattelikningen. Disse husholdningene kan på grunn av dette bli registrert som lavinntekts-husholdninger til tross for at de kanskje "egentlig" ikke er det. At differansen mellom total forbruksutgift og disponibel inntekt er størst i 5-prosentfraktilen kan antakelig tyde på dét.

Blant husholdninger med høy inntekt er disponibel inntekt høyere enn gjennomsnittlig total forbruksutgift. Den vesentligste årsak til dette er antakelig en positiv sparing i disse gruppene. I total forbruksutgift inngår bl.a. ikke avdrag på boliglån, skattefrie banksparing og premie til pensjons- og livsforsikring, mens de inngår i disponibel inntekt.

Naturalytelser og verdi av varer fra egen produksjon er inkludert i total forbruksutgift. Det er imidlertid sannsynlig at disse opplysningene kan v re noe upålitelige. I tabellen er beløpene skilt ut for seg selv. Dette er gjennomsnittlig beskjedne beløp som neppe påvirker totalbildet noe større selv om ikke alle oppgavene skulle være helt korrekte.

Vi skal sammenlikne de ulike inntektsgruppene med hensyn til forskjellige formuesbegreper. Bruttoformuen er definert som den likningsmessige bruttoformue. I denne er det gjort fradrag for skattefritt bankinnskott. Posten bankinnskott har vi derimot regnet brutto her. Annen formue er definert som bruttoformue \div fast eiendom \div bankinnskott. Tabell 4 viser fordelingen. Der har vi også tatt med beholdning av varige goder.

Tabellen viser at bruttoformuen gjennomsnittlig ikke varierer særlig mye med inntektsgruppe helt opp til gruppen med høyest inntekt. Ser vi på sammensetningen av formuen, finner vi at fast eiendom og annen formue

er nokså konstant innen nevnte grupper. For bankinnskott er det derimot en viss økning med stigende inntekt. For gjelden er det ikke noen entydig sammenheng med inntekten, bortsett fra at den er meget høyere for den høyeste inntektsgruppen (dette gjelder også brutto- og nettoformuen). Beholdningen av varige goder (anskaffelsesverdi) øker litt med økende inntekt, men tendensen er svakere enn man kanskje kunne vente.

Det virker påfallende at formuen ikke er særlig mye større i de midlere inntektsgruppene enn i gruppene med lav inntekt. Dette kan ha sammenheng med yrkesstatus/næring. Selvstendig næringsdrivende vil ofte pga. yrket ha en viss formue (driftsbygninger), samtidig som mange meget vel kan ha lav inntekt (f.eks. mange småbrukere). Vi skal seinere komme tilbake til dette spørsmål.

Uansett om en bruker disponibel inntekt eller total forbruksutgift som mål på husholdningenes levestandard, framgår det altså klart av tabell 3 at variasjonen i levestandard mellom de forskjellige fraktilene i fordelingen av husholdningsinntekt, er vesentlig mindre enn variasjonen i gjennomsnittlig inntekt mellom disse. Dette er naturligvis også et av formålene med skattesystemet. Imidlertid kan virkningene av skattesystemet neppe forklare utjamningen. Sammenlikningen av gjennomsnittlig disponibel inntekt og total forbruksutgift i de ulike fraktilgruppene viser at variasjonen i disponibel inntekt er større enn i forbruksutgift. Vi vet ikke hvor stor sparingen (positiv og negativ) var i de ulike gruppene. Dersom en skulle velge mellom disponibel inntekt og total forbruksutgift som et mål for levestandard, ville det være en rimelig hypotese at for gruppene med høy inntekt var disponibel inntekt det beste mål, siden sparingen her må antas å være betydelig. I gruppene med lav inntekt er antakelig total forbruksutgift det beste mål. Selv om den gjennomsnittlige sparing kan være negativ her, er det tvilsomt at dette kan forklare den store forskjellen på disponibel inntekt og total forbruksutgift.

Vi har til nå sammenliknet de ulike inntektsgruppene med hensyn til en rekke mål som vi antar bedre enn inntekt avspeiler forskjeller i husholdningenes levestandard. Som hovedmål har vi nyttet disponibel inntekt, total forbruksutgift og forskjellige formuesbegreper. Ett hovedresultat er at forskjellene mellom inntektsgruppene i gjennomsnittlig levestandard er vesentlig mindre enn forskjellene i gjennomsnittlig inntekt gir inntrykk av.

I det følgende skal vi gå noe nærmere inn på disse sammenhenger. Til dette skal vi inndele inntektsgruppene, som vi vet er svært inhomogene, dels etter husholdningstype, dels etter sosioøkonomisk gruppe. Vi skal foreta inndelingen etter husholdningstype både fordi dette er en viktig grupperingsvariabel når en skal undersøke husholdningers økonomi, og for å undersøke om den beskrivelse vi har gitt av forskjeller i levestandard

mellom inntektsgruppene gjelder på samme måte for alle husholdningstyper.

Vi skal bruke fire grupper av husholdninger: Enslige og enslige forsørgere, ektepar uten barn, ektepar med barn og andre husholdninger. Den siste gruppen omfatter også ektepar med barn pluss andre voksne.

Tabellene 3-6 i vedlegg 2 viser det samme generelle trekk som vi fant tidligere, at forskjellen mellom inntektsgruppene i de mål som bedre enn inntekt gir uttrykk for husholdningens levestandard, er betydelig mindre enn forskjellene i gjennomsnittlig inntekt. Forskjellene mellom inntektsgruppene er minst når det gjelder total forbruksutgift.

Vi skal bare gi en kommentar til avvikene mellom inntekt og disponibel inntekt. For lavinntektsgruppen finner en for alle fire typer husholdninger at gjennomsnittlig disponibel inntekt er til dels betydelig større enn gjennomsnittlig inntekt. Avviket er spesielt stort for enslige og enslige forsørgere og for ektepar uten barn. I lavinntektsgruppen var gjennomsnittlig inntekt henholdsvis kr 700 og kr 11 000, mens gjennomsnittlig disponibel inntekt var henholdsvis kr 10 600 og kr 18 600. Dette skyldes i vesentlig grad at en stor del av pensjonsinntektene fra folketrygden ikke inngår i begrepet inntekt.

Vi skal se nærmere på fordelingene av disponibel inntekt og total forbruksutgift. For alle fire typer husholdninger finner vi at i lavinntektsgruppen er total forbruksutgift større enn disponibel inntekt. Forskjellen var kr 1 600 for enslige og enslige forsørgere, kr 3 600 for ektepar uten barn, kr 11 400 for ektepar med barn og kr 5 000 for andre husholdninger. Minst er forskjellen for enslige, størst for ektepar med barn. For gruppen med middels inntekt er det liten forskjell mellom de to målene, størst er forskjellen for ektepar med barn, der en finner høyere forbruksutgift enn disponibel inntekt. For høyinntektsgruppen er disponibel inntekt for alle fire typer husholdninger høyere enn forbruksutgift. Minst er forskjellen for ektepar med barn.

Tar en hensyn til at sparing ikke inngår i total forbruksutgift og at skattefrie overføringer fra det offentlige bare i liten grad inngår i disponibel inntekt, kan en si at begge målene - disponibel inntekt og total forbruksutgift - gir omtrent det samme inntrykk av forskjeller i husholdningenes levestandard for tre av husholdningstypene. For ektepar med barn er det vanskelig å si dette på grunn av den store forskjellen mellom disponibel inntekt og forbruksutgift i lavinntektsgruppen. I lavinntektsgruppen er gjennomsnittlig disponibel inntekt kr 25 200, mens forbruksutgiften er kr 11 400 høyere. Det er vanskelig å tenke seg at de skattefrie overføringene vil forklare dette i noen særlig grad. Det er også vanskelig å tenke seg en så stor negativ sparing, selv om tallene også for de to øvrige inntektsgruppene tyder på at sparingen er mindre blant ektepar med

barn enn i de øvrige husholdningstypene. Dette kan kanskje tyde på at det er en del inntekter som ikke blir oppgitt ved skattelikningen i lavinntektsgruppen blant ektepar med barn.

Vi skal til slutt se på disponibel inntekt og total forbruksutgift mv. for de ulike inntektsgruppene innen bestemte sosioøkonomiske grupper. Vi skal nytte to hovedinndelinger, nemlig mellom husholdninger der hovedinntektstaker er yrkesaktiv og ikke yrkesaktiv, og mellom husholdninger med yrkesaktiv hovedinntektstaker der hovedinntektstaker er selvstendig og ansatt. Inntektene for ikke yrkesaktive atskiller seg ved stort sett å bestå i overføringer, inntektene inngår til dels heller ikke i skattestatistikens inntektsmål. For selvstendige og ansatte er det betydelige forskjeller i inntektsdannelsen og skattelikningen som kan gjøre det fornuftig å holde dem atskilt. Lavinntektsgruppen er videre delt opp etter størrelsen av bruttoformuen. En må være oppmerksom på at det neppe er mulig å trekke konklusjoner om forskjeller i levestandard ved å sammenlikne disponibel inntekt og total forbruksutgift for grupper med forskjellig bruttoformue. Vanligvis vil fordelingen etter husholdningstype innen grupper med forskjellig bruttoformue være nokså ulik. Dersom det f.eks. er høyere gjennomsnittlig forbruksutgift i en gruppe med høy enn i en gruppe med lav bruttoformue, samtidig med at husholdningene gjennomsnittlig er større i gruppen med høy bruttoformue, vil en ikke uten videre kunne trekke konklusjoner om forskjeller i levestandard fra tallene for forbruksutgift. Det er imidlertid mulig å sammenlikne tallene for gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt og total forbruksutgift innen en gruppering etter bruttoformue for å forsøke å vurdere gyldigheten av de ulike mål som uttrykk for levestandard.

Sammenlikner en inntekt og disponibel inntekt i de tre inntektsgruppene i tabellene 7-10 i vedlegg 2, finner en igjen at gjennomsnittlig disponibel inntekt i lavinntektsgruppen er større enn gjennomsnittlig inntekt, mens det omvendte er tilfellet i høyinntektsgruppen slik at variasjonen i disponibel inntekt over inntektsgruppene blir vesentlig mindre enn variasjonen i inntekt. Forskjellen mellom inntekt og disponibel inntekt i lavinntektsgruppen er størst i gruppen ikke yrkesaktive, kr 9 800. I de andre gruppene er forskjellen kr 2 000 - 3 000.

En sammenlikning av disponibel inntekt og total forbruksutgift viser at i høyinntektsgruppen er gjennomsnittlig disponibel inntekt høyest i alle undergrupper. Dette antar vi i alt vesentlig skyldes at det er en positiv sparing i høyinntektsgruppen. Resultatene tyder på at sparingen er høyest blant selvstendige i høyinntektsgruppen. Tallene viser imidlertid også en betydelig sparing blant ikke yrkesaktive i høyinntektsgruppen.

I lavinntektsgruppen er total forbruksutgift derimot betydelig høyere enn disponibel inntekt blant yrkesaktive. I alle tre grupper av yrkesaktive er forskjellen den samme, vel kr 8 000. Blant ikke yrkesaktive er forskjellen mellom forbruksutgift og disponibel inntekt forholdsvis beskjedent. Skiller en mellom lavinntektshusholdninger med bruttoformue over og under kr 50 000, finner en bedre overensstemmelse mellom disponibel inntekt og total forbruksutgift for lavinntektshusholdninger med lav bruttoformue enn for husholdninger med høy bruttoformue.¹⁾ Inntekt og disponibel inntekt ser altså ut til å være dårlige mål på levestandard for lavinntekts-husholdninger med høy bruttoformue. Vi har tidligere nevnt noen mulige forklaringer, slik som at visse ikke-skattepliktige inntekter ikke inngår i disponibel inntekt og for det andre forekomst av inntektsunndragelser ved skattelikningen. I tillegg skal vi også nevne muligheten av at negativ sparing kan spille en viss rolle nettopp i gruppen med høy bruttoformue, som antakelig har større kredittmuligheter enn husholdninger uten verdier av betydning. Også bruk av oppsparte midler til forbruk kan spille en rolle i gruppen med høy bruttoformue, se f.eks. lavinntektsgruppen med høy bruttoformue blant ikke yrkesaktive.

Sammenfatningsvis tyder resultatene på at forskjellene i levestandard mellom inntektsgruppene er betydelig mindre enn forskjellene i gjennomsnittlig inntekt mellom inntektsgruppene viser. Dette gjelder både om en betrakter disponibel inntekt og enda mer når en betrakter total forbruksutgift. Når en sammenlikner gjennomsnittlig disponibel inntekt og gjennomsnittlig total forbruksutgift, finner en i alle grupper at høyinntektsgruppen har høyere gjennomsnittlig disponibel inntekt enn total forbruksutgift. Dette må antakelig i alt vesentlig tolkes som et uttrykk for at det skjer en positiv sparing i denne gruppen. Videre finner en at i lavinntektsgruppen er gjennomsnittlig total forbruksutgift for alle undergrupper høyere enn gjennomsnittlig disponibel inntekt. Forskjellen er minst for undergrupper der de ikke yrkesaktive utgjør en stor andel. For både selvstendige og ansatte er total forbruksutgift i gjennomsnitt vel kr 8 000 høyere enn disponibel inntekt. Vi har tidligere vært inne på en rekke grunner til dette avviket. Alle de tolkninger vi har vært inne på, innebærer imidlertid at levestandarden i lavinntektshusholdningene er høyere enn den gjennomsnittlige disponible inntekt angir og i enda høyere grad enn gjennomsnittlig inntekt angir.

1) I de 41 lavinntektshusholdninger med selvstendig hovedinntektstaker og bruttoformue under kr 50 000 var gjennomsnittlig disponibel inntekt kr 18 000 og gjennomsnittlig total forbruksutgift kr 20 900, altså en forskjellen forskjell.

3.4. Skatter og stønader

Vi har sett at forskjellene i gjennomsnittlig disponibel inntekt og gjennomsnittlig total forbruksutgift mellom gruppene med lav, middels og høy inntekt er betydelig mindre enn forskjellene i gjennomsnittlig inntekt. En viktig årsak til dette er skatte- og stønadssystemet. Det offentlige påvirker den private inntektsfordelingen ved bruk av direkte skatter/avgifter og stønader. Disse ordningene er utformet slik at de skal ha en inntektsutjæmnende virkning. En må da vente at stønadene er størst blant husholdningene med lavest inntekt og skattene størst blant husholdninger med den største inntekten.

Når det gjelder skattene vil vi se på de samlede direkte skatter og avgifter. De største beløpene er inntekts- og formuesskatt til stat og kommune, særskatt til utviklingshjelp og medlemsavgift til folketrygden. Samlet gjennomsnittlig beløp pr. husholdning for 1973 var kr 14 500. Stønadene omfatter pensjoner, bl.a. skattepliktige stønader etter lov om folketrygd, forsørgerstønad, stønad etter lov om sosial omsorg og private bidrag, bl.a. barnebidrag. Det gjennomsnittlige samlede stønadsbeløp var i 1973 kr 6 000 ifølge denne undersøkelsen. Dette beløpet omfatter imidlertid ikke en rekke skattefrie stønader som en mangler opplysninger om både i forbruksundersøkelsen 1973 og i inntekts- og formuesundersøkelsen 1973.

Tabell 5 viser forskjeller i bl.a. inntekt og skatter/avgifter mellom forskjellige inntektsgrupper. Vi ser at skattene øker med inntekten. Dette gjelder også relativt sett, dvs. at skatter og avgifter øker relativt sterkere enn inntekten (progressiv beskatning). Skatter og avgifter utgjør 21 prosent av inntekten for gruppen med lavest inntekt (0-5 prosent), mens den er 37 prosent for gruppen med høyest inntekt.

For stønadene er forholdet omvendt. Stønadene er størst for gruppen med den laveste inntekten og minst for høyinntektsgruppen. Forskjellen mellom inntektsgruppene i gjennomsnittlig stønadsbeløp er imidlertid langt mindre enn forskjellene i skatter og avgifter. Forskjellen mellom største og minste gjennomsnittlige stønadsbeløp er bare ca. kr 3 500, mot en forskjell på ca. kr 25 000 i gjennomsnittlig beløp til skatter og avgifter. Det synes derfor sikkert å si at ut fra et generelt inntektsfordelingssynspunkt spiller de offentlige stønader bare en beskjedne rolle. Det er i det vesentlige andre fordelingshensyn enn den generelle inntektsfordeling som begrunner stønadene. Dette vil også gjelde om en tar hensyn til de andre stønadene som ikke inngår i tabell 5.

En kan stille spørsmålet: Hva ville inntektsfordelingen (her: utgiftsfordelingen) blitt dersom det ikke hadde vært skatter eller offentlige stønader? Det er selvsagt ikke mulig å gi noe fyldestgjørende svar på et

Tabell 5. Gjennomsnittlig inntekt, forbruksutgift, skatter og avgifter og offentlige stønader for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Kr *Average income, total consumption expenditure, tax and contributions and national allowances for households in different income groups. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Fraktilgrupper i inntektsfordelingen <i>Fractile groups in the income distribution</i>									
		0-5 pst. per cent	5-10 pst.	10-15 pst.	15-20 pst.	20-25 pst.	25-30 pst.	30-40 pst.	40-50 pst.	50-70 pst.	70-100 pst.
Inntekt <i>Income</i>	43 300	7 300	14 900	18 200	22 100	24 200	28 600	31 600	35 800	45 700	70 700
Skatter og avgifter i alt <i>Taxes and contributions, total</i>	14 500	1 500	3 600	4 800	5 900	6 900	8 200	9 300	10 800	14 300	26 300
Offentlige stønader <i>National allowances</i>	6 500	8 500 ¹⁾	7 300	7 500	7 100	6 400	6 700	5 700	6 200	5 500	5 100
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	36 500	27 900	26 500	28 100	27 900	28 300	30 700	32 200	34 200	36 700	46 400
Total forbruksutgift + skatter og avgifter <i>Total consumption expenditure + taxes and contributions</i>	51 000	29 400	30 100	32 900	33 800	35 200	38 900	41 500	45 000	51 000	72 700
Total forbruksutgift + skatter og avgifter + offentlige stønader <i>Total consumption expenditure + taxes and contributions + national allowances</i>	44 500	20 900	22 800	25 400	26 700	28 800	32 200	35 800	38 800	45 500	67 600
Tallet på husholdnigner <i>Number of households</i>	3 271	152	150	166	160	170	170	338	350	649	966

1) Når dette beløp er større enn gjennomsnittlig inntekt, skyldes det dels at offentlige stønader også omfatter enkelte skattefrie ytelser, men kanskje først og fremst at inntektsbeløpet bare omfatter inntekt for skattytere. Det betyr bl.a. at inntektene til minstepensjonister ikke er regnet med.

1) *This figure is larger than average income partly because national allowances also include a few not taxable contributions, but maybe mainly because the income figure includes only income from taxpayers. This means a.o. that the incomes of pensioners are not included.*

slikt spørsmål. Det er ikke mulig å si hvordan folk ville ha tilpasset seg innenfor et slikt system, bl.a. når det gjelder arbeidstidens lengde, hvem som ville ha tatt arbeid mv. Vi skal her nøye oss med å se hva gjennomsnittlig forbruksutgift i de forskjellige inntektsgruppene ville ha blitt dersom det som betales i skatter og avgifter også hadde gått til privat forbruk. Oppstillingen viser at forskjellene i forbruksutgifter da ville ha blitt vesentlig større. Likeledes har vi fra denne summen trukket offentlige stønader, for å vise hvordan forbruksfordelingen ville ha blitt dersom det heller ikke hadde vært stønader. Tabell 5 viser at forskjellen i forbruksutgift ville blitt mye større.

Vi nevnte tidligere at det er en rekke skattefrie stønader som ikke inngår i beløpet for offentlige stønader i tabell 5. Fra forbruksundersøkelsen i 1974 har en opplysninger om de mest betydelige av disse (se side 51). I gjennomsnitt mottok husholdningene kr 912 fra disse skattefrie stønadene i 1974, og 27 prosent av alle husholdninger mottok en eller flere av disse stønadene. Vi har ikke gruppert husholdningene i forbruksundersøkelsen 1974 i grupper med lav, middels og høy inntekt. Det er derfor ikke mulig å vise hvordan gjennomsnittlig skattefrie stønadsbeløp mottatt varierer med den inntektsgruppering som ellers er nyttet her. Tabell 11 i vedlegg 2 gir imidlertid visse holdepunkter for størrelsen av variasjonen i mottatt beløp i en slik inntektsgruppering.

Tabellen viser at gjennomsnittlig beløp mottatt varierer en del både med husholdningsstørrelse og med inntekt. Det er likevel klart at forskjellen i mottatte skattefrie stønader i gjennomsnitt for lavinntektsgruppen og høyinntektsgruppen vil være betydelig under kr 3 000, antakeligvis også under kr 1 000. Selv om de skattefrie stønadene hadde inngått i de "offentlige stønader" i tabell 5, ville dette neppe ha endret resultatene og spesielt forskjellen mellom inntektsgruppene vesentlig. Det ville også stadig gjelde at stønadssystemet har en forholdsvis beskjeden virkning på den generelle inntektsfordeling. Det er andre fordelingsvirkninger som er bakgrunnen for de ulike stønadene.

Tabellene 12-15 i vedlegg 2 viser "virkningene" av skatte- og stønadssystemet for hovedgrupper av husholdningstyper. Skatte- og avgiftsbeløpet varierer for alle husholdningstyper betydelig med inntekt. Skatter og avgifter i prosent av inntekt øker som ventet også med inntekt. Når en ser på samme inntektsgruppe, varierer det også noe med husholdningstype, dels på grunn av forskjellig inntektsnivå mellom disse, dels antakelig på grunn av forskjeller i gjennomsnittlig antall inntektstakere.

Beløpet mottatt i offentlige stønader er av omtrent samme størrelse blant enslige og enslige forsørgere, blant ektepar uten barn og i andre husholdninger, kr 9 000 - 10 000 i lavinntektsgruppen; blant ektepar med

barn er beløpet lite, ca. kr 2 000 i lavinntektsgruppen (merk at barnetrygd ikke er regnet med). Pensjoner fra folketrygden utgjør størsteparten av beløpet, og dette forklarer for en stor del disse forskjellene. Relativt sett er det imidlertid klart at offentlige stønader betyr mest i lavinntektsgruppen, og mest for enslige og enslige forsørgere, og for ektepar uten barn.

For de fire husholdningstyper enslige og enslige forsørgere, ektepar uten barn, ektepar med barn og andre husholdninger er forskjellen mellom gjennomsnittlig forbruksutgift for høy- og lavinntektsgruppen henholdsvis: kr 8 300, 17 700, 20 100 og 28 000. Sparing inngår ikke i total forbruksutgift slik at disse forskjellene antakelig undervurderer forskjellen i levestandard mellom husholdningene. Dersom en til disse forskjellene legger forskjellene i skatter og avgifter, ville forskjellen mellom høy- og lavinntektsgruppene i total forbruksutgift + skatter og avgifter i de samme husholdningstyper bli henholdsvis: kr 20 800, 40 300, 44 100 og 56 100, altså vel dobbelt så stor forskjell.

4. SYSSELSETTING OG ARBEIDSFORHOLD

4.1. Innledning

4.1.1. Formål og problemstillinger

Syssetting og arbeidsforhold vil her bli betraktet ut fra to helt forskjellige synsvinkler. Den ene er arbeid som en viktig kilde til inntekt for den enkelte og husholdningen. Den andre er arbeid som et gode i seg selv, som kan være av verdi også utover den belønning i form av inntekt det gir.

For de fleste er deltaking i inntektsgivende arbeid den viktigste inntektskilde. Syssetting blir altså viktig som forklaringsfaktor bak inntektsforskjeller. Videre er det av stor betydning for personer som ikke, eller bare i liten grad, deltar i inntektsgivende arbeid om dette er resultat av frivillig valg, eller er en mer eller mindre påtvunget situasjon. Opplevelsen av egen verdi eller manglende verdi i arbeidslivet berører trolig selvpoppfatning og trivsel sterkt.

Når det gjelder arbeid som egenverdi, er det ikke bare viktig om den enkelte er sysselsatt i ønsket omfang. Forholdene på arbeidsplassen blir også viktige.

Dette kapitlet har som formål å sammenlikne forholdet til arbeidsmarkedet og forholdene på arbeidsplassen for personer i ulike inntektsgrupper.

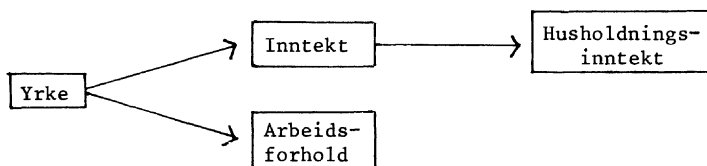
Avsnitt 4.2 tar for seg sysselsettingen innen de ulike inntektsgruppene. Forskjeller i sysselsetting er en årsak til inntektsforskjeller. Vi vil derfor se på forskjeller i antall utførte arbeidstimer mellom de ulike inntektsgruppene. Videre vil vi gå inn på spredningen av deltakingen i inntektsgivende arbeid innen husholdningene. Vi kjenner ikke til andre studier av denne spredningen, så vi har valgt å ta med en slik beskrivelse selv om det er vanskelig å trekke konklusjoner om velferd på grunnlag av den.

Som nevnt er det av betydning for den det gjelder i hvilken grad liten eller ingen deltaking i inntektsgivende arbeid er frivillig valgt eller påtvunget. Det ville være av avgjørende betydning for tolkningen av forskjeller mellom inntektsgruppene i arbeidstid pr. husholdning om det kunne fastslås om dette i hovedsak er resultat av frivillig tilpasning, eller om det i hovedsak er resultat av problemer som hindrer personene i å arbeide så mye som de ønsker. Vi vil trekke fram noen momenter som kan bidra til å belyse dette. Det gjelder arbeidsløshet, permisjon og sykdom i det året vi har inntektsopplysninger for, 1975.

Det er store forskjeller i timelønn mellom ulike inntektstakere. Vi forsøker å måle betydningen av ulik gjennomsnittlig timelønn i de tre inntektsgruppene mot betydningen av ulik gjennomsnittlig arbeidstid pr. husholdning. Vi gjør ikke forsøk på i streng forstand å forklare lønnsforskjeller eller belyse hvem som får lav lønn. Vi har ikke opplysninger om lønn, men har beregnet anslag på lønn pr. time på grunnlag av opplysninger om antall arbeidstimer i 1975 og pensjonsgivende inntekt i 1975.

I avsnitt 4.3 ser vi på sammenhengen mellom inntekt og arbeidsforhold. Her er det rimelig å tolke sammenheng som et utslag av at både inntekt og arbeidsforhold avhenger av posisjon på arbeidsmarkedet, f.eks. målt ved yrke, dvs. at en modell som skissert i figur 1 er rimelig.

Figur 1. Skisse av modell for sammenheng mellom inntekt og arbeidsforhold *Sketch of a model of the relationship between income and working conditions*

Vi er også her spesielt opptatt av om dårlige arbeidsforhold er hopet opp i lavinntektsgruppen, eller om det er slik at lav inntekt kompenseres med gode arbeidsforhold. Det har vært argumentert for at en skulle vente at

høy lønn og gode arbeidsforhold ellers henger sammen (NOU 1978 : 25, s. 68). Dette er ikke selvsagt. Det er f.eks. ikke urimelig å tenke seg at det gis kompensasjon i form av høy lønn på arbeidsplasser der de praktiske problemer eller kostnadene ved å skape godt arbeidsmiljø er så store at det ikke blir gjort. I så fall skulle en vente at en stor andel med svært dårlige arbeidsforhold tilhørte høyinntektsgruppen. Vi vil hovedsakelig se på sammenhengen mellom inntekt og arbeidsforhold. Vi må da vente at en eventuell sammenheng mellom lønn og arbeidsforhold ikke vil komme klart fram fordi det ikke er noen helt enkel sammenheng mellom husholdningsinntekt og lønn. Eksempelvis vil en del lavtlønte tilhøre høyinntektsgruppen fordi andre i husholdningen har høy inntekt.

Vi gjør ikke forsøk på å belyse hvilke yrkes- eller aldersgrupper som oftest har dårlige arbeidsforhold. Dette er allerede gjort på grunnlag av materialet fra levekårsundersøkelsen (NOU 1978 : 25).

4.1.2. Datamaterialet

Det er brukt data fra to undersøkelser, Arbeidsforhold i 1975 og Levekårsundersøkelsen 1973, og fra skattebåndene for 1973 og 1975.

Arbeidsforhold i 1975 gir detaljerte opplysninger om deltaking i inntektsgivende arbeid i 1975. Den gir videre opplysninger om fravær fra slikt arbeid, og også noen opplysninger om fysisk arbeidsmiljø for dem som var i arbeid i 1975, og noen få opplysninger om erfaringer fra arbeidsmarkedet siste 5 år.

Levekårsundersøkelsen 1973 gir bl.a. detaljerte opplysninger om forhold på arbeidsplassen for ansatte. Den gir også opplysninger om ønsket arbeid for grupper av yrkespassive.

Arbeidsforhold i 1975 var en tilleggsundersøkelse til arbeidskraftundersøkelsen 1. kvartal 1976. I alt 11 785 personer i alderen 16-74 år i 5 555 husholdninger var trukket ut til å delta. Av disse besvarte 8 794 personer eller 75 prosent spørsmålene i tilleggsundersøkelsen. Disse tilhørte i alt 4 397 husholdninger.

Til arbeidskraftundersøkelsen trekker en husholdninger og intervjuer alle personer i alderen 16-74 år innen de uttrukne husholdninger. Det intervjues 4 ganger i året, og utvalget roterer, slik at alle personer i utvalget skal intervjues 4 ganger i løpet av 15 måneder. Ikke alle husholdninger er stabile gjennom disse 15 månedene. Dette skaper problemer når en skal nytte data fra arbeidskraftundersøkelsen i en analyse med husholdning som enhet.

Dersom en uttrukken husholdning får nye medlemmer i løpet av perioden mellom to undersøkelser, intervjuer en ikke disse. Dette skaper ikke problemer her.

Mer problematisk er det når husholdninger splittes opp ved at en eller flere personer flytter ut i løpet av perioden mellom to undersøkelser. Da blir alle de personene som opprinnelig ble trukket ut intervjuet, men ikke eventuelle andre som de måtte leve sammen med i sine nye husholdninger. Personene som opprinnelig utgjorde en husholdning, vil nå ofte gi motstridende opplysninger om antall personer i husholdningen, slik at koding av husholdningstype blir vanskelig. Vi har inntektsdata bare for de personer som opprinnelig ble trukket ut. Vi har valgt å rekonstruere den opprinnelig uttrukne husholdningen i slike tilfeller, og kode husholdningstype ut fra det. Dette kan begrunnes på to måter: 1) Det er denne husholdningen vi har inntektsdata for. Inntekt er et sentralt kjennemerke i analysen. 2) Vi er interessert i forhold i 1975. Intervjutidspunktet var i 1976, og for de aller fleste tilfelle vil den husholdningen vi rekonstruerer ha eksistert en gang i løpet av 1975, selv om noen av husholdningene ble trukket ut allerede i 4. kvartal 1974.¹⁾

I leveårsundersøkelsen ble 2 966 personer intervjuet. Av disse var 1 323 ansatte. Vi har husholdningsinntekt og husholdningstype for bare 1 296 av disse ansatte. Nærmere beskrivelse av utvalg og frafall i denne undersøkelsen finnes i Levekår 1973 (Statistisk Sentralbyrå, 1975 A).

4.2. Sysselsetting, lønn og inntekt 1975

4.2.1. Innledning

Vi vil i dette avsnitt konsentrere oppmerksomheten om husholdningenes arbeidsinntekt som er summen av husholdningsmedlemmenes arbeidsinntekt. For hvert husholdningsmedlem er arbeidsinntekten produktet av

1) Kodingen av husholdningstype måtte gjøres manuelt i disse tilfelle, og det var nødvendig med et visst skjønn i en del tilfelle. For 5 husholdninger der minst en var intervjuet, var det ikke mulig å kode husholdningstype. Disse omfattet 14 personer, hvorav 13 var intervjuet. Vi har kodet husholdningstype for 361 husholdninger der ingen var intervjuet til tilleggsundersøkelsen. Inntektsgrupperingen ble foretatt på grunnlag av disse og de 4 392 husholdningene der en eller flere ble intervjuet og der vi har kodet husholdningstype, dvs. i alt 4 753 husholdninger (se vedlegg 2, tabell 1). Vi har altså opplysninger fra 8 781 personer i 4 392 husholdninger der husholdningstype er kodet. En fikk ikke intervju med alle personer i disse husholdningene om tilleggsundersøkelsen, 948 var frafall. Frafallet utgjorde henholdsvis 9, 10 og 11 prosent av alle personene innen disse husholdningene i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Frafallet blant hovedinntektstakere i disse tre gruppene var henholdsvis 7, 7 og 6 prosent.

timebetaling og antall arbeidstimer. Om en vil forklare antallet arbeidstimer for det enkelte husholdningsmedlem, må en trekke inn en rekke kjennemerker som kjønn, alder, bosted, utdanning, helse, familiesituasjon, holdninger mfl. Hvilken timelønn som kan oppnås vil også være av betydning for arbeidsinntekten. Mange av disse bakgrunnskjennermerker påvirker også den timelønn en person oppnår. I figur 2 er det laget en skisse av en mulig forklaringsmodell for husholdningsinntekt.

Vi vil ikke forsøke å si noe om på langt nær alle de sammenhengene figuren antyder. Vi antar at arbeidsinntekten utgjør det alt vesentligste av inntekten for de fleste. Om vi kan vise hvordan arbeidsinntekten i de ulike inntektsgrupper er sammensatt, har vi i store trekk vist hvordan inntekten er sammensatt. Hovedsiktemålet i avsnitt 4.2 er å undersøke sammensetningen av arbeidsinntekten i gruppene med lav, middels og høy inntekt¹⁾. Siden det er en definisjonsmessig sammenheng mellom de enkelte husholdningsmedlemmers sysselsetting og timelønn og husholdningens samlede arbeidsinntekt, innebærer dette at vi hovedsakelig forsøker å dele opp arbeidsinntekten mer enn egentlig å forklare den. Likevel vil vi i en del tilfelle gi momenter til mulige forklaringer på det mønstret i sysselsetting og lønn som vi finner i de ulike inntektsgruppene.

I avsnitt 4.2.2 vil vi forsøke å gi et bilde av sysselsettingsmønstret i husholdningene i de tre inntektsgruppene. Husholdningsmedlemmene deles opp i hovedinntektstakere, biinntektstakere og andre.

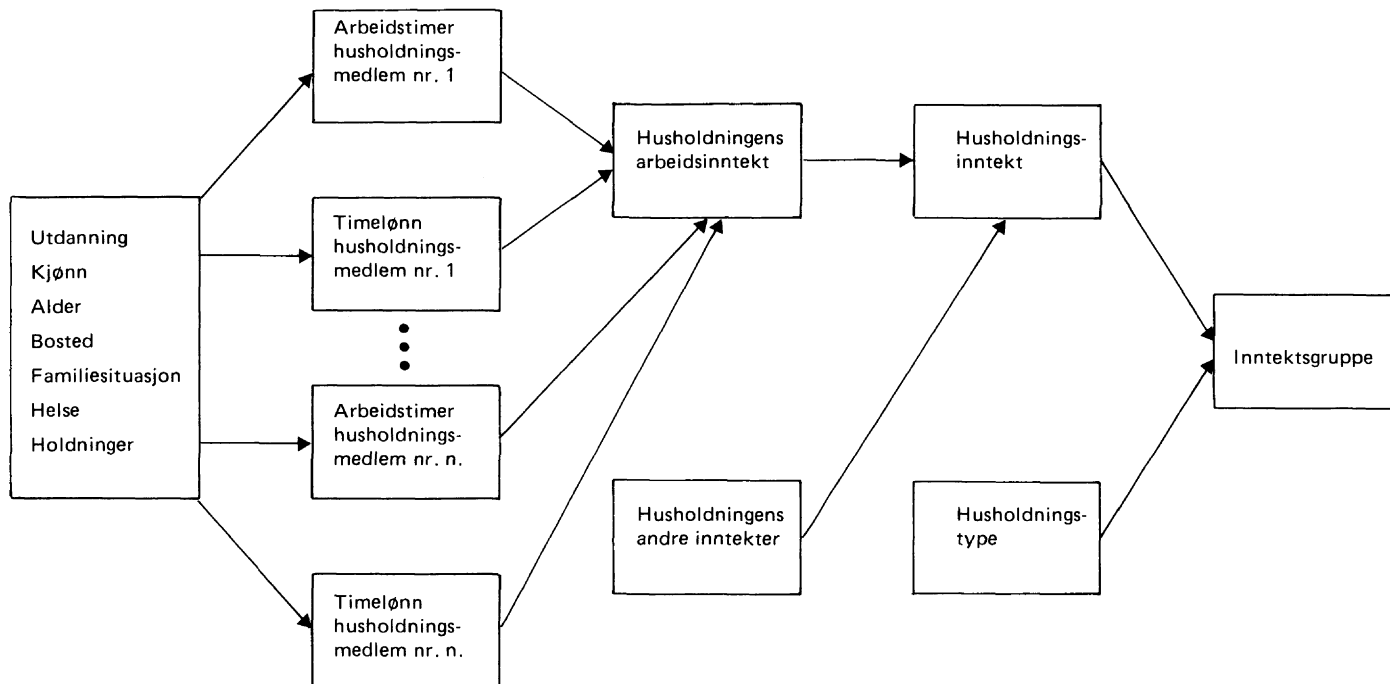
Avsnitt 4.2.3 går inn på visse forklaringer av forskjeller i deltaking i inntektsgivende arbeid, idet vi tar for oss tre problemer som kan gjøre at en husholdning deltar mindre i arbeidslivet enn planlagt. Det dreier seg om sykdom, permitteringer og arbeidsløshet. Vi er først og fremst opptatt av om disse problemene er mer utbredt i lavinnteksgruppen enn i de andre inntektsgruppene. I avsnitt 4.2.4 tar vi for oss forskjeller i gjennomsnittlig timebetaling for arbeidstimer utført av personer i de tre inntektsgruppene. Vi stiller videre spørsmålet hvor mye en utjamning av den gjennomsnittlige timelønnen mellom inntektsgruppene ville bety i forhold til en utjamning av antall arbeidstimer pr. husholdning om en skulle jamne ut arbeidsinntekten.

4.2.2. Deltaking i inntektsgivende arbeid

I dette avsnittet skal vi se nærmere på sysselsettingen i husholdningene i de tre inntektsgruppene. Vi er interessert i både omfanget og sammensetningen. Det meste av avsnittet vil dreie seg om det siste, dvs. vi vil dele opp husholdningenes gjennomsnittlige arbeidstid på ulike husholdningsmedlemmer.

1) Så lenge vi gjør dette for alle husholdninger under ett, kan vi se bort fra husholdningstypens innflytelse. Dette skyldes måten inntektsgrupperingen er laget på.

Figur 2. Skisse av mulig forklaringsmodell for husholdningsinntekt
Sketch of possible model explaining household income

Gjennomsnittlig samlet arbeidstid pr. husholdning i de tre inntektsgruppene er oppgitt i tabell 6.

Tabell 6. Gjennomsnittlig samlet arbeidstid for husholdningene i forskjellige inntektsgrupper.¹⁾ Timer *Average total working hours for households in different income groups.*¹⁾ Hours

	Alle husholdninger <i>All households</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Gjennomsnittlig arbeidstid <i>Average working hours</i>	2 238	1 614	2 113	2 854
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	4 392	865	2 202	1 325

1) Tallene er beregnet på grunnlag av oppgitt arbeidstid i husholdninger der minst en person har svart og der husholdningstype er kodet. Det var i alt 4 392 husholdninger. Innen disse 4 392 husholdningene var det 948 personer som var frafall. For personer som var frafall har vi beregnet antall arbeidstimer som pensjonsgivende inntekt delt med gjennomsnittlig timelønn for husholdningene i deres inntektsgruppe. Om vi la til denne beregnede arbeidstiden, ville gjennomsnittstallene i lav-, middels- og høyinntektsgruppen øke med hhv. 10, 11 og 9 prosent. Fra-fallet har altså lite å si for forholdet mellom tallene for arbeidstid i de ulike inntektsgruppene i tabellen.

1) *The numbers are calculated on the basis of working hours in households where at least one person has answered and where type of household has been coded. There were 4 392 such households. In these 4 392 households there were 948 non-respondents. For these we have estimated the number of working hours as pensionable income divided by the average wage per hour for households in their income group. If we added the estimate of working hours the average in the low, middle and high income group would increase with 10, 11 and 9 per cent, respectively. Thus, non-response has little influence on the ratio between the working hours in the different income groups.*

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Forskjellene i antall utførte arbeidstimer er så store mellom de tre inntektsgruppene, at det er grunn til å se nærmere på hvordan de oppstår. Enten er andelen av personene som deltar i inntektsgivende arbeid større, husholdningene har forskjellig gjennomsnittlig størrelse, eller også arbeider de som er i arbeid flere timer i gjennomsnitt jo høyere inntektsgruppe husholdningen befinner seg i. Om det er kombinasjonen av disse forholdene som gjør seg gjeldende, er det av interesse å finne den relative betydningen av disse.

Figur 3 viser husholdningenes størrelse og i hvilken grad husholdningenes medlemmer i de tre inntektsgruppene deltar i arbeidslivet.

Vi skal i første omgang se på andelen av personer som deltok i inntektsgivende arbeid i 1975 i de tre inntektsgruppene. Som det framgår av figuren, mangler vi opplysninger om yrkesdeltaking for en del av personene i de husholdningene der minst én har svart. Disse utgjør noe større andel av personene i høyinntektsgruppen enn i de andre gruppene, men forskjellen er liten. Vi ser i det følgende bort fra de personene vi mangler opplysninger om. Ser vi bort fra disse var det i alle inntektsgruppene under ett 2,00 personer pr. husholdning, og i gruppene med lav, middels og høy inntekt henholdsvis 1,88, 1,98 og 2,11 personer pr. husholdning. Sett under ett deltok gjennomsnittlig 1,43 personer pr. husholdning eller 72 prosent i inntektsgivende arbeid. Tilsvarende tall var 1,10 personer pr. husholdning eller 58 prosent i lavinntektsgruppen, 1,38 personer pr. husholdning eller 70 prosent i gruppen med middels inntekt og 1,73 personer pr. husholdning eller 82 prosent i gruppen med høy inntekt.

Den gjennomsnittlige arbeidstid i løpet av 1975 for de personer i de ulike inntektsgrupper som deltok i inntektsgivende arbeid det året er gjengitt i tabell 7.

Tabell 7. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer i 1975 pr. person i inntektsgivende arbeid i 1975 i forskjellige inntektsgrupper.¹⁾
 Timer *Average working hours in 1975 per person employed in 1975 in different income groups.*¹⁾ Hours

	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Alle <i>All</i>			

Gjennomsnittlig antall arbeidstimer

Average number of working hours 1 567 (796) 1 476 (992) 1 533 (783) 1 648 (711)

1) Standardavvik for antall arbeidstimer i parentes.

1) *Standard deviation for number of working hours in parenthesis.*

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Husholdningenes ulike gjennomsnittsstørrelse i de tre inntektsgruppene kan sies å forklare noe av forskjellene vi fant mellom inntektsgruppene i antall timer i inntektsgivende arbeid pr. husholdning. Om den gjennomsnittlige husholdningsstørrelse i hver av de tre inntektsgruppene hadde vært lik gjennomsnittsstørrelsen for alle husholdningene, mens andelen yrkesdeltakere i de tre inntektsgruppene var uendret, ville gjennomsnittlig antall timer pr. husholdning blitt henholdsvis 1 717, 2 134 og

Figur 3. Gjennomsnittlig antall personer pr. husholdning i forskjellige inntektsgrupper som var hovedinntektstakere, biinntektstakere mv. *Average number of persons per household in different income groups who were main income earners, secondary income earners and so forth*

2 705 i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Forskjellene i antall timer pr. husholdning mellom de ulike inntektsgrupper (tabell 6) ville reduseres som følger:

Differansen mellom gruppen med middels inntekt og lavinntektsgruppen: 16 prosent, dvs. fra 499 til 417 timer.

Differansen mellom høyinntektsgruppen og gruppen med middels inntekt: 23 prosent, dvs. fra 741 til 571 timer.

Differansen mellom høyinntektsgruppen og lavinntektsgruppen: 20 prosent, dvs. fra 1 240 til 988 timer.

Vi kan altså si at om lag 20 prosent av forskjellene i tabell 6 henger sammen med at husholdningsstørrelsen ikke er lik i de tre inntektsgruppene.

Vi vil forsøke å si noe om betydningen av at ulik andel av personene i de tre inntektsgruppene deltok i inntektsgivende arbeid. Det gjør vi ved å beregne hvor mange arbeidstimer en ville få pr. husholdning i de ulike inntektsgruppene under følgende forutsetninger:

- a) Husholdningenes gjennomsnittsstørrelse er 2,00 i alle inntektsgruppene (lik gjennomsnittet for alle husholdningene)
- b) Andelen av personene som deltok i inntektsgivende arbeid er lik 71,5 prosent (lik andel av alle personer som deltok)
- c) Yrkesdeltakerne i hver av de tre inntektsgruppene arbeider så mange timer i gjennomsnitt som de faktisk gjorde i 1975 (se tabell 7)

Dette gir følgende timetall: 2 116, 2 185 og 2 361 i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Vi har fått redusert differansen fra tabell 6 ytterligere med henholdsvis:

Differansen mellom gruppen med middels inntekt og lavinntektsgruppen: 70 prosent, dvs. fra 417 til 69 timer.

Differansen mellom høyinntektsgruppen og gruppen med middels inntekt: 53 prosent, dvs. fra 571 til 176 timer.

Differansen mellom høyinntektsgruppen og lavinntektsgruppen: 60 prosent, dvs. fra 988 til 245 timer.

Av de tre differansene gjenstår da henholdsvis 14, 24 og 20 prosent (eller henholdsvis 69, 176 og 245 timer) som kan føres tilbake til ulik gjennomsnittlig arbeidstid for yrkesdeltakerne i de tre inntektsgruppene.

Vi har nevnt at forskjeller mellom inntektsgruppene i gjennomsnittlig arbeidstid i 1975 kan føres tilbake til forskjeller i husholdningsstørrelse, forskjeller i andel yrkesdeltakere og forskjeller i gjennomsnittlig arbeidstid for yrkesdeltakere. Av disse forholdene gir forskjellene i andel yrkesdeltakere klart det største bidraget til forskjellene i tabell 6.

I det følgende skal vi gå nærmere inn på i hvilke persongrupper vi finner de største forskjellene i andel yrkesdeltakere. Vi skal også se på hvor mange timer yrkesdeltakerne i ulike persongrupper arbeidde i gjennomsnitt. I tabell 8 har vi angitt andelen av menn og kvinner i de tre inntektsgruppene som deltok i inntektsgivende arbeid. For å belyse hvor sterk tilknytningen til arbeidsmarkedet er for de ulike gruppene, har vi tatt med andelen som svarte at inntekt av eget arbeid var viktigste kilde til livsopphold. Til slutt i tabellen har vi tatt med andelen som svarte at pensjon/trygd var viktigste kilde til livsopphold. Det er rimelig å vente lav yrkesdeltaking for denne gruppen, så forskjeller i andel pensjonister/trygdede kan være en viktig faktor om en vil forklare forskjeller mellom inntektsgruppene i andel yrkesdeltakere.

Tabell 8. Andel av personer i ulike grupper som har deltatt i inntektsgivende arbeid i 1975 og andelen som hadde inntekt av eget arbeid og pensjon/trygd som viktigste kilde til livsopphold. Prosent *Percentage of persons in different groups who have been employed in 1975 and percentage who had income from work or pension as most important source of livelihood*

	Alle inntekts- grupper <i>All income groups</i>			Lav inntekt <i>Low income</i>			Middels inntekt <i>Mean income</i>			Høy inntekt <i>High income</i>		
	Alle <i>All</i>	Menn <i>Males</i>	Kvin- ner <i>Fe- males</i>	Alle	Menn	Kvin- ner	Alle	Menn	Kvin- ner	Alle	Menn	Kvin- ner
Deltatt i inn- tekstsgivende arbeid i 1975 <i>Employed in 1975</i>	72	86	58	58	73	44	70	85	56	82	93	71
Inntekt av eget arbeid viktigste kilde til livs- opphold <i>Income from work most important source and livelihood ..</i>	53	76	31	38	60	17	51	76	28	65	84	46
Pensjon/trygd viktigste kilde til livsopphold <i>Pension most im- portant source of livelihood ..</i>	15	13	17	29	26	31	15	13	17	8	7	9

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Tabellen viser at det er store forskjeller mellom inntektsgruppene når det gjelder andelen av personene som var ute i yrkeslivet. Forskjellene er størst både absolutt og relativt for andelen som hadde arbeid som viktigste kilde til livsopphold. Andelen som deltok i inntektsgivende arbeid, men ikke hadde dette som viktigste kilde til livsopphold, var henholdsvis 20, 19 og 17 prosent i lav-, middels- og høyinntektsgruppen.

Den lavere andelen yrkesdeltakere i lavinntektsgruppen skyldes altså at det er færre i denne gruppen som har fast tilknytning til arbeidsmarkedet. Andelen med løsere tilknytning er nokså lik i de tre inntektsgruppene. Mens 86 prosent av mennene hadde deltatt i inntektsgivende arbeid, hadde bare 58 prosent av kvinnene gjort det. Forskjellen mellom menn og kvinner i andel yrkesdeltakere avtar med økende inntekt.

Tallene i tabell 8 tyder på at andelen av de yrkesdeltakende menn som hadde en fast tilknytning til arbeidsmarkedet er mye større enn andelen av yrkesdeltakende kvinner som hadde det. Mer enn 7 av 8 yrkesdeltakende menn oppgav at inntekt av eget arbeid var viktigste kilde til livsopphold, mens tilsvarende tall for kvinner er 1 av 2. Når det gjelder kvinner er det imidlertid mer usikkert hvorvidt svarene på spørsmålet om viktigste kilde til livsopphold alltid kan tas som uttrykk for hvor fast tilknytningen til arbeidsmarkedet er. Fra tidligere vet vi at kvinner er mindre tilbøyelige til å oppgi inntekt av eget arbeid som viktigste kilde til livsopphold enn menn, selv om arbeidstiden er den samme. Videre vet vi at det har skjedd holdningsendringer som påvirker kvinnenes måte å svare på, slik at flere har begynt å oppgi inntekt av eget arbeid som viktigste kilde til livsopphold, selv om arbeidstiden er den samme (Sæbø 1977).

Av tabell 8 finner vi at bare om lag 4 av 10 yrkesdeltakende kvinner i lavinntektsgruppen oppgav at inntekt av eget arbeid var viktigste kilde til livsopphold, mens det gjelder mer enn 6 av 10 yrkesdeltakende kvinner i høyinntektsgruppen. Dette skyldes nok i det minste delvis at kvinnene i høyinntektsgruppen oftere hadde relativt mange arbeidstimer, men det kan også skyldes ulike holdninger til eget arbeid.

Forskjellene, både absolutt og relativt, i andelen av kvinner i de ulike inntektsgruppene som var ute i yrkeslivet, er større enn forskjellene i andelen av menn som var det. Mens andelen av menn som hadde inntekt av eget arbeid som viktigste kilde til livsopphold er 1,4 ganger så stor i høyinntektsgruppen som i lavinntektsgruppen, er det tilsvarende tallet for kvinnene hele 2,7. Dette kan tyde på at husholdninger med to eller flere inntektstakere med fast tilknytning til arbeidsmarkedet sjelden blir lavinntektshusholdninger. Men for å belyse dette skikkelig må en undersøke datamaterialet nærmere.

Om en vil forsøke å forklare forskjellene i frekvensen av yrkesdeltaking, vil en se at forskjellig andel pensjonister og trygdede i de tre inntektsgruppene betyr mye. Av alle som svarte var det 15 prosent som svarte at pensjon og trygd var viktigste kilde til livsopphold. Tallene for lav-, middels- og høyinntektsgruppen var henholdsvis 29, 15 og 8 prosent. Blant personer under 67 år var det 8 prosent pensjonister og trygdede totalt og henholdsvis 19, 7 og 3 prosent i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Både blant alle personer og blant personer under 67 år, utgjør de som hadde inntekt av eget arbeid som viktigste kilde til livsopphold og pensjonister og trygdede til sammen like store andeler i de to nederste inntektsgruppene, mens de utgjør en noe større andel av høyinntektsgruppen.

Det betyr at hele forskjellen i andel yrkesdeltakere mellom gruppene med lav og middels inntekt kan forklares av de ulike andeler pensjonister og trygdede, mens forskjellen mellom disse gruppene og høyinntektsgruppen ikke forklares fullt ut av dette. Men ikke alle pensjonister og trygdede var helt uten arbeid. 17 prosent av alle pensjonister og trygdede hadde deltatt i inntektsgivende arbeid i 1975. Andelen yrkesdeltakere var henholdsvis 14, 18 og 23 prosent blant pensjonistene i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Tross disse forskjellene i yrkesdeltakingen mellom pensjonistene i de ulike inntektsgrupper, kan en si at svært mye av forskjellene i yrkesdeltaking mellom de tre inntektsgruppene skyldes forskjellig andel pensjonister og trygdede.

Andelen av personene som var yrkesdeltakere varierer med inntekten. Dette kan henge sammen med at det sjeldnere forekom to eller flere inntektstakere i en husholdning i lavinnteksgruppen, men det kan også skyldes at det var flere husholdninger helt uten yrkesdeltakere i lavinnteksgruppen.

I det første tilfellet vil det være hovedinntektstakerne som står for det alt vesentlige av sysselsettingen i lavinntektsgruppen, mens spredningen av sysselsettingen vil være større i de andre inntektsgruppene. Vi skulle således vente at hovedinntektstakers andel av sysselsettingen avtok med inntekt.

I det andre tilfellet vil vi ikke nødvendigvis finne noen slik sammenheng.

Tallene i tabell 9, som viser hovedinntektstakers gjennomsnittlige andel av samlet arbeidstid i ulike grupper, viser en viss forskjell mellom inntektsgruppene, men forskjellen mellom gruppene med lav og middels inntekt er liten, og i strid med en antakelse om at arbeidet er mindre konsentrert om hovedinntektstakeren jo høyere inntekten er.

Tabell 9. Hovedinntektstakers gjennomsnittlige andel av samlet arbeidstid i husholdninger i ulike inntektsgrupper.¹⁾ Prosent
Average of working hours for main income earner as percentage of total working hours in the household in different income groups¹⁾

	Alle hus- holdninger <i>All house- holds</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
--	--	---	--	--

Hovedinntektstakers gjennom-
snittlige andel av samlet ar-
beidstid *Average of main in-
come earner's working hours as
percentage of total working
hours*

67 69 71 61

1) Beregnet ved å dividere den arbeidstid hovedinntektstakerne i en gruppe har oppgitt med samlet arbeidstid i vedkommende gruppe.

1) Calculated as the sum of working hours for main income earners in a group divided by the sum of working hours for households in the same group.

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Den andre mulige forklaringen på forskjellene mellom inntektsgruppene når det gjelder andel yrkesdeltakere er at flere husholdninger i lavinntektsgruppen var helt uten yrkesdeltakere. Tabell 10 gir inntrykk av at dette forholdet betyr mer enn spredningen av sysselsettingen innen husholdninger der noen er yrkesdeltakere.

Tabell 10. Andel av husholdningene som ikke har oppgitt noen arbeidstimer for 1975. Prosent *Percentage of households for which no working hours in 1975 are registered*

	Alle <i>All</i>	Med mannlig hovedinntekts- taker <i>With male main income earner</i>	Med kvinnelig hovedinntekts- taker <i>With female main income earner</i>
Alle husholdninger <i>All house- holds</i>	17	11	36
Lav inntekt <i>Low income</i>	32	22	53
Middels inntekt <i>Mean income</i> ...	16	11	35
Høy inntekt <i>High income</i>	8	6	17

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Andelen av husholdningene som var uten deltaking i inntektsgivende arbeid er 4 ganger så høy i lavinnteksgruppen som i høyinnteksgruppen.¹⁾

Vi har vist at gjennomsnittlig antall arbeidstimer pr. yrkesdeltaker varierer med inntekt (jfr. tabell 7). Forskjellen kan henge sammen med ulik gjennomsnittlig arbeidstid for hovedinntektstakere, ulik gjennomsnittlig arbeidstid for biinntektstakere eller en kombinasjon. Antall inntektstakere i forhold til hovedinntektstakere i arbeid i de ulike gruppene er også av betydning.²⁾

Tabell 11 viser at de mannlige hovedinntektstakere som var i arbeid i de ulike innteksgruppene arbeidet gjennomsnittlig like lenge, mens det for de kvinnelige hovedinntektstakerne er store forskjeller. For hovedinntektstakerne under ett er forskjellene omtrent like store som forskjellene for alle yrkesdeltakere under ett. Dette betyr ikke at forskjellene i tabell 7 bare skyldes ulik gjennomsnittlig arbeidstid for kvinnelige hovedinntektstakere i de tre innteksgruppene.

Tabell 11. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer i 1975 for hovedinntektstakere som deltok i inntektsgivende arbeid i forskjellige innteksgrupper. Standardavvik i parentes. Timer
Average number of working hours in 1975 in different income groups for main income earners who had been employed. Standard deviation in parenthesis. Hours

	Alle <i>All</i>	Menn <i>Males</i>	Kvinner <i>Females</i>
Alle hovedinntektstakere <i>All main income earners</i>	1 934 (608)	2 026 (565)	1 515 (623)
Lav inntekt <i>Low income</i>	1 821 (913)	2 032 (855)	1 042 (665)
Middels inntekt <i>Mean income</i> ..	1 933 (548)	2 019 (500)	1 554 (590)
Høy inntekt <i>High income</i>	1 986 (502)	2 030 (494)	1 748 (480)

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

1) Det bør understrekes at en del personer innen de husholdningene som danner grunnlag for tabellen er frafall. I en del tilfelle vil dette være personer som har vært i arbeid, mens de som har svart innen deres husholdning ikke har vært det. Det fører til at husholdningen blir registrert med 0 arbeidstimer. Dette betyr at alle andelene i tabell 10 sannsynligvis er for høye, men beregningene som er nevnt i fotnoten under tabell 6 tyder på at det ikke påvirker forskjellene mellom innteksgruppene.

2) Brøken $\frac{\text{antall biinntektstakere}}{\text{antall yrkesdeltakende hovedinntektstakere}}$ er henholdsvis 0,78, 0,77 og 0,98 i gruppene med lav, middels og høy inntekt.

Tabell 12 viser at det er forskjell mellom innteksgruppene når det gjelder biinntektstakernes gjennomsnittlige arbeidstid også. Her er det høyinnteksgruppen som skiller seg ut fra de andre gruppene.

Tabell 12. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer i 1975 for biinntektstakere i grupper for inntekt og hovedinntektstakers kjønn. Standardavvik i parentes. Timer *Average number of working hours in 1975 for secondary income earners in groups by income and sex of main income earner. Standard deviation in parenthesis. Hours*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Alle <i>All</i>	1 129 (773)	1 032 (913)	1 012 (736)	1 303 (727)
Med mannlige hoved- inntektstaker <i>With male main income earner</i>	1 097 (755)	961 (878)	982 (712)	1 273 (726)
Med kvinnelig hoved- inntektstaker <i>With female main income earner</i>	1 394 (865)	1 310 (996)	1 276 (883)	1 635 (648)

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Skal en sammenfatte innholdet i tabellene 7, 11 og 12, kan en si at forskjellen i gjennomsnittlig arbeidstid pr. yrkesdeltaker mellom gruppene med middels og lav inntekt skyldes ulikt antall arbeidstimer pr. yrkesdeltakende kvinnelig hovedinntektstaker. For yrkesaktive biinntektstakere og mannlige hovedinntektstakere er det ingen forskjell mellom disse gruppene. Andelen av yrkesdeltakere som var biinntektstakere er også lik. Heller ikke høyinnteksgruppen skiller seg fra de andre når det gjelder gjennomsnittlig antall arbeidstimer pr. mannlige hovedinntektstaker som deltok i inntektsgivende arbeid. For hovedinntektstakere under ett hadde denne gruppen bare litt større gjennomsnittlig antall arbeidstimer enn de andre gruppene. Høyinnteksgruppens biinntektstakere arbeidet gjennomsnittlig vesentlig flere timer enn biinntektstakere i de andre gruppene. Biinntektstakerne utgjorde en større andel av yrkesdeltakerne i denne gruppen.

Vi har til nå bare sett på gjennomsnittstallene for antall timer i ulike grupper. Standardavvik er gitt i de fleste tabellene. Et gjennomgående trekk i tabellene er at spredningen rundt gjennomsnittstallene for antall timer i inntektsgivende arbeid avtar med økende inntekt, selv om gjennomsnittstallene for antall timer oftest øker med inntekt.

Den store spredningen rundt gjennomsnittstallene for lavinntektsgruppen i tabellene 11 og 12 betyr at en del personer i denne gruppen arbeider svært mange timer i året, mens andre arbeider svært få timer i året. En mulig forklaring er at det er relativt mange selvstendige i lavinntektsgruppen, og at mange av disse har svært lange arbeidsdager.

Det er trolig større usikkerhet knyttet til angivelsene av både inntekt og arbeidstid for selvstendige enn for ansatte. Det kan derfor være grunn til å dele opp etter hovedinntektstakers yrkesstatus.

Andelene av husholdningene i gruppene med lav, middels og høy inntekt som har hovedinntektstaker med yrkesstatus selvstendig, er henholdsvis 17, 9 og 8 prosent, mens andelene med ansatt hovedinntektstaker er 41, 67 og 77. Resten har hovedinntektstakere som ikke er yrkesaktive, eller hvor hovedinntektstakers yrkesstatus ikke er oppgitt. (For i alt 31 husholdninger er hovedinntektstakers yrkesstatus oppgitt å være familiearbeidskraft.) Tabell 13 viser tall for gjennomsnittlig samlet arbeidstid for husholdninger og hovedinntektstakere i grupper for hovedinntektstakers yrkesstatus. Vi har bare tatt med ansatte og selvstendige.

Tabell 13. Gjennomsnittlig antall arbeidstimer i 1975 for husholdninger og hovedinntektstakere i grupper for inntekt og hovedinntektstakers yrkesstatus. Standardavvik i parentes. Timer *Average number of working hours in 1975 for households and main income earners in groups by income and main income earner's status. Standard deviation in parenthesis. Hours*

	Alle husholdninger <i>All households</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Husholdninger med ansatte hovedinntektstakere <i>Households with main income earners who are salaried employees and wage earners ...</i>	2 682 (1 306)	2 048 (1 349)	2 518 (1 160)	3 141 (1 343)
Husholdninger med selvstendige hovedinntektstakere <i>Households with self-employed main income earners .</i>	3 453 (1 820)	3 530 (2 013)	3 325 (1 684)	3 586 (1 774)
Hovedinntektstakere <i>Main income earners</i>				
Ansatte <i>Salaried employees and wage earners</i>	1 880 (538)	1 591 (792)	1 895 (498)	1 960 (445)
Selvstendige <i>Self-employed</i>	2 316 (844)	2 383 (964)	2 248 (767)	2 348 (791)

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Det er i husholdningene der hovedinntektstakeren er ansatt vi finner forskjeller mellom inntektsgruppene. I husholdninger med selvstendig hovedinntektstaker er gjennomsnittlig samlet arbeidstid omtrent lik for alle inntektsgrupper, og hovedinntektstakerne utfører omtrent to tredjedeler av disse arbeidstimene.

I husholdninger med ansatt hovedinntektstaker øker gjennomsnittlig samlet arbeidstid med over 50 prosent fra laveste til høyeste inntektsgruppe. Hovedinntektstakernes andel av det samlede antall arbeidstimer i husholdningen var henholdsvis 78, 75 og 62 prosent i lav-, middels- og høyinntektsgruppen. I disse husholdningene finner vi altså en klarere tendens til at sysselsettingens spredning på husholdningsmedlemmene øker med inntekt enn vi fant for alle husholdningene under ett.

I alle tre inntektsgruppene er spredningen rundt gjennomsnittet større for selvstendige enn for ansatte og større for husholdninger med selvstendig hovedinntektstaker enn for husholdninger med ansatt hovedinntektstaker. Dette kan skyldes at det var større forskjeller i arbeidstid mellom selvstendige, men det kan også henge sammen med at det er større usikkerhet knyttet til disse timetallene.

Vi har nå vist at husholdningenes gjennomsnittlige arbeidstid øker med inntekt, og vi har forsøkt å beskrive hvordan sysselsettingen er sammensatt i de ulike inntektsgruppene. Før vi går over til å se på problemer som fører til ufrivillig lav sysselsetting, vil vi bare nevne at det vi har vist til nå ikke betyr at lav inntekt for den enkelte husholdning må skyldes liten deltaking i inntektsgivende arbeid. I alt 587 husholdninger eller 68 prosent av husholdningene i lavinntektsgruppen hadde utført arbeid, 2 379 timer i gjennomsnitt. Dette tallet er så høyt at det representerer mer enn et vanlig årsverk. Det betyr at for mange husholdninger er det ikke nok med en fulltidsarbeidende person for ikke å tilhøre lavinntektsgruppen. Det er altså ikke bare trygdede, pensjonister og arbeidsløse som utgjør lavinntektsgruppen. Dette svarer godt til resultatet i en kanadisk undersøkelse, som viste at 60 prosent av Kanadas fattige fikk mesteparten av sin inntekt fra arbeid (National Council of Welfare, 1978). De opererte med en fattigdomsgrense som var slik at andelen fattige etter deres definisjon er mindre enn den andel på 20 prosent som tilhører lavinntektsgruppen i denne analysen.

4.2.3. Noen forhold som reduserer mulighetene for å arbeide

I avsnitt 4.2.1 nevnte vi at en husholdnings samlede arbeidstid av mange grunner kunne avvike fra den arbeidstid husholdningen ønsket å ha. Vi skal her se på noen grunner til at arbeidstiden blir mindre enn ønsket i husholdningen. Det innebærer naturligvis ikke at det ikke finnes store

variasjoner i den arbeidstiden husholdningen ønsker, og at lavere husholdningsinntekt kan være et resultat av et valg mellom inntekt og arbeidstid. Vi har ikke data til å belyse om arbeidstiden er høyere enn ønsket, men vi vil trekke fram en del forhold som fører til ufrivillig reduksjon i arbeidstiden, og se om de er ulikt fordelt mellom innteksgruppene.

Andelen pensjonister og trygdede blant personer under 67 år var henholdsvis 19, 7 og 2 prosent i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Når en person under denne alder blir pensjonist/trygdet, henger det i de aller fleste tilfelle sammen med at vedkommende har stått i en vanskelig situasjon. Eksempler er uføre, personer som mister arbeidet og har vanskeligheter med å få nytt pga. alder, eller personer over en viss alder som ikke har vært yrkesaktive, og som har mistet sin yrkesaktive ektefelle. Mange av disse, men ikke alle, ville nok heller vært i en situasjon der de var i stand til å arbeide. Således kan en si at de ulike andelenes pensjonister og trygdede i de tre innteksgruppene tyder på at det er flere i lavinnteksgruppen som ufrivillig har blitt satt utenfor arbeidslivet. For mange av dem må vi anta at dette er årsaken til at de tilhører lavinnteksgruppen, men vi vet ikke hvor mange som tilhørte den fra før.

De tre andre forholdene vi skal trekke fram her er arbeidsledighet, permisjon og sykefravær. Skal en måle utbredelsen av disse problemene, er det ikke tilstrekkelig å vise andelen av personene eller yrkesdeltakerne i de tre innteksgruppene som er berørt av dem. En må også vise hvor lenge personene er berørt. Tabell 14 som viser andel av personene i de ulike innteksgrupper som har vært arbeidsledige i 1975 og andelen av yrkesdeltakere som har hatt sykefravær og permisjon uten lønn, gir derfor ikke noe fullstendig bilde.

Både arbeidsledighet og permisjon uten lønn reduserer i alle fall inntekten, fordi eventuell arbeidsledighetstrygd ikke gir full kompensasjon. Den inngår heller ikke i inntektsbegrepet. Det er derfor ikke overraskende at en i tabell 14 finner forskjeller mellom innteksgruppene i andelen som rammes av dette. Forskjellene er heller overraskende små.

En kunne tenke seg at personer med disse problemene i høyinnteksgruppen er rammet kort tid hver, mens de som tilhørte lavinnteksgruppen var permitterte eller ledige lenge. Det er ikke tilfelle. Tabell 15 viser at det ikke er store forskjeller mellom innteksgruppene når det gjelder varighet av ledigheten, men at gjennomsnittlig varighet øker noe med inntekt.

Om den samlede ledigheten i hver gruppe ble fordelt på alle personene i gruppen, ville det bli 0,7 uker på hver person i lavinnteksgruppen, 0,6 i gruppen med middels inntekt og 0,4 i høyinnteksgruppen.

Tabell 14. Andel av personer i forskjellige inntektsgrupper som var arbeidsledige i 1975 og andel av yrkesdeltakere som hadde sykefravær og permisjon uten lønn.¹⁾ Prosent *Percentage of persons in different income groups who were unemployed in 1975 and percentage of employed in 1975 who had been absent from work due to illness or who had been temporarily dismissed without pay¹⁾*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Arbeidsledige <i>Unemployed</i>	5	8	6	3
Sykefravær <i>Absent from work due to illness</i>	25	22	26	24
Permisjon uten lønn ²⁾ <i>Temporarily dismissed without pay²⁾</i> ...	2	4	3	1

1) Spørsmålet om arbeidsledighet ble stilt til alle, mens spørsmålene om sykefravær og permittering bare ble stilt til yrkesdeltakere. 2) Grunnen til at vi bare tar med permisjon uten lønn, er at den tid folk har vært permittert med lønn, er regnet med i deres arbeidstid. I alle gruppene gjaldt dette under en prosent av personene. Selvstendige som har vært permittert er inkludert i tallene i tabellen. De utgjør under en halv prosent i alle inntektsgrupper.

1) *The question on unemployment was asked to all, while the questions on absence from work due to illness and temporary dismissal without pay were only asked to persons who had been employed in 1975.* 2) *The reason that we consider only temporary dismissal without pay is that the time persons have been temporarily dismissed with pay is counted as working hours. In all groups less than 1 per cent had been temporarily dismissed with pay. Self-employed who have been dismissed are included in the figures in the table. They contribute less than one half per cent in all income groups.*

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Tabell 15. Arbeidsledige etter varighet av ledigheten i forskjellige inntektsgrupper. Prosent *Unemployed by duration of employment in different income groups. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	0-4 uker <i>weeks</i>	5-12 uker <i>weeks</i>	13 uker og mer <i>weeks and more</i>	Uopp- gitt og Unre- ported	Gjennom- snittlig varighet <i>Average duration</i>	Tallet på arbeids- ledige <i>Number of unemployed</i>
Alle <i>All</i>	100	41	31	26	3	10,8	471
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	40	35	23	2	9,5	124
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	40	30	28	3	11,1	253
Høy inntekt <i>High income</i>	100	43	28	27	2	12,1	93

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Det er klart at det er av betydning for husholdningens økonomi hvem som går arbeidsledig. Det er to forhold som er av betydning; den lediges "vanlige" timelønn og arbeidstid pr. uke. Det er grunn til å tro at hovedinntektstakeren i en husholdning ofte er den i husholdningen som har høyest verdi på begge disse variable. Derfor vil det bety mer for en husholdnings økonomi om det er hovedinntektstakeren som går ledig enn om det er en annen.

Men personer som går ledige store deler av året vil ofte ikke framstå som hovedinntektstakere med mindre de er eneste inntektstaker i sine husholdninger. Deres inntekter blir så små at eventuelle andre inntektstakere som i vanlige år tjener langt mindre, blir husholdningens hovedinntektstaker det året ledigheten forekommer.

Tross denne innvendingen mener vi det er av interesse å nevne at andelene av hovedinntektstakerne i de ulike inntektsgruppene som hadde vært ledige i 1975 var henholdsvis 6, 3 og 0 prosent i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Det er altså oftere hovedinntektstakeren som er arbeidsledig i lavinntektsgruppen. For mange av disse husholdningene er nok hovedinntektstakerens ledighet årsaken til at de tilhører lavinntektsgruppen, men vi vet ikke hvor mange som ville tilhørt lavinntektsgruppen selv om hovedinntektstakeren ikke hadde vært arbeidsledig. Den gjennomsnittlige varigheten av ledigheten for hovedinntektstakere varierer mellom inntektsgruppene, med henholdsvis 10,5, 9,2 og 12,6 uker i gruppene med lav, middels og høy inntekt. (For høyinntektsgruppen er dette regnet ut på grunnlag av bare 9 hovedinntektstakere som hadde vært ledige.)

Det er en viss forskjell mellom inntektsgruppene når det gjelder varigheten av permisjon uten lønn.

Tabell 16 viser at det er de permitterte i gruppen med middels inntekt som gjennomsnittlig var permittert kortest. Det bør imidlertid understrekes at tallgrunnlaget for gjennomsnittsberegningene er lite.

Om vi fordelte ukene med permisjon uten lønn likt på alle yrkesdeltakere i de tre inntektsgruppene, ble det 0,3 uker i lavinntektsgruppen og 0,1 uker i de andre inntektsgruppene.

Når det gjelder sykefravær, er det ikke klart at det må være noen direkte sammenheng mellom dette og inntekt, fordi mange fikk full lønn under sykdom. Dette gjelder imidlertid ikke alle. Mange fikk sykepenges fra folketrygden, og mange fikk inntil 90 prosent av nettolønnen. I 1975 skulle disse ikke skatte av sykepengene, og dette er derfor penger som faller utenom vårt inntektsbegrep. Vi må derfor vente at det er en viss sammenheng mellom sykefravær og inntekt.

Andelen med sykefravær i løpet av 1975 blant dem som hadde deltatt

Tabell 16. Permitterte uten lønn¹⁾ i ulike inntektsgrupper, etter varighet av permisjon. Prosent *Temporarily dismissed without pay¹⁾ in different income groups by duration of dismissal. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	0-4 uker <i>weeks</i>	5-12 uker	13 uker og mer <i>weeks and more</i>	Uopp- gitt Unre- ported	Gjennom- snittlig varighet <i>Average duration</i>	Tallet på permitterte <i>Number of temporarily dismissed</i>
Alle <i>All</i>	100	57	27	14	2	6,3	143
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	57	22	16	5	8,0	37
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	58	30	11	1	5,2	81
Høy inntekt <i>High in- come</i>	100	52	28	20	0	7,2	25

1) Inkludert selvstendige som har vært permittert.

1) *Included self-employed who have been temporarily dismissed.*

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

i inntektsgivende arbeid, varierte imidlertid lite med inntekt, henholdsvis 22, 26 og 24 prosent i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Aldersfordelingen for yrkesdeltakerne er noenlunde lik i de tre inntektsgruppene, så grunnen til at vi ikke finner forskjeller er neppe at det er flere eldre blant yrkesdeltakerne i de høyere inntektsgruppene. Andelen av yrkesdeltakerne som hadde sykefravær øker for øvrig lite med alder. Den er henholdsvis 23, 26, 27 og 15 prosent i aldersgruppene 16-29 år, 30-49 år, 50-66 år og 67 år og over.

Når det gjelder sykefraværets varighet, er det forskjeller mellom inntektsgruppene. Tabell 17 viser varighet av sykefravær i de ulike inntektsgruppene.

Forskjellene i sykefraværets varighet er så store at om sykefraværet i hver inntektsgruppe skulle fordeles på alle yrkesdeltakerne i gruppen, ville det bli 1,9 uker på hver i lavinntektsgruppen, 1,4 uker i gruppen med middels inntekt og 0,9 uker i gruppen med høy inntekt. I denne forstand har lavinntektsgruppen mer sykefravær enn de øvrige gruppene.

Vi har til nå sett på i hvilken grad personene i de ulike inntektsgruppene er rammet av arbeidsledighet, permisjon uten lønn og sykefravær. Både når det gjaldt arbeidsledighet og sykefravær fant vi en systematisk variasjon med inntekt, mens tendensen var svakere når det gjaldt permisjoner. Vi vil nå forsøke å gi et bilde av hvor mye disse tre problemene

Tabell 17. Personer med sykefravær i 1975, etter varighet av sykefravær i forskjellige inntektsgrupper. Prosent *Persons who have been absent from work due to illness in 1975 by duration of absence in different income groups. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	0-4 uker <i>weeks</i>	5-12 uker <i>weeks</i>	13 uker og mer <i>weeks and more</i>	Gjennomsnittlig varighet <i>Average duration</i>	Tallet på personer med sykefravær <i>Number of persons with absence from work due to illness</i>
						Prosent <i>Per cent</i>
Alle <i>All</i>	100	71	22	7	4,6	1 541
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	62	24	15	6,9	209
Middels inntekts come <i>Mean in-</i> come	100	69	25	6	4,6	786
Høy inntekt <i>High income</i> ...	100	78	17	5	3,8	546

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

betyr for husholdningene i de ulike inntektsgrupper.

Tabell 18 viser hvor mange uker som var gått tapt pr. husholdning i de tre inntektsgruppene som følge av arbeidsledighet, permisjon uten lønn og sykefravær.

Tabell 18. Gjennomsnittlig antall uker med fravær fra arbeid pr. husholdning i forskjellige inntektsgrupper som følge av arbeidsledighet, permisjon uten lønn og sykefravær. Uker *Average number of weeks with absence from work due to unemployment, temporary dismissal without pay and due to illness per household in different income groups. Weeks*

	Alle hus- holdninger <i>All house-</i> <i>holds</i>	Lav inntekt <i>Low</i> <i>income</i>	Middels inntekt <i>Mean</i> <i>income</i>	Høy inntekt <i>High</i> <i>income</i>
I alt <i>Total</i>	2,9	3,3	3,0	2,5
Arbeidsledighet <i>Unemployment</i>	1,1	1,3	1,2	0,8
Permisjon uten lønn <i>Temporary</i> <i>dismissal without pay</i>	0,2	0,3	0,2	0,1
Sykefravær <i>Absence from work</i> <i>due to illness</i>	1,6	1,7	1,6	1,6
Tallet på husholdninger <i>Num-</i> <i>ber of households</i>	4 392	865	2 202	1 325

Forskjellene mellom inntektsgruppene når det gjelder arbeidsledighet svarer til dem vi fant for personer. Når det gjelder sykefravær, er forskjellene mellom inntektsgruppene nesten visket ut i tabell 18. Dette skyldes at bare yrkesdeltakere fikk spørsmålet om sykefravær. Yrkesdeltakerne utgjør en mindre andel av personene i de laveste inntektsgruppene, slik at sykefraværet pr. husholdning ikke blir vesentlig større i lavinntektsgruppen, selv om yrkesdeltakerne der har betydelig lengre sykefravær i gjennomsnitt. Det samme forhold gjelder permisjoner, men her er tallene så små at det er vanskeligere å si noe om sammenhengen med inntekt.

Til tross for det som er nevnt over viser tabell 18 at gjennomsnittlig fravær fra arbeid som følge av arbeidsledighet, permisjon uten lønn og sykdom er størst for husholdningene med lav inntekt og minst for dem med høy inntekt. Men forskjellene er ikke store.

Som et siste moment til å belyse utbredelse av uønsket lav yrkesdeltaking kan nevnes at det i gruppene med lav, middels og høy inntekt i levekårsundersøkelsen var 29, 28 og 21 prosent av husmødrene uten inntektsgivende arbeid siste 12 måneder som svarte at de gjerne skulle hatt slikt arbeid. Forskjellene mellom inntektsgruppene er ikke store her heller, men de peker i samme retning, nemlig at uønsket lav yrkesdeltaking er noe mer utbredt i de laveste inntektsgruppene enn i høyinntektsgruppen.

Vi har til nå tatt for oss gjennomsnittlig arbeidstid pr. husholdning i de tre inntektsgruppene og forsøkt å trekke fram momenter som kan bidra til å belyse hvordan forskjellene vi fant i tabell 6 har oppstått. En slik oppdeling av husholdningenes samlede arbeidstid er bare ett bidrag til å belyse hvordan arbeidsinntekten er sammensatt. I neste avsnitt vil vi se på en annen faktor, nemlig timelønn.

4.2.4. Lønn

I avsnitt 4.2.2 viste vi at den gjennomsnittlige samlede arbeidstid pr. husholdning økte med inntekt. Dette er ikke tilstrekkelig til å beskrive bakgrunnen for forskjeller i arbeidsinntekt. Vi må ha informasjon om timelønn i tillegg.

Vi har ikke noe direkte mål på timelønn i vårt materiale. Som mål på arbeidsinntekt bruker vi i stedet pensjonsgivende inntekt. Pensjonsgivende inntekt omfatter lønn og godtgjørelse for arbeid i og utenfor tjenesteforhold og inntekt i selvstendig næringsvirksomhet (med et fast fradrag på 10 prosent). Vi regner altså timelønn også for selvstendige. Kapitalinntekt er ikke med. Det regnes ikke pensjonsgivende inntekt for personer som er under 17 år eller 70 år og eldre. Personer i disse aldersgruppene utgjorde henholdsvis 11, 9 og 6 prosent av personene i gruppene med lav, middels og høy inntekt. Blant yrkesdeltakerne i de tre inntektsgruppene utgjorde de imidlertid bare henholdsvis 5, 4 og 4 prosent.

Tabell 19. Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt og gjennomsnittlig timelønn¹⁾ for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Kr *Average pensionable income and average pay per hour worked¹⁾ for households in different income groups. Kroner*

	Alle hus- holdninger <i>All house- holds</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
PENSIJONSGIVENDE INNTEKT <i>PEN-</i>				
<i>SIONABLE INCOME</i>				
Alle husholdninger <i>All house-</i> <i>holds</i>	61 200	22 900	53 900	98 300
Med mannlig hovedinntektstaker <i>With male main income earner ...</i>	70 200	29 600	61 500	104 500
Med kvinnelig hovedinntektstaker <i>With female main income earner .</i>	32 000	10 000	29 200	67 600
Med ansatt hovedinntektstaker <i>With employed main income earner</i>	74 600	35 000	63 400	104 800
Med selvstendig hovedinntekts- taker <i>With self-employed main</i> <i>income earner</i>	57 100	30 400	55 000	100 800

1) Lønnstallene er beregnet ved å dele samlet pensjonsgivende inntekt for husholdningene i hver inntektsgruppe med samlet oppgitt arbeidstid i gruppen. For frafallet innen disse husholdningene har vi registrert den pensjonsgivende inntekten, men ikke arbeidstiden. Dette trekker i retning av at lønnstallene blir overestimert, men tallene som er nevnt i fotnoten til tabell 6 tyder på at det ikke påvirker forholdet mellom lønnstallene mye. Et moment som trekker i retning av at lønnstallene blir for lave er at det ikke regnes pensjonsgivende inntekt for visse aldersgrupper. Disse aldersgruppene utgjorde henholdsvis 5, 4 og 4 prosent av yrkesdeltakerne i gruppene med lav, middels og høy inntekt.

1) *The figures for average pay per hour are calculated by dividing total pensionable income for the households in each income group with total number of working hours reported in the group. The pensionable income has been registered for the non-response in these households, but the working hours are not. This means that the figures for average pay per hour are overestimated, but the figures mentioned in the footnote to table 6 indicate that the ratio between the wage figures are not influenced very much. One fact that should indicate that the wage figures are underestimated is that pensionable income is not registered for certain income groups. These age groups make 5, 4 and 4 per cent, respectively, of employed in the groups with low, mean and high income.*

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Tabell 19 (forts.). Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt og gjennomsnittlig timelønn¹⁾ for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Kr *Average pensionable income and average pay per hour worked¹⁾ for households in different income groups. Kroner*

	Alle husholdninger	Lav inntekt	Middels inntekt	Høy inntekt
TIMELØNN PAY PER HOUR				
Alle husholdninger	27,40	14,20	25,50	34,40
Med mannlig hovedinntektstaker .	27,90	14,50	26,00	34,80
Med kvinnelig hovedinntektstaker	24,20	12,90	22,60	32,20
Med ansatt hovedinntektstaker ..	27,80	17,10	25,20	33,40
Med selvstendig hovedinntektstaker	16,50	8,60	16,50	28,10 ²⁾

1) Se note 1, side 90. 2) For begge de to høyeste inntektsgruppene ligger den gjennomsnittlige timelønnen under gjennomsnittet for alle i vedkommende inntektsgruppe både for personer i husholdninger med ansatt hovedinntektstaker og for personer i husholdninger med selvstendig hovedinntektstaker. Dette skyldes at hovedinntektstakers yrkesstatus ikke er kodet der hovedinntektstaker er frafall. I disse husholdningene blir timelønnen spesielt høy, fordi vi ikke har arbeidstimetall for den viktigste inntektstakeren i husholdningen.

1) See note 1, page 90. 2) For the two income groups with highest income the average wage/salary per hour is below the average for all in the income group both for persons in households with main income earner who is a salaried employee or a wage earner and for persons in households with self-employed main income earner. This is due to the fact that status for the main income earner is not coded in case of non-response for the main income earner. In these households the wage/salary per hour will be highly overestimated, because the number of working hours for the main income earner in the household is not reported.

Det er til enhver tid en maksimumsgrense for pensjonsgivende inntekt. Inntekt utover denne grense gir ikke pensjonspoeng i folketrygden. Således undervurderes enkelte personers arbeidsinntekt når vi nytter pensjonsgivende inntekt. Denne grensen ligger imidlertid så høyt at dette bare berører personer i høyinntektsgruppen og bare personer med høy timelønn. Personenes samlede arbeidstid i 1975 er oppgitt i "Arbeidsforhold 1975". Vi har beregnet timelønn ved å dele pensjonsgivende inntekt med antall arbeidstimer, inkludert eventuelle perioder med permisjon med lønn. På denne måten undervurderes timelønn for en del personer, men disse får likevel høy lønn. Denne øvre grensen for pensjonsgivende inntekt gjør at en del personer i høyinntektsgruppen får for lav timelønn i våre beregninger, og at vi undervurderer forskjellen i gjennomsnittlig timelønn mellom inntektsgruppene. Den måten vi har beregnet tall for gjennomsnittlig timelønn på gjør naturligvis at lønnstillene påvirkes både av gyldigheten av pensjonsgivende inntekt som mål på den faktiske arbeidsinntekt, og av påliteligheten av registreringen av arbeidstid pr. år.

I tabell 19 er gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt pr. husholdning gjengitt i tabellens øvre del. Nederst er gjengitt gjennomsnittlig lønn pr. timeverk utført av personene.

Vi ser at forskjellene i gjennomsnittlig timelønn mellom husholdningene i de ulike inntektsgrupper er store, mens forskjellen mellom husholdninger med mannlig og kvinnelig hovedinntektstaker er mer beskjedne, både under ett og i den enkelte inntektsgruppe. Timelønnen ligger vesentlig lavere for personer i husholdninger med selvstendig hovedinntektstaker enn for personer i husholdninger med ansatt hovedinntektstaker. Tallet for timelønn ligger svært lavt i lavinnteksgruppen. Dette skyldes delvis at det er en del selvstendige i primærnæringene som har svært lange arbeidsdager og lav inntekt. (Jfr. det høye gjennomsnittstall for arbeidstimer i husholdninger med selvstendig hovedinntektstaker i tabell 13.) Gjennomsnittlig timelønn i lavinnteksgruppen var helt nede i kr 8,60 for arbeid utført av personer i husholdninger med selvstendig hovedinntektstaker, mens den var kr 17,10 for husholdninger med ansatt hovedinntektstaker.

Er det den lave timelønnen, eller er det den lave deltaking i yrkeslivet som bidrar sterkest til de lave inntekter i lavinnteksgruppen? Dette kan besvares ved å se på hva husholdningene i lavinnteksgruppen i gjennomsnitt ville hatt i pensjonsgivende inntekt i to alternative situasjoner: 1) De deltok like mye i inntektsgivende arbeid som gjennomsnittet av alle husholdninger, men med uendret timelønn, og 2) de fikk timelønn som gjennomsnittet av alle husholdninger, men med uendret antall arbeidstimer.

I det første tilfellet ville lavinnteksgruppens gjennomsnittlige pensjonsgivende inntekt bli kr 31 800, mens den i det siste tilfellet ville bli kr 44 100. Utjamning av timelønnen vil altså bedre lavinnteksgruppens inntekter vesentlig mer enn utjamning av arbeidstiden.

Blant annet de ulike andeler pensjonister og trygdede i de tre inntektsgruppene gjør at det er urealistisk å tenke seg noen utjamning mellom inntektsgruppene når det gjelder gjennomsnittlig arbeidstid pr. husholdning. Til tross for at det ikke er tatt hensyn til dette i beregningene over, er det utjamning av timelønnen som gir størst utslag.

Forskjellen mellom inntektsgruppene i gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt pr. husholdning er trolig noe større enn forskjellene i gjennomsnittlig forbruksdisponibelt beløp, bl.a. fordi pensjoner og trygder ikke inngår i den pensjonsgivende inntekten, og det er størst andel pensjonister og trygdede i lavinnteksgruppen. De ulike andelene pensjonister og trygdede påvirker neppe forskjellene i gjennomsnittlig timelønn

mellom inntektsgruppene.

Det er ikke sikkert at det er de samme forhold som betyr mest for inntektsforskjeller innen ulike grupper av husholdninger. Dette belyses nærmere i tabell 20. For hver gruppe av husholdninger er det først gitt tall for gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt for alle og for de enkelte inntektsgrupper. Dernest er det gitt tall for hva gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt ville bli i de ulike inntektsgruppene i to ulike alternativer. Alternativ a) er at husholdningene i alle inntektsgruppene arbeider gjennomsnittlig like lenge som gjennomsnittet for alle husholdningene i vedkommende gruppe, mens husholdningene i gruppen har den gjennomsnittlige timelønn som gjelder for deres inntektsgruppe. Dette svarer til utjamning av arbeidstiden innen hver gruppe. Alternativ b) er at husholdningene i en bestemt gruppe har uendret antall arbeidstimer i hver inntektsgruppe, men at alle får samme timelønn som gjennomsnittet for vedkommende gruppe. Dette svarer til utjamning av timelønnen innen hver gruppe.

Til tross for den vanskeligheten som er nevnt i fotnoten til tabellen, er det ikke vanskelig å se at det i de fleste gruppene er en utjamning av timelønnen som vil gi størst reduksjon i inntektsforskjellene. Unntaket er husholdninger med kvinnelig hovedinntektstaker, der gjennomsnittlig arbeidstid varierer så mye med inntekt at dette bidrar mer til forskjellene i pensjonsgivende inntekt enn forskjellene i timelønn. Vi vet ikke hva disse spesielt store forskjeller i gjennomsnittlig arbeidstid skyldes, men vi kan antyde en mulig forklaring. Husholdninger med kvinnelig hovedinntektstaker er sterkt konsentrert i noen husholdningstyper. Enslige under 67 år, enslige 67 år og over og enslige forsørgere utgjør 53 prosent av alle husholdninger med kvinnelig hovedinntektstaker, mens de utgjør bare 19 prosent av alle husholdninger. Mange kvinner i gruppene enslige under 67 år og enslige forsørgere er trolig ikke yrkesaktive, mens andre arbeider full dag. I disse små husholdningene slår kvinnens yrkesdeltaking eller mangel på yrkesdeltaking trolig sterkt ut i vårt inntektsbegrep. Forskjeller i kvinnes yrkesdeltaking slår neppe så sterkt ut i inntekten der det er en mannlig inntektstaker i tillegg. Som vist varierer menns yrkesdeltaking mindre med inntekt. Derfor finner vi ikke samme store forskjeller i gjennomsnittlig arbeidstid i andre grupper av husholdninger, der de med mannlig hovedinntektstaker jo utgjør hovedtyngden.

Tabell 19 viser gjennomsnittlig timelønn for alle timeverk utført av personer i de ulike inntektsgruppene. Det er klart at denne dekker over store forskjeller mellom ulike persongrupper innen de ulike inntektsgrupper. Det kunne f.eks. tenkes at det var stor forskjell på hovedinntektstakernes timelønn i de ulike inntektsgrupper, mens det bare var små forskjeller på biinntektstakernes timelønn.

Tabell 20. Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt og gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt under to alternative forutsetninger for grupper av husholdninger. Kr *Average pensionable income and average pensionable income under two alternative presuppositions for groups of households. Kroner*

	Alle hushold- ninger <i>All house- holds</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
ALLE HUSHOLDNINGER <i>ALL HOUSEHOLDS</i>				
Pensjonsgivende inntekt <i>Pensionable income</i>	61 200	22 900	53 900	98 300
Alternativ a) <i>Alternative a)</i> 2) ..		31 800	57 100	77 000
Alternativ b) <i>Alternative b)</i> 2) ..		44 200	57 900	78 200 ¹⁾
<u>Husholdninger med mannlig hoved- inntektstaker <i>Households, main in- come earner a male</i></u>				
Pensjonsgivende inntekt	70 200	29 600	61 500	104 500
Alternativ a)		36 600	65 500	87 700
Alternativ b)		57 100	66 000	83 900
<u>Husholdninger med kvinnelig hoved- inntektstaker <i>Households, main income earner a female</i></u>				
Pensjonsgivende inntekt	32 000	10 000	29 200	67 600
Alternativ a)		17 000	29 800	42 500
Alternativ b)		18 800	31 300	50 800
<u>Husholdninger med ansatt hovedinntekts- taker <i>Households with employed main income earner</i></u>				
Pensjonsgivende inntekt	74 600	35 000	63 400	104 800
Alternativ a)		45 900	67 600	89 600
Alternativ b)		56 900	70 000	87 300
<u>Husholdninger med selvstendig hoved- inntektstaker <i>Households with self- employed main income earner</i></u>				
Pensjonsgivende inntekt	57 100	30 400	55 000	100 800
Alternativ a)		29 700	57 000	97 000
Alternativ b)		58 245	54 900	59 200

1) Her kommer alle inntektsgruppene bedre ut i alternativ b) enn i alternativ a). Dette skyldes måten vi har foretatt utjamning på. I alternativ a) har vi jamnet ut antall timer, dvs. vi har redusert timetallet for de med høy timelønn og økt det for de med lav timelønn. Dette gir redusert totalt lønnsbeløp. I alternativ b) har vi bare omfordelt de faktiske totale lønnsbeløp. 2) Alternativene a og b er forklart side 93.

1) Here we find a higher average for pensionable income in all income groups by alternative b) than by alternative a). This is due to the way we have standardized. In alternative a) we have standardized the number of working hours, i.e. reduced the number of working hours for those with high wage per hour and increased this number for those with low wage per hour. This means that the total sum of wages is reduced. In alternative b) we have only distributed the actual total sum of wages. 2) Alternatives a and b are explained page 93.

Kilde: Arbeidsforhold 1975. Source: Working Conditions 1975.

For å belyse dette nærmere viser vi i tabell 21 timelønn for mannlige og kvinnelige hovedinntektstakere og for biinntektstakere i husholdninger med mannlige og kvinnelige hovedinntektstakere.

Vi ser at forskjellene i timelønn mellom innteksgruppene er store både for hoved- og biinntektstakere. Tallene for timelønn for biinntektstakere i lavinnteksgruppen er svært lave. Dette skyldes trolig at det var forholdsvis mange av disse som arbeidet i familiebedrift. Der to ektefeller arbeider i en bedrift som en av dem eller begge eier, vil ofte hele inntekten være pensjonsgivende for den som har arbeidd mest der. Det betyr at familiearbeidskraft ofte blir registrert uten pensjonsgivende inntekt, til tross for mange arbeidstimer. Dette betyr at beregnet timelønn som er basert på pensjonsgivende inntekt blir 0. Familiearbeidskraft arbeider et betydelig antall timer slik at de påvirker beregningen av gjennomsnittstimelønn for biinntektstakere ganske sterkt.¹⁾ Av samme grunn blir timelønnen for hovedinntektstakere noe overvurdert i våre beregninger.

Tallene for gjennomsnittlig timelønn for hoved- og biinntektstakere under ett påvirkes bare av at pensjonsgivende inntekt i familiebedrifter blir registrert på en person i de tilfelle der dette fører til at inntekten blir så høy at den overskrider grensen for den inntekt som gir pensjonspoeng. Dette betyr trolig lite.

Forskjellene i andelen familiearbeidskraft mellom de tre innteksgruppene forklarer imidlertid ikke forskjellen i gjennomsnittlig timelønn mellom biinntektstakerne i de tre innteksgruppene. Ansatte biinntektstakere i lavinnteksgruppen hadde en gjennomsnittlig timelønn på kr 10,10, mens timelønnen i gruppene med middels og høy inntekt var kr 16,80 og kr 23,60.

Vi har altså funnet at det er store forskjeller i gjennomsnittlig timelønn mellom innteksgruppene både for hoved- og biinntektstakere.

1) Gjennomsnittlig timelønn for biinntektstakere som arbeidet i familiebedrift ble beregnet til kr 2,10. Det varierte fra kr 1,20 i lavinnteksgruppen til kr 5,40 i høyinnteksgruppen. Familiearbeidskraften utførte 42 prosent av alle timeverk som ble utført av biinntektstakere i lavinnteksgruppen. I gruppene med middels og høy inntekt var denne andelen henholdsvis 14 og 3 prosent.

Tabell 21. Gjennomsnittlig timelønn for hovedinntektstakere og biinntektstakere i grupper for inntekt og hovedinntektstakers kjønn. Kr *Average pay per hour for main income earners and secondary income earners in groups by income and sex of main income earner. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
HOVEDINNTÆKTSTAKERE MAIN INCOME EARNERS				
Alle <i>All</i>	28,70	16,30	26,50	37,00
Mannlige <i>Male</i>	29,30	16,50	27,20	37,70
Kvinnelige <i>Female</i>	25,10	14,90	22,60	32,60
BIINNTÆKTSTAKERE SECONDARY INCOME EARNERS				
Alle <i>All</i>	17,00	5,20	14,20	22,80
I husholdninger med mannlig hovedinntektstaker <i>House- holds, main income earner a male</i>	17,00	4,20	14,30	22,50
I husholdninger med kvinne- lig hovedinntektstaker <i>Households, main income earner a female</i>	16,60	8,10	14,00	25,30

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Tabell 22. Gjennomsnittlig timelønn for ansatte hovedinntektstakere og biinntektstakere i grupper for inntekt. Kr *Average pay per hour for main income earners and secondary income earners who are salaried employees or wage earners in groups by income. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Alle <i>All</i>	27,20	17,90	24,80	32,00
Ansatte hovedinntektstakere <i>Employed main income ear- ners</i>	30,50	19,80	27,50	37,50
Ansatte biinntektstakere <i>Employed secondary income earners</i>	20,10	10,10	16,80	23,60

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

4.3. Arbeidsforhold

4.3.1. Innledning

Det er ikke enkelt å foreta en presis avgrensning av arbeidsforhold. Løst kan en si at arbeidsforhold er de faktorer i tilknytning til arbeidssituasjonen som har positiv eller negativ innvirkning på menneskets fysiske og psykiske velvære og dets sosiale situasjon i og utenfor arbeidet. Selv om denne definisjonen er svært vid, setter den visse rammer for hva som omfattes av begrepet arbeidsforhold. Definisjonen setter arbeideren i sentrum og retter oppmerksomheten mot forhold som har konsekvenser for ham/henne. Det betyr at vi ikke er opptatt av det som har med bedriftens lønnsomhet eller dens betydning for samfunnet som helhet å gjøre, med mindre dette har konsekvenser for dem som arbeider der.

Fra litteraturen kjenner vi til mange forhold ved arbeidssituasjonen som er av positiv eller negativ betydning for arbeidstakerne (se f.eks. Cobb og Quinn, 1973 og Gustavsen og Seierstad, 1977). Vi vet imidlertid langt mindre om hvor viktige de enkelte forhold er. I USA er det gjort noen forsøk på å rangere ulike forhold etter viktighet (Herrich og Quinn, 1971). Det er imidlertid flere grunner til at det kan være tvilsomt å overføre resultatene direkte. Vi kan f.eks. nevne forskjeller i lovgivning omkring arbeidsforhold og forskjeller i holdninger til slike forhold.

Mangelen på kunnskap om hvilke arbeidsforhold som er viktigst, har gjort at en i tidligere forskning om tilfredshet i arbeidet har trukket inn forskjellige forhold fra undersøkelse til undersøkelse (Cobb og Quinn, 1973).

En amerikansk undersøkelse utført av William Cobb og Robert P. Quinn har forsøkt å finne ut hvilken vekt arbeiderne selv la på ulike sider ved arbeidet, når de skulle vurdere om de var tilfreds med dette eller ikke. De kom fram til at det var fem dimensjoner ved arbeidsforholdene som var av betydning. Disse var:

- 1) **B e l a s t n i n g**, som beskriver arbeidernes ønske om et arbeid som gir behagelige arbeidsforhold. En tar her med at det ikke er rollekonflikt, dvs. at en ikke er utsatt for motstridende krav. Videre at tempoet ikke er for hardt, at de fysiske omgivelser er gode, at det er muligheter for å bli kjent med folk og at arbeidsreisen er lett.
- 2) **U t f o r d r i n g** som gjelder arbeidernes muligheter til å utøve sine ferdigheter. Her inngår at arbeidet er interessant, at en har muligheter til å gjøre det en er mest skikket for, at arbeidet har passe vanskelighetsgrad og at en har tilstrekkelige utfoldelsesmuligheter.
- 3) **F i n a n s i e l l e b e l ø n n i n g e r** som består av betaling, ekstra ytelser (fringe benefits) og sikkerhet i arbeidet.

- 4) Forhold til arbeidskamerater, som går på at forholdet til kollegene er bra og at det er gode fremmelsesmuligheter.
- 5) Tilstrekkelige ressurser, som består i at en har nødvendig veiledning og informasjon for å utføre arbeidet, at en har tilstrekkelig hjelp og utstyr, at ansvaret er klart definert og at en har tilstrekkelig tid og innflytelse.

I tillegg til disse fem generelle faktorene, fant en imidlertid også en faktor som bare gjaldt for kvinner. Denne gjaldt mellommenneskelige forhold og gikk på arbeidslederens opptatthet av de underordnedes velferd og at en ikke var utsatt for konfliktfylte krav fra andre. (Cobb & Quinn, 1973).

Vurdert i forhold til denne listen, er datamaterialet mangelfullt. For belastning har vi f.eks. ikke opplysninger om rollekonflikt i forbindelse med arbeidet. Når det gjelder utfordring i arbeidet, er vi uten opplysninger. For forholdet til arbeidskameratene, har vi bare opplysninger om det ofte er konflikt. Ressursenes tilstrekkelighet er ikke dekket i materialet.

Cobb & Quinn konkluderte med at tilstrekkelige ressurser var den dimensjon som muligens var noe viktigere enn de andre. Ellers fant de ikke noen forskjeller når det gjaldt viktighet.

På bakgrunn av det foregående, er det klart at det er begrenset hvor langt vi kan gå når det gjelder å konkludere om arbeidsforhold generelt. Dette kommer vi tilbake til.

I det følgende skal vi redegjøre for hvilke forhold vi har opplysninger om. Det er ikke noen fast norm for hvordan ulike arbeidsforhold bør grupperes.

Det vi har kalt fysisk arbeidsmiljø omfatter støy og vibrasjoner, klima, ergonomiske belastninger, kjemiske påvirkninger og fare for arbeidsulykker. Vi har valgt å gruppere høyt arbeidstempo her, bl.a. fordi det kan føre til belastningsskader og ulykker.

En annen gruppe arbeidsforhold har vi kalt formelle trekk ved arbeidet. Med dette menes kontraktbundne forhold som arbeidstidsordning, lønn og lønnssystem. Videre omfatter det andre deler av bedriftens tilbud til de ansatte, som materielle belønninger utenom lønn og en del rettigheter. Vi har også gruppert reisetid til arbeidet og pendling her.

En tredje gruppe arbeidsforhold har vi kalt psyko-sosiale. Dette er det området som er minst klart definert i litteraturen. Forhold som hører med her er det en kan kalle "sosialt klima", dvs. forholdet mellom arbeidskamerater og mellom under- og overordnede. Videre er det av betydning om en person opplever arbeidet som psykisk anstrengende, om vedkommende opplever en viss grad av frihet i arbeidssituasjonen eller føler seg helt bundet, og om en føler seg trygg på at en får beholde arbeidet.

Forhold som andre har lagt vekt på, men som vi ikke har opplysninger om, er bl.a. om arbeidet er monotont, om det gis muligheter for opplæring eller videreutdanning og om arbeidet er faglig krevende.

4.3.2. Arbeidsforhold og inntekt

Vi har tidligere sagt at hovedformålet med å undersøke levekår for husholdninger med lav inntekt er å undersøke om og i hvilken grad det er samsvar mellom fordelingen av inntekt i samfunnet og fordelingen av andre sider av befolkningens velferd.

Vi skal altså her sammenlikne arbeidsforholdene i ulike inntektsgrupper. Vi ønsker å gi svar på om det er slik at personer med lav inntekt også har dårlige arbeidsforhold, eller om det ikke er noen sammenheng, eller om det er slik at høy inntekt kan sies å kompensere for dårlige arbeidsforhold.

Vi vil i liten grad gå inn på konsekvenser av arbeidsforhold, utover å begrunne at noen arbeidsforhold bør betraktes som belastende på grunnlag av konsekvensene.

Vi har redegjort for at det er rimelig å gjøre "arbeidsforhold" til et mer omfattende begrep enn det vi har opplysninger om. Analysen kan derfor ikke bli fullstendig når det gjelder arbeidsforhold. Selv med en klar oppfatning av hva arbeidsforhold skal omfatte, er det prinsipielt vanskelig å måle det. Om lavinntektsgruppen er mer belastet på et område og mindre på et annet, finnes det ingen norm for hvor stor vekt en skal legge på de ulike indikatorene. En må derfor være forsiktig med å veie sammen resultatene for å prøve å si noe om hvem som har best eller dårligst arbeidsforhold totalt sett.

Vi må altså i hovedsak begrense oss til å presentere tall for en og en indikator på arbeidsforholdene og sammenlikne lavinntektsgruppen med resten av befolkningen for hver enkelt indikator.

Før vi går over til presentasjonen og analysen av materialet, vil vi drøfte nærmere hva slags sammenheng vi kan vente mellom arbeidsforhold og inntekt, og hvilke faktorer som er viktige i bestemmelsen av denne sammenhengen. Dette vil danne bakgrunn for analysen.

Kvinnene utgjør en større andel av inntektstakerne i høyinntekts-husholdningene enn i lavinntekts-husholdningene. Dette henger sammen med at husholdninger med mer enn en inntektstaker oftere tilhører høyinntektsgruppen og at yrkesdeltakende kvinner er eneste inntektstaker sjeldnere enn menn.

I arbeidslivet er det noen yrker som hovedsakelig rekrutterer kvinner og andre som hovedsakelig rekrutterer menn. Arbeidsforholdene varierer fra yrke til yrke. Systematiske forskjeller mellom "manns-" og "kvinneyrkene" vil gi forskjeller mellom inntektsgruppene på grunn av ulike

andeler kvinner blant inntektstakerne i de ulike inntektsgrupper. Kjønn og yrke blir således viktige variable i analysen av sammenhengen mellom inntekt og arbeidsforhold. Materialet fra levekårsundersøkelsen er for lite til at vi kan gruppere etter yrke og inntekt samtidig. Derfor er yrke bare trukket inn i analysen av det fysiske arbeidsmiljøet, der vi bruker materialet fra undersøkelsen Arbeidsforhold i 1975.

Både lønn og arbeidsforhold ellers varierer fra yrke til yrke. Det er ikke noen enkel sammenheng mellom disse kjennemerker. Bedriftene konkurrerer om arbeidskraft. De tilbyr lønn og andre arbeidsforhold i bytte for den. Både god lønn og ofte også gode arbeidsforhold ellers innebærer kostnader for bedriften. Dens totale tilbud til de ansatte avhenger av det arbeidsmarked (de arbeidsmarkeder) den konkurrerer på, og bl.a. hvor godt de ansatte er organisert. Sammensetningen av tilbudet, hvor mye vekt som legges på lønn og hvor mye på arbeidsforholdene ellers vil avhenge av naturgitte og teknologiske forhold og av de ansattes ønsker. Der det er svært dyrt å bedre arbeidsforholdene, må vi vente at lønns-tilbudet heves. Dette trekker i retning av at de med dårligst arbeidsforhold har høy lønn.

Men lønnsøkninger antas å bety relativt mer for ansatte med lav inntekt enn for ansatte med høy inntekt. Der det er mulig vil de siste antakelig i større grad ønske å ta ut forbedringer i form av bedre arbeidsforhold. Dette trekker i motsatt retning. Det gjør også det forhold at grupper som står svakt på arbeidsmarkedet har minst muligheter for å stille krav, både når det gjelder lønn og arbeidsforhold ellers.

Vi har redegjort for at det er faktorer som trekker i forskjellig retning når det gjelder sammenhengen mellom lønn og arbeidsforhold. Den sammenheng vi finner, vil gi grunnlag for å si noe om hvilke av disse faktorene som betyr mest. Derfor er lønn trukket inn i analysen.

Det er mulig å kompensere dårlige fysiske arbeidsforhold med annet enn lønn, f.eks. andre materielle goder, godt sosialt miljø eller stor frihet i arbeidet. Dette kan bidra til at en ikke finner sammenheng mellom lønn og fysisk arbeidsmiljø. Vi skal seinere ta for oss andre arbeidsforhold enn de fysiske i analysen. Vi må da bruke data fra levekårsundersøkelsen, som ikke har lønnsopplysninger. Materialet er også så lite at en oppdeling utover kjønn og inntekt blir umulig. Vi har derfor ingen mulighet til å undersøke hvordan sammenhengen mellom lønn og fysiske arbeidsforhold påvirkes av andre arbeidsforhold.

Som nevnt er det ikke opplysninger om lønn i levekårsundersøkelsen. Sammenhengen mellom grupperingen av personene etter husholdningsinntekt og lønn er såpass komplisert at en må være svært forsiktig med å bruke inntekt som et tilnærmet mål for lønn i tabellene for andre arbeidsforhold enn fysiske arbeidsforhold i slutten av kapitlet.

4.3.3. Fysisk arbeidsmiljø

I dette avsnittet vil vi bruke data både fra levekårsundersøkelsen og fra undersøkelsen Arbeidsforhold 1975. Materialet fra levekårsundersøkelsen omfatter 1 296 ansatte personer, mens arbeidsforholdsundersøkelsen har opplysninger fra 5 917 personer med inntektsgivende arbeid i 1975, også selvstendige. I levekårsundersøkelsen ble det registrert flere sider ved arbeidsforholdene enn i arbeidsforholdsundersøkelsen. Størrelsen av utvalget i levekårsundersøkelsen setter imidlertid snevre grenser for hvor langt vi kan komme i analysen. I arbeidsforholdsundersøkelsen er mulighetene for å studere ulike undergrupper mye større. I dette avsnittet vil vi derfor konsentrere oss mest om de forhold som er registrert i den undersøkelsen. Det er opplysninger om støy, trekk, ubekvemme arbeidsstillinger, forurenset luft og høyt arbeidstempo.

Før vi går over til presentasjonen av resultater fra undersøkelsene, vil vi drøfte hvor brukbare våre opplysninger er i en levekårsanalyse. Når det gjelder de opplysninger vi har om fysisk arbeidsmiljø skal en være klar over at det ikke behøver være slik at den gruppe som oftest svarer at den er plaget også er utsatt for den største belastningen målt i fysiske enheter. Svarene vil avhenge av den fysiske målbare belastning, men også bl.a. av personens tidligere erfaringer i arbeidslivet, helsetilstand og hvem han/hun sammenlikner seg med. Dette var ikke noe problem dersom en kunne vente at slike faktorer var likt fordelt i alle grupper. Men det er f.eks. rimelig å vente at personer som begynner i arbeid som er ansett for å være "hardt", er av de sterkeste, de med best helse. Personer innen kontorlag vil kanskje oftest sammenlikne seg med andre innen samme type arbeid. De som er relativt mye støybelastet innen denne gruppen vil kanskje svare at de er plaget, selv om industriarbeidere som utsettes for det samme støynivået synes de har det svært så fredelig. Liknende problemer som dem vi her har nevnt for fysisk arbeidsmiljø, gjør seg gjeldende for flere av de andre opplysningene vi har om arbeidsforholdene.

Opplysningene vi har er like fullt nyttige som uttrykk for oppfatning av belastninger. Det er en belastning å være plaget av f.eks. støy, enten det absolutte støynivå er høyt eller lavt. Men vi skal være forsiktige med å trekke konklusjoner f.eks. om de helsemessige konsekvenser av forholdene på grunnlag av svarene. Vi vet ikke mye om sammenhengen mellom objektivt målbare forhold og svar på spørsmål av den typen vi har.

E. Allardt (1977) hevder at sammenhengen mellom objektive forhold og en subjektiv vurdering av de samme forhold er svak. Det er imidlertid vanskelig å avgjøre hvor sterkt det subjektive elementet er i de opplysninger vi har.

Tabell 23. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som var plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold. Prosent
Percentage of salaried employees and wage earners in different income groups troubled by certain working conditions

	Støy <i>Noise</i>	Trekk <i>Draught</i>	Ube- kvenne ar- beids- stil- linger <i>Uncom- for- table working pos- tures</i>	Foru- renset luft <i>Conta- mina- ted air</i>	Høyt ar- beids- tempo <i>High pace of work</i>	Høy eller lav tempe- ratur <i>High or low tempe- ra- tures</i>	Fuk- tig- het <i>Mois- ture</i>	Tørr luft <i>Dry air</i>	Rys- tin- ger <i>Vi- bra- tions</i>	Kropps- lig an- streng- ende arbeid <i>Physi- cally strenu- ous work</i>	Stor skade- risiko <i>High risk of in- juries at work</i>	Tallet på per- soner som svarte <i>Number of res- pon- dents</i>
Alle <i>All</i>	38	31	23	28	34	29	14	24	13	34	23	1 296
Lav inntekt <i>Low income</i> ...	40	39	33	33	33	32	23	19	17	48	24	132
Middels inntekt <i>Mean in- come</i>	42	34	25	30	32	31	16	24	15	33	25	668
Høy inntekt <i>High income</i> ..	33	26	18	23	37	25	10	25	10	30	20	496

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973. *Source: Survey of Level of Living 1973.*

Tabellene 23 og 24 viser hvordan ulike fysiske arbeidsmiljøbelastninger var fordelt i de ulike inntektsgruppene i de to undersøkelsene.

Tabell 24. Andel av personer med inntektsgivende arbeid i 1975 i forskjellige inntektsgrupper som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold. Prosent *Percentage of persons employed in 1975 in different income groups who were troubled much or somewhat by certain working conditions*

	Støy <i>Noise</i>	Trekk <i>Draught</i>	Ubekvemme arbeids- stillinger <i>Uncomfor- table working postures</i>	Foru- renset luft <i>Conta- mina- ted air</i>	Høyt ar- beids- tempo <i>High pace of work</i>	Tallet på per- soner som svarte <i>Number of res- pon- dents</i>
Alle <i>All</i>	21	21	19	19	29	5 917
Lav inntekt <i>Low in- come</i>	20	23	27	18	28	798
Middels inntekt <i>Mean income</i>	22	23	20	21	29	2 879
Høy inntekt <i>High in- come</i>	19	17	14	18	30	2 240

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Det er to grunner til at tallene fra de to tabellene ikke er sammenliknbare. Den ene er at spørsmålene hadde ulike svaralternativer i de to undersøkelsene. I levekårsundersøkelsen skulle en svare ja eller nei på spørsmål om en var plaget av ulike arbeidsforhold, mens en i arbeidsforholdsundersøkelsen spurte om folk var "sterkt plaget", "noe plaget" eller "lite eller ikke plaget" av støy osv. Den andre grunnen til at tallene ikke er sammenliknbare, er at spørsmålene ble stilt til forskjellige grupper av personer i de to undersøkelsene. I arbeidsforholdsundersøkelsen skulle alle som hadde hatt inntektsgivende arbeid i løpet av 1975 svare på spørsmålene om arbeidsforhold. I levekårsundersøkelsen ble disse spørsmålene stilt til ansatte som var i arbeid, eller var midlertidig fraværende fra arbeidet i uken før intervju tidspunktet. Intervjuingen i levekårsundersøkelsen foregikk i vinterhalvåret. Mange med en løsere tilknytning til arbeidsmarkedet arbeider bare om sommeren (f.eks. skoleungdom og

studenter). Dette, og de forskjellige referanseperioder for inntekts-givende arbeid, gjør at innslaget av personer med løs tilknytning til arbeidsmarkedet trolig er større i arbeidsforholdsundersøkelsen enn i levekårsundersøkelsen. I tillegg er selvstendige med, og det er grunn til å tro at de har andre arbeidsforhold enn ansatte, bl.a. fordi en større andel av dem arbeider i primærnæringene.

Vi ser at høyinnteksgruppen gjennomgående var minst belastet, men forskjellene er oftest ikke store. Unntakene gjelder høyt arbeidstempo og tørr luft. Forskjellene mellom de to laveste innteksgruppene viser ikke noe klart mønster. I begge undersøkelsene er lavinnteksgruppen oftest plaget av ubekvemme arbeidsstillinger. Det var også klart flest i denne gruppen som syntes arbeidet var kroppslig anstrengende. Dette tyder på at utpreget manuelle jobber var særlig hyppige i lavinnteksgruppen. Det var særlig i primærnæringene og i industrien mange som var plaget av ubekvemme arbeidsstillinger (se tabell 27). Lavinnteksgruppen er særlig stor og særlig utsatt innen primærnæringene. Dette bidrar til å forklare at ubekvemme arbeidsstillinger forekom hyppigst i lavinnteksgruppen, men også innen flere andre yrkesgrupper var lavinnteksgruppen spesielt belastet med dette.

Trekk og fuktighet var noe oftere plager for lavinnteksgruppen enn for andre grupper. Ifølge levekårsundersøkelsen er det lavinnteksgruppen som har dårligst fysisk arbeidsmiljø, mens gruppen med middels inntekt synes å ha minst like dårlig arbeidsmiljø ifølge arbeidsforholdsundersøkelsen. Dette siste endres ikke selv om vi bare ser på de ansatte i arbeidsforholdsundersøkelsen. Svært mange av forskjellene mellom de to laveste gruppene er imidlertid for små til at det er grunn til å legge vekt på dem.

Materialet gir grunnlag for å påstå at høyinnteksgruppen hadde det beste fysiske arbeidsmiljøet. Det ser altså snarere ut til å være en tendens til hoping av goder enn at belastning på et område kompenseres av goder på et annet. Det er imidlertid vanskeligere å gjøre seg opp noen mening om hvilken av de to andre innteksgruppene som hadde det dårligste fysiske arbeidsmiljøet.

I avsnitt 4.3.2 nevnte vi at det trolig var forskjell mellom menn og kvinner når det gjaldt hyppigheten av ulike plagsomme arbeidsforhold. Tabellene 25 og 26 viser at dette er tilfelle. Vi ser at for alle forhold det er spurt om, utenom tørr luft, var menn oftere plaget enn kvinner. Tørr luft var trolig først og fremst et problem i kontor- og serviceyrker, der kvinneandelen er høy (jfr. tabell 27).

Tabell 25. Andel av menn og kvinner med inntektsgivende arbeid i 1975 i forskjellige inntektsgrupper som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold. Prosent *Percentage of males and females employed in 1975 in different income groups who were troubled much or somewhat by certain working conditions*

	Støy <i>Noise</i>	Trekk <i>Draught</i>		Ubekvemme arbeids- stillinger <i>Uncomfor- table working postures</i>		Foru- renset luft <i>Conta- minated air</i>		Høyt arbeids- tempo <i>High pace of work</i>		Tallet på personer som svarte <i>Number of respondents</i>		
		Menn <i>Males</i>	Kvin- ner <i>Fe- males</i>	M	K <i>F</i>	M	K	M	K	M	K	M
Alle <i>All</i> ..	27	12	25	14	22	14	25	11	30	28	3 544	2 373
Lav inntekt <i>Low income</i> .	25	9	27	17	31	15	22	10	31	22	525	273
Middels inn- tekt <i>Mean income</i>	29	11	28	14	23	15	28	11	30	29	1 717	1 162
Høy inntekt <i>High income</i>	25	13	20	14	17	11	23	11	30	30	1 302	938

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Som nevnt er ikke tallene fra de to undersøkelsene sammenliknbare. Poenget her er imidlertid at mønstret er det samme; kvinner har et mindre belastende fysisk arbeidsmiljø enn menn.

Dette går stort sett igjen innen de enkelte inntektsgrupper. Unntaket er høyt arbeidstempo, der kvinnene i høyinntektsgruppen oftere var plaget enn mennene i samme inntektsgruppe ifølge levekårsundersøkelsen.

I begge undersøkelsene var andelen kvinner blant dem som svarte på spørsmålene om arbeidsmiljø størst i høyinntektsgruppen. Dette kunne kanskje bidra til å "forklare" at denne gruppen var lite belastet med fysiske arbeidsmiljøproblemer, fordi kvinner hadde bedre fysisk arbeidsmiljø enn menn. Men i høyinntektsgruppen var forskjellene mellom menns og kvinners fysiske arbeidsmiljø mindre enn i de andre inntektsgruppene, så den høye andelen kvinner bidrar likevel lite til å endre på tallene for begge kjønn. Når vi ser på kvinner og menn hver for seg, viser levekårsundersøkelsen fortsatt at høyinntektsgruppen har best arbeidsmiljø. Arbeidsforhold 1975 viser at menn i høyinntektsgruppen har det beste fysiske arbeidsmiljøet, mens en ikke kan trekke noen tilsvarende konklusjon for kvinner.

Tabell 26. Andel av ansatte som var plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold i grupper for kjønn og inntekt. Prosent
Percentage of salaried employees and wage earners who were troubled by certain working conditions in groups by sex and income

	Støy <i>Noise</i>		Trekk <i>Draught</i>		Ubekvemme arbeids- stiller <i>Uncomfortable working postures</i>		Foruren- set luft <i>Contami- nated air</i>		Høyt arbeids- tempo <i>High pace of work</i>		Høy eller lav tem- peratur <i>High or low tempe- ratures</i>		Fuktig- het <i>Moi- sture</i>		Tørr luft <i>Dry air</i>		Ryst- ninger <i>Vibra- tions</i>		Kroppslig anstren- gende arbeid <i>Physi- cally stre- nous work</i>		Stor skade- risiko <i>High risk of inju- ries at work</i>		Tallet på personer som svarte of respon- dents	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Alle <i>All</i> ..	48	23	35	26	26	19	36	15	35	33	32	24	20	6	20	31	19	4	30	38	32	7	788	508
Lav inntekt <i>Low income</i> .	51	23	43	35	40	23	45	14	35	31	35	27	26	17	18	21	22	8	44	54	36	6	80	52
Middels inn- tekt <i>Mean income</i>	52	23	38	25	27	20	39	15	34	28	35	24	22	6	23	28	21	4	32	36	35	7	428	240
Høy inntekt <i>High income</i>	42	22	28	24	19	16	30	15	36	39	26	24	15	4	16	37	16	2	25	37	28	8	280	216

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973. *Source: Survey of Level of Living 1973.*

Det er heller ikke nå noe klart mønster i forskjellene mellom de to laveste inntektsgruppene. Det er likevel grunn til å trekke fram et par momenter fra tallene i tabell 26.

Både når det gjelder trekk og fuktighet, og når det gjelder fysisk anstrengende arbeid, skiller kvinnene i lavinntektsgruppen seg klart ut som belastet i forhold til kvinnene i gruppen med middels inntekt, som igjen var mer belastet enn kvinnene i gruppen med høy inntekt. Også blant menn er det de som tilhører lavinntektsgruppen som skiller seg klart ut som mest belastet med fysisk anstrengende arbeid. For mennene var det imidlertid større forskjell når det gjaldt trekk og fuktighet mellom høyinntektsgruppen og gruppen med middels inntekt enn mellom gruppen med middels inntekt og lavinntektsgruppen.

Når det gjelder tørr luft, var det små forskjeller mellom mennene i de ulike inntektsgrupper, mens andelen av kvinner som var plaget økte med inntekt. Det samme gjelder for høyt arbeidstempo.

Ellers er det oftest slik at det var mindre forskjell mellom kvinnene enn mellom mennene i de ulike inntektsgrupper. En rimelig forklaring på dette er at mange av kvinnene i høyinntektsgruppen arbeider i tradisjonelle kvinneyrker i likhet med kvinnene i de andre inntektsgruppene. Årsaken til at de tilhører høyinntektsgruppen kan være at det er flere inntektstakere i husholdningen. For menn henger det fysiske arbeidsmiljøet sterkere sammen med inntekt.

Vi antydte at en av de viktigste årsakene til at det var forskjell mellom menn og kvinner når det gjelder hyppighet av plagsomme arbeidsforhold, er at de velger ulike yrker. Tabell 27 viser at det var stor forskjell på arbeidsforholdene i de ulike yrker. Kvinneandelen i de ulike yrker er angitt i kolonnen lengst til høyre. Vi ser at andelen gjennomgående var størst i yrker der det fysiske arbeidsmiljø var best. Det ser altså ut til at forskjellene mellom kjønnene når det gjelder fysisk arbeidsmiljø i stor grad skyldes ulikt yrkesvalg for menn og kvinner.

Hyppigheten av plagsomt høyt arbeidstempo var omtrent like stor i alle yrkesgruppene, men ellers var det store forskjeller når det gjaldt utbredelsen av fysiske arbeidsmiljøproblemer. Gruppen gruve- og sprengningsarbeid, transport, industri-, bygge- og anleggsarbeid var mest utsatt, fulgt av jordbruks-, skogbruks- og fiskeriarbeid. Forskjellene mellom de tre andre yrkesgruppene i tabellen er små.

Innen de fleste yrkesgruppene var det små forskjeller mellom de ulike inntektsgruppene når det gjaldt utbredelsen av ulike belastninger. Forskjellene viser heller ikke noe klart mønster. Unntaket fra dette er gruppen jordbruks-, skogbruks- og fiskeriarbeid, der lavinntektsgruppen var klart mer belastet enn de andre inntektsgruppene.

Tabell 27. Andel av personer med inntektsgivende arbeid i 1975 som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold i grupper for yrke og inntekt. Prosent *Percentage of persons employed in 1975 who were troubled much or somewhat by certain working conditions in groups by occupation and income*

	Støy <i>Noise</i>	Trekk <i>Draught</i>	Ube- kvenne arbeids- stil- linger <i>Uncom- fortable working postures</i>	Foru- renset luft <i>Conta- minated air</i>	Høyt arbeids- tempo <i>High pace of work</i>	Tallet på per- soner som svarte <i>Number of res- pon- dents</i>	Andel kvinner av de som svarte <i>Females as per- centage of res- pon- dents</i>
			Prosent <i>Per cent</i>				Prosent
Alle <i>All</i>	21	21	19	19	29	5 917	40
<u>Teknisk, vitenskapelig, hu- manistisk arbeid mv., admi- nistrasjon, forvaltning, bedriftsledelse</u> <i>Technical, physical science, humaniti- tic and artistic work, ad- ministration, executive and managerial work</i>							
Alle	12	8	9	10	28	1 139	44
Lav inntekt <i>Low income</i> .	7	9	9	6	19	81	51
Middels inntekt <i>Mean in- come</i>	14	9	12	11	28	401	46
Høy inntekt <i>High income</i>	11	8	8	10	29	657	42
<u>Kontor- og handelsarbeid</u> <i>Clerical and sales work</i>							
Alle	9	17	6	9	29	1 191	65
Lav inntekt	5	18	10	10	26	99	59
Middels inntekt	11	19	7	9	28	573	65
Høy inntekt	10	14	4	9	30	519	67
<u>Jordbruks-, skogbruks- og fiskearbeid</u> <i>Agriculture, forestry and fishermen's work</i>							
Alle	20	20	34	12	30	448	17
Lav inntekt	23	25	40	12	34	204	17
Middels inntekt	17	16	30	12	28	186	18
Høy inntekt	19	16	24	10	19	58	17

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Tabell 27 (forts.). Andel av personer med inntektsgivende arbeid i 1975 som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold i grupper for yrke og inntekt. Prosent *Percentage of persons employed in 1975 who were troubled much or somewhat by certain working conditions in groups by occupation and income*

	Støy	Trekk	Ube- kvenne arbeids- stil- linger	Foru- renset luft	Høyt arbeids- tempo	Tallet på per- soner som svarte	Andel av de kvinner som svarte
<u>Gruve-, transport- og kommunikasjonsarbeid, industri-, bygge- og anleggsarbeid</u> <i>Min- ing, transport and communica- tion work, manufacturing and construction work</i>							
Alle	36	34	28	35	32	2 171	14
Lav inntekt	31	33	28	32	28	268	10
Middels inntekt	37	37	29	36	33	1 176	13
Høy inntekt	37	30	26	35	33	727	16
<u>Servicearbeid og militært arbeid</u> <i>Service and military work</i>							
Alle	10	11	17	12	24	968	75
Lav inntekt	12	16	21	11	24	146	82
Middels inntekt	8	10	17	11	24	543	81
Høy inntekt	12	11	15	12	24	279	69

En kan spørre om det finnes en sammenheng mellom timelønn og fysisk arbeidsmiljø som blir "dekket over" på grunn av at sammenhengen mellom lønn og inntekt er relativt komplisert. En slik sammenheng vil f.eks. komme fram hvis det er slik at noen jobber er viktige, og de som utfører dem belønnes med god lønn og gode arbeidsforhold ellers. Vi ville også finne en sammenheng om de som har dårlige arbeidsforhold ellers, får kompensasjon gjennom høy lønn.

Med tabell 28 vil vi forsøke å avdekke en eventuell slik sammenheng. Vi har utelatt selvstendige og familiearbeidskraft i tabellen, ut fra den vurdering at anslagene for antall arbeidstimer er mer usikre for disse gruppene og at pensjongs-givende inntekt er et noe mindre sikkert mål for arbeidsinntekt for dem.

Tabell 28. Andel av ansatte i grupper for timelønn som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold. Prosent *Percentage of salaried employees and wage earners in groups by salary/wage per hour who were troubled much or somewhat by certain working conditions.*

	Støy <i>Noise</i>	Trekk <i>Draught</i>	Ube- kvenne arbeids- stil- linger <i>Uncom- fortable working postures</i>	Foru- renset luft <i>Conta- minated air</i>	Høyt arbeids- tempo <i>High pace of work</i>	Tallet på per- soner som svarte <i>Number of res- pon- dents</i>
Alle <i>All</i>	22	22	18	21	30	4 859
Timelønn <i>Salary/wage per hour</i>						
Under kr 20	15	19	18	15	26	1 326
Kr 20 - 39	26	25	19	25	32	2 848
Kr 40 og over <i>and over</i>	18	12	11	14	27	685

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

Det var gruppen med timelønn 20 - 39 kr som hadde det dårligste fysiske arbeidsmiljøet. Når det gjelder ubekvemme arbeidsstillinger, var gruppen med timelønn under kr 20,- like ofte plaget. Dette kunne skyldes at kvinnene, som jo har bedre fysisk arbeidsmiljø enn menn, utgjorde en stor del av lavlønnsgruppen. I tabell 29 har vi tatt for oss de samme fysiske arbeidsmiljøbelastningene som i tabell 28, men for ansatte menn og ansatte kvinner hver for seg.

I tabell 29 er det fortsatt som regel gruppen med timelønn 20 - 39 kr som var mest belastet. Både for menn og kvinner var ubekvemme arbeidsstillinger like utbredt i lavlønnsgruppen som i gruppen med timelønn 20 - 39 kr.

Om det finnes en sammenheng mellom timelønn og fysisk arbeidsmiljø, er den ikke lineær, dvs. det er ikke slik at det fysiske arbeidsmiljøet blir bedre (eller verre) jo høyere timelønningen er. En hypotese om at jo viktigere en jobb er, jo bedre blir den betalt, og jo bedre er det fysiske arbeidsmiljøet, bekreftes altså ikke. Heller ikke ser det ut til at den omvendte hypotesen, nemlig at dårlig arbeidsmiljø kompenseres med høy lønn, gjelder for hele materialet.

En mulig forklaring kunne være at det finnes to atskilte arbeidsmarkeder; et for høyt kvalifisert arbeidskraft, der høy lønn og gode arbeidsforhold var arbeidsbetingelsene, og et for mindre kvalifisert arbeidskraft, der lønningene er lavere, men heves noe hvis arbeidsforholdene

Tabell 29. Andel av ansatte i grupper for kjønn og timelønn som var sterkt eller noe plaget av bestemte fysiske arbeidsforhold. Prosent *Percentage of salaried employees and wage earners in groups by sex and salary/wage per hour who were troubled much or somewhat by certain working conditions*

	Støy <i>Noise</i>	Trekk <i>Draught</i>		Ube- kvenne arbeids- stil- linger <i>Uncom- fortable working postures</i>		Foru- renset luft <i>Conta- minated air</i>		Høyt arbeids- tempo <i>High pace of work</i>		Tallet på per- soner som svarte <i>Number of res- pondents</i>		
		Menn <i>Males</i>	Kvin- ner <i>Fe- males</i>	M <i>M</i>	K <i>F</i>	M <i>M</i>	K <i>K</i>	M <i>M</i>	K <i>K</i>	M <i>M</i>	K <i>K</i>	
Alle <i>All</i>	29	12	26	15	21	14	27	12	30	29	2 845	2 013
Timelønn <i>Salary/ wage per hour</i>												
Under kr 20 ..	23	11	26	15	23	15	22	11	28	26	471	854
Kr 20 - 39 ...	33	13	30	17	22	13	31	13	31	32	1 880	968
Kr 40 og over <i>and over</i>	19	16	14	6	12	9	17	7	27	26	494	191

K i l d e: Arbeidsforhold 1975. *Source: Working Conditions 1975.*

ellers er så dårlige at lønnskompensasjon er nødvendig for at bedriften skal kunne konkurrere om arbeidskraften.

En annen mulig forklaring kunne være at dårlig fysisk arbeidsmiljø blir kompensert med andre ting enn god lønn. Vi skal imidlertid ikke gå videre inn på dette her.

4.3.4. Formelle trekk ved arbeidet

Her vil vi se på kontraktsbundne forhold som arbeidstidsordning og lønssystem, og faste trekk ved arbeidet som ofte ikke står i noen skriftlig avtale, som reisetid til og fra arbeidsplassen og pendling. En del goder utenom lønn og rettigheter tas med her. Noen av disse er slike som vil være deler av skriftlig avtale, andre ikke. Lønn er et viktig formelt trekk ved et arbeid. Vi har sett på timelønn i de ulike inntektsgruppene i 4.2 (jfr. tabell 19), og kommer ikke til å gå nærmere inn på det her.

Det er flere trekk ved arbeidstiden som vi mangler opplysninger om. Det gjelder f.eks. om pauser er inkludert i arbeidstiden, om det er fleksibel arbeidstid og om det er muligheter for deltid. Opplysninger om faktisk arbeidstid i en uke, som vi har, er vanskelige å tolke når vi ikke

vet om dette var en normal uke og heller ikke vet noe om intervjupersonens ønskede arbeidstid.

Arbeidstidens plassering i løpet av døgnet eller uken er av interesse. Selv om det finnes enkelte som av ulike grunner vil se det som en fordel f.eks. å arbeide om natten, er det bred enighet om at skiftarbeid eller fast nattarbeid er belastende (Gustavsen og Seierstad, 1977). Videre anses lønnsystemet å være av velferdsmessig betydning. Fast lønn anses av det store flertall å være en fordel, men enigheten er ikke fullstendig. Enkelte arbeidere vil isolert sett tape på en overgang fra prestasjonslønn til fast lønn. Fagbevegelsen har i de fleste tilfeller gått inn for fast lønn fordi akkordlønnsystemet virker splittende på arbeiderne, det frister til å bryte sikkerhetsregler, og det gjør at eldre og andre som midlertidig eller permanent har nedsatt yteevne, får redusert lønn.

Vi mener at daglig arbeidsreise er mer belastende jo lenger den er. Vi har satt et skille ved en reisetid på to timer. Det er for så vidt et vilkårlig skille.

Det er klart fordelaktig for en person å ha ulike rettigheter og materielle goder utenom lønn. En kan imidlertid diskutere om vi har fått med alle de viktigste fordelene bedriftene kan tilby i tillegg til lønnen. Dette kommer vi tilbake til.

Tabell 30. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som hadde fast lønn, skiftarbeid eller fast nattarbeid og hadde tyngende arbeidsreise. Prosent *Percentage of salaried employees and wage earners in different income groups who had a fixed wage, shift work or regular night work and a burdensome journey to work*

	Bare fast lønn <i>Fixed wage</i>	Skiftarbeid eller fast nattarbeid <i>Shift work or regular night work</i>	Daglig reisetid over 2 timer <i>Daily travel-time more than 2 hours</i>	Pending <i>Commuting</i>	Tallet på personer som svarte <i>Number of respondents</i>
Alle <i>All</i>	85	18	5	2	1 296
Lav inntekt <i>Low income</i> ..	80	18	4	5	132
Middels inntekt <i>Mean income</i>	84	17	4	3	668
Høy inntekt <i>High income</i> .	87	18	5	1	496

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.
Source: Survey of Level of Living 1973.

Som nevnt mangler en del opplysninger som burde vært med for at de formelle trekk ved arbeidet skulle vært godt dekket. De opplysningene vi har, er imidlertid brukbare. De er gjengitt i tabell 30.

Det er bare når det gjelder lønssystemet det var noen særlig forskjell mellom inntektsgruppene. Lavinntektsgruppen hadde minst andel med fast lønn.

Når det gjelder pendling, finner vi også en liten forskjell, hyppigheten av pendling avtok med økende inntekt. Dette kan virke overraskende. De fleste pendlere var menn. Mange pendlere arbeider i industri, bygg og anlegg som ikke er lavlønnsyrker. Men om de i stor utstrekning er ufaglærte, vil de ikke ha høy inntekt. En annen grunn til at få av pendlerne bor i høyinntektshusholdninger kan være at det er vanskelig å få arbeid, og særlig arbeid for kvinner, på hjemstedet. Derfor er det trolig få av pendlerne som tilhører husholdninger med mer enn en inntektstaker.

Mange bedrifter tilbyr arbeiderne en rekke materielle goder utenom lønn. Det er klart at dette er en fordel i konkurransen om arbeidskraften. Det er flere grunner til at det kan lønne seg for bedriften å tilby en del slike goder i stedet for å heve lønningene. Skattereglene er kanskje det viktigste momentet. Slike goder er i noen tilfelle lettere å unndra beskatning. Det blir derfor mer igjen til arbeiderne av en gitt utgift fra bedriftens side på denne måten. På den annen side er dette en bundet form for "inntekt" for arbeiderne. I materialet fra levekårsundersøkelsen er det opplysninger om en rekke slike goder, men det mangler en del fordeler som betyr mye for de som har dem. Dette gjelder f.eks. opplysninger om hvem som disponerer firmabil, og hvem som får låne eller leie fritidshus billig av bedriften. Vi vet heller ikke hvor mye de ulike fordelene eller rettighetene betyr økonomisk for de som har dem.

Tabell 31 gir fordelingen av de godene vi har opplysninger om innen de ulike inntektsgruppene.¹⁾

Vi ser at det gjennomgående er ansatte med høy inntekt som oftest hadde de andre materielle fordelene også. Også her ser det altså ut til at tendensen går mer i retning av hoping enn kompensasjon. Lavinntektsgruppen har minst mottakerandel for alle fordeler/rettigheter, med unntak av gratis kaffe, te eller mat. Forskjellene er imidlertid ikke store på denne indikatoren som antakelig også betyr lite i verdi. Størst forskjell

1) Svaralternativene var ja, nei og vet ikke. For de fleste av de fordelene som står i tabellen var andelen som svarte vet ikke, svært liten. Bare for lån eller garanti for lån og for pensjon utover folkepensjon var den av noen størrelse. I begge tilfellene avtok vet ikke-andelen med inntekt, fra 14 til 10 prosent i første tilfelle og fra 8 til 4 prosent i det andre. Likevel var andelen som svarte nei klart avtakende når inntekten økte.

Tabell 31. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som hadde forskjellige fordeler eller rettigheter i sitt arbeid. Prosent *Percentage of salaried employees and wage earners who had different rights and advantages in their job*

	Gratis kaffe, te eller mat <i>Free coffee, tea or food</i>	Kjøp av varer eller tjenester o.l. til redusert pris <i>Purchase of goods or services at reduced price</i>	Lån eller garanti for lån <i>Loan or guarantee for loan</i>	Bruk av klær eller annet utstyr fra bedriften <i>Use of clothes, equipment from the enterprise</i>	Støtte eller gratis telefon <i>Subsidized or free telephone</i>	Pensjon utover folkepensjon <i>Pensions in addition to national insurance</i>	Ferie utover 4 uker <i>More than 4 weeks holiday</i>	Tallet på personer som fikk spørsmålet <i>Number of persons who got the question</i>
Alle <i>All</i>	33	38	30	48	12	40	16	1 296
Lav inntekt <i>Low income</i>	32	30	19	42	4	17	14	132
Middels inntekt <i>Mean income</i> ...	30	39	25	50	8	34	15	668
Høy inntekt <i>High income</i> ...	37	38	39	46	18	54	19	496

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973. *Source: Survey of Level of Living 1973.*

er det når det gjelder rett til pensjon utover folkepensjon, men også når det gjelder støtte til eller gratis telefon og lån eller garanti for lån, er forskjellene betydelige. Dette er rettigheter og goder som trolig har stor verdi.

Vi kan ikke være sikre på at alle forskjellene vi finner, er reelle. De kan avspeile kunnskap om rettigheter/fordeler. F.eks. vet kanskje mange som kunne fått lånegaranti ikke om det.

Likevel er resultatene entydige på dette området. Det var høyinntektsgruppene som hadde best tilgang på andre materielle goder enn lønn i forbindelse med arbeidet også. Forskjellene var størst for de goder og rettigheter som trolig betyr mest økonomisk.

4.3.5. Psykososiale arbeidsforhold

Dette feltet er nokså nytt, og det finnes ingen utbredt enighet om hva som bør dekkes (jfr. Gustavsen og Seierstad 1977 og NOU 1978:25). Vi har opplysninger om forholdet til arbeidet og kollegene, frihet i arbeidet og trygghet i arbeidet.

De opplysningene vi har om forholdet til arbeidet og kollegene dreier seg

om arbeidet er psykisk anstrengende, og om det er konflikter mellom arbeidskameratene, eller mellom over- og underordnede. En kunne ønsket seg flere opplysninger om forholdet til andre på arbeidsplassen. Vi vet f.eks. ikke om intervjupersonene har venner på arbeidsplassen eller om de omgås arbeidskameratene i fritiden.

Tabellene 32 og 33 gjengir svarfordelingene fra levekårsundersøkelsen for psykisk anstrengende arbeid og konflikter mellom arbeidskamerater eller mellom over- og underordnede.

Tabell 32. Ansatte i forskjellige inntektsgrupper, etter om de synes arbeidet er psykisk anstrengende. Prosent *Salaried employees and wage earners in different income groups, by their evaluation of their work as psychically fatiguing. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	Psykisk anstrengende <i>Psychically fatiguing</i>	Ikke psykisk anstrengende <i>Not psychi- cally fatiguing</i>	Vet ikke <i>Don't know</i>	Tallet på personer som svarte <i>Number of respondents</i>
Alle <i>All</i>	100	39	60	1	1 296
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	33	67	0	132
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	37	62	1	668
Høy inntekt <i>High income</i>	100	45	54	1	496

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.
Source: Survey of Level of Living 1973.

Personer i høyinntektsgruppen vurderte oftere arbeidet som psykisk anstrengende og opplevde muligens litt oftere konflikter på arbeidsplassen enn personer i lavinntektsgruppen.

Frihet i arbeidet blir her målt ved mulighet til å ta private telefoner eller gå private ærend i arbeidstiden, om det er nøye med arbeidstiden og ved mulighet til å regulere og planlegge arbeidet selv. Ut fra et levekårs synspunkt er frihet i arbeidet viktig fordi det blir større rom for personlige ønsker og behov. Svært liten frihet i arbeidet vil ofte være forbundet med ensformig arbeid, i noen tilfelle sterkt bundet av maskiner. En skal imidlertid ikke se bort fra at svært stor frihet i arbeidet ofte er forbundet med ansvar, som av en del kan føles som en belastning og f.eks. kan føre til at arbeidet oppleves som psykisk anstrengende. Tabell 34 viser hvordan ulike friheter i arbeidssituasjonen er fordelt i inntektsgruppene.

Tabell 33. Ansatte i forskjellige inntektsgrupper, etter om det var uoverensstemmelser mellom under- og overordnede og etter om det var uoverensstemmelser mellom arbeidskamerater. Prosent *Salaried employees and wage earners in different income groups, by occurrence of conflicts among subordinates and superiors and by conflicts among colleges. Per cent*

	Uoverensstemmelser mellom overordnede og underordnede <i>Conflicts among superiors and subordinates</i>				Uoverensstemmelser mellom arbeidskamerater <i>Conflicts among colleges</i>				Tallet på personer som svarte <i>Number of respondents</i>
	I alt <i>Total</i>	Ofte <i>Often</i>	Av og til <i>Now and then</i>	Nesten aldri <i>Seldom</i>	I alt <i>Total</i>	Ofte <i>Often</i>	Av og til <i>Now and then</i>	Nesten aldri <i>Seldom</i>	
Alle <i>All</i>	100	2	17	81	100	1	10	88	1 296
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	1	14	85	100	2	6	91	132
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	3	15	81	100	1	10	89	668
Høy inntekt <i>High income</i>	100	2	19	79	100	1	11	87	496

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.
Source: Survey of Level of Living 1973.

Tabell 34. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som hadde bestemte friheter i arbeidet. Prosent *Percentage of salaried employees and wage earners in different income groups who had certain kinds of autonomy at work*

	Ikke nøye med arbeidstiden <i>Not strict with working hour</i>	Kan ta private samtaler <i>Receive private telephone calls</i>	Kan utføre mindre, private ærend <i>Do less private errand</i>	Kan selv regulere arbeidet i høy grad eller i noen grad <i>Regulate the work in high extent or to some extent</i>	Tallet på personer som svarte <i>Number of respondents</i>
Alle <i>All</i>	30	83	55	65	1 296
Lav inntekt <i>Low income</i>	42	81	58	57	132
Middels inntekt <i>Mean income</i>	30	83	53	62	668
Høy inntekt <i>High income</i>	26	85	58	70	496

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.
Source: Survey of Level of Living 1973.

Forskjellene er små når det gjelder mulighetene til å ta private telefonsamtaler eller utføre mindre, private ærend.

Andelen som arbeidde på steder der det var nøye med arbeidstiden, øker med inntekten. Det samme gjelder for andelen som kan regulere arbeidet selv.

På grunnlag av de få indikatorene på frihet i arbeidet vi må basere oss på, synes de tre inntektsgruppene å stå nokså likt mht. frihet i arbeidet. Høyinntektsgruppen må være mer nøye med arbeidstiden, men dette "kompenseres" av større muligheter til å regulere og planlegge arbeidet selv.

Trygghet i arbeidet er også klart velferdsrelevant. Her måler vi det ved de intervjuedes vurdering av faren for å miste sitt arbeid, om de har rett til lønn eller sykepenger under sykdom og om de har rett til 14 dagers oppsigelse fra arbeidsgivers side. Det er en mulighet for at forskjellene når det gjelder rett til lønn eller sykepenger under sykdom og rett til minst 14 dagers oppsigelse fra arbeidsgivers side, skyldes ulikheter når det gjelder kunnskap om hvilke rettigheter en har. Inntektsgrensen for å få rett til sykepenger under sykdom er lav, så prosentandelen som svarer negativt på dette, kan virke høy. Om det er ulike kunnskaper vi får et uttrykk for i tabell 35, er dette likevel nyttig for vårt

Tabell 35. Andel av ansatte i forskjellige inntektsgrupper som hadde bestemte fordeler som berører trygghet i arbeidet. Prosent
Percentage of salaried employees and wage earners in different income groups who had certain advantages in their job

	Ikke fare for å miste nåværende jobb <i>No danger to loose their present job</i>	Lønn eller sykepenger under sykdom <i>Wages or sick pay during sickness</i>	Minst 14 dagers oppsigelse fra arbeidsgiver <i>At least 14 days dismissal from employer</i>	Tallet på personer som svarte <i>Number of respondents</i>
Alle <i>All</i>	89	82	87	1 296
Lav inntekt <i>Low income</i> ..	83	74	76	132
Middels inntekt <i>Mean income</i>	90	79	87	668
Høy inntekt <i>High income</i> .	91	87	91	496

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.
Source: Survey of Level of Living 1973.

formål. Arbeidssituasjonen føles mindre trygg når en tror en kan bli sagt opp på kort varsel. Skulle det bli aktuelt med oppsigelse, vil det vel avhenge av både arbeidskameratene og bedriftsledelsen om en som ikke kjenner sine rettigheter får det han/hun har krav på.

Både den subjektive vurderingen av faren for å miste arbeidet og de objektive rettighetene som berører tryggheten i arbeidssituasjonen er områder hvor lavinntektsgruppen sto svakest og høyinntektsgruppen sterkest.

5. BOFORHOLD

5.1. Innledning

5.1.1. Formål og problemstillinger

En rekke undersøkelser har funnet at det er sammenheng mellom inntekt og andre velferdsmål. Når det gjelder en levekårskomponent som f.eks. helse, må det antas at denne sammenhengen er meget komplisert. Anskaffelse av bolig foregår imidlertid på et marked med tilbud og etterspørsel. Boforhold er derfor en levekårskomponent som i stor grad må antas å gjenspeile en husholdnings ressurser og særlig da dens økonomiske ressurser, idet inntekten setter grenser for hvor store boutgifter en husholdning kan klare, noe som igjen må antas å føre til at husholdninger med lave inntekter bor i boliger med dårligere standard.

Nå er imidlertid heller ikke forholdet mellom inntekt og boforhold noe enkelt og entydig forhold. Boligmarkedet er ikke noe perfekt, idealtypisk marked hvor innsatsen av ressurser alene bestemmer resultatet eller "avkastningen". En lang rekke andre prosesser og mekanismer virker også inn.

For det første er det meget store geografiske (regionale) variasjoner på boligmarkedet. I mange områder karakteriseres markedet av manglende likevekt: I pressområder vil etterspørselen ofte være større enn tilbudet, samtidig vil det i andre områder kunne være et overskott av boliger. Disse variasjonene fører til store forskjeller i prisnivå og derved også utgiftsnivå. En lavinntektshusholdnings muligheter til å skaffe seg en god og rimelig bolig vil således i stor grad avhenge av hvilket marked den befinner seg på. På denne bakgrunn er det riktigere å se boligmarkedet som sammensatt av en rekke lokale markeder, enn som ett boligmarked. Disse lokale markedene er selvfølgelig vanskelig å avgrense, men de synes å være nokså sammenfallende med de lokale arbeidsmarkedene (Andersen, H.S., 1977).

Videre kan de lokale boligmarkedene sies å bestå av en rekke

delmarkeder, bestående av boliger med noenlunde samme kvalitet og pris, dvs. boliger som tilfredsstillter den samme etterspørsel og som konkurrerer med hverandre på det lokale marked. F.eks. kan eldre, umoderne leiligheter sies å utgjøre ett delmarked, mens nye, moderne eneboliger kan være et annet. Også et slikt delmarked kan være ute av balanse, idet det kan være etterspørselsoverskott på visse boliger og tilbudsoverskott på andre.

For det andre er boligmarkedet også sterkt preget av offentlig styring, som f.eks. støttetiltak (bostøtte, låneordninger), kontrolltiltak (prisregulering), boligformidling og boligbygging. Disse offentlige tiltak er i stor grad innrettet nettopp mot ressursvake grupper, som f.eks. husholdninger med lav inntekt.

For det tredje vil forhold i den enkelte husholdning bidra til at dens boforhold ikke alltid tilsvarer dens ressurser. En lang rekke faktorer vil her spille inn. Når to husholdninger med samme økonomiske ressurser (inntekt) har forskjellig boligstandard, så kan dette bl.a. delvis være et resultat av husholdningenes sammensetning. Det er rimelig å anta at f.eks. barnløse husholdninger lettere kan leve med en dårlig sanitærstandard enn husholdninger med barn.

Ulikheter i boforhold kan også være et resultat av ulike preferanser eller prioriteringer, f.eks. at man foretrekker et spesielt bosted eller bomiljø, eller at man prioriterer andre ting enn bolig, som f.eks. fritidshus, båt e.l.

Sannsynligvis eksisterer det også store forskjeller når det gjelder vurderingen av hva som er en akseptabel boligstandard. For eksempel vil nok mange eldre mennesker stille mindre krav til boligen enn de yngre, rett og slett fordi de aldri har vært vant til noe bedre.

Ved siden av inntekt må også en annen ressurs antas å spille en stor rolle på boligmarkedet, nemlig informasjon. Rasjonell atferd på et marked forutsetter omfattende informasjon om dette markedet. Med informasjon tenkes i denne forbindelse på f.eks. kunnskap om offentlige støtteordninger, lånemuligheter, boligformidling o.l. Men også den informasjon om tilbud, priser o.l. som formidles via personlige kontakter spiller en betydelig rolle. Undersøkelser viser at mengden av informasjon (herunder antall tilbud) er forskjellig på de ulike delmarkedene (f.eks. har husholdninger som flytter inn i selveide boliger flere valgmuligheter enn husholdninger som flytter inn i leide boliger (Andersen, H.S., 1977)). Også typen informasjonskanaler har ulik betydning på forskjellige delmarkeder, se Andersen, H.S. (1977) og Gulbrandsen og Torgersen (1975:132). F.eks. synes personlige forbindelser å være den viktigste informasjonskilde i lavinntektsgruppen i byene. Dette innebærer at innflyttere således vil være dårligere stilt på dette markedet.

Ytterligere et særpreg ved boligmarkedet, er at en stor del av boligene formidles utenfor det "offentlige" markedet, gjennom mer private uformelle markedskanaler. Boforholdsundersøkelsen 1973 viste at over 40 prosent av husholdningene hadde skaffet seg boligen via privat formidling (arv/gave, slekt/venner eller arbeidsgiver).

Det viser seg også at det er tydelige forskjeller med hensyn til hvilke husholdninger som bruker de ulike markedskanaler. For Levekårsundersøkelsen 1973 har vi data som muliggjør en avgrensning av lavinntektsgruppen på samme måte som den vi skal bruke i denne undersøkelsen. Det viser seg da (tabell 18 i vedlegg 2) at personer i husholdninger med lav inntekt oftere har skaffet seg boligen gjennom private, uformelle kanaler, mens personer i husholdninger med høy inntekt oftere nytter "offentlige" kanaler. For eksempel: Andelen som har skaffet boligen ved arv/gave eller gjennom slekt/venner er 41 prosent i lavinntektsgruppen, mens bare 24 prosent av personene som tilhører husholdninger med høy inntekt hadde anskaffet boligen på denne måten. Omvendt finner vi at personer i husholdninger med høy inntekt oftere nevner "offentlige" kanaler som boligbyggelag, eiendomsmekler/advokat eller annonser (henholdsvis 21 og 7 prosent i høy- og lavinntektsgruppen).

Etterspørselen etter boliger skjer i forbindelse med flytting, men ikke alle flyttinger har sammenheng med husholdningenes ønsker om å forbedre sine boforhold. Flyttemotivundersøkelsen 1972 (Statistisk Sentralbyrå, 1974a) viser at bare omtrent en tredjedel av flyttingene har bolig- og miljøforhold som viktigste årsak.¹⁾ Skifte av bolig skjer altså ofte på grunn av andre forhold, f.eks. arbeidsforhold, familieforhold o.l. Husholdninger som flytter av slike årsaker, står ofte i en presset situasjon hvor boligbehovet på en eller annen måte må tilfredsstilles. Disse vil derfor ofte måtte akseptere en bolig som er dyrere eller dårligere enn hva de ønsker. Flytting kan således føre til en dårlig boligsituasjon. (21 prosent av flytterne i flyttemotivundersøkelsen oppgav at deres boligstandard var blitt dårligere.)

Det viser seg også at andelen flyttere som oppgir bolig- og miljøforhold som årsak til flyttingen øker med økende (disponibel) inntekt (Statistisk Sentralbyrå, 1974a, tabell 44). Flyttere med lav inntekt flytter oftere av andre grunner.

Det er således en rekke faktorer som påvirker forholdet mellom inntekt og boforhold når husholdninger skaffer seg en bolig. Men også det som skjer etter en flytting, vil innvirke på forholdet mellom boforhold og ressurser.

Et karakteristisk trekk ved boligmarkedet er en viss "treghet": Selv om en nok i prinsippet må anta at en husholdning løpende vurderer sin

1) Dette gjelder bare flytting mellom kommuner. Når det gjelder flytting innen kommuner, må boligforhold antas å spille en vesentlig større rolle.

boligsituasjon i forhold til sine ressurser og/eller behov, så er en flytting for de fleste en såpass stor begivenhet at de likevel blir boende i boligen. Med tiden vil også beboerne utvikle et visst tilhørighetsforhold til boligen og bomiljøet. Dette gjelder kanskje særlig eldre mennesker, men også f.eks. familier med barn i skolepliktig alder. Dessuten vil husholdningens inntektsforhold kunne endre seg etter en flytting. Alt dette innebærer at det kan oppstå et "misforhold" mellom ressurser og boforhold: Husholdninger med god økonomi og/eller behov for bedre/større bolig blir likevel boende i en utilfredsstillende bolig. Eller en husholdning som et år har midlertidig lav inntekt blir fortsatt boende i en dyr bolig.

Alle de forhold som her er nevnt, bidrar til at man ikke kan forvente å finne noen enkel og entydig sammenheng mellom husholdningers inntekt og deres boforhold.

Formålet med analysen er altså å undersøke nærmere denne sammenhengen, med utgangspunkt i det tankeskjema som er antydnet foran. Den viktigste og gjennomgående problemstillingen vil være: I hvilken grad - og eventuelt på hvilken måte - bor lavinntektshusholdninger i dårligere boliger enn de andre husholdningene? Og videre: Spiller inntekt like stor rolle når det gjelder de ulike sidene ved boforhold? I hvilken grad bidrar andre forhold (ved markedet og husholdningene) til å forsterke eller svekke sammenhengen mellom inntekt og ulike boforholdsmål?

Gruppen "lavinntektshusholdninger" er imidlertid ikke noen homogen gruppe, verken når det gjelder boforhold eller sammensetning. I analysen vil en derfor undersøke nærmere hvilke undergrupper av lavinntektshusholdninger som har f.eks. høye/lave boutgifter, god/dårlig boligstandard, bor trangt/romslig o.l. Analysen vil hovedsakelig være deskriptiv, men en vil også forsøke å belyse enkelte avgrensede problemstillinger, for eksempel om en del lavinntektshusholdninger bor forholdsvis bra fordi de har stort behov for en god bolig (barnefamilier) og derfor aksepterer høye boutgifter. I hvilken grad har tidligere investeringer ført til at en del husholdninger med lav inntekt i dag har høy standard? I hvilken grad har lavinntektshusholdninger god standard på bekostning av romslighet?

5.1.2. Om datamaterialet

Analysen bygger på data fra Forbruksundersøkelsen 1973¹⁾. Opplysningene om boligforhold er i denne undersøkelsen forholdsvis begrenset. Når en ikke gjør bruk av f.eks. Boforholdsundersøkelsen 1973 - som jo har mer omfattende opplysninger om boforhold - så skyldes dette ufullstendige inntektsdata for visse typer husholdninger i denne undersøkelsen.

1) For en nærmere beskrivelse av denne undersøkelsens opplegg og gjennomføring, se Statistisk Sentralbyrå, 1975b.

Den overveiende delen av opplysningene om husholdningenes boforhold stammer fra forbruksundersøkelsens avslutningsintervju, som ble besvart av 3 600 husholdninger. Opplysninger om boutgifter stammer delvis fra regnskapsheftet. Bare 3 363 husholdninger førte slikt regnskap, og opplysninger om boutgifter mangler derfor for en del husholdninger.

Avslutningsintervjuet ble besvart av 77 prosent av husholdningene. Frafallet fordelte seg imidlertid skjevt, det var størst i små husholdninger og i tettbygde strøk. For i noen grad å korrigere for virkningene av frafallet ble det foretatt en etterstratifisering etter bosted og antall husholdningsmedlemmer. Utvalget ble deretter veiet med følgende vekter:

Frafallsvekter:

Bosted	Antall husholdningsmedlemmer		
	1	2	3 og flere
Tettbygde strøk	1,7	1,3	1,1
Spredtbygde strøk	1,3	1,1	1,0

Husholdninger med studenter som hovedinntektstakere (i alt 37) er - på grunn av sin spesielle bosituasjon - holdt utenfor.

5.1.3. Begreper og definisjoner

Et problem i forbindelse med de fleste levekårs- eller velferdskomponenter er at det hersker (til dels stor) uenighet om hvilke mål eller indikatorer som skal brukes, noe som igjen ofte henger sammen med en mer grunnleggende uenighet og hvilke livsforhold som skal anses som velferdsrelevante.

Også boforholdskomponenten er i så måte problematisk, men vi har i hvert fall her to veletablerte mål; nemlig boligens sanitærstandard og romslighet (antall personer pr. rom). Noen betrakter også boutgifter (eller boutgiftsbelastning) som en boforholdsindikator, se f.eks. Solheim (1977). Det er imidlertid klart at disse to (eventuelt tre) tradisjonelle målene bare fanger inn visse begrensede sider ved boforholdene.

Andre sider ved bosituasjonen som ville være av interesse er f.eks. bomiljø, boservice, uteareal o.l. Når disse sidene ikke behandles i denne analysen, skyldes det ikke at vi anser disse indikatorene for å være mindre interessante, men rett og slett at vi i vårt materiale ikke har opplysninger om disse. Det samme gjelder forhold som behov for utbedringer og reparasjoner, vurdering av egen bosituasjon, flytteønsker o.l.

Noen definisjoner

Yrkesaktiv person. En person er regnet som yrkesaktiv dersom vedkommende utførte inntektsgivende arbeid av minst 25 timers varighet i siste 30-dagersperiode før intervjuet fant sted.

Husholdning. Personer som bor i samme bolig og som har felles kost (minst ett måltid pr. dag).

Bostedsstrøk. Med tettbygde strøk menes hussamlinger med minst 200 personer der husene ikke ligger mer enn 50 meter fra hverandre. Med spredtbygde strøk menes all bebyggelse der avstanden til nærmeste hus er større enn 50 meter, og dessuten alle hussamlinger med færre enn 200 personer. Hvert utvalgsområde er gruppert som tettbygd eller spredtbygd strøk alt etter om mesteparten av befolkningen bor i tettbygd eller spredtbygd strøk.

I tabellene er det gitt egne tall for Oslo, Bergen og Trondheim. Bergen omfatter her gamle Bergen kommune med de grenser som gjaldt før sammenslåingen 1. januar 1972.

Familiefase. Inndelingen er basert på hovedinntektstakerens alder og om hovedinntektstakeren har ektefelle og/eller barn. Eventuelle andre personer i husholdningen er ikke tatt i betraktning ved grupperingen. Gruppene Yngre enslige og Eldre enslige f.eks., omfatter hovedinntektstakere uten ektefelle eller barn, enten hovedinntektstaker bor alene eller sammen med andre. Enslige forsørgere med barn er gruppert sammen med ektepar med barn som Familie med barn.

Skillet mellom yngre og eldre går ved 45 år. Husholdninger med hovedinntektstaker under 45 år er gruppert som yngre. Husholdninger med hovedinntektstaker 45 år og over er gruppert som eldre.

Total forbruksutgift. Total forbruksutgift omfatter husholdningens utbetalinger i regnskapsperioden (omregnet til tall for hele året). En del utgifter som f.eks. utgift til bolig, kjøp av varige forbruksvarer (bil, elektriske husholdningsmaskiner o.l.), utgifter til kostbare klesartikler, selskapsreiser osv. er registrert ved intervju. For varige forbruksvarer utgjør forbruksutgiften differansen mellom utgift ved kjøp og "inntekt" ved eventuelt salg (innbytte).

I total forbruksutgift inngår ikke utgifter til direkte skatter, trygdepremier, gitte gaver, realinvesteringer (f.eks. kjøp av bolig og utgifter til bygging og påbygging av bolig), og kontraktmessig sparing (f.eks. pensjonsinnskott, avdrag på lån, livsforsikring mv.).

I tillegg til utbetalingene omfatter total forbruksutgift verdien av forbruket av egenproduserte varer og mottatte gaver. Egenproduserte varer er verdsatt etter produsentpris, og mottatte gaver etter detaljpris.

Om det videre opplegget

Analysen faller i 5 deler. I avsnitt 5.2 ser vi innledningsvis på forholdet mellom husholdningens inntekt og boutgifter (absolutte tall og boutgiftsandel). I avsnitt 5.3 behandles boform, dvs. hustype og eie-, leieforholdet til boligen. Avsnittene 5.4 og 5.5 behandler sanitærstandard og boligstørrelse (tetthet). I avsnitt 5.6 blir så disse to indikatorene analysert i relasjon til hverandre og et mer omfattende og sammen-satt mål på boligens kvalitet blir konstruert.

5.2. Boutgifter

Forbruksundersøkelsen 1973 registrerte utgifter til bolig, lys og brensel, som omfatter både boligutgifter og utgifter til fritidshus. For husholdninger med egen prosentliknet bolig omfatter utgiftene renter av lån til boligen, reparasjoner og vedlikehold, forsikring, vannavgift og forskjellige andre avgifter. For regnskapsliknet bolig omfatter bolig-utgiftene stipulert årlig husleie ifølge siste skattelikning. For husholdninger med leid bolig utgjør boligutgiftene husleie og renter på lån til boliginnskott. Verdien av fri bolig er satt til liknet beløp ved siste skattelikning. Utgifter til fritidshus omfatter eventuelle renter på lån, forsikring og avgifter. For husholdninger som har leid fritidshus i ferien er denne utgiften tatt med. Utgifter til vedlikehold omfatter både kjøp av varer, lønningsutgifter og andre utgifter i forbindelse med vedlikehold av egen bolig, leid bolig og fritidshus.

Dette innebærer at det boutgiftsbegrepet som nyttes i denne analysen delvis avviker fra hva som i andre undersøkelser betegnes som boutgifter.

For det første omfatter beløpet også utgifter til fritidshus. Disse har det ikke vært mulig å skille ut og trekke fra. Dette betyr at en del husholdninger får for høye boutgifter¹⁾. Særlig gjelder dette husholdninger med høye inntekter.

For det andre omfatter beløpet ikke avdrag på boliglån eller inn-skuddslån. Hvorvidt slike avdrag "egentlig" bør inngå ved beregning av boutgifter kan imidlertid diskuteres. Avdrag på lån kan også betraktes som sparing eller investering. På den annen side: I en analyse av forholdet mellom husholdningens inntekt og boutgifter ville det vært av stor

1) Utgifter til renter, forsikring, avgifter og leie av fritidshus utgjorde gjennomsnittlig ca. 90 kroner. I tillegg kommer utgifter til lys og brensel og vedlikeholdsutgifter. Bare en liten del av husholdningene hadde imidlertid utgifter til fritidshus, og beløpet vil derfor være høyere for de husholdningene som faktisk hadde slike utgifter.

betydning også å ha opplysninger om avdrag, idet inntekten jo setter grenser for hvilke avdrag en husholdning kan klare. Manglende opplysninger om avdrag forstyrrer også sammenlikningen av de faktiske boutgiftene i ulike grupper.

I den grad man betrakter avdrag som en utgift, vil således boutgiftstallene være for lave når det gjelder husholdninger med lån. Dette gjelder særlig husholdninger i selveide boliger, men også leieboere med innskottslån. Boforholdsundersøkelsen 1973 gir en del opplysninger om hvilke typer husholdninger som har boliggjeld og betaler avdrag: Det er særlig nyinnflyttede husholdninger; yngre ektepar og familier med barn. Husholdninger med høye inntekter betaler også oftere (og høyere) avdrag (Statistisk Sentralbyrå, 1974, tabell 61 og 65).

En tredje svakhet ved materialet er at vi mangler opplysninger om bostøtte, både hvilke husholdninger som mottar slik støtte og beløpets størrelse. Dette innebærer at en del husholdninger i vår undersøkelse får høyere boutgifter enn dem de faktisk betaler. Dette gjelder særlig husholdninger med lav inntekt og høye boutgifter, spesielt yngre familier med barn og eldre enslige.

Dette er alt sammen forhold som må tas med i betraktning når vi i det følgende analyserer boutgiftenes størrelse i ulike husholdninger.¹⁾

I dette kapitlet skal vi, som en innledning, se nærmere på forholdet mellom inntekt og boutgifter. I de seinere kapitlene vil så boutgiftene bli analysert i forhold til de ulike sider ved boforholdene.

5.2.1. Forholdet mellom inntekt og boutgifter

Den gjennomsnittlige årlige boutgift for alle husholdninger var kr 4 330²⁾, dvs. ca. kr 360 pr. måned. Som man skulle forvente er det klare forskjeller mellom de ulike inntektsgruppene: Husholdninger med lav, middels og høy inntekt hadde henholdsvis kr 3 320, kr 3 990 og kr 5 510 i gjennomsnittlige boutgifter pr. år.

Dette tyder på at boutgiftene stort sett tilpasses husholdningens inntekt. Men disse gjennomsnittstallene skjuler også store variasjoner innen de forskjellige inntektsgruppene. Selv om inntekten setter grenser

1) Ytterligere et problem i analysen av boutgifter er at rentene kommer til fradrag på selvangivelsen og at de faktiske renteutgiftene således er mindre enn dem som betales. Dette har vi imidlertid ingen mulighet for å ta hensyn til. 2) Dette er ca. kr 400 lavere enn det beløp som tidligere er publisert (Statistisk Sentralbyrå, 1975b, tabell 5). En del boutgifter ble registrert over en 14-dagersperiode, og beløpet ble deretter multiplisert med 26. Dette medfører at noen husholdninger fikk urimelig høye boutgifter. Vi har her valgt å holde 12 husholdninger med kr 50 000 eller mer i boutgifter utenfor.

for hvor store boutgifter en husholdning kan klare, så vil nivået for denne tilpasningen variere, avhengig av en rekke faktorer.

En slik faktor er det lokale boligmarkedet. I pressområder, hvor etterspørselen etter boliger er større enn tilbudet, vil det generelle pris- og kostnadsnivået være høyere, og mange husholdninger vil måtte akseptere en dyrere bolig enn de ville gjort på et annet marked.

På denne bakgrunn kan man spørre seg om ikke også tallene foran bare - helt eller delvis - kan være et resultat av at lavinntektshusholdninger oftere er bosatt i spredtbygde strøk, hvor boutgiftene er lavere.

For å belyse dette kan vi se på boutgiftene i ulike bostedsstrøk:

Tabell 36. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper. Kr *Total housing expenditure per year for households in different areas of residence and income groups. Kroner*

	Bostedsstrøk <i>Area of residence</i>			
	Alle <i>All</i>	Oslo, Bergen, Trondheim	Tettbygde strøk ellers <i>Densely populated areas outside Oslo, Bergen, Trondheim</i>	Spredtbygde strøk <i>Sparsely populated areas</i>
Alle husholdninger <i>All house-</i> <i>holds</i>	4 330	5 480	4 740	3 330
Lav inntekt <i>Low income</i>	3 320	4 120	3 830	2 890
Middels inntekt <i>Mean income</i> ..	3 990	5 040	4 220	3 360
Høy inntekt <i>High income</i>	5 510	6 290	5 840	3 900

Vi ser her at forskjellene mellom husholdninger i de ulike inntektsgruppene er reelle. Men det er også klare forskjeller mellom de ulike bostedsstrøk: Boutgiftene er høyest i Oslo, Bergen og Trondheim og lavest i spredtbygde strøk.

Husholdningenes boutgifter kan nok således sies å være tilpasset inntekten, men denne tilpasningen skjer på et visst nivå, som igjen bestemmes av det lokale boligmarkedet. Tydeligst ser vi dette ved at lavinntektshusholdninger i Oslo, Bergen og Trondheim har en høyere gjennomsnittlig boutgift enn husholdninger med høy inntekt bosatt i spredtbygde strøk.

Som nevnt i innledningen vil imidlertid også andre faktorer virke inn på forholdet mellom inntekt og boutgifter og bidra til at den enkelte husholdning får høyere eller lavere boutgifter enn inntekten skulle tilsi. Dette innebærer at vi må vente store individuelle variasjoner innen de ulike inntektsgruppene.

En slik faktor er husholdningens behov, som igjen er bestemt av dens sammensetning. Husholdninger med barn må antas å ha større behov for en bolig med f.eks. høy sanitærstandard, og de vil derfor kanskje også måtte akseptere høyere boutgifter. Tabell 37 viser imidlertid ikke noen slik klar sammenheng.

Tabell 37. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige familiefaser og inntektsgrupper. Kr *Total housing expenditure per year for households in different life cycle phases and income groups. Kroner*

	Familiefase <i>Life cycle phase</i>						
	Alle <i>ALL</i>	Yngre enslige <i>Younger unmar- ried persons</i>	Yngre ektepar uten barn <i>Younger married couples without children</i>	Yngre familier med barn <i>Younger families with children</i>	Eldre familier med barn <i>Older families with children</i>	Eldre ektepar uten barn <i>Older married couples without children</i>	Eldre enslige <i>Older unmar- ried persons</i>
Alle hushold- ninger <i>ALL</i> <i>households ...</i>	4 330	3 190	6 180	5 730	4 450	3 780	3 150
Lav inntekt <i>Low income ...</i>	3 320	(2 680) ¹⁾	(3 670)	4 180	2 710	3 160	2 780
Middels inn- tekt <i>Mean in- come</i>	3 990	2 860	5 530	5 170	4 400	3 460	3 110
Høy inntekt <i>High income ..</i>	5 510	3 870	7 370	7 760	5 570	4 690	3 530

1) Tall er satt i parentes når grunnlaget for beregningen er mindre enn 25 husholdninger.

1) Numbers in parenthesis indicate a basis of less than 25 households.

De høyeste boutgiftene finnes riktignok stort sett blant yngre familier med barn, men også delvis hos yngre ektepar uten barn. Eldre familier med barn har derimot betydelig lavere boutgifter.

Når yngre ektepar og yngre familier har de høyeste boutgiftene, henger nok dette sammen med at de nettopp har skaffet seg boligen.

Av tabellen ser vi videre at forskjellen i boutgifter mellom inntektsgruppene er størst i de familiefasene hvor behovet må antas å være

størst (familier med barn), noe som tyder på at de økte behovene først og fremst får gjennomslagskraft i husholdninger med høy inntekt.

5.2.2. Boutgiftsandel

I forrige avsnitt så vi at husholdninger som tilhører lavinntektsgruppen har klart lavere boutgifter enn de øvrige husholdningene.

En annen måte å betrakte boutgiftene på, er å se på hvor stor andel av sin inntekt en husholdning bruker til å bo. Utgifter til bolig er - ved siden av utgifter til mat og klær - hva man kan kalle nødvendige forbruksutgifter. En ofte uttalt målsetting er således at boutgiftene ikke bør overstige 20 prosent av inntekten, se f.eks. Kommunal- og arbeidsdepartementet (1975).

På samme måte som husholdningens inntekt setter en øvre grense for boutgiftene, så setter det lokale boligmarkedet en nedre grense. En del lavinntektshusholdninger vil derfor måtte akseptere relativt høye boutgifter, særlig i pressområder. På denne bakgrunn er det rimelig å vente at lavinntektshusholdninger, særlig i Oslo, Bergen og Trondheim, men også i tettbygde strøk, har en større boutgiftsbelastning enn de andre husholdningene.

En slik hypotese stemmer også overens med resultatene av en rekke undersøkelser (se f.eks. Holm, 1964) som viser at "boutgiftsprosenten" synker med stigende inntekter.

På grunn av at en del lavinntektshusholdninger i vårt materiale er registrert med null i inntekt, er det imidlertid ikke mulig å beregne boutgiftsbelastningen som andel av inntekt. I stedet har vi valgt å beregne boutgifter i prosent av de totale forbruksutgiftene, i det følgende kalt boutgiftsandel. Denne boutgiftsandelen er altså en brøk, og en høy boutgiftsandel kan således framkomme på to måter; enten ved at boutgiftene er høye eller ved at forbruksutgiften er lav.

Med denne beregningsmåten får vi en gjennomsnittlig boutgiftsandel på 14 prosent for alle husholdninger, og for landet som helhet er det ingen forskjell mellom de ulike inntektsgruppene.

Ser vi imidlertid på boutgiftsandelen i ulike bostedsstrøk, finner vi at vår hypotese bekreftes.

I områder med stramt boligmarked (særlig Oslo, Bergen og Trondheim) har husholdninger med lav inntekt en høyere boutgiftsandel enn de øvrige husholdningene. I spredtbygde strøk er det ingen slik forskjell.

Sagt på en annen måte: Det er i lavinntektsgruppen at vi finner de største variasjonene i boutgiftsandel. Dette betyr at husholdninger med lav inntekt ikke på samme måte som de andre husholdningene er i stand til å tilpasse boutgiftene til inntekten, og en del lavinntektshusholdninger får derfor en relativt høy boutgiftsandel.

Tabell 38. Gjennomsnittlig boutgiftsandel for husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper. Prosent *Housing expenditure as a percentage of total consumption expenditure for households in different areas of residence and income groups*

	<u>Bostedsstrøk Area of residence</u>			
	Alle <i>All</i>	Oslo, Bergen, Trondheim	Tettbygde strøk ellers <i>Densely populated areas outside Oslo, Bergen, Trondheim</i>	Spredtbygde strøk <i>Sparsely populated areas</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	14,1	16,6	14,5	12,3
Lav inntekt <i>Low income</i>	14,2	20,0	16,4	11,9
Middels inntekt <i>Mean income</i> ..	13,9	16,1	14,4	12,6
Høy inntekt <i>High income</i>	14,2	16,2	14,1	12,3

Dette framgår tydelig hvis vi ser på husholdninger med høy boutgiftsandel (20 prosent eller mer):

Tabell 39. Andelen husholdninger med høy¹⁾ boutgiftsandel i forskjellige inntektsgrupper og bostedsstrøk. Prosent *Percentage of households in different areas of residence and income groups having high¹⁾ housing expenditure*

	<u>Bostedsstrøk Area of residence</u>			
	Alle <i>All</i>	Oslo, Bergen, Trondheim	Tettbygde strøk ellers <i>Densely populated areas outside Oslo, Bergen, Trondheim</i>	Spredtbygde strøk <i>Sparsely populated areas</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	21	29	23	15
Lav inntekt <i>Low income</i>	24	49	30	16
Middels inntekt <i>Mean income</i> ..	19	24	22	15
Høy inntekt <i>High income</i>	22	30	22	15

1) Boutgiftene utgjør 20 prosent eller mer av total forbruksutgift.

1) *Housing expenditure is 20 per cent or more of total consumption expenditure.*

På grunn av måten forbruksutgiftene (herunder boutgiftene) er registrert på (se note 2, side 125, vil man få en stor spredning i boutgiftene. Disse tallene må derfor tolkes med en viss forsiktighet, særlig når det gjelder nivået. Forskjellene i tabellen er imidlertid helt klare og bekrefter det vi fant i tabell 38: Det er særlig i lavinntektsusholdninger i tettbygde strøk at vi finner en høy boutgiftsandel. I Oslo, Bergen og Trondheim har halvparten av husholdningene med lav inntekt en boutgiftsandel på 20 prosent eller mer.

5.3. Biform

Med begrepet boform forstår vi her hustype og eie-, leieforholdet til boligen. Ingen av disse to indikatorene er imidlertid entydige kvalitetsmål, og det er således vanskelig - ut fra et velferdsformål - å spesifisere hvilken boform som er best. Man kan ikke uten videre gå ut fra at én hustype er kvalitativt bedre enn andre, eller at det er bedre å eie boligen selv enn å leie. Hva den enkelte husholdning foretrekker, vil i stor grad være avhengig av personlig smak, familiesituasjon o.l. (selv om ikke alle får den boligen de ønsker).

På den annen side er det vel liten tvil om at f.eks. hustype av de fleste mennesker oppfattes som en velferdsrelevant dimensjon ved boforhold. Således er noen hustyper (småhus og særlig eneboliger) mer ettertraktet enn andre. Ulike hustyper innebærer også ofte forskjellige typer bomiljø, forskjellig adgang til utearealer o.l. Hustype kan derfor også brukes som et grovt mål på det ytre bomiljø.

Når det gjelder eie-, leieforholdet til boligen, så innebærer det å eie boligen selv en større frihet til å foreta endringer på boligen (modernisering/oppussing) og å tilpasse den husholdningens vekslende behov. Det viktigste ved eie-, leieforholdet - i en levekårsammenheng - er likevel graden av trygghet i bosituasjonen. Selveide boliger og boliger med innskott kan sies å være relativt trygge boformer (selv om situasjoner med høye boutgifter og f.eks. arbeidsløshet, sykdom o.l. også vil kunne medføre utrygghet, særlig i lavinntektsgruppene). Utrygge bosituasjoner finner vi først og fremst i rene leieforhold uten innskott og i sammenkoblingen av arbeidsforhold og bolig (tjenesteboliger o.l.).

Også med tanke på analysen av andre sider ved boforhold vil en gjennomgåing av hustype og eie-, leieforholdet være nyttig. Det følgende kan derfor også like meget ses på som en innledning til og en bakgrunn for den videre analysen.

Siden boform som nevnt er et lite entydig og klart kvalitetsmål og derfor også problematisk som velferdsindikator, vil dette imidlertid ikke bli like grundig behandlet som de andre indikatorene.

5.3.1. Hustype

Da de ulike typer småhus er meget etterspurt på boligmarkedet, kunne en vente at husholdninger som tilhører lavinntektsgruppen sjeldnere bor i denne typen hus. Tabell 40 tyder imidlertid på at dette ikke er tilfelle, snarere tvert imot.

Hvis vi i tabellen slår sammen de forskjellige typene småhus (dvs. frittliggende enebolig, enebolig i rekke, kjede o.l., horisontalt delte tomannsboliger og våningshus), finner vi at lavinntekts-husholdninger litt oftere bodde i småhus sammenliknet med husholdninger med middels og høye inntekter (76 prosent mot henholdsvis 73 og 68 prosent).

Dette gjelder imidlertid ikke alle typer småhus. Det er således ingen forskjell med hensyn til hvilke husholdninger som bodde i frittliggende enebolig. Lavinntektshusholdninger bodde oftere i våningshus, men sjeldnere i enebolig i rekke, kjede o.l.

Tabell 40. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter hustype. Prosent *Households in different income groups, by type of building. Per cent*

	Hustype <i>Type of building</i>							
	Frittliggende enebolig <i>Detached one-dwelling building</i>	Enebolig i rekke, kjede o.l. <i>One-mans-bolig i rekke, kjede o.l.</i>	Horisontalt delt to-mannsbolig <i>Horizontally divided two-dwelling building etc.</i>	Våningshus på gårdsbruk <i>Farm-house</i>	Blokk, høyhus <i>Block of flats</i>	Annet ¹⁾ <i>Other¹⁾</i>	Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	
<i>I alt Total</i>	100	41	7	10	14	15	13	4 228
<i>Lav inntekt Low income</i>	100	42	2	8	24	12	12	773
<i>Middels inntekt Mean income</i>	100	42	6	11	14	12	14	2 185
<i>Høy inntekt High income</i>	100	40	11	10	7	21	11	1 270

1) Omfatter bl.a. forretningsbygg, driftsbygg o.l. hvor halvparten eller mindre av golvarealet brukes til privatleilighet, hus med to eller flere horisontalt delte tomannsboliger.

1) *Include business buildings, work buildings and the like, where one half or less of the floor space is used for private dwellings, houses with two or more horizontally divided two-dwelling buildings.*

Når en så stor andel av lavinntektshusholdningene bor i småhus, henger dette selvfølgelig sammen med at disse oftere er bosatt i spredtbygde strøk, hvor småhus er den dominerende hustypen. Dette framgår av følgende tabell:

Tabell 41. Husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper, etter hustype. Prosent *Households in different areas of residence and income groups, by type of building. Per cent*

	Hustype <i>Type of building</i>							
	I alt <i>Total</i>	Frittliggende bolig <i>Detached one- dwelling building</i>	Enebolig i rekke, kjede o.l. <i>One- dwelling building in row, drain, etc.</i>	Horison- delt tomanns- bolig <i>Horizon- tally divided two- dwelling building</i>	Vå- hus på gårds- bruk <i>Farm- house</i>	Blokk, høyhus <i>Block of flats</i>	Annet ¹⁾ <i>Other¹⁾</i>	Tallet på hus- hold- ninger <i>Number of house- holds</i>
Alle hushold- ninger <i>All households</i>	100	41	7	10	14	15	13	4 228
Oslo, Bergen, Trondheim	100	9	8	6	1	56	19	834
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	4	3	4	3	70	16	111
Middels inntekt <i>Mean income</i> ...	100	6	7	6	2	55	24	364
Høy inntekt <i>High income</i> ...	100	13	10	6	1	53	16	359
Tettbygde strøk ellers <i>Densely populated areas outside Oslo, Bergen, Trond- heim</i>	100	45	10	18	2	9	17	1 775
Lav inntekt ...	100	44	4	18	2	7	25	232
Middels inntekt	100	44	9	20	2	7	19	925
Høy inntekt ...	100	47	15	15	2	11	11	618
Spredtbygde strøk <i>Sparsely populated areas</i>	100	55	2	4	32	9	6	1 619
Lav inntekt ...	100	50	1	4	41	0	4	430
Middels inntekt	100	55	3	4	31	0	8	896
Høy inntekt ...	100	60	2	4	26	1	8	293

1) Se note 1, tabell 40.

1) See note 1, table 40.

Når vi på denne måten studerer forholdet mellom inntekt og hustype i de ulike bostedsstrøk, ser vi at lavinntektshusholdninger i tettbygde strøk sjeldnere bor i småhus. I spredtbygde strøk er det ingen slik forskjell, noe som skyldes at så å si hele boligmassen her består av småhus. Det betyr at det å bo i småhus ikke kan betraktes som en meningsfull bo-forholdsindikator i spredtbygde strøk. Denne indikatoren har altså først og fremst mening i tettbygde strøk (og særlig i Oslo, Bergen og Trondheim).

Våningshus lar seg vanskelig analysere innen en "markedsmodell" med tilbud og etterspørsel, idet denne hustypen ikke omsettes på boligmarkedet på samme måte som andre boliger. Det å bo i våningshus er således ikke uttrykk for et "bolig-valg" ut fra ressurser, behov eller preferanser, men er snarere noe som "følger med" en bestemt yrkessituasjon.

Hvis vi derfor holder våningshus utenfor, vil husholdninger med lav inntekt - uansett hvor de bor - sjeldnere bo i småhus.

Som en oppsummering kan vi si at lavinntektshusholdninger sjeldnere bor i de "populære" hustypene, som det er stor konkurranse om (eneboliger og horisontalt delte tomannsboliger) og oftere i våningshus og høyhus.

5.3.2. Eie-, leieforholdet til boligen

Eie-, leieforholdet til boligen har nøye sammenheng med hustype (småhus er oftere selveide), og er også et tvetydig kvalitetsmål.

Som tidligere nevnt er eie-, leieforholdet først og fremst viktig her som en indikator på trykgheten i bosituasjonen. Det å eie boligen selv innebærer imidlertid også et ansvar (f.eks. vedlikehold), et ansvar som av mange (f.eks. eldre) kan oppfattes som en belastning. Man bør således være forsiktig med å se eie-, leieforholdet som en entydig kvalitetsdimensjon.

Det å finansiere en selveid bolig eller innskottsbolig krever egenkapital og/eller lån, noe som igjen krever en inntekt av en viss størrelse og en viss stabilitet i inntekten. Vi skulle derfor vente at lavinntektshusholdninger sjeldnere bor i selveide boliger eller boliger med innskott.

Tabell 42 viser imidlertid at det - for landet som helhet - ikke er noen forskjell mht. andelen husholdninger som bor i selveide boliger i de ulike inntektsgruppene.

Den viktigste forskjellen består i at husholdninger med høy inntekt oftere enn lavinntektshusholdninger leier boliger med innskott og sjeldnere leier uten innskott.

Tabell 42. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter eie-, leieforholdet til boligen. Prosent *Households in different income groups, by tenure status. Per cent*

	<u>Eie-, leieforhold Tenure status</u>					
	I alt <i>Total</i>	Selv- eier <i>Owner</i>	Leier			Tjeneste- boliger o.l. <i>Other</i>
Leier med innskott <i>Tenant</i> <i>with de-</i> <i>posit/</i> <i>share/part</i>			uten innskott <i>Tenant</i> <i>without</i> <i>deposit/</i> <i>share/</i> <i>part</i>			
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	57	14	23	6	4 228
Lav inntekt <i>Low in-</i> <i>come</i>	100	57	9	27	7	773
Middels inntekt <i>Mean</i> <i>income</i>	100	57	12	25	7	2 185
Høy inntekt <i>High in-</i> <i>come</i>	100	56	21	19	4	1 270

Tabell 43. Husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper, etter eie-, leieforholdet. Prosent *Households in different areas of residence and income groups, by tenure status. Per cent*

	<u>Eie-, leieforhold Tenure status</u>					
	I alt <i>Total</i>	Selv- eier <i>Owner</i>	Leier			Tjenes- tebo- liger o.l. <i>Other</i>
Leier med innskott <i>Tenant</i> <i>with de-</i> <i>posit/</i> <i>share/part</i>			uten innskott <i>Tenant</i> <i>without</i> <i>deposit/</i> <i>share/</i> <i>part</i>			
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	57	14	23	6	4 228
Oslo, Bergen, Trondheim	100	16	43	37	3	834
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	9	40	48	4	111
Middels inntekt <i>Mean</i> <i>income</i>	100	13	40	42	6	364
Høy inntekt <i>High income</i>	100	22	47	30	1	359
Tettbygde strøk ellers <i>Densely populated areas</i> <i>outside Oslo, Bergen,</i> <i>Trondheim</i>	100	57	13	25	5	1 775
Lav inntekt	100	47	10	39	4	232
Middels inntekt	100	56	11	27	6	925
Høy inntekt	100	64	15	16	5	618
Spredtbygde strøk <i>Sparsely populated areas</i>	100	77	1	15	8	1 619
Lav inntekt	100	75	1	16	9	430
Middels inntekt	100	77	0	15	8	896
Høy inntekt	100	81	1	12	7	293

Men på samme måte som når det gjaldt hustype så dekker også denne tabellen over viktige forskjeller mellom ulike bostedsstrøk og inntektsgrupper. Dette framgår av tabell 43.

Vi finner at det, særlig i tettbygde strøk, er en klar sammenheng mellom husholdningens inntekt og eie-, leieforholdet til boligen. Husholdninger med middels og høye inntekter bor oftere i selveide boliger, mens husholdninger med lav inntekt oftere leier uten innskott.

Denne korte gjennomgåelsen har vist at det var en viss sammenheng mellom husholdningens inntekt og boform. Særlig gjelder dette i tettbygde strøk. Her fant vi at lavinntektshusholdninger sjeldnere bodde i de mest ettertraktede hustypene (eneboliger og horisontalt delte tomannsboliger) og de hadde også oftere en utrygg bosituasjon (leieboere uten innskott). Vi så imidlertid også at disse forskjellene var relativt små i forhold til forskjellene mellom husholdninger bosatt i ulike bostedsstrøk.

Spørsmålet om disse forskjellene også representerer forskjeller med hensyn til husholdningenes boforhold, skal vi komme tilbake til i de neste kapitlene. Som begrepet "boform" antyder, dreier dette seg om former som kan dekke over vidt forskjellig innhold når det gjelder f.eks. sanitærstandard eller størrelse.

5.4. Boligstandard

Av de forskjellige målene på boligstandard er uten tvil sanitærstandard (om boligen har vannklosett og/eller bad/dusj) det mest brukte. Dette skyldes nok at denne indikatoren er kvalitetsmessig entydig, men det henger også sammen med at den er relativt lett å måle, sammenliknet med f.eks. den bygningsmessige standarden.

Også i denne undersøkelsen blir WC og bad/dusj brukt som det viktigste mål på boligstandard. I enkelte undersøkelser betrakter man også boligens størrelse/romslighet som en del av boligstandard (Ås, 1971). I denne analysen vil imidlertid dette bli behandlet som en selvstendig indikator (se neste avsnitt). Både fordi størrelse/romslighet ikke alltid kan betraktes som noe kvalitetsmål, og fordi andre undersøkelser har funnet at disse to forholdene ikke samvarierer (Ås, 1971, tabell 12).

At sanitærstandard er et entydig og viktig kvalitetsmål betyr imidlertid ikke at det er noe fullgodt mål på boligstandard.

To boliger som begge har WC og bad/dusj kan likevel ha forskjellig sanitærstandard. Klosettet kan for eksempel i den ene boligen være i kjelleren eller i oppgangen, baderommene kan ha forskjellig størrelse og utstyr, bad og WC kan være i samme rom, eller en bolig kan også ha flere

WC eller bad. Dette har vi imidlertid ikke opplysninger om. Vi kan således ikke skille ut de boligene som har best sanitærstandard. Dette er heller ikke så viktig for vårt formål.

Viktigere er det at vi også mangler opplysninger som gjør det mulig å skille ut de virkelig dårlige boligene som f.eks. mangler innlagt vann og/eller kloakk eller som bare har kaldt vann. Fra andre undersøkelser vet vi at det nettopp er husholdninger med lav inntekt som bor i disse boligene, se f.eks. Statistisk Sentralbyrå (1974b, tabell 28).

Selv slike opplysninger ville ikke gitt noe dekkende og fullstendig bilde av boligstandarden. For det første mangler vi opplysninger om boligens bygningstekniske standard; om boligen f.eks. er trekkfull eller kald, om det er behov for utbedringer og reparasjoner av vinduer/dører, elektrisk anlegg, golv o.l. Alt dette henger sammen med boligens alder (se f.eks. Statistisk Sentralbyrå 1974b, tabell 34), og denne kan således nyttes som et indirekte mål på den bygningstekniske standard.

Tabell 44. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter husets byggeår. Prosent *Households in different income groups, by year of construction of the building. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	Byggeår <i>Year of construction</i>			Uopp- gitt <i>Un- known</i>	Tallet på hushold- ninger <i>Number of households</i>
		1920 og tidligere <i>and be- fore</i>	1921- 1952	1953- 1973		
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	27	28	43	2	4 228
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	36	30	33	2	773
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	28	27	43	2	2 185
Høy inntekt <i>High in- come</i>	100	19	29	51	1	1 270

Som vi ser, er det en klar sammenheng mellom inntekt og boligens alder. Lavinntektshusholdninger bor oftere i eldre boliger, noe som tyder på at de også oftere bor i boliger med dårligere bygningsmessig standard. Det er også rimelig å anta at husholdninger med lav inntekt bor i de dårligste av de eldre boligene. Som vi seinere skal se samsvarer dette godt med sammenhengen mellom inntekt og sanitærstandard. Sanitærstandard og bygningsteknisk standard omfatter samme dimensjonen ved boforhold, og en analyse av bygningstekniske indikatorer ville sannsynligvis bare bekrefte resultatene av analysen av sanitærstandardindikatorene.

Derimot mangler vi helt indikatorer som belyser hva vi kan kalle "et utvidet boligstandardbegrep": Om man i boligen er plaget av støy eller luftforurensninger, adgang til uteareal, bomiljø og boservice o.l. Disse måler andre sider ved boligstandarden, og har ikke på samme måte som den bygningsmessige standarden sammenheng med sanitærstandard.

Dette innebærer således at våre mål på boligstandard har klare begrensninger, idet de både er en-dimensjonale og ganske grove (det er umulig å skille ut de virkelig gode og dårlige boligene).

5.4.1. Sanitærstandard

I alt 19 prosent av husholdningene manglet vannklosett, 26 prosent manglet bad eller dusj, mens 16 prosent manglet begge deler.

På bakgrunn av at husholdninger med lav inntekt har lavere boutgifter, skulle vi vente at disse oftere bor i boliger med dårlig sanitærstandard:

Tabell 45. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter sanitærstandard. Prosent *Households in different income groups, by sanitary standard. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	Har verken WC eller bad/dusj <i>No W.C. or bath/shower</i>	Har WC eller bad/dusj <i>W.C. or bath/ shower</i>	Har både WC og bad/dusj <i>W.C. and bath/ shower</i>	Uopp- gitt <i>Un- known</i>	Tallet på hushold- ninger <i>Number of households</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	16	12	71	1	4 228
Lav inntekt <i>Low in- come</i>	100	29	16	54	1	773
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	18	14	67	1	2 185
Høy inntekt <i>High income</i>	100	6	6	88	0	1 270

Tabellen viser at lavinntektshusholdningene hadde en klart dårligere sanitærstandard enn de øvrige husholdningene, idet bare 54 prosent hadde både WC og bad/dusj, mens den tilsvarende andelen var henholdsvis 67 og 88 prosent for husholdninger med middels og høye inntekter. Videre ser vi at av husholdninger med mangelfull sanitærstandard, så manglet lavinntektshusholdningene oftere både WC og bad/dusj.

Vi ser også at det ikke bare var husholdninger med lav inntekt som bodde i boliger med mangelfull sanitærstandard: 12 prosent av husholdningene med høy inntekt og 32 prosent av de med middels inntekt manglet

således WC og/eller bad/dusj.

Dette viser at det er betydelige variasjoner i sanitærstandarden innen de forskjellige inntektsgruppene, og at også andre faktorer enn husholdningens inntekt er av betydning for boligens sanitærstandard.

Fra andre undersøkelser vet vi at det er klare forskjeller mellom de ulike "boligmarkedene" mht. kvaliteten av den eksisterende boligmassen, idet man i spredtbygde strøk finner en større andel boliger med dårlig sanitærstandard. Samtidig vet vi at husholdninger med lav inntekt er konsentrert i spredtbygde strøk. Kan det derfor tenkes at forskjellen i tabell 45 således - helt eller delvis - kan forklares ved at lavinntekts-husholdninger oftere bor i spredtbygde strøk, hvor boligens sanitærstandard gjennomgående er dårligere?

Tabell 46 viser imidlertid at dette ikke er tilfellet:

Tabell 46. Husholdninger i forskjellige bostedsstrøk og inntektsgrupper, etter sanitærstandard. Prosent *Households in different areas of residence and income groups, by sanitary standard.* Per cent

	I alt <i>Total</i>	Har verken WC eller bad/dusj <i>No W.C. or bath/shower</i>	Har WC eller bad/dusj <i>W.C. or bath/ shower</i>	Har både WC og bad/dusj <i>W.C. and bath/ shower</i>	Uopp- gitt <i>Un- known</i>	Tallet på hushold- ninger <i>Number of households</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	16	12	71	1	4 228
Oslo, Bergen, Trond- heim	100	10	14	76	1	834
Lav inntekt <i>Low in- come</i>	100	15	22	60	3	111
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	12	20	68	0	364
Høy inntekt <i>High income</i>	100	6	5	89	0	359
Tettbygde strøk ellers <i>Densely popu- lated areas outside Oslo, Bergen, Trond- heim</i>	100	8	12	79	1	1 755
Lav inntekt	100	18	22	58	2	232
Middels inntekt	100	9	14	76	1	925
Høy inntekt	100	4	5	91	0	618
Spredtbygde strøk <i>Sparsely populated areas</i>	100	29	11	60	1	1 619
Lav inntekt	100	37	12	50	1	430
Middels inntekt	100	30	11	58	1	896
Høy inntekt	100	11	9	79	1	293

Innen de ulike bostedsstrøk er det klare forskjeller mellom inntektsgruppene; overalt bor husholdninger med lav inntekt oftere i boliger med mangelfull sanitærstandard. Forskjellen mellom husholdninger med lav og middels inntekt er størst i tettbygde strøk utenfor Oslo, Bergen og Trondheim.

Det er også klare forskjeller mellom tettbygde og spredtbygde strøk. Konsentrasjon av lavinntektshusholdninger i spredtbygde strøk bidrar således til å "forklare" den dårlige sanitærstandarden i denne gruppen.

Sammenhengen mellom husholdningens inntekt og boligens sanitærstandard er altså klar og entydig; sanitærstandarden øker med økende inntekt. Dette er hva vi venter å finne og trenger forsåvidt ingen forklaring. Vi kan snarere stille spørsmålet: Hvorfor er ikke denne sammenheng enda klarere? Over halvparten av husholdningene med lav inntekt bor i boliger med god sanitærstandard, samtidig som over 10 prosent av husholdningene med høy inntekt har mangelfull sanitærstandard.

Når en såvidt stor andel lavinntektshusholdninger har god sanitærstandard, ligger nok noe av forklaringen i manglene ved vårt inntektsbegrep, slik at en del lavinntektshusholdninger har en høyere levestandard og større forbruksmulighet enn den registrerte inntekten skulle tilsi.

Dette er likevel neppe tilstrekkelig til å forklare den store andelen lavinntektshusholdninger med god sanitærstandard. I det følgende skal vi derfor se litt nærmere på hvilke husholdninger som har klart, eventuelt ikke klart å skaffe seg bolig med tilfredsstillende sanitærstandard. Hovedvekten vil ligge på analysen av lavinntektshusholdningers boforhold, men tabellene som presenteres vil også gi opplysninger om husholdninger med middels og høy inntekt.

Lav inntekt er for svært mange husholdninger et mer eller mindre midlertidig fenomen, og mange av lavinntektshusholdningene har tidligere hatt høyere inntekter. Når så mange husholdninger med lav inntekt har god sanitærstandard, kan dette således skyldes at de er selveiere som tidligere har investert i bolig og nå har en relativt "billig" bolig med god standard. (Eller de kan også ha arvet boligen. Tabell 18 i vedlegget viser at husholdninger i lavinntektsgruppen oftere har skaffet boligen ved arv, odel eller gave.)

Ser vi på eie-, leieforholdet til boligen for lavinntektshusholdninger med tilfredsstillende sanitærstandard, finner vi at en forholdsvis stor andel (61 prosent) av disse bor i selveide boliger, noe som altså er i samsvar med en hypotese om at arv og tidligere investeringer spiller en stor rolle.

En annen mulig forklaring på at lavinntektsgruppen har en såvidt stor andel selveiere med god sanitærstandard ville være at en del av disse

har store lån på boligen, og således har store rentefradrag i inntekten. Dette synes imidlertid ikke å være noen stor gruppe: Lavinntektshusholdninger har den laveste gjennomsnittlige renteutgiften, og bare noen ganske få husholdninger betalte kr 5 000 eller mer i renter.

Det er imidlertid ikke de selveide boligene som har den høyeste sanitærstandarden. Dette framgår av tabell 47.

Tabell 47. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellige eie-, leieforhold til boligen, som bor i boliger med både WC og bad/dusj. Prosent *Percentage of households in different income groups and with different tenure status having private W.C. and bath/shower*

	Eie-, leieforholdet <i>Tenure status</i>				
	Alle <i>All</i>	Selv- eier <i>Owner</i>	Leier med innskott <i>Tenant with de- posit/ share/part</i>	Leier uten innskott <i>Tenant without deposit/ share/ part</i>	Tjeneste- boliger o.l. <i>Other tenure status</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	71	75	96	50	60
Lav inntekt <i>Low income</i>	54	57	84	39	45
Middels inntekt <i>Mean income</i> ..	67	71	96	48	56
Høy inntekt <i>High income</i> ...	88	91	99	65	89

I lavinntektsgruppen, som i de andre inntektsgruppene, er det husholdninger i innskottsboliger som oftest har god sanitærstandard, mens husholdninger i leide boliger uten innskott har den dårligste sanitærstandarden. Når innskottsboligene har den høyeste standarden henger dette selvfølgelig sammen med at ordningen med innskott er forholdsvis ny og at dette således er relativt nye boliger. Andelen lavinntektshusholdninger som er leieboere med innskott er imidlertid liten (9 prosent), og denne gruppen bidrar således i liten grad til å trekke opp andelen husholdninger med god sanitærstandard.

I forrige kapittel så vi at husholdninger med lav inntekt oftere har utrygge leieforhold, dvs. de er oftere leieboere uten innskott. Tabell 47 viser at denne gruppen også oftest har dårlig sanitærstandard.

Ikke alle lavinntektshusholdninger som tidligere har hatt høyere inntekt, har greid å skaffe seg bolig med tilfredsstillende sanitærstandard. F.eks. gjelder dette pensjonister.

Tabell 48. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og grupper for hovedinntektstakerens yrkesaktivitet, som bor i boliger som har både WC og bad/dusj. Prosent *Percentage of households in different income groups and with main income earner in different groups of economic activity, living in dwellings with both W.C. and bath/shower*

	Hovedinntektstakerens yrkesaktivitet <i>Main income earner's economic activity</i>			
	Alle <i>All</i>	Yrkesaktiv <i>Economically active</i>	Pensjonist <i>Pensioner</i>	Ikke yrkesaktive <i>Other economically inactive</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	71	78	55	59
Lav inntekt <i>Low income</i>	54	61	39	52
Middels inntekt <i>Mean income</i> .	67	74	49	58
Høy inntekt <i>High income</i>	88	89	82	80

Det er i husholdninger hvor hovedinntektstaker er pensjonist at vi finner den dårligste sanitærstandarden, mens husholdninger hvor hovedinntektstakeren er yrkesaktiv har den beste sanitærstandarden. Dette kan tyde på at forventet framtidig inntekt har større betydning enn husholdningens tidligere inntekt. På den annen side kan den store andelen med dårlige boliger blant pensjonister henge sammen med deres høye alder: De tilhører en generasjon som oftest ikke har vært vant til noe annet, samtidig som de også har bodd lenge i samme bolig og utviklet en sterk tilknytning til miljøet som gjør det vanskelig å flytte.

Ytterligere en faktor som må antas å ha stor betydning for boligens sanitærstandard, er familiesituasjon eller familiefase. Fra et behovssynspunkt skulle man således vente å finne at familier med barn har den beste sanitærstandarden.

Tabell 49 viser en klar sammenheng mellom familiefase og boligens sanitærstandard. I alle inntektsgrupper bor barnefamilier oftere i boliger med tilfredsstillende sanitærstandard.

Hvis vi betrakter de ulike familiefasene som en "naturlig" rekkefølge av et livsløp, kan tabellen gi inntrykk av at boligens sanitærstandard forbedres etter som man gifter seg og får barn, for så å forverres igjen mot slutten av livsløpet. Dette betyr imidlertid ikke at en husholdnings sanitærstandard blir dårligere når f.eks. barna flytter hjemmefra

Tabell 49. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og familiefaser, som bor i boliger som har både WC og bad/dusj. Prosent *Percentage of households in different income groups and life cycle phases having private W.C. and bath/shower*

	Familiefase <i>Life cycle phase</i>						
	Alle	Yngre enslige	Yngre ektepar uten barn	Yngre familier med barn	Eldre familier med barn	Eldre ektepar uten barn	Eldre enslige
<i>All</i>	<i>Younger</i>	<i>Younger</i>	<i>Younger</i>	<i>Older</i>	<i>Older</i>	<i>Older</i>	<i>Older</i>
	<i>unmar-</i>	<i>married</i>	<i>families</i>	<i>families</i>	<i>married</i>	<i>unmar-</i>	<i>ried</i>
	<i>ried</i>	<i>couples</i>	<i>with</i>	<i>with</i>	<i>couples</i>	<i>ried</i>	<i>persons</i>
	<i>persons</i>	<i>without</i>	<i>children</i>	<i>children</i>	<i>without</i>	<i>children</i>	<i>persons</i>
	<i>children</i>						
Alle hushold- ninger <i>All</i> <i>households</i>	71	57	76	82	81	73	53
Lav inntekt <i>Low</i> <i>income</i>	54	(58)	(67)	65	66	51	38
Middels inntekt <i>Mean income</i>	67	51	67	82	80	71	47
Høy inntekt <i>High income</i>	88	70	86	94	93	90	78

eller når den ene ektefellen dør. For det første: Ikke alle personer går gjennom alle disse fasene; noen forblir enslige hele livet, ikke alle ektepar får barn. For det andre er våre data innhentet på ett bestemt tidspunkt, og vi kan ikke på grunnlag av disse si noe om utviklingen over tid. For å si noe om i hvilken grad enkelte husholdningers sanitærstandard faktisk blir dårligere, trenger vi opplysninger om de samme husholdningene over tid. Det er imidlertid lite sannsynlig at husholdningenes sanitærstandard blir dårligere i de eldre familiefasene, blant annet fordi disse husholdningene som nevnt har en meget lav mobilitet. Snarere har de hatt dårligere sanitærstandard også i de tidligere familiefasene.

Vi fant også at familier med barn oftere har tilfredsstillende sanitærstandard. Fra et behovssynspunkt skulle man også vente at sanitærstandarden blir bedre med økende antall barn i husholdningen. Våre data er imidlertid lite egnet til å belyse en slik utvikling over tid, idet husholdninger med f.eks. 1 barn kan ha hatt flere barn tidligere.

Likevel finner vi, for husholdninger med inntil 3 barn, at sanitærstandarden forbedres med økende antall barn. For alle husholdninger under ett ser vi imidlertid at den største forskjellen finnes mellom husholdninger med og uten barn. Antallet barn spiller mindre rolle, spesielt i husholdninger med middels og høye inntekter. I lavinntektsgruppen, derimot, ser vi at andelen med tilfredsstillende sanitærstandard øker kraftig

Tabell 50. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig antall barn, som bor i boliger som har både WC og bad/dusj. Prosent *Percentage of households in different income groups and with different number of children having private W.C. and bath/shower*

	Alle <i>All</i>	Antall barn i husholdningen <i>Number of children in the household</i>					4 barn og flere <i>4 children or more</i>
		0	1	2	3		
Alle husholdninger <i>All households</i>	71	65	80	83	84	80	
Lav inntekt <i>Low income</i>	54	46	55	67	77	70	
Middels inntekt <i>Mean income</i>	67	59	81	84	81	75	
Høy inntekt <i>High income</i>	88	84	90	95	96	100	

(fra 55 til 77 prosent) fra familier med ett barn til familier med 3 barn. Dette tyder på at ikke bare har barnefamilier i lavinntektsgruppen dårligere sanitærstandard, men de må også vente lenger med å tilfredsstille det behovet som utvikler seg i denne familiefasen.

I avsnitt 5.2 fant vi at husholdninger med lav inntekt hadde lavere boutgifter enn de andre husholdningene. Vi har i dette kapitlet funnet at de også har dårligere sanitærstandard. La oss derfor se på disse tre faktorene samtidig:

Tabell 51. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med ulik sanitærstandard. Kr *Total housing expenditure per year for households in different income groups and with different sanitary standard. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Sanitærstandard <i>Sanitary standard</i>		
		Har verken WC eller bad/dusj <i>No W.C. or bath/shower</i>	Har WC eller bad/dusj <i>W.C. or bath/shower</i>	Har både WC og bad/dusj <i>W.C. and bath/shower</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	4 330	2 610	2 880	4 940
Lav inntekt <i>Low income</i>	3 320	2 530	2 840	3 860
Middels inntekt <i>Mean income</i> .	3 990	2 530	2 900	4 590
Høy inntekt <i>High income</i>	5 510	3 240	2 840	5 830

Vi ser nå at sammenhengen mellom inntekt og boutgift i hovedsak gjelder for husholdninger i boliger med god sanitærstandard. Når det gjelder husholdninger i boliger med mangelfull sanitærstandard finner vi ikke tilsvarende klar sammenheng. Videre ser vi at husholdninger med tilfredsstillende sanitærstandard har betydelig høyere boutgifter enn husholdninger som mangler WC og/eller bad/dusj.

Denne klare sammenheng mellom sanitærstandard og boutgifter kunne tyde på at lavinntektshusholdninger med tilfredsstillende sanitærstandard er husholdninger som prioriterer sanitærstandard og derfor aksepterer en høy boutgiftsandel. Tabell 52 bekrefter imidlertid ikke en slik hypotese:

Tabell 52. Boutgiftsandel for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med ulik sanitærstandard. Prosent *Housing expenditure as a percentage of total consumption expenditure for households in different income groups and with different sanitary standard*

	Alle <i>All</i>	Sanitærstandard <i>Sanitary standard</i>		
		Har verken WC eller bad/dusj <i>No W.C. or bath/shower</i>	Har WC eller bad/dusj <i>W.C. or bath/ shower</i>	Har både WC og bad/dusj <i>W.C. and bath/ shower</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	14,1	12,7	13,7	14,4
Lav inntekt <i>Low income</i>	14,2	14,5	15,6	13,8
Middels inntekt <i>Mean income</i> .	13,9	12,1	13,2	14,5
Høy inntekt <i>High income</i>	14,2	10,7	12,9	14,5

For husholdninger med middels og høye inntekter finner vi at hypotesen bekreftes; boutgiftsandelen øker når sanitærstandarden forbedres. Når det gjelder lavinntektshusholdninger derimot, finner vi ingen slik sammenheng. Disse har omtrent den samme boutgiftsandel uansett hvilken sanitærstandard boligen har.

Lavinntektshusholdninger med høy sanitærstandard har altså høyere absolute boutgifter, men den samme boutgiftsandel som husholdninger med dårlig standard. Når boutgiftsandelen ikke blir høyere i disse husholdningene, henger dette sannsynligvis sammen med at de tilhører husholdningstyper (store husholdninger) hvor grensen for å tilhøre lavinnteksgruppen er forholdsvis høy. Dette gjør det mulig å ha en god sanitærstandard med en rimelig boutgiftsandel.

Det synes således som om det er lavinntektshusholdninger i dårlige boliger som må tåle en høy boutgiftsandel. Dette henger sammen med at disse husholdningene (med dårlig sanitærstandard) ofte tilhører husholdningstyper (små husholdninger) hvor grensen for å tilhøre lavinntektsgruppen er lav, noe som igjen betyr at selv relativt lave boutgifter vil innebære en stor belastning.

Tabell 53. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter sanitærstandard og boutgiftsandel. Prosent *Households in different income groups, by sanitary standard and by housing expenditure as percentage of total consumption expenditure*

		Husholdninger med lav inntekt <i>Households with low income</i>		
		Sanitærstandard <i>Sanitary standard</i>		
Alle <i>All</i>		Mangelfull <i>Not satisfactory</i>	Tilfredsstillende ¹⁾ <i>Satisfactory¹⁾</i>	
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	44	56	
Lav boutgiftsandel ²⁾ <i>Low relative housing expenditure²⁾</i>	76	33	43	
Høy boutgiftsandel <i>High relative housing expenditure</i>	24	11	13	
		Husholdninger med middels inntekt <i>Households with mean income</i>		
		Sanitærstandard		
Alle		Mangelfull	Tilfredsstillende ¹⁾	
Alle husholdninger	100	31	69	
Lav boutgiftsandel ²⁾	81	26	54	
Høy boutgiftsandel	19	5	14	
		Husholdninger med høy inntekt <i>Households with high income</i>		
		Sanitærstandard		
Alle		Mangelfull	Tilfredsstillende ¹⁾	
Alle husholdninger	100	11	88	
Lav boutgiftsandel ²⁾	78	9	68	
Høy boutgiftsandel	22	2	20	

1) Både WC og bad/dusj. 2) Under 20 prosent.

1) Both W.C. and bath/shower. 2) Housing expenditure less than 20 per cent of total consumption expenditure.

Dette ser vi tydelig hvis vi tar for oss lavinntektshusholdninger hvor hovedpersonen er pensjonist. Disse har en meget dårlig sanitærstandard (se tabell 48), men har relativt høy boutgiftsandel, nemlig 20 prosent.

Vi finner her at andelen husholdninger med mangelfull sanitærstandard og høy boutgiftsandel var klart høyere i lavinntektsgruppen enn i de andre inntektsgruppene (11, 5 og 2 prosent). Eller sagt på en annen måte: Husholdninger med høy inntekt som har en høy boutgiftsandel har også nesten alltid tilfredsstillende sanitærstandard. Vel halvparten av lavinntektshusholdningene med høy boutgiftsandel hadde tilfredsstillende sanitærstandard.

Det synes således ikke som om de lavinntektshusholdningene som har høy standard prioriterer dette, i den forstand at en stor andel av deres utgifter går til bolig. Det er imidlertid mulig at deres tilfredsstillende sanitærstandard er resultatet av en annen type prioritering, nemlig at de prioriterer sanitærstandard framfor romslighet. Dette vil bli tatt opp i avsnitt 5.6.

5.5. Boligens størrelse

Boligens størrelse (romslighet) er det andre hovedmålet på boforhold i denne analysen.

Nå kan imidlertid heller ikke romslighet eller botetthet sies å være noe entydig kvalitets- eller velferdsmål. En liten eller trangbodd bolig kan nok nesten alltid sies å være negativt. Derimot synes det mer problematisk å gå ut fra at en stor eller romslig bolig alltid er positivt. Generelt og stort sett er nok romslighet et gode, men for f.eks. eldre mennesker vil en stor bolig kunne være en belastning (pga. vedlikehold, oppvarmingsproblemer o.l.), særlig hvis boligen også er eldre og dårlig vedlikeholdt.

5.5.1. Antall rom og boareal

I forrige kapittel fant vi at husholdninger med lav inntekt oftere hadde boliger med dårlig sanitærstandard enn de andre husholdningene. Vi kan nå stille spørsmålet: Kan vi vente å finne at lavinntektshusholdningene også bor i mindre boliger enn f.eks. husholdninger med middels inntekt?

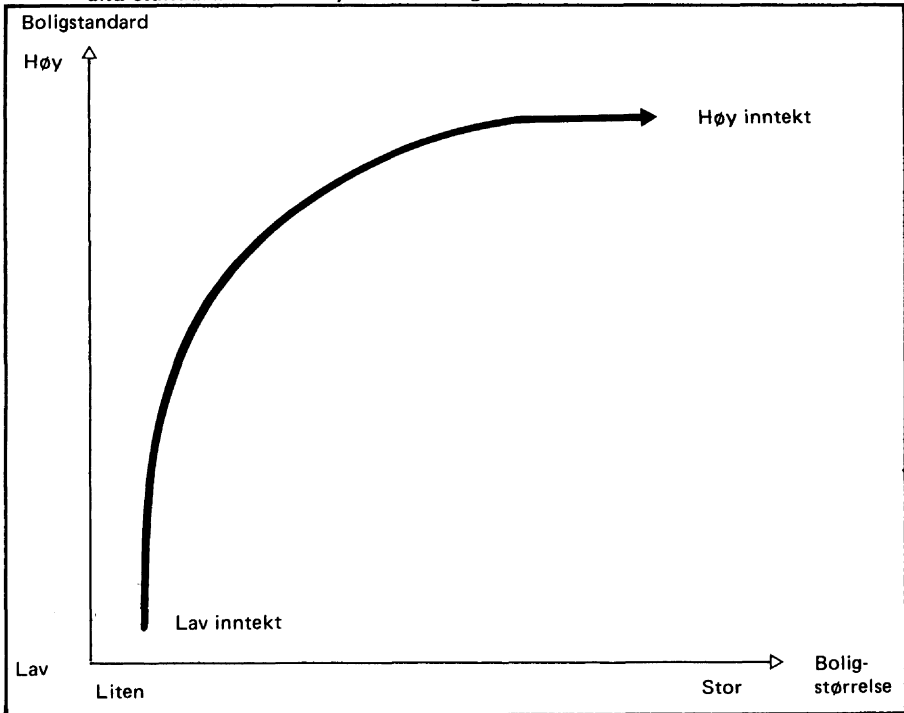
Ifølge Holm (1964) kan vi ikke vente noen slik sammenheng. Med utgangspunkt i undersøkelse av et lokalt boligmarked konkluderer han (Holm, 1964: 124-25):

"Det begränsade material som här redovisats tycks styrka en i andra sammanhang gjord iakttagelse, att för de mindre inkomsttagarna är det sannolikt på grund av utbudets struktur och prisrelationerna på marknaden vanligt att börja med "kvalitetssteget". Först i andra hand tar man utrymmesstandardhöjningen".

Hans hypotese er altså at husholdninger med lav inntekt, som både bor dårlig og trangt vil etterspørre høy standard når inntekten stiger. Først når man har fått en viss standard vil man så etterspørre større boliger.

Dette kan framstilles slik:

Figur 4. Skjematisk framstilling av sammenheng mellom inntekt og boligens standard og størrelse *Schematic presentation of the relationship between income and standard and size of the dwelling*

Holms hypotese kan leses som en hypotese om hva som skjer "over tid", når en lavinntekshusholdning får økt inntekt, og den burde derfor testes ved hjelp av tidsseriedata. I mangel av dette, kan det være interessant å se på forholdet mellom boligstandard og boligstørrelse ved hjelp av tverrsnittsdata.

Hvis Holms hypotese er riktig, skulle vi vente at det ikke er noen vesentlig forskjell mellom husholdninger med lave og middels inntekter når det gjelder boligens størrelse. Derimot skulle vi vente å finne en slik forskjell mellom husholdninger med middels og høye inntekter.

Boligens størrelse kan måles på to måter; ved antall rom eller boareal (antall m^2). De fleste undersøkelser viser imidlertid et stort samsvar mellom antall rom og antall m^2 . Vi skal her stort sett bruke antall rom, som også synes å være det oftest brukte mål.

Ser vi først på gjennomsnittlig antall rom etter husholdningens inntekt, finner vi at hypotesen bekreftes:

Tabell 54. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter antall rom. Prosent *Households in different income groups, by number of rooms. Per cent*

I alt <i>Total</i>	Antall rom ¹⁾ <i>Number of rooms</i>							Gjennomsnittlig antall rom <i>Average number of rooms</i>	Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	
	1	2	3	4	5	6 og flere <i>6 and more</i>	Uopp-gitt <i>Unknown</i>			
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	7	15	21	27	14	14	1	3,8	4 228
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	8	20	20	23	13	15	1	3,7	773
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	8	16	22	27	15	12	1	3,7	2 185
Høy inntekt <i>High income</i>	100	6	12	22	28	15	17	1	4,0	1 270

1) Kjøkkenet unntatt.

1) *Kitchen not included.*

Vi finner ingen forskjell mellom husholdninger med lav og middels inntekt, men det er en liten forskjell i gjennomsnittlig antall rom mellom husholdninger med middels og høy inntekt. I den laveste enden av inntektsfordelingen synes således husholdningene å prioritere boligstandard når inntekten stiger. I de høyere inntektsgruppene (hvor standarden jo allerede er relativt høy) prioriteres størrelse.

Disse forskjellene blir enda tydeligere når vi som mål på boligens størrelse nytter boareal (tabell 55). Dette henger sammen med at husholdninger med høy inntekt gjennomgående også bor i boliger med større rom.

Tabell 55. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter boligens areal. Prosent *Households in different income groups, by dwelling space. Per cent*

I alt <i>Total</i>	Boligens areal (m ²) <i>Dwelling space (m²)</i>							150 og over <i>and over</i>	Uopp- gitt <i>Un- known</i>	Gjen- nom- snitt <i>Ave- rage dwell- ing space</i>	Tallet på hus- hold- ninger <i>Number of house- holds</i>
	Under 40 <i>Under</i>	40- 64	65- 84	85- 99	100- 119	120- 149					
Alle hus- holdninger <i>All house- holds</i>	100	9	18	21	18	14	11	8	1	88,8	4 228
Lav inntekt <i>Low income</i> .	100	10	24	19	15	13	10	8	0	84,0	773
Middels inn- tekt <i>Mean income</i>	100	10	18	22	18	14	11	6	1	84,6	2 185
Høy inntekt <i>High income</i>	100	7	13	20	18	16	14	13	1	98,8	1 270

5.5.2. Botetthet

I en levekårssammenheng er imidlertid boligens relative størrelse, dvs. botettheten, viktigere enn den absolutte størrelsen. En liten bolig kan være romslig og en stor bolig kan være trang i forhold til antallet husholdningsmedlemmer.

Som mål på romslighet har vi i det følgende valgt å bruke antall personer pr. rom.

Når det gjelder spørsmålet om kjøkkenet skal inngå i et slikt romslighetsmål, synes praksis å være noe forskjellig i de ulike undersøkelser. På den ene siden vet vi at f.eks. våningshus ofte har forholdsvis store kjøkken og at disse også i stor grad nyttes som oppholdsrom. På den annen side er kjøkkenet ofte (særlig i nyere boliger) lite og/eller "åpent" og derfor lite egnet som oppholdsrom. Vi har her valgt å holde kjøkkenet utenfor i våre beregninger.

Tabell 56 viser en svak, men entydig sammenheng mellom inntekt og antall personer pr. rom: Husholdninger med lav inntekt bor noe trangere enn de andre husholdningene. (Når det - på tross av at de har samme antall rom til disposisjon - likevel er forskjellig på botettheten i husholdninger med lav og middels inntekt, skyldes dette at lavinntektshusholdningene gjennomsnittlig er litt større).

Tabell 56. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter antall personer pr. rom¹⁾. Prosent *Households in different income groups, by number of persons per room¹⁾. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	Antall personer pr. rom <i>Number of persons per room</i>							Gjennomsnittlig antall personer pr. rom <i>Average number of persons per room</i>	Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>
		Under 0,3 <i>Under</i>	0,4-0,6	0,7-0,9	1,0	1,1-1,4	1,5 eller mer <i>or more</i>			
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	13	33	9	25	9	10	0,85	4 228	
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	9	35	7	28	9	13	0,92	773	
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	15	31	9	26	9	11	0,85	2 185	
Høy inntekt <i>High income</i>	100	14	37	11	23	9	7	0,81	1 270	

1) Kjøkkenet unntatt.

1) *Kitchen not included.*

Forskjellen mellom inntektsgruppene er små, men resultatet er likevel overraskende, idet andre undersøkelser har funnet det motsatte; nemlig at husholdninger med lav inntekt bor noe romsligere, se f.eks. Statistisk Sentralbyrå (1974b, tabell 17) og Ås (1971, tabell 19). Disse forskjellige resultatene skyldes nok for en stor del at vi i denne undersøkelsen har tatt hensyn til husholdningstype og -størrelse ved avgrensningen av lavinntektsgrupper. Dette medfører at vi f.eks. har fått relativt færre enslige personer blant lavinntektshusholdningene, en gruppe som jo bor relativt romslig.

På den annen side kan det også synes overraskende at sammenhengen mellom husholdningens inntekt og antall personer pr. rom er såvidt svak. Også boligens størrelse/areal kan betraktes som en vare som kan anskaffes på et marked. Man skulle derfor kanskje ha ventet en klarere sammenheng med inntekt.

Når denne sammenheng likevel er såpass svak, skyldes dette sannsynligvis spesielle egenskaper ved "varen" romslighet, som er mindre "fleksibel" enn f.eks. sanitærstandard, som jo kan utbedres ved modernisering. Boligens romslighet, derimot, kan stort sett forbedres bare ved at husholdningen (eller deler av den) flytter. Dette innebærer at endringer mht. boligens romslighet er forbundet med større treghet enn endringer i

sanitærstandarden. Samtidig vil husholdningens inntektsforhold kunne endre seg meget etter en flytting. Dette må antas å forklare hvorfor romslighet viser mindre sammenheng med inntekt på et gitt tidspunkt enn sanitærstandard.

Hvis dette er riktig, skulle vi vente at sammenhengen mellom inntekt og botetthet viser seg klarest ved og like etter flytting og at den blir svakere med årene, etter som husholdningenes inntekt og størrelse endrer seg.¹⁾

Tabell 57 viser denne sammenhengen for husholdninger med forskjellig botid.

Tabell 57. Gjennomsnittlig antall personer pr. rom¹⁾ i husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig innflyttingsår *Average number of persons per room¹⁾ in households in different income groups and with different years of taking occupancy*

	Alle <i>All</i>	Innflyttingsår <i>Year of taking occupancy</i>			
		Før 1961 <i>Before</i>	1961 - 1965	1966 - 1970	1971 - 1973
Alle husholdninger <i>All households</i>	0,85	0,72	0,92	1,00	0,97
Lav inntekt <i>Low income</i>	0,92	0,79	0,90	1,08	1,10
Middels inntekt <i>Mean income</i>	0,85	0,71	0,96	1,02	0,98
Høy inntekt <i>High income</i>	0,81	0,68	0,86	0,93	0,88

1) Kjøkkenet unntatt.

1) *Kitchen not included.*

Vi ser at resultatene stemmer overens med antakelsen ovenfor:

Sammenhengen mellom inntekt og antall personer pr. rom er klarest for husholdninger som nettopp har flyttet inn i boligen og blir svakere med økende botid.

Ytterligere en forklaring på den relativt svake sammenhengen mellom inntekt og botetthet kan være at husholdningene i de forskjellige inntektsgruppene opererer på ulike delmarkeder. Generelt må det antas å være en forholdsviss klar sammenheng mellom boutgifter og boligens størrelse; boutgiftene er høyere for store boliger selv om faktorer som bosted, hustype og boligens alder kompliserer denne sammenhengen. For at lavinntektsusholdninger med behov for en stor bolig skal ha råd til denne, er det derfor mulig at de må slå av på kravene til boligens standard for å holde

1) Uusitalo (1975 : 269-70) presenterer en liknende hypotese, men uten å teste den.

1) *Uusitalo (1975 : 269-70) presents a similar hypothesis, but without testing it.*

boutgiftene på et akseptabelt nivå.

Hvis denne antakelsen er riktig, skulle vi altså vente at sammenhengen mellom boutgifter og boligens størrelse er mindre framtreddende i lavinntektsgruppen enn i de andre inntektsgruppene, og at forskjellene i boutgifter er størst for de største boligene.

Tabell 58. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig antall rom. Kr *Total housing expenditure per year for households in different income groups and with different number of rooms.* Kroner

	Alle <i>All</i>	Antall rom ¹⁾			Number of rooms ¹⁾		
		1	2	3	4	5	6 og flere and more
Alle husholdninger <i>All households</i>	4 330	2 390	3 500	4 570	4 850	4 500	4 720
Lav inntekt <i>Low income</i>	3 320	2 180	2 910	4 200	3 400	3 490	2 960
Middels inntekt <i>Mean income</i>	3 990	2 140	3 610	4 060	4 670	4 070	4 040
Høy inntekt <i>High income</i>	5 510	3 090	3 830	5 650	5 900	5 780	6 520

1) Kjøkkenet unntatt.

1) *Kitchen not included.*

Tabell 58 synes å bekrefte antakelsen. Forskjellene i boutgifter mellom inntektsgruppene øker med boligens størrelse. Og det er bare for husholdninger med høy inntekt at vi finner en klar og entydig sammenheng mellom boligens størrelse og boutgift. For husholdninger med lav inntekt derimot, er boutgiften høyest for boliger med 3 rom, og synker deretter ganske meget. Også for husholdninger med middels inntekt finner vi et tilsvarende mønster, bare ikke så markert. Dette kunne tyde på at husholdninger med lav inntekt (og - i mindre grad - også husholdninger med middels inntekt) som bor i store boliger, har måttet redusere kravene til boligens standard.

Ser vi imidlertid på sanitærstandarder i boliger av ulik størrelse finner vi at dette neppe kan forklare forskjellene i boutgifter.

Riktignok ser vi at andelen lavinntektshusholdninger med tilfredsstillende sanitærstandard avtar for boligstørrelser over 4 rom. Dette gjelder imidlertid også for husholdninger med middels inntekt. (For husholdninger med høy inntekt kan nedgangen skyldes tilfeldigheter ved utvalget.)

Tabell 59. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig antall rom, som har tilfredsstillende sanitærstandard¹⁾. Prosent *Percentage of households in different income groups and with different number of rooms, having satisfactory sanitary standard¹⁾*

	Alle <i>All</i>	Antall rom ²⁾ <i>Number of rooms²⁾</i>					6 og flere and more
		1	2	3	4	5	
Alle husholdninger <i>All households</i>	71	45	52	72	83	75	77
Lav inntekt <i>Low income</i>	54	31	39	48	70	63	60
Middels inntekt <i>Mean income</i>	67	37	50	71	80	69	73
Høy inntekt <i>High income</i>	88	72	70	86	96	91	91

1) Både WC og bad/dusj. 2) Kjøkkenet unntatt.
 1) *Both WC and bath/shower.* 2) *Kitchen not included.*

Heller ikke boligens øvrige standard, som for eksempel bygningsmessig standard, synes å forklare de lavere boutgiftene i lavinntektshusholdninger i store boliger. Hvis vi bruker boligens alder som et indirekte mål på bygningsmessig standard, finner vi at dette neppe er forklaringen. Husholdninger med lav inntekt bor oftere i eldre boliger, men dette gjelder ikke spesielt husholdninger i store boliger.

Når lavinntektshusholdninger i store boliger har relativt lave boutgifter, kan dette skyldes at de oftere er bosatt i spredtbygde strøk.

Tabell 60. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig antall rom, som bor i spredtbygde strøk. Prosent *Percentage of households in different income groups and with different number of rooms, living in sparsely populated areas*

	Alle <i>All</i>	Antall rom ¹⁾ <i>Number of rooms¹⁾</i>					6 og flere and more
		1	2	3	4	5	
Alle husholdninger <i>All households</i>	38	16	24	28	39	53	65
Lav inntekt <i>Low income</i>	56	33	32	54	62	63	87
Middels inntekt <i>Mean income</i>	41	14	25	29	43	62	72
Høy inntekt <i>High income</i>	23	7	12	12	21	33	44

1) Kjøkkenet unntatt.
 1) *Kitchen not included.*

Tabellen synes å bekrefte en slik antakelse. Forklaringen på de lavere boutgiftene i lavinntektshusholdninger i store boliger i spredtbygde strøk er at dette for en stor del er våningshus. Boforholdsundersøkelsen 1973 (Statistisk Sentralbyrå, 1974b, tabell 57) viser at over en tredjedel av disse ble overtatt ved arv eller gave, og av tabell 18 i vedlegget framgår det at dette var vanligere i lavinntektsgrupper enn i de øvrige inntektsgruppene.

5.5.3. Hvem bor trangt?

Vi har allerede i det foregående fått et visst inntrykk av hvilke husholdninger som bor trangt, uten at vi har sagt noe om hva det vil si at en husholdning bor trangt. I dette avsnittet skal vi gi en definisjon av trangboddhet og se nærmere på hvor stor andel og hvilke husholdninger som bor trangt ifølge denne definisjonen.

Nå vil enhver definisjon av hva som er en trang bolig være vilkårlig i den forstand at det ikke eksisterer noen offisiell eller alment godtatt norm for hva som er trangt. Det synes likevel å være nokså stor enighet om at en tilfredsstillende bolig bør ha like mange rom som det er husholdningsmedlemmer.¹⁾ Kjøkkenet regnes da ikke som oppholdsrom. Bruker vi dette som definisjon på trangboddhet (mer enn en person pr. rom), finner vi at 19 prosent av alle husholdninger bodde trangt (tabell 56).

Ifølge denne definisjonen vil ikke enslige som bor trangt på ett rom og kjøkken bli regnet å tilhøre gruppen trangbodd. Det synes imidlertid nå å være en økende enighet om at boliger for enslige personer bør ha to oppholdsrom, se NOU (1976:57, kap. 2.6). Vi skal derfor utvide vår definisjon av trangboddhet til også å omfatte enslige med bare ett rom.

Med denne definisjonen finner vi at andelen som bodde trangt økte til 25 prosent av alle husholdningene. Denne andelen synker svakt med økende inntekt, og var henholdsvis 28, 25 og 21 prosent i de tre inntektsgruppene.

1) Denne definisjonen brukes av Ås (1971).

1) *This definition is used by Ås (1971).*

Andelen husholdninger som bor trangt øker med økende urbaniseringsgrad:

Tabell 61. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og bostedsstrøk, som bor trangt¹⁾. Prosent *Percentage of households in different income groups and areas of residence, living in overcrowded dwellings¹⁾*

		Bostedsstrøk <i>Area of residence</i>			
		Oslo, Bergen, Trondheim		Tettbygde strøk ellers <i>Densely populated areas outside Oslo, Bergen, Trondheim</i>	Spredtbygde strøk <i>Sparsely populated areas</i>
Alle <i>All</i>					
Alle husholdninger <i>All households</i>	25	32	25	20	
Lav inntekt <i>Low income</i>	28	35	28	26	
Middels inntekt <i>Mean income</i> ...	25	35	28	19	
Høy inntekt <i>High income</i>	21	28	20	16	

1) Enslige med ett rom og husholdninger med mer enn 1 person pr. rom.

1) *Single persons with one room and households with more than 1 person per room.*

Det viser seg imidlertid at det i Oslo, Bergen, Trondheim og tettbygde strøk ikke er noen forskjell mellom husholdninger med lav og middels inntekt med hensyn til andelen som bor trangt. Skillet går her mellom husholdninger med middels og høye inntekter. Det er således bare i spredtbygde strøk at vi finner en viss forskjell mellom husholdninger med lav og middels inntekt.

Familiefase må antas å ha stor betydning for om en husholdning bor trangt eller ikke:

Tabell 62. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og familiefaser, som bor trangt¹⁾. Prosent *Percentage of households in different income groups and life cycle phases, living in overcrowded dwellings¹⁾*

	Familiefase <i>Life cycle phase</i>						
	Alle <i>All</i>	Yngre enslige <i>Younger unmar- ried persons</i>	Yngre ektepar uten barn <i>Younger married couples without children</i>	Yngre familier med barn <i>Younger families with children</i>	Eldre familier med barn <i>Older families with children</i>	Eldre ektepar uten barn <i>Older married couples without children</i>	Eldre enslige <i>Older unmar- ried persons</i>
Alle hus- holdninger <i>All house- holds</i>	25	55	12	46	30	6	14
Lav inntekt <i>Low income</i> ...	28	(25)	(13)	45	43	8	20
Middels inn- tekt <i>Mean in- come</i>	25	58	17	50	27	7	14
Høy inntekt <i>High income</i> ..	21	56	8	41	28	5	11

1) Se note 1, tabell 61.

1) See note 1, table 61.

Noe overraskende finner vi at det er husholdninger bestående av yngre enslige som har den største andelen som bor trangt. Dette skyldes at yngre enslige ofte bor på hybler eller i 1-roms leiligheter. For øvrig er det barnefamilier som oftest bor trangt, og særlig da yngre barnefamilier. Ektepar uten barn bor romsligst av alle.

Siden botetthet/trangboddhet ikke er noen egenskap ved boligen, men en kombinasjon av egenskaper ved boligen og egenskaper ved husholdningen, kan vi ikke vente å finne en tilsvarende klar sammenheng mellom denne indikatoren og boutgifter som mellom sanitærstandard og boutgifter. På den annen side har vi allerede funnet en svak sammenheng mellom inntekt og botetthet/trangboddhet, og det skulle derfor også være grunn til å vente en (svak) sammenheng mellom trangboddhet og boutgifter. Siden lavinntektshusholdninger i store boliger har relativt lave boutgifter, skulle vi vente at det er liten eller ingen sammenheng mellom trangboddhet og

boutgifter for husholdninger med lav inntekt og at det først og fremst er for husholdninger med middels og høye inntekter at vi finner en slik sammenheng. Men heller ikke her kan vi altså vente forskjeller tilsvarende dem vi fant når det gjaldt sanitærstandard.

Tabell 63. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og som bor trangt/ikke trangt¹⁾. Kr *Total housing expenditure per year for households in different income groups and living in overcrowded/not overcrowded dwellings¹⁾*. Kroner

	Alle <i>All</i>	Bor trangt <i>Dwelling overcrowded</i>	Bor ikke trangt <i>Dwelling not overcrowded</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	4 330	4 020	4 430
Lav inntekt <i>Low income</i>	3 320	3 200	3 360
Middels inntekt <i>Mean income</i>	3 990	3 780	4 070
Høy inntekt <i>High income</i>	5 510	5 120	5 610

1) Se note 1, tabell 61.

1) See note 1, table 61.

Tabellen synes å bekrefte vår antakelse; som vi ser er det liten forskjell på boutgiftene for lavinntekshusholdninger som bor/ikke bor trangt, men forskjellen øker med økende inntekt.

5.6. Bokvalitet

I de to foregående kapitlene har vi behandlet de to hovedindikatorne på boforhold, nemlig sanitærstandard og romslighet. For begge disse indikatorene fant vi en sammenheng med inntekt: Husholdninger med lav inntekt hadde klart dårligere sanitærstandard og de bodde gjennomgående også litt trangere enn de øvrige husholdningene.

I dette siste avsnittet skal vi så først se nærmere på sammenhengen mellom disse to indikatorene, og deretter skal vi konstruere et mer omfattende og sammensatt mål på boligens standard eller kvalitet.

5.6.1. Sammenhengen mellom boligens sanitærstandard og botettheten

Som et utgangspunkt kan vi tenke oss følgende tre muligheter med hensyn til sammenhengen mellom sanitærstandard og botetthet: 1) For det første kan det være liten eller ingen sammenheng mellom sanitærstandard og botetthet; dvs. at det er tilfeldig hvem som bor trangt eller romslig.

2) For det andre kan det være slik at f.eks. husholdninger i boliger med

høy sanitærstandard oftere bor romslig; altså en positiv eller kumulativ sammenheng. 3) Til slutt kan det være slik at husholdninger i boliger med høy sanitærstandard oftere bor trangt; dvs. en negativ sammenheng.

Tidligere undersøkelser synes å peke i retning av 1). I en analyse av boligundersøkelsen 1967 fant man ingen sammenheng mellom boligens sanitærstandard og romslighet (Ås, 1967, tabell 12). (Denne undersøkelsen brukte imidlertid andre indikatorer enn dem som er nyttet her.)

På den annen side har vi i det foregående sett at det er en sammenheng mellom inntekt og sanitærstandard og mellom inntekt og trangbodhet. En kunne derfor vente en positiv sammenheng mellom sanitærstandard og romslighet; dvs. at husholdninger med dårlig sanitærstandard oftere bor trangt. En slik sammenheng er også funnet i en svensk undersøkelse (Johansson, 1971, tabell 5.24).

I forrige avsnitt fant vi at 25 prosent av alle husholdningene bodde trangt (tabell 61). Hvis antakelsen om en kumulativ sammenheng er riktig, skulle vi vente at denne andelen er høyere for husholdninger i boliger med mangelfull sanitærstandard og lavere for husholdninger med tilfredsstillende standard. Dette finner vi også, selv om sammenhengen er relativt svak: Av husholdningene med tilfredsstillende sanitærstandard (både WC og bad/dusj) bodde 23 prosent trangt, mens den tilsvarende andelen for husholdninger med mangelfull sanitærstandard er 28 prosent (se tabell 64).

Denne svake kumulative sammenhengen gjelder altså for alle husholdninger under ett. Nå kan det imidlertid likevel tenkes at det for undergrupper av husholdninger finnes en motsatt sammenheng. I avsnitt 5.4 antydet vi at de lavinntektshusholdninger som hadde klart å skaffe seg tilfredsstillende sanitærstandard kunne være husholdninger som prioriterer sanitærstandard framfor romslighet. En slik hypotese rimer også med det som ble sagt i innledningen til dette kapitlet; nemlig at husholdninger med lav inntekt som bor dårlig og trangt, først vil etterspørre høyere sanitærstandard når inntekten øker.

Tabell 64 tyder imidlertid på at det er en svak sammenheng mellom sanitærstandard og romslighet i alle inntektsgrupper, også i lavinntektsgruppen.

Nå kan vi tenke oss at det for bestemte undergrupper likevel vil finnes en slik negativ sammenheng. I det foregående har vi sett at f.eks. familier med barn har den beste sanitærstandarden, men at disse også oftere bor trangt. Særlig i lavinntektsgruppen skulle man kanskje vente at den høye sanitærstandarden i disse husholdningene var oppnådd på bekostning av romslighet.

Tabell 64. Andelen husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med forskjellig sanitærstandard, som bor trangt¹⁾. Prosent
Percentage of households in different income groups and with different sanitary standard, living in overcrowded dwellings¹⁾

	Alle <i>All</i>	Sanitærstandard <i>Sanitary standard</i>	
		Mangelfull ²⁾ <i>Not satisfactory²⁾</i>	Tilfredsstillende <i>Satisfactory</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	25	28	23
Lav inntekt <i>Low income</i>	28	29	25
Middels inntekt <i>Mean income</i> ..	25	27	24
Høy inntekt <i>High income</i>	21	26	20

1) Se note 1, tabell 61. 2) Mangler WC og/eller bad/dusj.

1) *See note 1, table 61.* 2) *No W.C. and/or bath/shower.*

Ser vi imidlertid på barnefamilier i lavinnteksgruppen, finner vi det samme som tidligere: Andelen som bor trangt er høyere blant husholdningene med mangelfull sanitærstandard (54 prosent) enn blant dem med tilfredsstillende standard (39 prosent).

Vi kan således konkludere med at resultatene ikke bekrefter en hypotese om at lavinntektshusholdninger oppnår tilfredsstillende sanitærstandard på bekostning av romslighet. Dette utelukker imidlertid ikke at slike prioriteringer forekommer i en del husholdninger, men det synes ikke å gjelde for noen spesiell gruppe som helhet, verken lavinntektshusholdningene eller f.eks. familier med barn.

Nå er vårt materiale lite egnet til å teste hypoteser om eventuelle prioriteringer ved anskaffelse av bolig. For å belyse denne typen problemstillinger måtte vi ha andre data, fortrinnsvis tidsserier som gav opplysninger om f.eks. boforhold før og etter flytting, hvorfor man flytter o.l. Videre ville det også være viktig å ha opplysninger om i hvilken grad husholdninger som flytter faktisk har reelle valgmuligheter og eventuelt hvilke. Dessuten ville det være ønskelig med opplysninger om hvilke andre faktorer (enn sanitærstandard og romslighet) som tillegges vekt ved valg av bolig.

Vi har i det foregående funnet en svak, positiv sammenheng mellom sanitærstandard og romslighet, og vi skal nå se nærmere på den samtidige fordelingen av disse to målene i de ulike inntektsgruppene.

Tabell 65. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter sanitærstandard og romslighet. Prosent *Households in different income groups, by sanitary standard and by crowdedness. Per cent*

		Husholdninger med lav inntekt <i>Households with low income</i>		
		Romslighet		<i>Crowdedness</i>
		Trangt	Ikke trangt	
		<i>Dwelling</i>	<i>Dwelling not</i>	
		<i>crowded</i>	<i>crowded</i>	
Alle husholdninger	<i>All households</i>	100	28	72
Mangelfull sanitærstandard	<i>Sanitary standard not satisfactory ...</i>	46	13	32
Tilfredsstillende sanitærstandard	<i>Sanitary standard satisfactory ...</i>	54	14	40
Husholdninger med middels inntekt <i>Households with mean income</i>				
		Romslighet		
		Trangt	Ikke trangt	
Alle husholdninger	100	25	75
Mangelfull sanitærstandard	33	9	23
Tilfredsstillende sanitærstandard		67	16	51
Husholdninger med høy inntekt <i>Households with high income</i>				
		Romslighet		
		Trangt	Ikke trangt	
Alle husholdninger	100	21	79
Mangelfull sanitærstandard	12	3	9
Tilfredsstillende sanitærstandard		88	18	70

Av tabell 65 ser vi at husholdninger med lav inntekt oftere enn andre husholdninger bor i boliger som både har dårlig sanitærstandard og er trange, og sjeldnere i boliger som har tilfredsstillende sanitærstandard og ikke er trange.

Hvis vi i tabellen betrakter de husholdningene som kan sies å bo i en mangelfull bolig (trangt og/eller dårlig sanitærstandard), finner vi følgende: Når vi går fra lav til høy inntekt blir denne problemgruppen

mindre, men den endrer også karakter. Problemet forskyves fra mangelfull sanitærstandard i romslige boliger i lavinnteksgruppen, til trange boliger med tilfredsstillende sanitærstandard i husholdninger med høy inntekt.

Dette må sies å være i overensstemmelse med Holms hypotese: Når husholdningen øker sin inntekt forbedres sanitærstandarden først, romsligheten kommer seinere.

5.6.2. Bokkvalitet

I det foregående avsnittet har vi sett på sammenhengen mellom de to hovedmålene sanitærstandard og botetthet. Derved har vi selvfølgelig også fått et visst inntrykk av hva vi kan kalle bokkvalitet. Tabell 65 viste at henholdsvis 40, 51 og 70 prosent av husholdningene i de tre innteksgruppene bodde i tilfredsstillende boliger (dvs. at de har både WC og bad/dusj og ikke bor trangt). Gjennomsnittet for alle husholdninger var 55 prosent.

Når man skal forsøke å beskrive og vurdere boligens samlede standard eller kvalitet, er det mange andre forhold som også burde tas i betraktning. Dette gjelder for eksempel boligens byggetekniske standard, om man er plaget av trekk, kulde, støy o.l. også forhold som bomiljø og uteareal ville vært av interesse i denne sammenheng. Som tidligere nevnt, har vi imidlertid ikke opplysninger om noe av dette i Forbruksundersøkelsen 1973.

Levekårsundersøkelsen 1973 hadde med spørsmål om man var plaget av støy og luftforurensninger. Utvalget for denne undersøkelsen var delvis sammenfallende med utvalget i Forbruksundersøkelsen, og det er også mulig å foreta en tilsvarende avgrensning av husholdninger med lav inntekt. Det viser seg da (tabellene 16 og 17 i vedlegg 2) at det for landet som helhet er en svak tendens til at personer som tilhører lavinntektshusholdninger oftere oppgir at de ikke er plaget av støy eller luftforurensninger. Nå skyldes dette delvis at husholdninger med lav inntekt oftere er bosatt i spredtbygde strøk, hvor disse miljøproblemene er mindre, men vi ser også at personer i lavinntektshusholdninger er mindre plaget av disse miljøfaktorene i spredtbygde og mindre tettbygde strøk. I større byer er forholdet omvendt, her er personer i husholdninger med lav inntekt oftest plaget.

Uten å legge for stor vekt på disse to tabellene, synes det imidlertid klart at man ved også å bruke andre - mer miljøpregede - boforholdsindikatorer, ville fått et annet, mer nyansert og mindre entydig bilde av forholdet mellom inntekt og boforhold, enn det som har framkommet i det foregående.

Boligens sanitærstandard og botetthet vil derfor være hovedindikatorerne også i det følgende. I tillegg skal vi også ta hensyn til om boligen har eget kjøkken og egen inngang (henholdsvis 7 og 6 prosent av boligene mangler dette). På grunnlag av disse opplysningene kan vi klassifisere boligene i to hovedgrupper; tilfredsstillende og mangelfulle boliger. Som tilfredsstillende skal vi regne boliger som har både WC, bad/dusj, egen inngang og eget kjøkken og som ikke er trangbodde ifølge vår tidligere definisjon. Boliger som mangler én eller flere av disse tingene og/eller er trangbodde regnes som mangelfulle. Disse kan igjen grupperes etter antallet mangler.

Med denne definisjonen finner vi at 51 prosent av alle husholdningene bodde i tilfredsstillende boliger. I lavinnteksgruppen var dette vel en tredjedel, det var nesten halvparten av husholdningene med middels inntekt og to tredjedeler av husholdningene med høy inntekt.

Husholdninger med lav inntekt bodde således klart oftere i mangelfulle boliger. Samtidig bodde de også oftere i boliger med flere mangler: 37 prosent av husholdningene i lavinnteksgruppen bodde i boliger med to eller flere mangler, sammenliknet med henholdsvis 27 og 13 prosent i de andre innteksgruppene.

Tabell 66. Husholdninger i forskjellige innteksgrupper, etter bokkvalitet. Prosent *Households in different income groups, by housing quality. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	Bokkvalitet <i>Housing quality</i>					Tallet på hushold- ninger <i>Number of house- holds</i>	
		Tilfreds- stillende bolig ¹⁾ <i>Dwelling satis- factory¹⁾</i>	Mangelfull bolig <i>Dwelling not satisfactory</i>					
		Antall mangler <i>Number of deficits</i>						
		1	2	3	4	5		
Alle husholdninger <i>All households</i>	100	51	24	17	6	1	0	4 228
Lav inntekt <i>Low in- come</i>	100	37	25	24	10	2	1	773
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	48	25	19	6	2	0	2 185
Høy inntekt <i>High in- come</i>	100	67	21	9	3	1	0	1 270

1) Boliger med WC, bad/dusj, egen inngang, eget kjøkken og som ikke er trangbodde.

1) *Dwellings with W.C., bath/shower, own entrance, own kitchen and not overcrowded.*

I alt 37 prosent av husholdningene med lav inntekt bodde altså i tilfredsstillende bolig (slik dette er definert her). Dette gjennomsnittet dekker imidlertid over store forskjeller innen lavinnteksgruppen. I tabell 67 gis det en oversikt over hvordan bokkvaliteten varierer med forskjellige kjennemerker i de forskjellige innteksgruppene.

Det spiller forholdsvis liten rolle for den samlede bokkvalitet hvor i landet lavinntektshusholdningen bor. Dette skyldes at de to viktigste boforholdsindikatorne - sanitærstandard og tetthet - delvis "oppveier hverandre". Best bor husholdninger i tettbygde strøk utenom Oslo, Bergen og Trondheim.

Derimot ser vi at eie-, leieforholdet til boligen er av meget stor betydning. Særlig bor lavinntektshusholdninger med leieforhold uten innskott ofte dårlig. Det samme gjelder husholdninger i tjenestebolig o.l. Bare en femtedel av husholdningene i denne gruppen bor i tilfredsstillende bolig. Man finner her således en klar tendens til opphoping av problematiske boforhold, idet disse husholdningene jo også ofte har utrygge boforhold. I denne sammenheng er det viktig at denne gruppen er relativt stor og omfatter en tredjedel av alle husholdningene med lav inntekt.

Tabell 67. Andelen husholdninger med tilfredsstillende bolig¹⁾ i grupper for inntekt og bosted/eie-, leieforholdet til boligen/hovedpersonens yrkesaktivitet/familietype/antall barn i husholdningen. Prosent *Percentage of households with satisfactory housing in groups by income and area of residence/tenure status/economic activity of main income earner/type of family/number of children in the household*

	Inntekt <i>Income</i>			Tallet på husholdninger i inntektsgruppen <i>Number of households in income group</i>		
	Lav <i>Low</i>	Middels <i>Mean</i>	Høy <i>High</i>	Lav <i>Low</i>	Middels <i>Mean</i>	Høy <i>High</i>
Alle husholdninger <i>All households</i>	37	48	67	773	2 185	1 270
BOSTED AREA OF RESIDENCE						
Oslo, Bergen, Trondheim	37	43	60	111	364	359
Tettbygde strøk ellers <i>Densely populated areas outside Oslo, Bergen, Trondheim</i>	41	54	71	232	925	618
Spredtbygde strøk <i>Sparsely populated areas</i>	34	43	66	430	896	293
EIE-, LEIEFORHOLDET TENURE STATUS						
Selveier <i>Owner</i>	44	58	79	441	1 251	709
Leier med innskott <i>Tenant with deposit/share/part</i>	54	64	64	70	252	268
Leier uten innskott <i>Tenant without deposit/share/part</i>	18	21	35	211	538	241
Tjenestebolig o.l. <i>Other tenure status</i>	24	35	62	51	144	52
HOVEDINNTÆKTSTAKERENS YRKESAKTIVITET ECONOMIC ACTIVITY OF MAIN INCOME EARNER						
Yrkesaktiv <i>Economically active</i>	41	50	66	383	1 490	984
Pensjonist <i>Pensioner</i>	26	42	68	172	425	193
Ikke yrkesaktiv ellers <i>Other economically inactive</i>	38	45	70	218	268	92
FAMILIETYPE TYPE OF FAMILY						
Enslige <i>Unmarried persons</i>	28	34	55	225	663	337
Ektepar uten barn <i>Married couples without children</i>	43	63	83	231	714	448
Barnefamilier <i>Families with children</i>	38	46	60	317	808	485
ANTALL BARN I HUSHOLDNINGEN NUMBER OF CHILDREN IN THE HOUSEHOLD						
Ingen barn <i>No children</i>	36	49	71	461	1 392	797
1 barn <i>1 child</i>	42	60	71	103	297	209
2 " <i>2 children</i>	45	51	57	118	303	158
3 " <i>"</i>	31	22	45	61	133	75
4 barn eller flere <i>4 children or more</i>	10	5	19	30	60	31

1) Se note 1, tabell 66.

1) See note 1, table 66.

Når det gjelder lavinntekshusholdningene som er leieboere uten innskott, er det ytterligere et forhold som gjør at betegnelsen "problemgruppe" er nærliggende. Denne gruppen hadde nemlig også en relativt høy boutgiftsbelastning. F.eks. hadde 34 prosent av disse husholdningene en boutgiftsandel på 20 prosent eller mer, sammenliknet med 24 prosent av alle lavinntekshusholdningene. Til tross for at de altså har dårlige og utrygge boforhold, betaler disse husholdningene likevel i gjennomsnitt forholdsvis meget for sin bolig.

Når det gjelder hovedpersonens yrkesaktivitet, er det også klare forskjeller i bokkvaliteten: Av husholdninger hvor hovedpersonen er pensjonist bodde bare en fjerdedel i tilfredsstillende boliger, sammenliknet med 40 prosent av de øvrige husholdningene.

Bokkvaliteten varierer også med familietype: Husholdninger bestående av ektepar uten barn bor best, enslige dårligst. Når det gjelder barnefamilier, varierer bokkvaliteten sterkt med antall barn: Familier med 1 og 2 barn bor forholdsvis bra, mens bokkvaliteten for familier med 3 barn eller flere er synkende. Av familier med 4 barn eller flere har faktisk bare 10 prosent tilfredsstillende bolig. Denne andelen er også meget lav i de øvrige inntektsgruppene. (Dette skyldes selvfølgelig at disse familiene bor trangt ifølge vår definisjon.)

Hvis vi sammenlikner bokkvaliteten i lavinntektsgrupper med de øvrige inntektsgruppene, finner vi med enkelte unntak at den varierer omtrent på samme måte også i husholdninger med middels og høy inntekt. Vi finner imidlertid bl.a. at forskjellene mellom inntektsgruppene er spesielt store når det gjelder pensjonister og ektepar uten barn.

Til slutt skal vi se på forholdet mellom samlet bokkvalitet og bo-utgifter:

Tabell 68. Totale boutgifter pr. år for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med ulik bokkvalitet. Kr *Total housing expenditure per year for households in different income groups and with different housing quality. Kroner*

	Alle All	Bokkvalitet <i>Housing quality</i>	
		Mangelfull Not satisfactory	Tilfredsstillende ¹⁾ Satisfactory ¹⁾
Alle husholdninger <i>All households</i>	4 330	3 510	5 030
Lav inntekt <i>Low income</i>	3 320	2 970	3 850
Middels inntekt <i>Mean income</i>	3 990	3 330	4 660
Høy inntekt <i>High income</i>	5 510	4 650	5 900

1) Se note 1, tabell 66.

1) See note 1, table 66.

Som ventet finner vi at husholdninger i mangelfulle boliger har klart lavere absolutte boutgifter enn husholdninger med tilfredsstillende boliger. Videre finner vi også samtidig klare forskjeller mellom inntektsgruppene, noe som kan tyde på at det også er forskjell på en mangelfull bolig i lavinntektsgruppen og en mangelfull bolig i høyinntektsgruppen.

Vi kan nå stille spørsmålet: Betyr de høyere boutgiftene for husholdninger i tilfredsstillende boliger at disse prioriterer det å bo bra og således bruker en relativt større andel av sine utgifter til boligformål?

Tabell 69. Boutgiftsandel for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper og med ulik bokvalitet. Prosent *Housing expenditure as a percentage of total consumption expenditure for households in different income groups and with different housing quality*

		Bokvalitet <i>Housing quality</i>		
		Alle	Mangelfull	Tilfredsstillende ¹⁾
		<i>All</i>	<i>Not satisfactory</i>	<i>Satisfactory</i> ¹⁾
Alle husholdninger	<i>All households</i>	14,1	13,0	15,0
Lav inntekt	<i>Low income</i>	14,2	14,2	14,3
Middels inntekt	<i>Mean income</i>	13,9	12,7	15,1
Høy inntekt	<i>High income</i>	14,2	12,6	15,0

1) Se note 1, tabell 66.

1) See note 1, table 66.

Tabellen viser en svak tendens til høyere boutgiftsandel for husholdninger i tilfredsstillende boliger. Dette gjelder bare husholdninger med middels og høye inntekter. I lavinntektsgruppen derimot, er det ingen forskjell på boutgiftsandelen for husholdninger i mangelfulle og tilfredsstillende boliger.

Tabell 70 viser noe av det samme. Vi ser her at andelen husholdninger som bodde i mangelfull bolig, men hadde høy boutgiftsandel var dobbelt så stor i lavinntektsgruppen som i de øvrige inntektsgruppene (15, 8 og 7 prosent).

Videre finner vi at av lavinntektshusholdningene med høy boutgiftsandel bodde nesten to tredjedeler i mangelfulle boliger, sammenliknet med omkring en tredjedel av husholdningene i de øvrige inntektsgruppene.

Dette betyr at husholdninger med lav inntekt ikke bare har en høyere boutgiftsandel (se tabellene 64 og 65), men at de - på tross av dette - også oftere bor i dårligere boliger.

Når husholdninger i lavinntektsgruppen på denne måten ofte må "betale dyrt" for dårlige boliger, så henger nok dette sammen med at de ofte har så lav inntekt at selv en lav boutgift vil utgjøre en stor andel av forbruksutgiften. Men det skyldes også at denne gruppen antakelig er fattig på andre ressurser enn inntekt, som f.eks. informasjon. Dette innebærer blant annet at lavinntektshusholdningene oftere mangler oversikt over markedet: De har mindre kunnskap om priser o.l., og de har også færre tilbud å velge mellom, se Andersen, H.S. (1977). For den store andelen i denne gruppen som også har en utrygg bosituasjon (leieboere uten innskott), vil sannsynligvis bytte av bolig være preget av en viss tidsnød. Alt dette medfører at lavinntektshusholdninger oftere vil måtte akseptere en dyrere og/eller dårligere bolig enn hva de kanskje egentlig ønsker.

Tabell 70. Husholdninger i forskjellige inntektsgrupper, etter bo-kvalitet og boutgiftsandel. Prosent *Households in different income groups, by housing quality and by housing expenditure as percentage of total consumption expenditure*

		Husholdninger med lav inntekt <i>Households with low income</i>		
		Bokvalitet <i>Housing quality</i>		
Alle		Mangelfull	Tilfredsstillende ¹⁾	
<i>All</i>		<i>Not satis- factory</i>	<i>Satisfactory¹⁾</i>	
Alle husholdninger	<i>All households</i>	100	61	39
Lav boutgiftsandel ²⁾	<i>Low relative housing expenditure²⁾</i>	76	46	29
Høy boutgiftsandel	<i>High relative housing expenditure</i>	24	15	9
		Husholdninger med middels inntekt <i>Households with mean income</i>		
		Bokvalitet		
Alle		Mangelfull	Tilfredsstillende ¹⁾	
Alle husholdninger	100	51	49
Lav boutgiftsandel ²⁾	81	44	37
Høy boutgiftsandel	19	8	11
		Husholdninger med høy inntekt <i>Households with high income</i>		
		Bokvalitet		
Alle		Mangelfull	Tilfredsstillende ¹⁾	
Alle husholdninger	100	33	67
Lav boutgiftsandel ²⁾	78	27	51
Høy boutgiftsandel	22	7	16

1) Se note 1, tabell 66. 2) Under 20 prosent.

1) See note 1, table 66. 2) Less than 20 per cent.

6. HELSEFORHOLD

6.1. Innledning

En undersøkelse av samsvaret mellom fordelingen av inntekt og fordelingen av andre levekårskomponenter, i dette tilfellet helse, reiser betydelige begrepsmessige problemer. Verken inntekt eller helse er enkle begreper, med et entydig og ukontroversielt innhold. En kan neppe heller anta at konklusjonene om sammenhengen mellom inntekt og helse vil være helt uavhengige av hvilke begrepsvalg en foretar. Vi vil derfor innlede med en drøfting av helsebegrepet. Inntektsbegrepet er behandlet tidligere.

Videre vil vi svært kort si litt om sammenhengen mellom inntekt og helse før og nå. Vi skal også ta opp noen mer teoretiske synspunkter på forhold som kan bidra til en sammenheng mellom inntekt og helse. En slik gjennomgang av synspunkter er først og fremst ment som en bakgrunn, dels for å hjelpe leseren i tolkningen av resultatene, dels for diskusjonen av resultatene. Det er ikke noe hovedformål med analysen å teste ut modeller for sammenhengen mellom helse og inntekt. Det er likevel neppe tvil om at det også ut fra formålet med prosjektet ville vært ønskelig å få visse holdepunkter for hvordan sammenhengen mellom helse og inntekt har oppstått. Vurderingen ut fra et velferdssynspunkt av en eventuell sammenheng mellom helse og inntekt vil neppe være den samme uansett hvilke mekanismer som bidrar mest til denne sammenhengen.

Hovedvekten i denne analysen av sammenhengen mellom helse og inntekt kan en si vil bli lagt på helsebegrepet. Helse blir betraktet som et svært sammensatt fenomen, og det vil bli lagt vekt på å undersøke sammenhengen mellom inntekt og et forholdsvis bredt sett av mål på helsetilstanden, og dermed også gi mulighet for å si hvilke sider ved befolkningens helsetilstand som eventuelt viser sammenheng med inntekt. Det vil bli lagt mindre vekt på å undersøke sammenhengen mellom helse og inntekt i ulike undergrupper av befolkningen, først og fremst fordi det ikke blir sett som et hovedformål å "forklare" sammenhengen mellom helse og inntekt.

6.1.1. Helsebegreper

Formål av den typen som er aktuelle her, nemlig sammenlikning av helsetilstanden i forskjellige grupper i samfunnet, kan gi inntrykk av at det forutsettes et enkelt mål på helsetilstanden som danner grunnlag for sammenlikningen. Det er imidlertid ikke tilfelle. Vi har som utgangspunkt at helse er et flerdimensjonalt begrep, kanskje til og med et kvalitativt begrep som det ikke er mulig å kvantifisere i ett enkelt mål.

Dødelighet har tidligere vært brukt som mål for helsetilstanden i ulike samfunn eller for utviklingen i helsetilstanden. Det har imidlertid vært en økende erkjennelse av at dødelighet i stadig mindre grad

kan brukes som eneste mål på helsetilstanden (Moriyama, 1968). Det har i den seinere tid vært arbeidd ganske mye med å komme fram til indekser for helsetilstanden (Berg, 1973), men en kan ennå ikke si at en har kommet fram til noe sluttresultat.

Vi skal ikke her gjøre noe forsøk på å definere helse som generelt begrep. Vi går også ut fra at når en skal konkretisere begrepet helse vil det avhenge av formålet hvilke mer konkrete helsebegreper og helsemål en bør bruke. Vi skal først se på en del helsebegreper som har vært nyttet for sammenlikning av helsetilstand i ulike grupper.

6.1.1.1. Noen hovedtyper av helsebegreper

En viktig type begrep som særlig før, men også nå, spiller en stor rolle er dødelighet og medisinsk definerte dødsårsaker, og det avledede middellevetidsbegrep.

En annen viktig type begrep er sykелighet basert på medisinsk definerte diagnoser. En beskrivelse av en persons helse med utgangspunkt i sykелighetsbegrepet vil bestå av et antall sykedomstilstander eller syketilfeller. Hvert enkelt syketilfelle kan ideelt ses som en klart definert tilstand beskrevet ved en diagnose i et medisinsk system. Tilstanden betraktes som et avvik fra en normaltilstand, og en kan beskrive en person som syk eller ikke syk i dette system. Det er helt klart at denne beskrivelsen av det medisinske diagnosesystem er forenklet. Det har også vært pekt på at for mange lidelser kan det være vanskelig å stille bestemte diagnoser, og at også systemet av diagnoser vil være under stadig utvikling og endring (Hamburger, 1974). For en rekke helseproblemer, først og fremst av psykisk karakter, kan det også være svært vanskelig å definere hva som er en "normaltilstand" som den syke avviker fra (Elinson, 1974 : 64).

Det medisinske diagnosesystem er naturligvis ikke bygd opp med det siktemål å beskrive og sammenlikne befolkningsgruppers helsetilstand. Hovedformålet med sykdomsbegrepet definert ved medisinske diagnoser på individnivå har vært sykdomsbehandling. På gruppenivå har diagnosebegrepet dessuten spilt en viktig rolle i medisinsk forskning. I den grad medisinske diagnoser danner utgangspunkt for beskrivelse av helsetilstand for befolkningsgrupper, kan en for en stor del betrakte dette som et biprodukt av virksomheten i helsetjenesten. Slike beskrivelser er basert på innberetninger av visse sykdommer eller sykdomsgrupper, eller på registreringer i den sekundære helsetjenesten (f.eks. pasienttellingene).

De fleste forsøkene på å bygge opp et begreps- og måleapparat med det formål å beskrive og sammenlikne helsetilstanden i ulike befolkningsgrupper, har valgt et noe annet utgangspunkt enn sykелighetsbegrepet basert på det medisinske diagnoseapparat. Disse forsøkene har vanligvis

tatt utgangspunkt i konsekvensene av sykkelighet for folks evne til å fungere fysisk og sosialt. Eksempler er forsøk på å måle den fysiske funksjonsevne, eller de fysiske forutsetninger for å kunne utføre såkalte "daglige gjøremål" som bevegelse, påkledning, personlig hygiene, spising o.l. (Elinson, 1974 : 61). Andre eksempler er begreper for funksjonshemming ("disability") slik de f.eks. er utviklet i den nasjonale helseundersøkelse i USA (USA, 1964a : 7). Her har en dels forsøkt å måle aktivitetsbegrensninger på grunn av helseproblemer, "begrensninger i arten eller mengden av hovedaktivitet", og også begrensninger i bevegelse, "evnen til å komme omkring alene" (USA, 1974).

Blant de mer ambisiøse eksempler er forsøket på å måle konsekvenser av nedsatt helse ved hjelp av "The Sickness Impact Profile", referert i Elinson (1974 : 63). En forsøker her å registrere virkningen av sykdom på atferden på en lang rekke områder, sosial samhandling utenfor familien, bevegelse, søvn, spising, arbeid, reiser, tale og kommunikasjon, fritidsaktiviteter m.m.

En siste type begreper som av og til blir brukt i sammenlikninger av helsetilstand er de som tar utgangspunkt i bruken av helsetjenester. En nytter gjennomsnittlig antall legektrakter, hyppighet og varighet av innleggelse på sykehus i sammenlikninger av ulike gruppers helsetilstand. Å bruke helsetjenesten til sammenlikninger mellom samfunn eller til å studere endringer i helsetilstanden, vil i de fleste tilfeller ikke ha mening.

Vi skal i dette avsnitt drøfte spesielle trekk ved de forskjellige typene av helsebegreper på bakgrunn av det som er formålet med denne analysen. Som tidligere nevnt er vi interessert i å sammenlikne helsetilstanden til ulike grupper der helse betraktes som et element i den individuelle velferden. Vi er ikke interessert i helse ut fra medisinske-terapeutiske formål, og heller ikke ut fra rent epidemiologiske formål (Ramsøy, 1974). Med de to siste formålene ville det være nødvendig å bygge på det medisinske diagnosesystem.

Et begrepsapparat som bygger på medisinske diagnoser er vanskelig å bruke for sammenlikning av helsetilstanden til ulike grupper. I prinsippet vil dette kreve sammenlikning etter like mange dimensjoner som det finnes diagnoser. For å kunne foreta sammenlikninger er det nødvendig å finne fram til måter å redusere antall dimensjoner en skal sammenlikne etter. De fleste måter å slå sammen syketilfelle (diagnoser) både for det enkelte individ og for grupper med det formål å sammenlikne helsetilstand, har imidlertid betydelige svakheter. Det gjelder enten en grupperer i syke/ikke syke, altså ingen eller minst ett syketilfelle, eller en grupperer etter antall syketilfelle, eller en grupperer syketilfellene i

diagnosegrupper og betrakter antall tilfelle i de ulike gruppene. De grupperinger av diagnoser som finnes er vanligvis foretatt ut fra rent medisinske kriterier, og ikke ut fra tilfellenes konsekvenser for funksjonsevne.

Et annet spørsmål er velegnetheten av ulike typer begreper når en er interessert i helse som et element i velferden. Det er klart at konsekvensene av helseproblemer for folks evne til å fungere, fysisk, økonomisk og sosialt, er vesentlige ut fra en velferdsbetraktning. Jo sterkere nedsatt funksjonsevnen blir på grunn av helseproblemer, jo mer vil det redusere velferden for den enkelte.

Ut fra en velferdsbetraktning vil også andre forhold enn funksjonsevne være viktig. De smerter eller plager som kan følge med sykdommer, er viktige. Sterke smerter vil i de fleste tilfelle ha konsekvenser for funksjonsevnen, men det er ikke noen entydig sammenheng her. Et annet forhold som er viktig ut fra en velferdsbetraktning, er alvorligheten av sykdommen. Det gjelder både utsiktene med hensyn til konsekvensene av sykdommen for funksjonsevnen (evt. dødeligheten av sykdommen), og utsiktene for helbredelse av sykdommen. Det er klart at en sykdom som har en dårlig prognose for helbredelse og for funksjonskonsekvenser, vil være mer velferdsreduserende enn en sykdom med en god prognose, selv om konsekvensene av sykdommen for funksjonsevnen i øyeblikket for øvrig er de samme. Dette skulle tilsi at det er av betydning å skille mellom syketilfelle som er kroniske og syketilfelle som er akutte.

Et annet sett av forhold som er viktig ut fra et velferdssynspunkt, er den sosiale situasjon som sykdom oppstår i. F.eks. vil fremherskende holdninger til sykdommer være av betydning ut fra et velferdssynspunkt. Visse sykdommer kan skape reaksjoner i en del miljøer, f.eks. kjønns sykdommer og en del psykiske sykdommer, eller sykdommer kan ha konsekvenser for utseendet. På tilsvarende måte er det klart at helse ut fra en funksjonsbetraktning ikke lenger er et reint medisinsk fenomen av først og fremst biologisk og fysiologisk karakter. Trekk ved individets omgivelse i vid betydning, økonomiske, sosiale, kulturelle og sosialpsykologiske faktorer, vil også bestemme hvilke konsekvenser en gitt sykdom vil få for den sykes funksjonsevne. Sammenlikning av helsetilstanden til ulike grupper ved hjelp av mål for funksjonsevne vil altså ikke bare avspeile forskjeller i den reinte medisinske sykkeligheten. Det vil teoretisk være mulig at to grupper har den samme sykkelighet i medisinsk forstand, de samme diagnosene, i samme utviklingsfase; men på grunn av forskjeller i sosiale forhold mv. er gruppene forskjellige med hensyn til målene på funksjonsevne. Om en skal betrakte slike forskjeller som gyldige uttrykk for forskjeller i helsetilstand, kan det neppe gis noe generelt svar på. Det vil avhenge av de formål vi har med en slik sammenlikning.

I tillegg til å vurdere hovedtypene av begreper som er satt opp tidligere ut fra deres egnethet for sammenlikning av grupperes helsetilstand (antall dimensjoner) og ut fra deres egnethet til beskrivelse av helse som et velferdselement, skal vi gå litt inn på de begrensninger som knytter seg til registrering av folks helse ved hjelp av intervjumetoden. Det har vært påvist i en rekke metodestudier i forbindelse med helseundersøkelser (bl.a. i Kosa, 1975 og i Johansson, 1970), at registrering av syketilfelle som definerte medisinske diagnoser ofte har lav pålitelighet. Forekomsten av syketilfelle blir vanligvis underestimert ved intervju, til dels meget sterkt. Underestimeringen er imidlertid størst for de mindre alvorlige syketilfelle (Kosa, 1975). Viktig i denne forbindelsen er om påliteligheten av registreringen av syketilfelle vil variere sterkt mellom grupper med forskjellig inntekt.

Helsemål som bygger på konsekvensene av helseproblemer for funksjonsevnen, synes å være mer pålitelige enn registrering av syketilfelle. De første målene baserer seg i høy grad på registrering av atferd, og slike registreringer hører til dem som intervjumetoden er best egnet for.

På grunnlag av det som er sagt foran, vil hovedvekten i sammenlikningen av helsetilstanden til de ulike inntektsgrupper bli lagt på helsemål som bygger på konsekvensene av sykdom for funksjonsevnen. Slike mål har en rekke fordeler framfor mål som bygger på det medisinske diagnosesystem når en skal sammenlikne helsetilstanden i ulike grupper. Helse framstår ut fra denne betraktning mer som et spørsmål om grad, mer eller mindre god helse, mens helse på grunnlag av diagnoser mer får karakter av et enten - eller, syk - ikke syk, forekomst - ikke forekomst av bestemte diagnoser. Mål for funksjonsevne egner seg også bedre enn mål basert på diagnoser dersom en legger vekt på helse som et element i velferden. Endelig blir antakelig mål for funksjonsevne registrert mer pålitelig ved hjelp av intervjumetoden enn syketilfelle med bestemte diagnoser.

Selv om vi vil legge hovedvekten på funksjonsmål, vil analysen også for en god del behandle helsemål basert på medisinske diagnoser. Det er flere grunner til dette. Som tidligere nevnt, antar vi i utgangspunktet at helse må betraktes som et fenomen med mange dimensjoner slik at det ikke er mulig å gi en fullt ut gyldig beskrivelse av helsetilstanden ved hjelp av ett enkelt mål. Helsemål basert på medisinske diagnoser gir noe bedre muligheter for å sammenlikne helsetilstanden til ulike grupper med hensyn til lettere og alvorligere helseproblemer enn mål for funksjonsevne gir. Det er også nokså usikkert om en kan anta at funksjonsmålene i noen særlig grad er i stand til å gi uttrykk for variasjoner i psykisk helse. En beslektet grunn er at det ikke bare vil være av interesse å sammenlikne "volumet" av sykelighet i de ulike inntektsgruppene, men også å sammenlikne

strukturen av sykkelighet i inntektsgruppene, altså ikke bare undersøke om noen inntektsgrupper er "mer syke" enn andre, men også om inntektsgruppene er plaget av forskjellige sykdommer.

Vi ønsker også å undersøke syketilfelle nærmere fordi funksjonsmålene blir påvirket i ganske betydelig grad av den sosiale situasjonen til "den syke". Dette er uten tvil en fordel ut fra en del formål, men ut fra andre formål vil denne avhengigheten virke forstyrrende. Vi vil derfor bruke mål basert på syketilfelle for å "kontrollere" de resultater en finner når en bruker funksjonsmål, idet vi antar at mål basert på syketilfelle ikke i samme grad påvirkes av sosiale forhold mv. som funksjonsmål.

6.1.2. Inntekt

Den inntektsgruppering som er nyttet i dette kapitlet bygger på data fra skattelikningen i 1974. Som mål på husholdningenes levestandard (se side 19), har begrepet inntekt som det er definert her, en rekke svakheter (Andersen, 1977). Disse svakheter betyr at grupper med lav inntekt ifølge skattelikningen vil omfatte en del husholdninger som likevel har muligheter til et høyt forbruk og en del husholdninger som bare svært midlertidig har lav inntekt. Vi vil anta at disse svakheterne vil virke i retning av at den sammenheng vi finner mellom inntekt og helse vil være svakere enn den en ville funnet om en hadde hatt et inntektsbegrep som var et bedre uttrykk for husholdningens forbruksmuligheter over en lengre periode.

Vi skal peke på ett forhold som vil gjøre sammenhengen mellom helse og inntekt sterkere enn om vi hadde hatt et bedre inntektsmål. Dersom en yrkesaktiv person er sykelig, og under sykdommen mottar sykepenger som ikke var skattepliktige i 1975, vil personen bli registrert med dårlig helse, samtidig som husholdningen blir registrert med lavere inntekt enn den faktisk har. Det er imidlertid ikke noen automatikk i sykefraværets innvirkning på sammenhengen mellom inntekt og helse, siden det ikke er samsvar mellom registreringsperioden for helse og den perioden inntekten er beregnet for. Inntektsmålet bygger på skattelikningen for 1974. Undersøkelsen sammenlikner altså helsetilstanden i oktober 1975 til grupper med lav, middels og høy inntekt i 1974.

6.1.3. Helse og inntekt

Vi skal i dette avsnittet først og fremst gi en oversikt over de mekanismene som en kan anta vil bidra til en sammenheng mellom helse og inntekt. En slik oversikt skal vesentlig tjene som bakgrunn for den empiriske delen, og presentere det utgangspunkt vi har for tolkningen av resultatene.

Først skal vi kort si litt om utviklingen i forholdet mellom helsetilstanden i forskjellige inntektsgrupper eller grupper med forskjellig sosioøkonomisk plassering i samfunnet.

Det synes å være en nokså allmenn enighet om at det tidligere var en klar sammenheng mellom helse og inntekt. Enkelte har gått så langt som å si at "fattigdommen var den miljøfaktor som øvet størst innflytelse på sykkelighet og dødelighet" (Strøm, 1968 : 57). Den klare sammenheng mellom helse og sosioøkonomisk gruppe gjelder uten tvil om en bruker dødelighetsmål for sammenlikning av helse. Dødeligheten på grunn av tuberkulose, lungebetennelse og andre infeksjonssykdommer utgjorde en betydelig andel av den totale dødelighet (Statistisk Sentralbyrå, 1961) og var antakelig svært skjevt fordelt i samfunnet (Strøm, 1968 : 68). Når det gjelder sykkelighet og fordelingen av denne mellom forskjellige sosioøkonomiske grupper, er dataene mindre systematiske og antakelig av dårligere kvalitet.

I de siste 100 år har det imidlertid skjedd en markert endring i sykdoms- og dødsårsaks mønstret. Samtidig med at dødeligheten har gått tilbake (fra vel 16 til 10 pr. 1 000 innbyggere fra 1875 til 1975), har dødsårsaks mønstret endret seg sterkt.

Tabell 71. De viktigste dødsårsaker i Norge *The most important causes of death in Norway*

	Døde pr. 100 000 innbyggere pr. år					
	<i>Deaths per 100 000 inhabitants per year</i>					
	1878	1936- 1940	1941- 1945	1951- 1955	1961- 1965	1971- 1975
Sykdommer i hjerte og kar ¹⁾						
<i>Heart diseases</i> ¹⁾	43	268	236	361	481	508
Ondartede svulster <i>Neoplasms</i> ..	38	133	131	159	169	188
Lungebetennelse og bronkitt						
<i>Pneumonia and bronchitis</i>	117	107	97	47	57	81
Voldsomme dødsfall <i>Violent</i>						
<i>deaths</i>	3	62	115	53	57	61
Tuberkulose <i>Tuberculosis</i>	127	91	72	18	5	3
Andre infeksjonssykdommer <i>Other</i>						
<i>infectious diseases</i>	149	31	48	10	4	4

1) Karlesjoner i sentralnervesystemet medregnet. (Strøm, 1968 : 124.)

1) *Cerebrovascular diseases are included.* (Strøm, 1968 : 124.)

Sykdommer i hjerte og kar og ondartede svulster står for den helt overveiende del av dødeligheten i dag.

Spørsmålet er da om den endringen som har skjedd i dødsårsaks-
mønstret og antakelig også i sykkelighetsmønstret har betydd at sammen-
hengen mellom helse og inntekt eller beslektede variable har blitt mindre
eller ikke lenger eksisterer. Det er uten tvil riktig å si at det i dag
rår langt større usikkerhet enn tilfellet var før, om hvordan sammenhengen
mellom helse og inntekt er.

Ser en på resultatene fra en del norske undersøkelser av sammen-
henger mellom helsevariable og inntekt eller beslektede variable, får en
ikke noe entydig svar. En undersøkelse av variasjoner i dødelighet i
perioden 1970 - 1973 viser en svak sammenheng mellom sosialgruppe og døde-
lighet (Statistisk Sentralbyrå, 1976). I levekårsundersøkelsen konklud-
erte en med at "det er ganske beskjedne forskjeller i helseforhold mellom
ulike inntektslag og mellom ulike grupper etter sosio-økonomisk status"
(NOU 1976: 28, s. 66). Yrkeshistorieundersøkelsen viser derimot at det
finnes en sammenheng mellom sosial status og alvorligere sykdom (Skrede,
1976). På grunnlag av helseundersøkelser i USA har en funnet en klar
sammenheng mellom en rekke helsevariable og familieinntekt (USA, 1964 b).

En kan også peke på at en rekke sosialpolitiske og helsepolitiske
tiltak har tatt sikte på å redusere virkningene på inntekten av sykdom,
og på å sikre lik adgang til medisinsk behandling for ulike befolknings-
grupper. Slike tiltak gjør det vanskeligere på forhånd å anslå retning
og styrke av en sammenheng mellom inntekt og helse.

I tillegg til spørsmålet om det eksisterer en sikker sammen-
heng mellom helse og inntekt og styrken av sammenhengen mellom inntekt og
forskjellige sider ved helsen, kan en også stille spørsmålet om hvilke
mekanismer som bidrar til en slik sammenheng. Ut fra mange synspunkter
vil en vurdering av en sammenheng mellom helse og inntekt være avhengig
av hvilke mekanismer som ligger til grunn.

Vi skal skille mellom to hovedtyper av mekanismer som kan bidra
til at det blir en sammenheng mellom helse og inntekt. Den ene hovedtypen
av forklaringer på en eventuell sammenheng mellom helse og inntekt antar
at livssituasjonen til personer i lavinntektsgruppen har en rekke trekk
som virker belastende på helsen og over tid vil bryte denne ned (Kosa,
1975 : 325). Det kan gjelde forhold i den nåværende situasjon og kanskje
først og fremst tidligere situasjon som virker belastende på personens
fysiske og psykiske helse. Av viktige forhold kan en her nevne oppvekst
og sosial bakgrunn, yrke og yrkeshistorie, boligforhold, familieforhold,
flyttinger, livsstil (kostvaner, røyke- og alkoholvaner, mosjonsvaner o.l.).
En rekke undersøkelser foretatt først og fremst i USA kan også tyde på at
personer i lavinntektsgruppen skiller seg fra resten av befolkningen både
når det gjelder holdninger til helse spørsmål og i sin atferd i

forbindelse med sykdom. Det er således blitt hevdet at personer i lavinntektsgrupper har et mindre rasjonelt forhold til sykdom ut fra et medisinsk synspunkt, at de er mindre opptatt av sykdom og helse, at de har mindre kunnskap om helsespørsmål og at de bruker helsetjenester mindre (Kosa, 1975). Det har også vært foretatt undersøkelser i USA som kan peke i retning av at kvaliteten av behandling og etterbehandling er dårligere for personer i lavinntektsgruppen (Kosa, 1975). Nå kan en ikke uten videre gå ut fra at slike resultater av amerikanske undersøkelser vil ha gyldighet for norske forhold, og det må også betraktes som et empirisk spørsmål hvilke konsekvenser slike forskjeller i helseatferd og -holdninger har for helsetilstanden i ulike grupper. Poenget her er imidlertid å peke på muligheten av en rekke trekk ved det en i vid betydning kan kalle den sosiale omgivelse som kan føre til en annen utvikling i helsetilstanden for personer i lavinntektsgruppen enn en finner i andre inntektsgrupper.

I den andre hovedtypen av hypoteser om en sammenheng mellom helse og inntekt er en opptatt av virkningene av helseproblemer på i første omgang personens inntekt og dernest på husholdningens inntekt. Gitt at et helseproblem er oppstått tar denne typen hypoteser for seg konsekvensene av dette helseproblem. Det er viktig å bemerke at denne forklaringstypen ikke beskjeftiger seg med faktorer som virker inn på sannsynligheten for at helseproblemer skal oppstå, f.eks. om helseproblemer oppstår med større hyppighet i lavinntektsgrupper enn i andre inntektsgrupper.

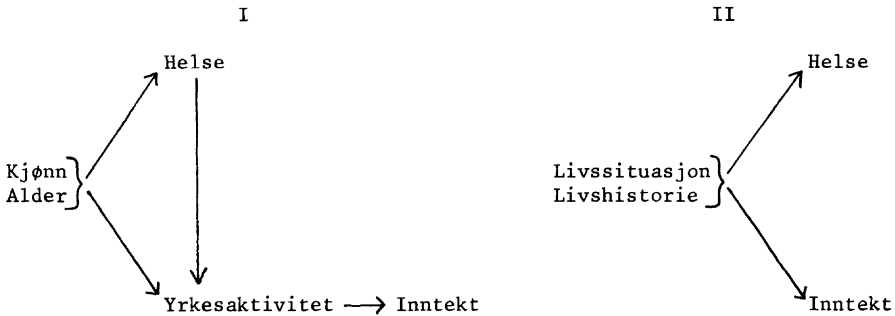
Vi er her opptatt av sammenhengen mellom helse og husholdningsinntekt. Det er det samlede bidrag fra en rekke delmekanismer som eventuelt vil skape en sammenheng mellom helse og inntekt. For det første kan helseproblemer ha virkninger på arten og omfanget av yrkesaktivitet. Således kan helseproblemer føre til nedsatt yrkesaktivitet eller til total yrkespassivitet (uføretrygding) for yrkesaktive, eller helseproblemer kan være en årsak til at f.eks. ikke yrkesaktive kvinner forblir ikke yrkesaktive. Helseproblemer kan også føre til at den syke må gå over i andre yrker, kanskje lavere lønnet arbeid, eller de kan føre til at oppadgående yrkesmobilitet, som ellers ville vært "naturlig" ikke finner sted. Endelig kan helseproblemer føre til pleieforpliktelser for andre i husholdningen slik at yrkesaktiviteten i husholdningen som helhet blir mindre enn den ellers ville vært. Hvilke virkninger gitte helseproblemer vil ha på art og omfang av yrkesaktivitet, vil naturligvis avhenge av en lang rekke faktorer. Det virker f.eks. ikke urimelig å anta at virkningene vil være større i lavinntektsgrupper enn i andre grupper. Blant annet ut fra den betraktning at det er vanskeligere å fungere med helseproblemer i yrker som ofte består i forholdsvis tungt kroppsarbeid.

For det andre er det spørsmål om hvordan endringer i omfang og art

av yrkesaktivitet på grunn av helseproblemer virker inn, først på den personlige inntekt til den syke og dernest på husholdningens inntekt. Langvarig sykefravær vil ikke ha samme virkning på (skatte-)inntekten for alle. Det samme vil gjelde for uføretrygding. Hvilke virkninger endringer i yrkesaktivitetens art og omfang vil få, vil igjen avhenge av en rekke faktorer, og det er ikke urimelig å anta at inntekt og faktorer som har sammenheng med inntekt vil være av betydning.

Siden vi her har gruppert personene etter inntekten til den husholdning de tilhører, vil en bestemt endring i den personlige inntekt på grunn av helseproblemer ha varierende virkning på plasseringen i inntektsgrupperingen. Det vil f.eks. avhenge av om det er hovedinntektstakeren eller andre som endrer yrkesaktivitet. Det vil også avhenge av i hvilken grad nedsatt yrkesaktivitet til et medlem i husholdningen vil føre til økt yrkesaktivitet hos andre for dermed å kompensere et inntektstap.

En kan forenklet framstille de to mekanismene i figurform slik:

Det er altså helt klart at en på forhånd må regne med at sammenhengen mellom helse og inntekt er svært komplisert. Det er også klart at de ulike mekanismene, også de to hovedtypene av mekanismer, ikke kan anses for å være gjensidig utelukkende. Det er et stort antall mekanismer som må antas å bidra til en eventuell sammenheng mellom helse og inntekt, i større eller mindre grad. En vil f.eks. kunne finne at helseproblemer fører til lav inntekt, men at dette er noe som med størst hyppighet rammer grupper som på forhånd har lav inntekt fordi det her er større sannsynlighet for at det skal oppstå helseproblemer.

I den følgende analyse vil vi i første rekke være opptatt av om det finnes forskjeller i helsetilstanden mellom de ulike inntektsgruppene. Vi vil dernest undersøke om eventuelle forskjeller kan forklares ut fra en enkel demografisk modell, der forskjeller mellom inntektsgruppene føres tilbake til forskjellig sammensetning av disse mht. kjønn og alder. Dersom forskjellene består, tar vi det som et uttrykk for at sosiale mekanismer

av de typene vi har beskrevet, er virksomme. Å undersøke hvilke av slike mekanismer/delmekanismer som er virksomme og i hvilken grad, anser vi for helt urealistisk. Det er blitt sagt at "altogether poverty is a collective noun which covers a variety of the undesirable features of social life. It is therefore an extremely difficult task to parcel out the morbid causation among the various facets of poverty" (Kosa, 1969 : 328).

Vi skal gjøre et forsøk på å vurdere betydningen av de to hovedtypene av mekanismer som er omtalt ovenfor. Det er imidlertid klart at det datamateriale vi har, setter nokså snevre grenser for hvor langt vi kan komme. Først og fremst fordi opplysningene refererer til en nokså kort tidsperiode.

6.2. Datagrunnlaget

De dataene som danner grunnlaget for sammenlikningen av helsetilstanden i ulike inntektsgrupper er hentet dels fra helseundersøkelsen som ble gjennomført i 1975 og fra skattelikningsmaterialet for inntektsåret 1974.

Utvalget til helseundersøkelsen er et tilfeldig utvalg av hele befolkningen utenfor helseinstitusjon, aldershjem eller barnehjem da intervjuet ble foretatt. Til utvalget ble det trukket et antall bohusholdninger med i alt 12 438 personer. Det ble fylt ut et husholdningsskjema for hver av de uttrukne husholdninger og et personskjema for hvert av husholdningens medlemmer. Spørsmålene skulle besvares personlig av personer som var fylt 16 år. For barn under 16 år ble spørsmålene besvart av mor, far eller den som hadde ansvaret for barna.

Intervjuingen foregikk i perioden 6. oktober til 1. november 1975. Undersøkelsesperioden er 14 dager regnet bakover fra og med første besøksdag i en husholdning. Undersøkelsesperioden blir altså den samme for alle personer i en husholdning, og uavhengig av om en oppnår intervju med en eller flere i husholdningen. Dette er gjort for å hindre at utsettelse av intervju på grunn av sykdom skal virke inn på undersøkelsesperioden. I husholdninger med ektefeller kunne en av ektefellene svare for den andre hvis vedkommende var vanskelig å treffe.

Av de 12 438 personer som var trukket ut til undersøkelsen, oppnådde en ikke svar fra 1 424 personer, eller 11,4 prosent av utvalget. Frafallet er beskrevet nærmere i Statistisk Sentralbyrå (1977). Skeivheten i frafallet er ikke større enn at utvalget av svarere kan betraktes som representativt for kjønns- og aldersfordelingen i befolkningen. Et unntak er gruppen menn i alderen 16-29 år som er svakt underrepresentert i utvalget av svarere.

Som nevnt foran, inngår ikke befolkningen i helseinstitusjon, aldershjem og barnehjem i utvalget. Hvordan vil dette virke inn på våre konklusjoner om sammenhengen mellom helse og inntekt? For mange personer i institusjon vil begrepet husholdningsinntekt ikke ha mening. En måtte i disse tilfelle plassere personen i den inntektsgruppen han/hun tilhørte før innleggelse på institusjon.

Personer på aldershjem har uten tvil dårligere helse enn befolkningsgjennomsnittet. Den måten inntektsgruppene er konstruert på her, har resultert i bare små forskjeller i andelen eldre i de ulike inntektsgruppene. Vi vil derfor anta at det neppe er svært store forskjeller i andelen av eldre i ulike inntektsgrupper som flytter på aldershjem.

Personer på helseinstitusjon har naturligvis dårligere helse enn resten av befolkningen. Dersom personer i helseinstitusjon blir rekruttert fra de ulike inntektsgrupper i forhold til helsetilstanden i disse gruppene, vil utelatelse fra utvalget ikke ha noen betydning for konklusjonen om sammenheng mellom helse og inntekt. Bare dersom f.eks. personer i høyinntektsgruppen hadde større sannsynlighet for å bli lagt inn ved et gitt helseproblem og/eller var innlagt i lengre tid enn personer i lavinntektsgruppen, ville det kunne virke inn på konklusjonen. Resultatene fra helseundersøkelsen viser imidlertid at i lav- og høyinntektsgruppen er det omtrent den samme andel av de kroniske tilfelle ved undersøkelsesperiodens begynnelse som noen gang har ført til innleggelse. Dette gjelder for både menn og kvinner utenfor institusjon. Et unntak er aldersgruppen 50-66 år, der en større andel av syketilfellene i lavinntektsgruppen har ført til innleggelse. Vi har imidlertid tolket dette som et uttrykk for at syketilfellene i lavinntektsgruppen i denne aldersgruppen er alvorligere enn syketilfellene i høyinntektsgruppen, og ikke som et uttrykk for en skeivhet i tilgjengeligheten av sykehustjenester.

På grunnlag av denne argumentasjonen mener vi det ikke er grunn til å tro at sammenhengen mellom helse og inntekt ville blitt vesentlig annerledes om undersøkelsen også hadde omfattet personer i institusjon.

6.3. Inntekt og sykedager

I denne undersøkelsen har vi lagt vekt på helsebegreper som tar utgangspunkt i den enkeltes evne til å fungere i samfunnet, eller rettere manglende evne til å fungere på grunn av helseproblemer. Vi skal derfor foreta en sammenlikning av helsetilstanden i ulike grupper ved hjelp av mål for antallet dager i en gitt periode personene har redusert sin aktivitet på grunn av sykdom. Vi har pekt på at dette målet - tallet på sykedager som vi skal kalle det - har en rekke fordeler når det gjelder sammenlikning av helsetilstand i ulike grupper. Først og fremst har det greie måleegenskaper.

Det er betydelig lettere å sammenlikne helsetilstanden i to grupper når en bruker tallet på sykedager, enn når en tar utgangspunkt i diagnostiserte syketilfelle. Videre er antallet sykedager av forholdsvis klar betydning fra et velferdssynspunkt.

Det er imidlertid klart at selv om tallet på sykedager har en rekke slike fordeler, så kommer en ikke utenom spørsmålet om hva en egentlig måler dersom en ønsker å bruke sykedager til å sammenlikne helsetilstanden i ulike grupper. Vi skal derfor innlede med en drøfting av dette målet.

6.3.1. Tallet på sykedager som mål på helsetilstand

Tallet på sykedager blir registrert som svarene på to spørsmål. Det første spørsmål lyder: "Har De vært sengeliggende eller hatt nedsatt aktivitet i de daglige gjøremål i løpet av 14-dagersperioden på grunn av sykdom, skade eller lidelse?" Det presiseres at en tenker på sykdom oppstått både i og før perioden. De som svarer ja, blir spurt hvor mange dager de var innlagt i helseinstitusjon, helt sengeliggende hjemme, delvis sengeliggende hjemme, oppegående men ikke i full aktivitet og endelig hvor mange dager de var i full aktivitet.

Det blir i instruksjonen presisert at det tenkes på aktivitetsnedsettelse i forhold til de aktiviteter og det aktivitetsnivå som er vanlig for personen. Personen skal altså sammenlikne sine aktiviteter i undersøkelsesperioden med det som er normalt for vedkommende, det skal ikke skje noen sammenlikning med aktivitetene til andre personer i samme alder, med det som er typisk for helt friske, eller liknende. En kan altså ikke vente at dette spørsmålet om nedsatt aktivitet vil være i stand til å fange opp de tilfeller der sykdomer eller skader, først og fremst kroniske, har ført til at den syke har tilpasset sine aktiviteter og sitt aktivitetsnivå til en situasjon med svekket helse, f.eks. ved å gå over til et lettere arbeid, eller avstå fra tungt arbeid som hagearbeid, snørydding o.l. Andre tilpasninger som kan bli nødvendige i forbindelse med sykdom, f.eks. endringer i kosthold, eller tilpasninger som kan være nødvendige i forbindelse med allergi eller astma, vil neppe heller fanges opp.

Et problem når en bruker sykedager som mål på helse er altså at det ikke fanger opp all nedsettelse av funksjonsevnen og alle tilpasninger i funksjoner som en person må gjøre på grunn av helseproblemer.

Det er enda et trekk ved sykedager som mål på helse som kan være en svakhet, i hvert fall ut fra visse formål. Det har sammenheng med at det ikke er noe entydig forhold mellom sykdom og nedsettelse av aktivitet. Om en sykdom vil føre til nedsatt aktivitet avhenger av en rekke faktorer i tillegg til karakteristika ved sykdommen. En slik faktor er personens

roller eller funksjoner. Det er stor forskjell på rollene til en person som er heltidssysselsatt i tungt kroppsarbeid, en pensjonist (mannlig pensjonist i et pensjonistektepar), og en hjemmeværende småbarnsmor. Det vil være stor forskjell på hvor lett det er å fungere i de ulike rollene med en gitt sykdom, det vil også være forskjell på i hvilken grad personer er i en slik situasjon at de er nødt til å fungere til tross for sykdom. Småbarnsmoren kan være tvunget til å fungere omtrent som normalt selv om det er smertefullt, anstrengende osv., og sykdommen kanskje i en annen situasjon ville ha resultert i nedsatt aktivitet.

I instruksjonen til spørsmålet om nedsatt aktivitet har en tatt hensyn til dette ved å forsøke å presisere hva en forstår ved nedsatt aktivitet for visse hovedgrupper (som småbarn, yrkesaktive, husmødre, studenter, pensjonister).

Det er imidlertid neppe bare en persons roller som er avgjørende for om en gitt sykdom resulterer i nedsatt aktivitet. Det er således neppe tvil om at det er store individuelle variasjoner når det gjelder hva som skal til for at folk oppfatter seg som syke. Det er også store variasjoner i reaksjonen på sykdom, f.eks. reaksjon med aktivitetsnedsettelse. Slike variasjoner er imidlertid bare av interesse her dersom de er systematiske og slår ut i forskjeller mellom grupper. En vet forholdsvis lite om dette fra norske undersøkelser, men i undersøkelser i andre land er det påvist sosiale og kulturelle variasjoner i hva som defineres som sykdom og reaksjonen på sykdom.

Konkret i denne undersøkelsen vil de forhold som er nevnt foran kunne forstyrre sammenlikningen av helsetilstanden i ulike inntektsgrupper, dersom "fordelingen av roller" i de ulike inntektsgrupper avviker, og dersom det er variasjoner mellom inntektsgruppene i definisjonen av sykdom og reaksjonen på denne. En betydelig større andel ikke yrkesaktive i lavinntektsgruppen enn i andre grupper kunne en således vente ville føre til færre sykedager i lavinntektsgruppen, forutsatt samme fordeling av sykdommer i inntektsgruppene. Når en sammenlikninger tallet på sykedager bør en derfor sammenlikne grupper som er homogene når det gjelder roller og sosiokulturelt bestemte holdninger til sykdom.

Vi nevnte ovenfor at det forhold at nedsettelse av aktivitet også er avhengig av personens roller ikke uten videre kan betraktes som en svakhet ved begrepet sykedager som helse mål. Ut fra et medisinsk-terapeutisk formål er det uten tvil en svakhet. Ut fra et slikt synspunkt vil aktivitetsnedsettelse bare være én faktor, og ofte av underordnet betydning, i vurdering av behandlingen av sykdommen. Men ut fra andre formål, f.eks. en samfunnsøkonomisk vurdering av konsekvenser av sykkelighet, vil rolleavhengigheten i sykedagemålet ikke være en svakhet. I attføringsarbeid utnytter en direkte denne avhengigheten.

6.3.2. Sykedager og inntekt

Dager med nedsatt aktivitet på grunn av sykdom, skade eller lidelse er registrert for en 14-dagersperiode i oktober 1975. Undersøkellesperioden er regnet i forhold til første besøksdag i husholdningen for å unngå at utsettelse av intervju på grunn av sykdom skal påvirke resultatene. Personer som var innlagt på helseinstitusjon i undersøkelsesperioden kom bare med i utvalget dersom de ble utskrevet i undersøkelsesperioden.

I en 14-dagersperiode var det 12 prosent av mennene og 15 prosent av kvinnene som hadde minst en sykedag. Det gjennomsnittlige antall sykedager i 14-dagersperioden var 1,15 dager i hele befolkningen, 0,98 dager for menn og 1,32 dager for kvinner. Gjennomsnittlig antall sykedager for personer med minst en sykedag var 8,3 dager for menn og 8,9 dager for kvinner.

Vi skal omregne disse tallene for gjennomsnittlig antall sykedager i befolkningen til årsbasis som er en mer naturlig tidsperiode for vurdering av størrelsesordenen av sykkeligheten. Siden sykkeligheten varierer med sesong, er omregningen bare riktig i den grad sykkeligheten i oktober er lik den gjennomsnittlige sykkeligheten over året. Under denne forutsetning finner en at det i hele befolkningen er gjennomsnittlig 30 sykedager pr. år. For menn er tallet 25 sykedager, for kvinner 34 dager. Disse tallene kan virke overraskende høye, og kan kanskje derfor vekke en mistanke om at sykedagemålet fanger inn selv svært beskjeden aktivitetsnedsettelse. Det er vanskelig å finne administrativ statistikk som disse tallene kan vurderes i forhold til. Til tross for sammenlikningsproblemer skal vi presentere tall fra Norsk arbeidsgiverforening's fraværstatistikk. Denne gjelder ansatte i et utvalg av bergverks- og industribedrifter. I 1976 var det totale sykefravær for menn 19,3 dager (herav skyldtes 17,0 dager sykefraværperioder på mer enn 3 dager). For kvinner var de tilsvarende tallene 24,3 dager (20,8 dager). Dersom en skal sammenlikne, må en ta hensyn til at sykefraværsdager bare gjelder arbeidsdager, og at de befolkningsgruppene som vi sammenlikner er nokså forskjellige. Sykefraværstallene gjelder bare yrkesaktive i spesielle bedrifter.

Tabell 72 viser en klar variasjon i sykedager med inntekt blant menn. Menn i den laveste inntektsgruppen har omtrent dobbelt så mange sykedager som menn i den høyeste inntektsgruppen, 1,42 dager mot 0,76 dager i 14-dagersperioden. Også blant kvinner er det en tydelig variasjon i sykedager med inntekt, fra 1,60 dager i laveste inntektsgruppe til 1,00 dager i høyeste inntektsgruppe.

Tabell 72. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode for menn og kvinner i forskjellige inntektsgrupper *Average number of days with illness in a 2-week period for males and females in different income groups*

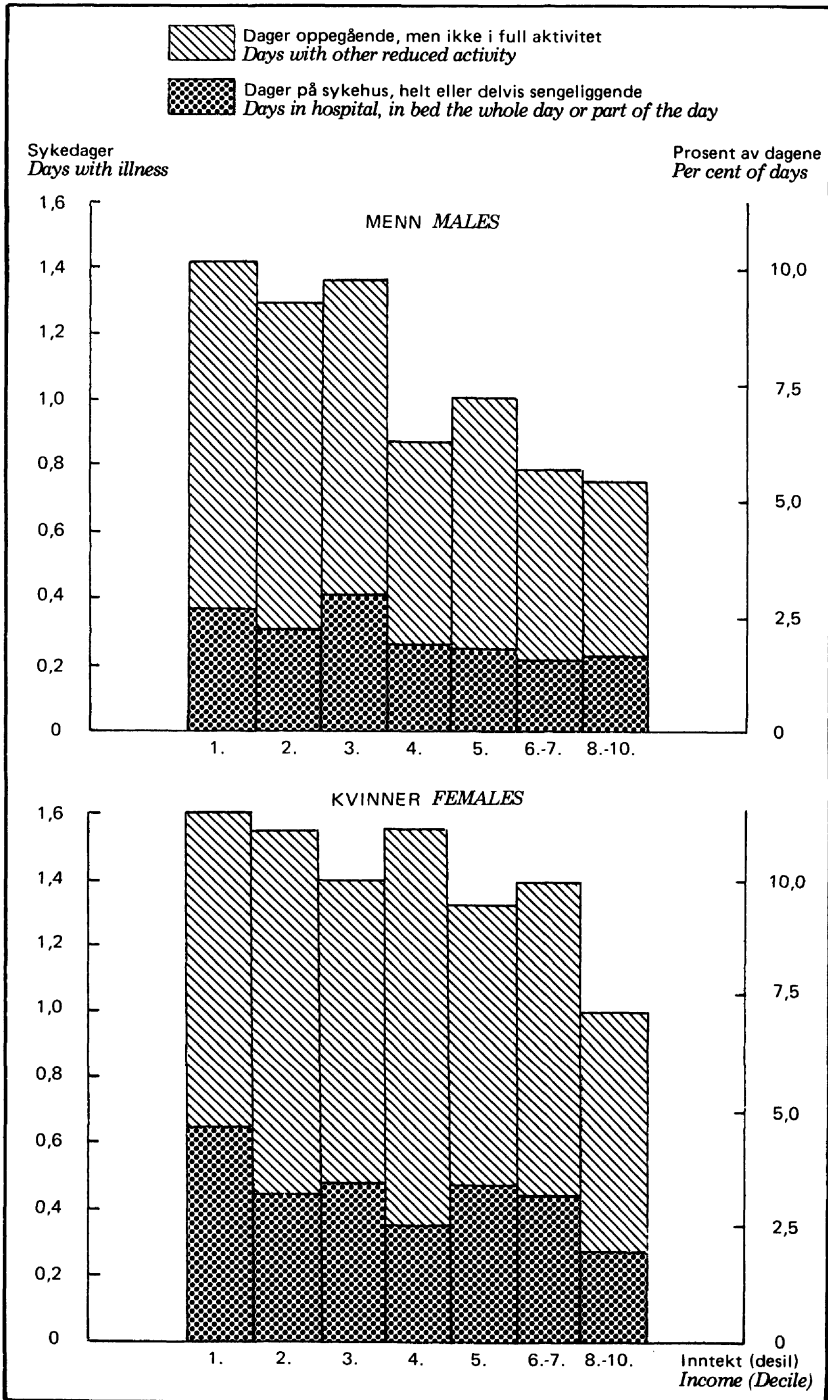
	Alle <i>All</i>	Inntekt. Desil <i>Income. Decile</i>							
		1.	2.	3.	4.	5.	6.-7.	8.-10.	
Menn <i>Males</i>	0,98	1,42	1,30	1,37	0,87	1,01	0,79	0,76	
Kvinner <i>Females</i>	1,32	1,60	1,54	1,40	1,56	1,33	1,39	1,00	

Figur 5 viser sykedagene fordelt på type aktivitetsreduksjon. Aktivitetsreduksjon som består i innleggelse i helseinstitusjon eller sengeleie hele eller deler av dagen utgjør en beskjeden del av alle sykedager i en 14-dagersperiode, nemlig 0,27 dager i gjennomsnitt for menn og 0,41 dager for kvinner i perioden. Blant menn er det klart at variasjonen i sykedager med inntekt først og fremst skyldes variasjon i nedsatt aktivitet av typen oppgående, men ikke i full aktivitet. Blant kvinner synes derimot begge typer aktivitetsreduksjon å bidra til variasjonen med inntekt, uten at det kan sies å være noe klart bilde.

En undersøkelse fra USA som bygger på data fra 1962-63 viser også variasjon i sykedager med inntekt. Personene er her gruppert etter husholdningsinntekt uten at det er tatt hensyn til husholdningstype. Med justering for aldersforskjeller finner en 23 sykedager pr. år i gruppen med lavest inntekt (under 2 000 \$) og 14 sykedager pr. år i gruppen med høyest inntekt (7 000 \$ og over). I denne undersøkelsen fant en imidlertid en noe større variasjon med inntekt i dager sengeleggende på grunn av sykdom. Etter justering for aldersforskjeller var det gjennomsnittlige antall sykedager med sengeleie 9,7 dager pr. år i laveste inntektsgruppe, mot 5,6 dager pr. år i gruppen med høyest inntekt (USA, 1964 b).

En skal være svært forsiktig med å tolke sengeleie ved sykdom som et uttrykk for alvorlighetsgraden av sykdommen. Sengeleie vil ofte være karakteristisk for bestemte sykdommer som for en del er forholdsvis uskyldige, f.eks. en del sykdommer som medfører høy feber. For en del sykdommer vil sengeleie også inngå som en del av behandlingen. Det er også individuelle forskjeller i tilbøyelighet til å gå til sengs ved sykdom, og forskjeller i forpliktelser som virker inn på mulighetene for å kunne legge seg. Ser en på syketilfelle som førte til sengeleie i 14-dagersperioden, var 44 prosent av disse sykdommer i åndedretsorganene som bl.a. omfatter forkjølelse, halsbetennelse, influensa mfl. Sykdommer i åndedretsorganene utgjorde 28 prosent av syketilfellene som førte til nedsatt aktivitet i perioden og utgjorde 10 prosent av alle syketilfellene ved periodens begynnelse.

Figur 5. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode etter type aktivitetsnedsettelse for menn og kvinner i ulike inntektsgrupper *Average number of days with illness in a 2-week period by type of activity reduction for males and females in different income groups*

Det vil være av interesse å undersøke hva som ligger bak forskjellen i gjennomsnittlig antall sykedager mellom inntektsgruppene. Skyldes den større sykkelighet i lavinntektsgruppen enn i de øvrige inntektsgruppene (altså større andel med minst en sykedag) at personer med sykedager i grupper med lavere inntekt har lengre sykeperioder enn en finner i høyere inntektsgrupper.

Tabell 73. Menn og kvinner i ulike inntektsgrupper etter antall sykedager i en 14-dagersperiode. Prosent *Males and females in different income groups by number of days with illness in a 2-week period. Per cent*

	Menn <i>Males</i>					Tallet på personer som svarte <i>Number of respondents</i>	Kvinner <i>Females</i>					Tallet på personer som svarte
	I alt <i>Total</i>	0 da-ger <i>0 days</i>	1-7 da-ger <i>1-7 days</i>	8-13 da-ger <i>8-13 days</i>	14 da-ger <i>14 days</i>		I alt	0 da-ger	1-7 da-ger	8-13 da-ger	14 da-ger	
Alle personer <i>All persons</i>	100	88	6	1	5	5 427	100	85	7	1	7	5 587
1. desil <i>decile</i> ..	100	85	4	0	9	519	100	83	8	1	9	569
2. "	100	87	5	0	8	519	100	84	5	3	8	575
3. "	100	85	7	2	7	552	100	84	8	1	8	571
4. "	100	89	6	1	5	520	100	84	6	1	9	572
5. "	100	89	5	2	5	549	100	85	7	0	7	554
6.-7. "	100	89	6	1	4	1 083	100	85	6	1	7	1 108
8.-10. "	100	90	6	2	3	1 687	100	87	7	2	5	1 638

Selv om prosentforskjellene mellom de enkelte inntektsgrupper er små, er det tydelige tendenser til at sykkeligheten avtar med økende inntekt. For menn er det videre en helt klar tendens til at den større sykkelighet i grupper med lavere inntekt faller på personer som er syke i hele perioden. Det er forholdsvis mindre variasjon i andelen av menn som er syke bare en del av perioden. Blant kvinner går variasjonen i fordelingene i samme retning som for menn, men den er ikke så tydelig.

Resultatene i tabell 73 kan tyde på at forskjellen mellom inntektsgruppene først og fremst skyldes større hyppighet av alvorligere syketilfelle i grupper med lavere inntekt enn i andre inntektsgrupper. Det er liten grunn til å tro at de forskjeller i sykedager mellom inntektsgruppene vi har funnet foran, kan forklares ved forskjellig alderssammensetning av inntektsgruppene. Den måten vi har foretatt inntektsgrupperingen på, har ført til at det bare er mindre forskjeller i alderssammensetningen av inntektsgruppene.

Det er imidlertid ingen grunn til å vente samme variasjon i antall sykedager med inntekt innen de ulike aldersgruppene. Det er viktig å undersøke om det er variasjon i sykedager med inntekt i alle aldersgrupper, og i hvilke variasjonen er størst. Viten om variasjonen i de ulike aldersgrupper vil også kunne gi grunnlag for formulering av hypoteser om de mekanismer som ligger til grunn for sammenhengen mellom sykedager og inntekt.

En siste grunn til å undersøke aldersgrupper er det metodiske problemet i måling av sykedager som vi tidligere har berørt (s. 180). Vi pekte der på at det mål vi bruker på antall sykedager, er følsomt for personens roller og sosiokulturelt bestemte holdninger til sykdom. En bør derfor sammenlikne grupper som er mest mulig homogene med hensyn til disse.

Vi skal bruke en inndeling i fire inntektsgrupper. I denne betegnes 1. og 2. desil, 3. og 4. desil, 5.-7. desil og 8.-10. desil som gruppene med lav, lavere middels, høyere middels og høy inntekt.

Både for menn og kvinner under 30 år gjelder at det ikke er noen variasjon i gjennomsnittlig antall sykedager med inntekt som ikke kan henføres til tilfeldigheter ved trekningen av utvalg. For menn i alderen 30-49 år er det en svak, men systematisk tendens til færre sykedager med høyere inntekt. Gjennomsnittlig antall sykedager varierer her fra 1,0 dager i gruppen med lav inntekt til 0,4 dager i gruppen med høy inntekt.

Tabell 74. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper *Average number of days with illness in a 2-week period for males and females in different age groups and income groups*

	Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
		Lav <i>Low</i>	Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn <i>Males</i>	0,98	1,35	1,12	0,86	0,76
0 - 15 år <i>years</i> ..	0,60	0,71	0,62	0,44	0,66
16 - 29 "	0,54	0,66	0,33	0,63	0,54
30 - 49 "	0,74	1,02	1,12	0,71	0,44
50 - 66 "	1,65	2,74	1,94	1,50	1,00
67 -	1,96	2,40	2,31	1,65	1,70
Kvinner <i>Females</i>	1,32	1,56	1,48	1,37	1,00
0 - 15 år	0,54	0,57	0,57	0,47	0,52
16 - 29 "	0,78	0,77	0,75	0,75	0,86
30 - 49 "	1,14	1,17	1,37	1,55	0,66
50 - 66 "	1,96	2,56	2,10	2,06	1,36
67 -	2,89	3,43	3,20	2,52	2,50

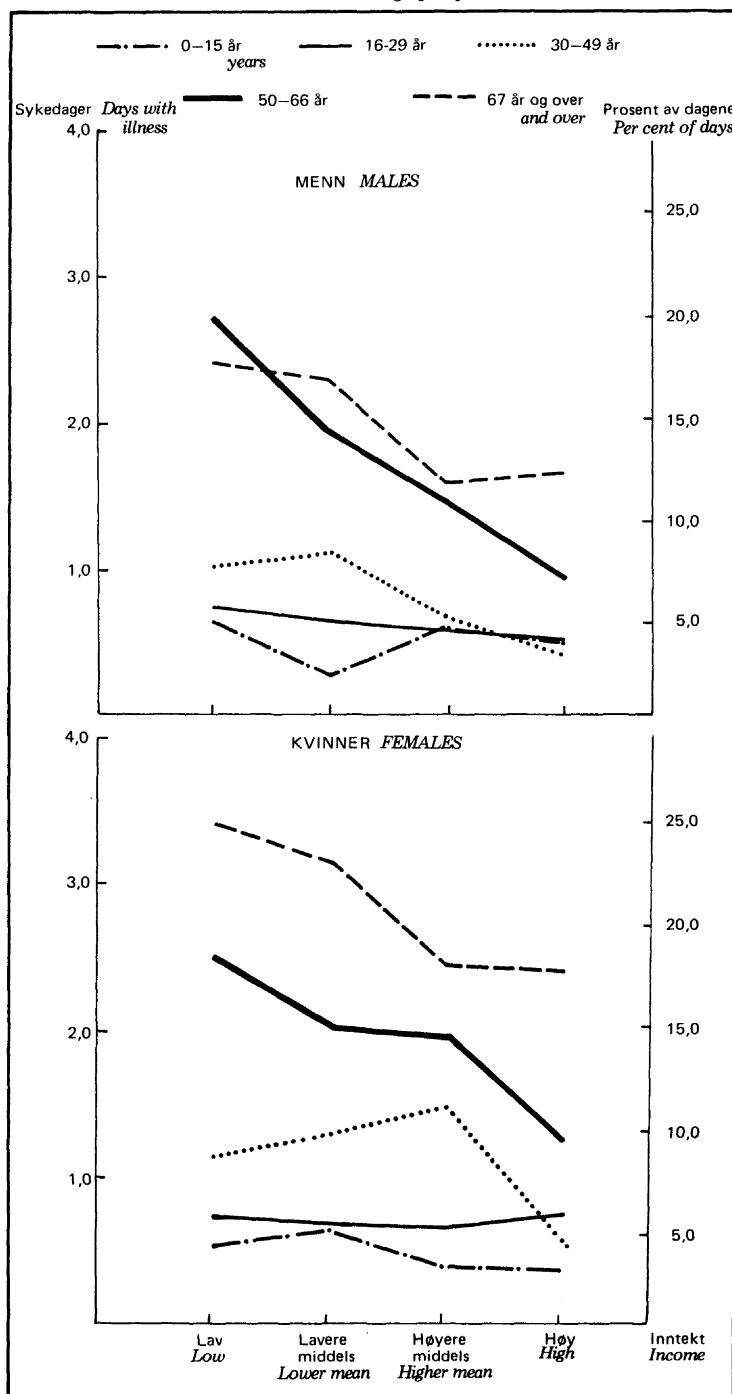
Også for kvinner i alderen 30-49 år er det flere sykedager i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppen, henholdsvis 1,2 og 0,7 dager. For 30-49 årige kvinner finner en imidlertid flere sykedager, 1,4-1,6 dager, i gruppene med middels inntekt, et mønster som ikke finnes for noen annen aldersgruppe verken blant menn eller kvinner.

Den sammenheng vi har funnet mellom sykedager og inntekt i hele befolkningen skyldes først og fremst at det er en sterk sammenheng mellom sykedager og inntekt for personer i alderen 50 år og over. For menn i alderen 50-66 år er gjennomsnittlig antall sykedager i lav- og høyinntektsgruppen henholdsvis 2,7 og 1,0 dager. For kvinner i alderen 50-66 år er de tilsvarende tall 2,6 og 1,4 dager. For menn i eldste aldersgruppe er gjennomsnittlig antall sykedager i gruppen med lav og gruppen med høy inntekt henholdsvis 2,4 og 1,7 dager. For kvinner i den eldste gruppen er det noe større forskjell på de to inntektsgruppene, 3,4 dager og 2,5 dager i lav- og høyinntektsgruppen. Blant de eldste kvinner i lavinntektsgruppen er en fjerdedel av dagene i perioden sykedager, mot en sjettedel av dagene for de eldste kvinner i gruppen med høy inntekt.

Vi skal kommentere to trekk ved variasjonen i antall sykedager med inntekt i de to eldste aldersgruppene, og peke på noen av de faktorer som en må anta er virksomme bak disse variasjonene.

Stort sett gjelder det at jo eldre folk blir, jo flere sykedager har de. Et unntak er imidlertid menn i alderen 50-66 år i de to laveste inntektsgruppene. Disse har ikke færre sykedager enn menn 67 år og over. Uførhet er uten tvil en viktig del av bakgrunnen for dette. Uførhet er hyppigere i de lavere inntektsgrupper enn i høyere inntektsgrupper. Blant menn i alderen 50-66 år i lavinntektsgruppen svarte 25 prosent at de var uføre (ikke at de mottok uførepensjon). I høyinntektsgruppen var tallet 2 prosent. Ser en bort fra uføre, finner en også færre sykedager for menn 50-66 år enn for menn 67 år og over - i alle inntektsgrupper. Vi finner at uførhet er mer utbredt i grupper med lav enn i grupper med høy inntekt. Det er imidlertid ikke mulig å si i hvilken grad dette skyldes at uførhet har ført til nedsatt yrkesaktivitet og overgang til grupper med lav inntekt eller i hvilken grad personer i lavinntektsgruppen har større sjanser for å bli uføre enn andre. Selv om en ser bort fra uføre, finner en likevel en betydelig variasjon i gjennomsnittlig antall sykedager med inntekt. For menn i alderen 50-66 år finner en i gruppene med lav, middels og høy inntekt henholdsvis 1,62, 1,00 og 0,79 sykedager når en ikke regner med uføre. Antallet sykedager i lavinntektsgruppen er altså dobbelt så stort som i høyinntektsgruppen. De tilsvarende tall for menn i alderen 67 år og over er 1,88, 1,82 og 1,24 sykedager når en ikke regner med uføre.

Figur 6. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper. *Average number of days with illness in a 2-week period for males and females in different age groups and income groups*

Blant kvinner fant vi et annet forhold mellom antall sykedager i de to eldste aldersgruppene enn blant menn. Uførhet spiller da heller ikke samme rolle blant kvinner som blant menn. Variasjonen i andel uføre med inntekt er noe mindre, fra 15 prosent i lavinntektsgruppen til 3 prosent i høyinntektsgruppen. (En må her huske at uførhet er intervjupersonens svar på beskjefteigelse, ikke svar på spørsmål om uførepensjon.) Det er også å vente at uførhet blant kvinner vanligvis har mindre konsekvenser for husholdningens inntekt enn uførhet blant menn.

Det andre forhold vi skal kommentere er den store forskjellen på antall sykedager blant menn og kvinner i den eldste aldersgruppen. I de fleste alders- og inntektsgrupper har kvinner litt flere sykedager enn menn, men forskjellene er likevel ikke store. Den store forskjellen i antall sykedager i den eldste aldersgruppen kan skyldes høyere gjennomsnittsalder blant kvinner enn blant menn. Videre kan det skyldes den større dødelighet blant menn, "menn dør av sine sykdommer, mens kvinner lever med sine sykdommer", altså at sykelige kvinner har større sannsynlighet for å leve videre, mens bare friskere menn lever videre. Endelig skal vi nevne den mulighet at noe av forskjellen i antall sykedager skyldes et høyere aktivitetsnivå blant kvinner i eldste aldersgruppe, forstått slik at disse kvinner i høyere grad enn eldre menn står for arbeid i huset, og at sykdom derfor lettere vil føre til nedsatt aktivitet enn blant menn. Dette forhold kan muligens også være noe av forklaringen på at det er så liten forskjell i antall sykedager mellom de to eldste aldersgrupper blant menn. Det gjennomsnittlige aktivitetsnivå blant menn 67 år og over er uten tvil lavere enn blant menn 50-66 år, og sykdom vil derfor med større sannsynlighet resultere i nedsatt aktivitet i den siste aldersgruppen. Denne forskjellen i aktivitetsnivå er nok betydelig mindre for kvinner, husarbeid er en aktivitet som er felles for kvinner både over og under 67 år.

Det forhold at sammenhengen mellom sykedager og inntekt er sterkest i de eldre aldersgrupper gjør det nærliggende å stille spørsmålet om sammenhengen mellom inntekt og helse må ses som knyttet til aldringen av individene, eller om det er et trekk ved de eldre alderskohorter. I siste tilfelle vil sammenhengen mellom helse og inntekt forsvinne med tiden (Skrede, 1976). Det er vanskelig ut fra de foreliggende data å argumentere for om vi står overfor en aldringseffekt eller en kohorteffekt. Vi skal imidlertid berøre dette spørsmålet seinere.

6.3.3. Inntekt og sykedager på grunn av akutte og kroniske syketilfelle

Nedsatt aktivitet på grunn av sykdom, målt ved antall sykedager, er på mange måter velegnet når en skal sammenlikne helsetilstanden i ulike grupper. Målet kan likevel ikke antas å fange inn eller gi uttrykk for alle

sider ved en befolknings helsetilstand. Vi skal derfor utdype hva variasjonen i antall sykedager mellom inntektsgruppene består i.

Vi skal gjøre dette ved å se på de syketilfelle som har ført til nedsatt aktivitet. Det er bare en liten del - 18 prosent - av alle syketilfelle som er registrert i undersøkelsesperioden som har ført til nedsatt aktivitet i perioden.

Andre undersøkelser har vist at blant de syketilfelle som fører til nedsatt aktivitet, er det først og fremst kroniske tilfelle som skaper forskjeller i antall sykedager mellom inntektsgruppene (USA, 1964 b : 73).

Mindre alvorlige sykdommer som forkjølelse, halskatarr, influensa og mageskatarr utgjør en stor andel av de akutte sykdommene. De fleste alvorlige sykdommer er på den annen side kroniske. Kroniske syketilfelle må en også anta i høyere grad enn akutte vil være et resultat av den "slitasje" på helsen som en vanskelig livssituasjon over et lengre tidsrom betyr. I tillegg vil kroniske syketilfelle, når de først er oppstått, ha større konsekvenser for yrkesaktivitet og inntekt av arbeid over et lengre tidsrom enn akutte tilfelle.

Kroniske syketilfelle er syketilfelle med 3-siffer diagnoser som angitt i vedlegg 3. Alle andre syketilfelle har vi regnet som akutte syketilfelle.

Det er den intervjuede selv som har angitt hvilke syketilfelle som har ført til nedsatt aktivitet. I en del tilfelle har de oppgitt at flere syketilfelle har ført til nedsatt aktivitet. I slike tilfelle har en ikke bedt om at svarerne fordeler sykedagene på de enkelte syketilfelle. Det oppstår derfor et problem for de personer som både har akutte og kroniske syketilfelle som har ført til nedsatt aktivitet. Av alle personer har 6 prosent bare kroniske tilfelle som har ført til nedsatt aktivitet, 7 prosent har bare akutte tilfelle som har resultert i sykedager, mens sykedagene for bare 0,6 prosent (67 personer) skyldes både akutte og kroniske syketilfelle. Det er verdt å merke at nesten 80 prosent av alle syketilfelle som er registrert i perioden, er kroniske syketilfelle. En langt mindre del av de kroniske enn av de akutte syketilfelle har altså resultert i sykedager.

Vi har valgt å skille ut sykedager som skyldes både akutte og kroniske syketilfelle. De utgjør bare ca. 6 prosent av alle sykedager (0,06 sykedager for menn og 0,08 sykedager for kvinner), og vil derfor ikke forstyrre konklusjonene om kroniske og akutte syketilfelle som årsak til nedsatt aktivitet.

Når en ser på antall sykedager for menn og kvinner uten å ta hensyn til alder, framgår det klart av tabellene 75-77 at det er nedsatt aktivitet på grunn av kroniske syketilfelle som står for den variasjon vi

tidligere har funnet i antall sykedager i forskjellige inntektsgrupper. Antall sykedager som skyldes akutte syketilfelle varierer ikke mellom inntektsgruppene. Dette gjelder både for menn og kvinner. Antall sykedager som skyldes kroniske syketilfelle er både for menn og kvinner omtrent dobbelt så stort i lavinntektsgruppen som i høyinntektsgruppen (for menn 0,86 dager mot 0,37 dager, for kvinner 0,95 mot 0,51 dager). Disse resultatene betyr naturligvis også at de kroniske syketilfellene står for en større del av sykedagene i lavinntektsgruppen enn i gruppen med høy inntekt.

Når vi betrakter de enkelte aldersgrupper, finner vi for personer under 30 år at den manglende sammenheng mellom inntekt og sykedager totalt også gjelder når en ser på sykedager på grunn av akutte og kroniske syketilfelle hver for seg.

Tabell 75. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode som alene skyldes kroniske syketilfelle for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper *Average number of days with illness in a 2-week period which are caused only by chronic cases of illness for males and females in different age groups and income groups*

		Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
			Lav <i>Low</i>	Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn	<i>Males</i>	0,55	0,86	0,70	0,44	0,37
	0 - 15 år <i>years</i> ..	0,06	0,10	0,02	0,04	0,07
	16 - 29 "	0,24	0,31	0,01	0,28	0,29
	30 - 49 "	0,36	0,43	0,77	0,24	0,22
	50 - 66 "	1,31	2,31	1,56	1,14	0,73
	67 -	1,39	2,04	1,93	1,01	0,90
Kvinner	<i>Females</i>	0,75	0,95	0,91	0,76	0,51
	0 - 15 år	0,09	0,10	0,09	0,01	0,15
	16 - 29 "	0,20	0,25	0,26	0,10	0,23
	30 - 49 "	0,59	0,64	0,62	0,99	0,20
	50 - 66 "	1,36	1,77	1,61	1,30	0,96
	67 -	2,13	2,56	2,56	1,82	1,67

Tabell 76. Gjennomsnittlig antall sykedager i perioden som alene skyldes akutte syketilfelle for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper *Average number of days with illness in the period which are caused only by acute cases of illness for males and females in different age groups and income groups*

	Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
		Lav <i>Low</i>	Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn <i>Males</i>	0,37	0,35	0,37	0,40	0,35
0 - 15 år <i>years</i> ..	0,53	0,57	0,60	0,40	0,59
16 - 29 "	0,24	0,07	0,25	0,33	0,25
30 - 49 "	0,33	0,44	0,29	0,47	0,19
50 - 66 "	0,31	0,32	0,38	0,35	0,23
67 -	0,37	0,12	0,14	0,46	0,62
Kvinner <i>Females</i>	0,49	0,48	0,50	0,53	0,44
0 - 15 år	0,45	0,45	0,56	0,46	0,36
16 - 29 "	0,51	0,48	0,47	0,47	0,61
30 - 49 "	0,47	0,40	0,61	0,51	0,40
50 - 66 "	0,51	0,54	0,43	0,66	0,40
67 -	0,51	0,56	0,37	0,57	0,50

Tabell 77. Gjennomsnittlig antall sykedager i perioden som både skyldes akutte og kroniske syketilfelle for menn og kvinner i ulike inntektsgrupper *Average number of days with illness in the period which are caused by both acute and chronic cases of illness for males and females in different income groups*

	Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
		Lav <i>Low</i>	Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn <i>Males</i>	0,06	0,15	0,05	0,02	0,03
Kvinner <i>Females</i>	0,08	0,13	0,08	0,09	0,05

Sammenhengen mellom inntekt og sykedager på grunn av kroniske syketilfelle skyldes først og fremst den sterke sammenheng mellom disse i de to eldste aldersgrupper. Særlig for menn i alderen 50-66 år er variasjonen med inntekt stor. Her varierer tallet på sykedager som skyldes

kroniske syketilfelle alene fra 2,31 dager i lavinntektsgruppen til mindre enn tredjeparten (0,73 dager) i gruppen med høy inntekt. Vi har tidligere pekt på at en sammenheng mellom uføretrygding og inntekt muligens kan bidra til å forklare den sterke variasjon i antall sykedager med inntekt for menn i denne aldersgruppen. At denne variasjonen nesten utelukkende skyldes sykedager på grunn av kroniske syketilfelle er i samsvar med en slik forklaring.

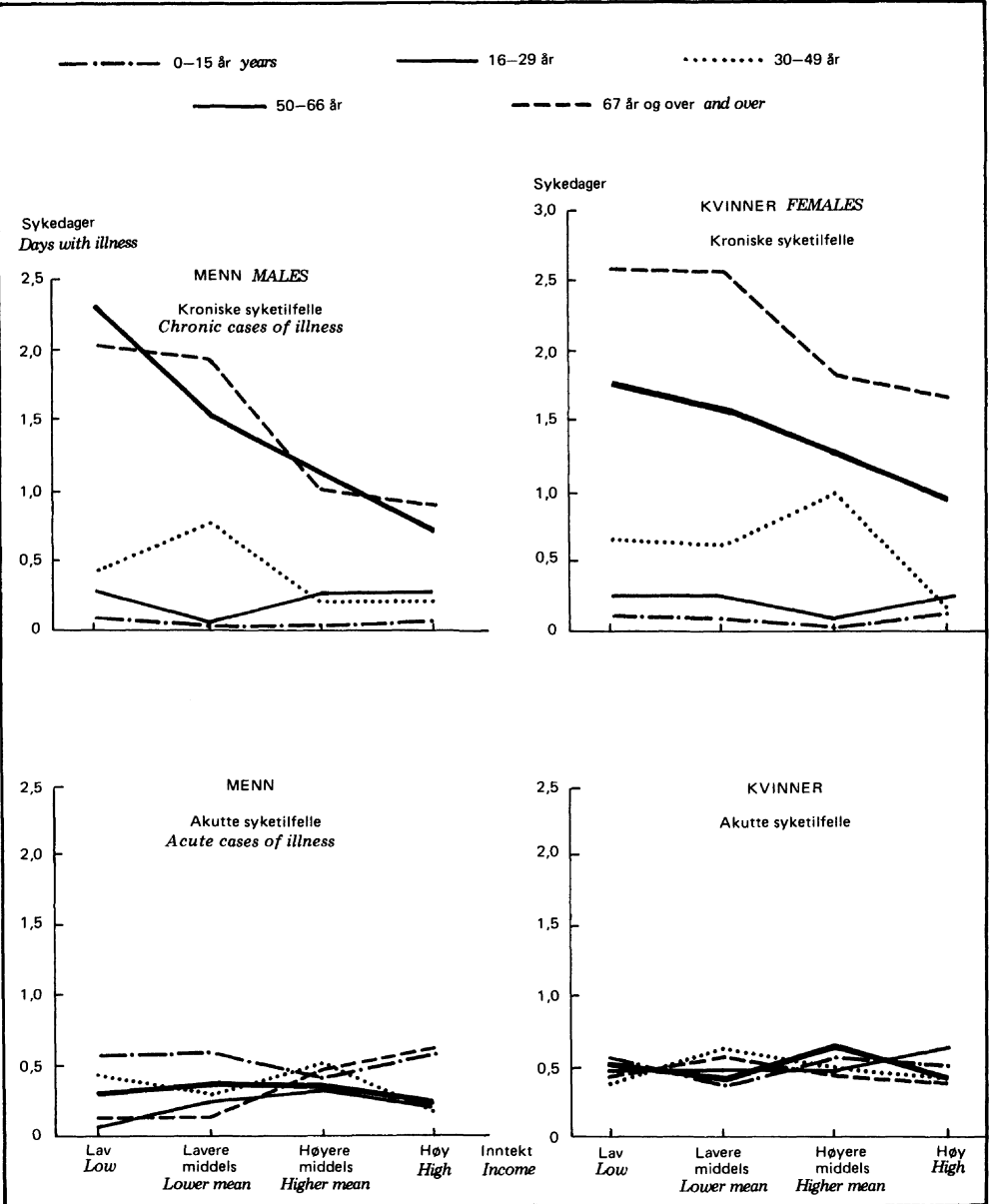
I de to eldste aldersgruppene dominerer kroniske lidelser sterkt som årsak til nedsatt aktivitet. Antall sykedager på grunn av akutte syketilfelle ligger omtrent på nivå med gjennomsnittet i befolkningen og viser ingen klar variasjon med inntekt, kanskje med unntak av menn i alderen 67 år og over, der det synes å være en økning i slike sykedager med økende inntekt.

I aldersgruppen 30-49 år er det vanskeligere å beskrive variasjonen i antall sykedager enn for både yngre og eldre. I denne aldersgruppen bidrar akutte og kroniske tilfelle omtrent like mye til nedsatt aktivitet. Antall sykedager på grunn av kroniske syketilfelle synes å være noe større i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppen, men antall sykedager i gruppene med middels inntekt ligger ikke mellom tallene for høy- og lavinntektsgruppene.

Konklusjonen på denne gjennomgangen av nedsatt aktivitet på grunn av akutte og kroniske syketilfelle er nokså klar. Den sammenheng vi tidligere har funnet mellom inntekt og sykedager både for menn og kvinner skyldes i alt vesentlig den sammenheng som finnes mellom inntekt og sykedager på grunn av kroniske syketilfelle i aldersgruppene fra 30 år og oppover, spesielt i de to eldste aldersgruppene. Dette til tross for at akutte syketilfelle er årsak til omtrent 40 prosent av sykedagene.

Et slikt resultat er i samsvar med en forklaring på sammenhengen mellom inntekt og sykedager, der en ser denne sammenhengen som et resultat dels av virkningen av helseproblemer på husholdningsinntekten via personens yrkesaktivitet og arbeidsinntekt, dels av virkningen på helsen av en mer belastende livssituasjon og livshistorie i de lavere inntektsgrupper. Resultatet er også i samsvar med den oppfatningen at forskjellen i helsen til lav- og høyinntektsgrupper først og fremst er en forskjell i den mer alvorlige sykелighet. Likevel bør en her huske at skillet mellom akutte og kroniske syketilfelle bare i gjennomsnittlig betydning kan anses for å være et skille mellom alvorlige og mindre alvorlige syketilfelle.

Figur 7. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode som alene skyldes kroniske eller akutte syketilfelle for menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper. Average number of days with illness in a 2-week period which are caused only by chronic cases of illness or only by acute cases of illness for males and females in different age groups and income groups

6.4. Fysisk funksjonsevne

Forsøket på å sammenlikne helsetilstanden i ulike befolkningsgrupper har hittil tatt utgangspunkt i nedsatt aktivitet i en 14-dagersperiode på grunn av sykdom, skade eller lidelse. Dette mål har som allerede nevnt en rekke svakheter. Noen av disse har vi forsøkt å ta hensyn til ved å se på nedsatt aktivitet på grunn av kroniske og akutte lidelser.

Nedsatt aktivitet i perioden skal i prinsippet måle nedsettelse av aktivitet i forhold til de aktiviteter som er normale for personen. Det betyr at en ikke får noen opplysninger om personens normale fysiske funksjonsevne, men bare opplysninger om variasjoner i forhold til "normaltilstanden". Det er imidlertid klart at det er av stor betydning å få målt den normale funksjonsevne for personen, både ut fra en velferdsmessig vurdering og ut fra en vurdering av helsens betydning for inntektsevnen.

Et annet problem ved målet nedsatt aktivitet i perioden er at en persons rolle, bl.a. aktivitetsnivå og typer av aktivitet, vil influere på om et gitt helseproblem vil resultere i nedsatt aktivitet. Vi har ingen muligheter til å sammenlikne personer mht. deres evne til å utføre bestemte typer aktiviteter under innflytelse av bestemte helseproblemer.

Slike svakheter gjør at det vil være av betydning å sammenlikne ulike befolkningsgrupper med hensyn til ulike typer nedsatt funksjonsevne. Det gjelder to hovedtyper av fysisk funksjon, nemlig dels personens evne til fysisk bevegelighet, til å bevege seg forholdsvis uhindret ute, dels evnen til å klare helt grunnleggende aktiviteter, slik som innkjøp av dagligvarer, av- og påklledning og personlig hygiene, uavhengig av andre. Til forskjell fra en del andre forsøk på å klassifisere personer etter funksjonsevne, f.eks. Sullivans (USA, 1966 : 12), inngår ikke mål på begrensninger i evnen til å klare et arbeid. Vi sammenlikner evnen til å utføre aktiviteter som er felles for alle. Arbeidsaktiviteter derimot, vil variere ganske sterkt i deres krav til fysisk funksjonsevne. En ulempe ved de mål på fysisk funksjonsevne vi har er at en ikke har presisert noen tidsreferanse eller presisert at en er interessert i den normale funksjonsevne. Det er neppe tvil om at mer kortvarige reduksjoner i funksjonsevne er blitt registrert, f.eks. på grunn av beinbrudd, eller svangerskap i slutfasen. (Sverige 1978 : 85). I Levnadsnivåundersøkningen i 1968 fant en at 26 prosent av den voksne befolkning hadde nedsatt bevegelsesevne (kunne ikke uten vansker løpe 100 m), mens den refererte undersøkelsen i 1975 viste at 16 prosent hadde nedsatt bevegelsesevne når en presiserte at en var interessert i den normale funksjonsevne (Johanson, 1970).

Tabell 78 viser variasjoner i funksjonsevne med inntekt for menn og kvinner. Det er en klar sammenheng mellom inntekt og funksjonsevne;

andelen med nedsatt funksjonsevne for personer i de to første desiler av inntektsfordelingen er omtrent dobbelt så stor som andelen i de tre øverste desiler i inntektsfordelingen. Dette gjelder for både kvinner og menn. En merker seg også at andelen med nedsatt funksjonsevne er betydelig høyere blant kvinner enn blant menn, det gjelder spesielt for nedsatt fysisk bevegelighet. Mens fra 4 til 12 prosent av mennene har ulike typer nedsatt fysisk bevegelighet, er de tilsvarende tall fra 8 til 20 prosent for kvinner.

Tabell 78. Andel av menn og kvinner i ulike inntektsgrupper, som har ulike typer nedsatt fysisk funksjonsevne. Prosent *Percentage of males and females in different income groups who have different types of reduced physical ability*

	Alle <i>All</i>	Inntekt. Desil <i>Income. Decile</i>							
		1.	2.	3.	4.	5.	6.-7.	8.-10.	
MENN MALES									
Kan ikke løpe 50 m <i>Unable to run 50 m</i>	12	17	16	16	12	12	10	9	
Kan ikke gå 15 min. tur <i>Unable to walk 15 min.</i>	7	12	11	11	9	8	6	4	
Kan ikke gå i trapper <i>Unable to go up and down stairs</i>	4	6	5	6	4	5	4	3	
Klarer ikke dagligvareinnkjøp <i>Unable to do shopping</i>	2	2	3	3	2	2	1	1	
Klarer ikke av- og påkledning <i>Unable to dress and undress</i>	1	1	2	1	0	0	0	0	
Klarer ikke personlig hygiene <i>Unable to do washing etc.</i>	0	1	2	1	0	0	0	0	
Tallet på personer som svarte <i>Number of respondents</i>	5 427	517	519	552	520	549	1 083	1 687	
KVINNER FEMALES									
Kan ikke løpe 50 m	20	26	25	23	23	21	21	15	
Kan ikke gå 15 min. tur ...	12	16	16	13	14	12	11	8	
Kan ikke gå i trapper	8	12	10	9	10	8	7	5	
Klarer ikke dagligvareinnkjøp	5	8	7	5	6	4	5	3	
Klarer ikke av- og påkledning	1	1	2	0	1	1	1	0	
Klarer ikke personlig hygiene	1	1	1	0	0	1	1	0	
Tallet på personer som svarte	5 587	569	575	571	572	554	1 108	1 638	

Vi skal kombinere de ulike målene i en indeks for fysisk funksjonsevne. Personer som ikke klarer innkjøp av dagligvarer, av- og påkledning eller personlig hygiene klassifiserer vi som personer med sterkt nedsatt funksjonsevne. Det er personer som er avhengig av hjelp for å klare seg i det daglige. Personer som ikke kan gå i trapper eller ikke kan gå en 15 min. tur i raskt tempo uten vanskelighet, men som klarer innkjøp av dagligvarer, av- og påkledning og personlig hygiene, har vi klassifisert som personer med middels nedsatt funksjonsevne. Det er personer som vil ha visse problemer med å bevege seg utenfor boligen. Personer med litt nedsatt funksjonsevne er slike som ikke kan løpe 50 m uten vanskelighet, men ellers ikke har nedsatt funksjonsevne. Det er altså personer som normalt ikke skulle være hemmet i sin bevegelighet utenfor boligen, men som likevel ikke har full fysisk yteevne.

En kan stille spørsmålet i hvilken grad fysisk funksjonsevne avspeiler helse forstått mer snevert som sykelighet. I hvilken grad er nedsatt fysisk funksjonsevne et resultat av sykdom? De spørsmål som indeksen for fysisk funksjonsevne bygger på, inneholder et ganske sterkt element av vurdering. Normer og forventninger som knytter seg til atferd vil derfor kunne virke inn på svarene på disse spørsmål.

Dersom nedsatt fysisk funksjonsevne skal uttrykke at det normale funksjonsnivå er nedsatt på grunn av sykdom, vil vi vente at personer med nedsatt fysisk funksjonsevne har minst ett kronisk syketilfelle.

Tabell 79. Andel av menn og kvinner med middels eller sterkt nedsatt fysisk funksjonsevne i ulike aldersgrupper, som ikke har noen kroniske syketilfelle (medregnet medfødte syketilfelle). Prosent *Percentage of males and females with middle or strongly reduced physical ability in different age groups, who are without chronic cases of illness (congenital cases of illness included)*

	Alle <i>All</i>	0-15 år <i>years</i>	16-29 år	30-39 år	50-66 år	67-
Menn <i>Males</i>	7	0	18	7	2	12
Kvinner <i>Females</i>	9	0	20	16	4	10
Tallet på menn <i>Num- ber of males</i>	445	0	11	42	193	199
Tallet på kvinner <i>Number of females</i> ...	753	0	20	86	278	369

Ikke alle personer med nedsatt fysisk funksjonsevne har kroniske syketilfelle, men andelen som ikke har er likevel beskjeden. Det er først og fremst den eldste gruppen som bidrar til det manglende samsvar mellom funksjonsevne og kronisk sykkelighet. I denne gruppen er fysisk funksjonsevne antakelig ikke noe helt godt uttrykk for sykkelighet. Blant 16-29-åringene og blant kvinner i alderen 30-49 år er det en forholdsvis stor andel av personer med nedsatt funksjonsevne som ikke har kroniske syketilfelle. Men i disse gruppene er det svært få med nedsatt funksjonsevne. I aldersgruppen 16-29 år må en også anta at beinbrudd og andre skader, og svangerskap, kan ha spilt en rolle for svarene. En kan heller ikke se bort fra at kvinner kan være mer tilbøyelige enn menn til å svare at de ikke kan løpe 50 m uten vanskelighet, og at dette kan være noe av forklaringen på forskjellene en finner mellom menn og kvinner.

Konklusjonen på denne gjennomgang er at vi ikke kan utelukke at nedsatt fysisk funksjonsevne kan ses som uttrykk for sykkelighet. Vi vet naturligvis ikke om de kroniske syketilfellene som er registrert for personer med nedsatt funksjonsevne er årsak til nedsettelsen.

Når vi betrakter variasjoner med inntekt i fysisk funksjonsevne, er det igjen en klar sammenheng med inntekt (tabell 80). For menn varierer andelen med nedsatt funksjonsevne fra 17 prosent i gruppen med lavest inntekt til 10 prosent i gruppen med høyest inntekt. Tilsvarende tall for kvinner er 26 og 15 prosent. Det framgår også at det er først og fremst når det gjelder middels og sterkt nedsatt funksjonsevne at en finner variasjoner med inntekt.

Tabell 80. Menn og kvinner i ulike inntektsgrupper, etter fysisk funksjonsevne. Prosent *Males and females in different income groups, by physical ability. Per cent*

	I alt	Ikke nedsatt	Litt nedsatt	Middels nedsatt	Sterkt nedsatt	Tallet på personer som svarte
	<i>Total</i>	<i>Not reduced</i>	<i>Lightly reduced</i>	<i>Medium reduced</i>	<i>Strongly reduced</i>	<i>Number of respondents</i>
Menn <i>Males</i>	100	88	4	6	2	5 427
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	83	5	9	3	1 036
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	87	4	7	2	2 704
Høy inntekt <i>High income</i>	100	90	5	4	1	1 687
Kvinner <i>Females</i>	100	79	7	9	5	5 587
Lav inntekt	100	74	9	10	8	1 144
Middels inntekt	100	78	8	9	5	2 805
Høy inntekt	100	85	6	6	3	1 638

Fysisk funksjonsevne varierer naturligvis med alder. Selv om det ikke er slike forskjeller i alderssammensetningen i de ulike inntektsgruppene at dette kan antas å forklare variasjonen i fysisk funksjonsevne med inntekt, kan det være grunn til å se på ulike aldersgrupper. I de eldste aldersgruppene må en regne med at nedsatt funksjonsevne ikke kan henføres til bestemte sykdommer/skader, men må betraktes som et reint aldringsfenomen. I de eldste aldersgruppene er det målet vi her bruker altså mer tvilsomt som uttrykk for sykelighet. Det er også av interesse å undersøke om de variasjoner i sammenheng mellom helse og inntekt vi tidligere har funnet mellom ulike aldersgrupper, gjenfinnes når en ser på fysisk funksjonsevne.

Det er nesten utelukkende blant personer 50 år og over at det forekommer nedsatt funksjonsevne. For både menn og kvinner i de to eldste aldersgruppene er det en klar sammenheng mellom inntekt og funksjonsevne. Det framgår også at det er gruppene med middels og sterkt nedsatt funksjonsevne som skaper variasjonen med inntekt i funksjonsevne, med et lite unntak for kvinner i alderen 50-66 år, der andelen med litt nedsatt funksjonsevne avtar med økende inntekt. I den eldste aldersgruppen ligger så godt som hele variasjonen i funksjonsevne i gruppen med sterkt nedsatt funksjonsevne.

Tidligere fant vi at det var større variasjon med inntekt i nedsatt aktivitet i perioden i aldersgruppen 50-66 år enn i den eldste aldersgruppen, dette gjaldt i særlig grad for menn. Dette finner vi ikke for funksjonsevne; her er variasjonen med inntekt størst i den eldste aldersgruppen. Det er flere måter å tolke dette på. For det første har vi tidligere nevnt at nedsatt aktivitet i perioden antakelig er et dårligere mål på helsetilstanden for eldre enn for yngre; dette gjelder særlig for menn. Menn i eldste aldersgruppe har normalt et lavere aktivitetsnivå enn yngre, og vi må anta at aktivitetsnivået er av betydning for sammenheng mellom helse og nedsatt aktivitet. For det andre har vi sett at det for en del er de uføre som står for den sterke variasjon i nedsatt aktivitet med inntekt i gruppen 50-66 år. Uførhet er først og fremst definert i forhold til kravene i arbeidslivet, ikke ut fra kravene til fysisk bevegelighet. For uføre må en altså anta at nedsatt aktivitet i perioden er et mer følsomt mål for helsetilstanden enn fysisk funksjonsevne.

Vi fant tidligere at kvinner 50 år og over hadde flere sykedager enn menn, det gjaldt særlig for den eldste aldersgruppen. Omtrent samme forhold mellom menns og kvinners fysiske funksjonsevne finner en i de to eldste aldersgruppene. For menn i alderen 50-66 år varierer andelen med middels til sterkt nedsatt funksjonsevne fra 28 til 8 prosent, for kvinner

Tabell 81. Menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper, etter fysisk funksjonsevne. Prosent *Males and females in different age groups and income groups, by physical ability. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	Ikke nedsatt <i>Not re- duced</i>	Lett nedsatt <i>Lightly reduced</i>	Middels nedsatt <i>Medium reduced</i>	Sterkt nedsatt <i>Strongly reduced</i>	Tallet på per- soner som svarte Number of res- pon- dents
Menn under 50 år <i>Males</i>						
<i>below 50 years</i>	100	98	1	1	0	3 756
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	97	1	2	0	713
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	98	0	1	0	1 889
Høy inntekt <i>High income</i>	100	98	1	1	0	1 154
Menn 50-66 år <i>Males</i>						
<i>50-66 years</i>	100	73	9	15	2	1 114
Lav inntekt	100	62	9	25	3	204
Middels inntekt	100	72	9	16	3	543
Høy inntekt	100	83	9	8	0	367
Menn 67 år og over <i>Males</i>						
<i>67 years and over</i>	100	44	20	23	13	557
Lav inntekt	100	34	19	24	23	119
Middels inntekt	100	45	18	26	11	272
Høy inntekt	100	51	24	18	8	166
Kvinner under 50 år <i>Fe- males below 50 years</i>						
.....	100	95	2	2	0	3 691
Lav inntekt	100	94	3	3	0	734
Middels inntekt	100	95	2	3	0	1 840
Høy inntekt	100	96	2	2	0	1 117
Kvinner 50-66 år <i>Females</i>						
<i>50-66 years</i>	100	63	14	17	7	1 187
Lav inntekt	100	51	17	20	12	241
Middels inntekt	100	61	15	17	7	593
Høy inntekt	100	74	9	13	4	353
Kvinner 67 år og over						
<i>Females 67 years and over</i>	100	23	25	27	25	709
Lav inntekt	100	18	23	25	34	169
Middels inntekt	100	21	26	28	25	372
Høy inntekt	100	30	25	26	18	168

50-66 år er den tilsvarende variasjon fra 32 til 17 prosent. I eldste aldersgruppen er tallene: 47 til 26 prosent for menn og 59 til 44 prosent for kvinner.

Yrkesaktivitet er en viktig faktor i sammenhengen mellom inntekt og funksjonsevne. Tabell 82 viser andelen av menn som er yrkesaktive i forskjellige inntektsgrupper. For aldersgruppen 16-49 år er det svært få med nedsatt funksjonsevne, og det er derfor vanskelig å si noe om sammenhengen mellom yrkesaktivitet og funksjonsevne i de ulike inntektsgruppene. Tallene tyder imidlertid på at variasjonene med både inntekt og funksjonsevne i andelen som er yrkesaktive er beskjedne i forhold til variasjonene i aldersgruppen 50-66 år.

Tabell 82. Andel som er yrkesaktive blant menn i alderen 16-66 år i grupper med forskjellig inntekt og fysisk funksjonsevne.¹⁾
 Prosent *Percentage of males in the age of 16-66 years in groups with different income and physical ability¹⁾ who are economically active*

	Alle <i>All</i>	Ikke nedsatt <i>Not re- duced</i>	Nedsatt i alt <i>Reduced, total</i>	Lett nedsatt <i>Lightly reduced</i>	Middels nedsatt <i>Medium reduced</i>	Sterkt nedsatt <i>Strongly reduced</i>		Tallet på per- soner som svarte <i>Number of res- pon- dents</i>
16-49 år <i>years</i>	81	82(2186)	76 (76)	(87) (23)	70 (50)	: (3)	2	264
Lav inntekt <i>Low income</i> ..	77	77 (382)	: (19)	: (6)	: (13)	· (0)		401
Middels inn- tekt <i>Mean income</i>	82	82(1100)	74 (37)	: (7)	70 (27)	: (3)	1	139
Høy inntekt <i>High income</i> .	83	83 (704)	85 (20)	: (10)	: (10)	· (0)		724
50-66 år <i>years</i>	82	91 (818)	57(294)	78 (101)	49(168)	20(25)	1	114
Lav inntekt .	61	78 (127)	32 (76)	(44) (18)	29 (51)	: (7)		204
Middels inn- tekt	83	93 (388)	57(154)	78 (49)	53 (88)	: (17)		543
Høy inntekt .	93	95 (303)	84 (64)	97 (34)	72 (29)	: (1)		367

1) Tallene i parentes angir antall personer i gruppen.

1) *The numbers in parentheses are the number of respondents in each group.*

I denne eldste aldersgruppen er det store variasjoner i andelen som er yrkesaktive med både inntekt og funksjonsevne. Andelen som er yrkesaktive varierer fra 61 prosent i gruppen med lavest inntekt til 93 prosent

i gruppen med høyest inntekt, og fra 91 prosent blant personer med full funksjonsevne til 49 prosent og 20 prosent blant personer med middels og sterkt nedsatt funksjonsevne.

Det er imidlertid særlig den forskjellige variasjonen med funksjonsevne i andelen som er yrkesaktive i de tre inntektsgruppene som er verdt å legge merke til. Sammenlikner en yrkesaktivitet blant personer med full funksjonsevne og med middels nedsatt funksjonsevne, varierer denne fra 78 til 29 prosent i gruppen med laveste inntekt, fra 93 til 53 prosent i middelsinntektsgruppen og fra 95 til 72 prosent i gruppen med høyeste inntekt.

Siden vi her bare har data fra ett tidspunkt, er det ikke mulig å teste forskjellige tolkninger av dette resultatet. Vi skal her peke på to mulige tolkninger. Den ene tolkningen går ut på at personer med nedsatt funksjonsevne som ikke klarer å holde seg yrkesaktive, med forholdsvis stor sannsynlighet vil gå over i lavinntektsgruppen, uansett hvilken av inntektsgruppene de tilhørte i sin yrkesaktive periode. Når en i lavinntektsgruppen finner større variasjon i andelen som er yrkesaktive mellom grupper med forskjellig funksjonsevne, skyldes det etter denne tolkningen at det er en tendens til opphoping av yrkespassive med nedsatt funksjonsevne i lavinntektsgruppen, at det er vanskelig for disse å "forbli" i gruppen med høyest inntekt. Til fordel for denne tolkningen kan en kanskje peke på at andelen med nedsatt funksjonsevne er langt større i gruppen med lavest inntekt enn i de andre inntektsgruppene, nemlig 37 prosent mot 28 og 17 prosent.

Den andre tolkningen går ut på at det er vanskeligere for personer i lavinntektsgruppen med nedsatt funksjonsevne å være yrkesaktive enn for personer i gruppen med høyest inntekt, først og fremst på grunn av arten av de yrker som er mest typiske for de forskjellige inntektsgruppene.

Som allerede nevnt har vi ingen mulighet til å avgjøre hvilken av disse to tolkningene som er riktige, eller rettere i hvilken grad de to typer mekanismer som er antydnet her, bidrar til det observerte resultat.

6.5. Syketilfelle og inntekt

Vi har inntil nå sett på variasjoner i helsetilstanden til forskjellige inntektsgrupper når en tar utgangspunkt i helsemål som bygger på de følger helseproblemer har for den enkeltes funksjonsevne.

Nå er det bare en liten del av de registrerte syketilfellene som er årsak til sykedager, som er det mål som vesentlig er nyttet til nå. Bare 18 prosent av alle syketilfelle som ble registrert (9 699 syketilfelle) førte til nedsatt aktivitet i 14-dagersperioden. Vesentlig i denne forbindelse er det også at vi ikke kan gå ut fra at begrepet sykedager

slik det blir målt i helseundersøkelsen fanger opp alle konsekvenser av sykdom for folks funksjonsevne i undersøkelsesperioden. Det gjelder altså både at det er en betydelig sykkelighet som ikke fanges opp av målet sykedager, og at denne sykkeligheten ikke nødvendigvis er uvesentlig fra et funksjonssynspunkt. Enda en grunn til å bruke andre helse mål enn slike som bygger på funksjonsevne, er at slike mål er følsomme for den sosiale situasjon til en person. Mål som nedsatt aktivitet i en viss periode vil variere med type aktiviteter og aktivitetsnivå for personene. Det vil derfor være av interesse å "kontrollere" om de forskjeller vi har funnet mellom helsetilstanden til personer i forskjellige inntektsgrupper kan skyldes en slik følsomhet for variasjoner i sosial situasjon.

Vi skal til slutt også bruke syketilfelle for å undersøke om de ulike inntektsgruppene ikke bare skiller seg fra hverandre i omfanget av sykkelighet, men også i karakteren av helseproblemene i disse gruppene. Vi vil altså undersøke om en eventuelt større sykkelighet i lavinntektsgruppen skyldes økt sykkelighet av bestemte sykdommer, eller om den skyldes større hyppighet av sykdommer generelt.

6.5.1. Helse mål som bygger på syketilfelle

Diagnostiserte syketilfelle er et reint medisinsk begrep. Syketilfelle varierer langs en rekke dimensjoner som er av betydning ut fra et velferdssynspunkt, f.eks. syketilfellenes konsekvenser for funksjonsevnen, deres varighet og i hvilken grad syketilfellene fører til smerter og plager. En sammenlikning av antall syketilfelle i de ulike inntektsgruppene vil bare gi et meningsfylt bilde av forskjeller i helsetilstand under nokså strenge forutsetninger. Bare dersom fordelingen av syketilfellene på de dimensjoner som er nevnt ovenfor er nokså lik i de forskjellige inntektsgruppene vil sammenlikning av antall syketilfelle være meningsfylt. Dersom det f.eks. var slik at en langt større andel av syketilfellene var alvorlige i lavinntektsgruppen enn tilfellet var i høyinntektsgruppen, ville selve antallet syketilfelle i inntektsgruppene gi et misvisende bilde av helsetilstanden i disse gruppene.

En kan heller ikke utelukke at metodiske problemer i forbindelse med registrering av syketilfelle ved intervju kan gjøre det vanskelig å bruke syketilfelle. Det kan således i en del tilfelle være tvil om et helseproblem skal registreres som ett eller flere syketilfelle. Viktigere er imidlertid den underrapportering av diagnoser som er påvist i en rekke undersøkelser (Kosa, 1969). Dersom underrapporteringen er like stor i alle inntektsgrupper, vil det likevel være mulig å sammenlikne helsetilstand på grunnlag av syketilfelle.

Det er helt klart at det ikke er mulig å bruke et mål som antall syketilfelle til sammenlikning av helsetilstanden for individer. Under

forutsetning om tilnærmedesvis samme relative hyppighet av de forskjellige diagnosene vil det imidlertid være mulig å bruke antallet syketilfelle til å sammenlikne helsetilstanden for grupper av personer. Det vil likevel være viktig å splitte syketilfelle opp etter ulike dimensjoner som er av betydning ut fra et velferdssynspunkt, blant annet for å kontrollere om forutsetningen om lik struktur i sykeligheten er oppfylt. En dimensjon det er viktig å splitte syketilfelle opp etter, er tilfellets varighet eller antatte varighet (prognose). Vi skal her bruke skillet mellom akutte og kroniske syketilfelle. Varigheten er viktig for vurderingen av syketilfelle ut fra et velferdssynspunkt. Skillet mellom akutte og kroniske syketilfelle er også viktig fordi både konsekvensene av det enkelte syketilfelle (for bl.a. sysselsetting og økonomi) og virkningene av faktorer i en persons livshistorie vil være størst når det gjelder kroniske syketilfelle.

En annen dimensjon som er viktig ut fra et velferdssynspunkt, er hvor alvorlig syketilfellet er. Det er naturligvis meningsløst å sammenlikne helsetilstanden til to grupper på grunnlag av gjennomsnittlig antall syketilfelle dersom tilfellene i den ene gruppen gjennomgående er langt mer alvorlige enn i den andre. Det er neppe helt klart hva en skal forstå ved alvorlighet av et syketilfelle. En kan tenke på tilfellets konsekvenser for funksjonsevnen på kort sikt eller på langt sikt, eller en kan tenke på tilfellets prognose ved behandling. Vi kunne vurdert diagnosene etter alvorlighet og gruppert syketilfellene etter om diagnosen var "alvorlig" eller ikke. Vi skal imidlertid her forsøke å skille mellom syketilfelle med forskjellig alvorlighetsgrad ut fra den behandling syketilfellene har fått fra helsetjenesten. Vi skal siden drøfte problemene ved dette.

6.5.2. Inntekt og akutte syketilfelle

Når det gjelder akutte syketilfelle er det vanlig å bruke antallet tilfelle som er oppstått i en gitt periode som mål. I dette tilfelle er det antall akutte syketilfelle som er oppstått i en 14-dagersperiode.

De variasjonene som tabell 83 viser avviker fra det vi tidligere har sett. Det er egentlig bare den større sykelighet blant kvinner enn blant menn som stemmer overens med resultatene som er presentert tidligere. Tidligere har vi funnet at sykeligheten øker med alderen. Her finner vi at antallet akutte tilfelle som er oppstått i perioden avtar med alderen. Dette resultat stemmer overens med det en har funnet i USA (USA, 1975). En forklaring på dette fenomen går ut på at denne avtagende sykelighet er reell og er et resultat av økende immunitet med alderen overfor akutte infeksjoner. Denne forklaringen støttes av at størsteparten av variasjonen med

alder i syketilfelle oppstått i undersøkelsesperioden ligger i gruppen sykdommer i åndedrettsorganene (Statistisk Sentralbyrå, 1977, tabell 17). En annen forklaring går ut på at det er en tendens til å tilskrive akutte syketilfelle til eksisterende kroniske syketilfelle (USA, 1964 : 67), slik at aldersforskjellen i antall akutte syketilfelle som er oppstått ikke er reell.

Tabell 83. Akutte syketilfelle oppstått i perioden pr. 100 menn og kvinner i grupper for alder og inntekt *New cases of acute illness registered in the period per 100 males and females in groups for age and income*

	Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
		Lav <i>Low</i>	Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn <i>Males</i>	6,7	5,6	6,2	6,6	7,9
0 - 15 år <i>years</i>	10,2	9,9	9,0	8,4	13,0
16 - 29 "	7,0	6,8	7,5	5,8	8,2
30 - 49 "	6,7	4,6	6,5	7,6	6,9
50 - 66 "	3,7	2,0	2,7	4,4	4,6
67 -	3,2	0,0	3,4	4,5	4,2
Kvinner <i>Females</i>	7,8	6,7	7,3	7,2	9,7
0 - 15 år	11,7	11,1	12,5	10,3	13,0
16 - 29 "	8,9	7,3	8,1	7,6	12,4
30 - 49 "	8,2	6,5	6,6	5,6	12,0
50 - 66 "	4,6	4,1	3,1	6,2	4,5
67 -	3,7	2,4	4,4	5,6	1,8

Mest påfallende i denne sammenheng er det imidlertid at sykelictheten ikke er størst i lavinntektsgruppen når en går ut fra akutte tilfelle oppstått i perioden. Kanskje med unntak av kvinner i alderen 50 år og over, er det en klar tendens i alle kjønns- og aldersgrupper til at antallet akutte syketilfelle som er oppstått øker med økende inntekt. Dette resultat finner en også i USA (USA, 1964 b), selv om en her bruker en noe annen inndeling etter inntekt.

En kan stille det spørsmål om forskjellen mellom inntektsgruppene er reell. Hvis det er en tilbøyelighet til å tilskrive akutte tilfelle til eksisterende kroniske, kunne det trekke i retning av det omtalte resultat når en tar i betraktning fordelingen av kroniske syketilfelle mellom inntektsgruppene (se neste avsnitt).

6.5.3. Inntekt og kroniske syketilfelle

Vi skal i dette avsnitt undersøke variasjoner med inntekt i antall kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse (punktprevalens). Som kroniske syketilfelle regnes også medfødte lidelser. Medfødte lidelser vil ikke slik som kroniske syketilfelle være påvirket av forholdene personen har levd under, yrkeshistorie, oppvekstforhold, kostvaner o.l. Tallet på medfødte lidelser utgjør bare en liten del av alle kroniske syketilfelle. I gjennomsnitt for alle personer er det 5 medfødte lidelser pr. 100 personer. I de forskjellige aldersklassene er tallene (pr. 100 personer) for menn 8, 5 og 2 medfødte lidelser for aldersgruppene under 30 år, 30-49 år og 50 år og over. For kvinner er de tilsvarende tallene 6, 4 og 3 medfødte lidelser pr. 100 personer. De medfødte lidelsene betyr altså forholdsvis mest i de yngste aldersgruppene.

Variasjonene i antall kroniske syketilfelle med kjønn, alder og inntekt minner i hovedtrekk om de variasjonene vi fant i antall sykedager. Vi finner litt større sykелighet blant kvinner enn blant menn, og sykелigheten øker med alderen og avtar med økende inntekt. Det er imidlertid klart at forholdsmessig er variasjonen i antall kroniske syketilfelle mindre enn variasjonen i antall sykedager. Det gjelder også i de to eldste aldersgruppene der en finner den største variasjon i sykелighet med inntekt.

Tabell 84. Kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse pr. 100 menn og kvinner i grupper for alder og inntekt *Cases of chronic illness at the beginning of the period per 100 males and females in groups for age and income*

		Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
			Lav <i>Low</i>	Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn	<i>Males</i>	68	75	69	64	63
	0 - 15 år <i>years</i>	27	27	21	24	32
	16 - 29 "	47	50	49	40	52
	30 - 49 "	66	65	64	63	70
	50 - 66 "	112	137	116	106	100
	67 -	139	156	146	149	113
Kvinner	<i>Females</i>	79	81	91	77	71
	0 - 15 år	22	20	20	18	30
	16 - 29 "	48	40	51	40	56
	30 - 49 "	74	67	75	72	78
	50 - 66 "	124	134	136	125	107
	67 -	168	177	224	174	99

For menn varierer tallet på kroniske syketilfelle pr. 100 personer fra 75 i lavinntektsgruppen til 63 i høyinntektsgruppen, altså relativt sett en beskjedne variasjon. For kvinner finner vi en tilsvarende variasjon, i lav- og høyinntektsgruppen er det henholdsvis 81 og 71 kroniske syketilfelle pr. 100 personer. Her finner en imidlertid størst sykkelighet i gruppen med lavere middels inntekt. Det mønster vi har funnet tidligere, at spesielt i visse aldersgrupper er sykkeligheten størst blant kvinner i grupper med middels inntekt, finner vi altså også for kroniske syketilfelle.

Av alle menn og kvinner hadde henholdsvis 40 og 43 prosent minst ett kronisk syketilfelle. I de fire inntektsgrupper, lavinntektsgruppen først, er andelen med minst ett kronisk syketilfelle 43, 42, 40 og 37 prosent for menn og 44, 48, 42 og 38 prosent for kvinner. Det er i det all vesentlige variasjonen i andelen med kroniske syketilfelle som ligger bak variasjonen i tabell 84. For personer med kroniske syketilfelle finner en omtrent samme gjennomsnittlige antall syketilfelle i de ulike inntektsgruppene.

Tallet på syketilfelle er som nevnt ikke brukbart for sammenlikning av helsetilstanden til individer. Om det er brukbart for sammenlikning av helsetilstanden i grupper av personer, avhenger av om strukturen av syketilfellene er omtrent den samme i de ulike gruppene. Det har i undersøkelser av kvaliteten av intervjuopplysninger om syketilfelle blitt påvist at hvis det er forskjell i påliteligheten av rapportering av syketilfelle mellom inntektsgruppene, skyldes det forskjell i rapportering av de mindre alvorlige tilfelle. En kunne derfor anta at de forholdsvis små forskjeller i tallet på kroniske syketilfelle mellom inntektsgruppene skyldes at personer i lavinntektsgruppen er mindre tilbøyelige til å rapportere de lettere syketilfellene.

For å få et visst inntrykk av om det er mulig å bruke tallet på kroniske syketilfelle til sammenlikning av helsetilstanden i de ulike inntektsgruppene, skal vi gruppere syketilfellene etter den behandlingen de har fått siden de oppstod. Vi vil da bl.a. være interessert i om det i høyinntektsgruppen er betydelig flere lettere syketilfelle som ikke har fått noen behandling enn i lavinntektsgruppen.

Denne framgangsmåten vil ikke gi noen fullgod kontroll på at fordelingen mellom alvorlige og lettere syketilfelle er den samme i alle inntektsgruppene. Vi vet at personer reagerer forskjellig på syketilfellene mht. behandling. Vi vet imidlertid ikke om det er systematiske forskjeller mellom inntektsgruppene i slike reaksjoner. Med det opplegg som er brukt i helseundersøkelsen er det først og fremst syketilfelle som har hatt konsekvenser i perioden i form av nedsatt aktivitet, legekontakt eller

medisinbruk, som blir registrert. En må derfor regne med at de letteste syketilfellene som ikke har hatt noen slike konsekvenser i perioden, utgjør en meget liten del av syketilfellene i alle inntektsgrupper. En må også anta at eventuelle forskjeller mellom inntektsgruppene i reaksjonen på syketilfelle først og fremst ligger i om lege kontaktes i forbindelse med syketilfellet eller ikke. Når lege er kontaktet, vil ikke bare den sykes vurderinger, men også legenes vurderinger virke inn på behandlingen. Det vil særlig gjelde for avgjørelsen om innleggelse eller ikke.

For menn under 50 år er det liten forskjell i antall kroniske syketilfelle mellom inntektsgruppene. Det er også små forskjeller mellom inntektsgruppene i antallet syketilfelle med bestemte typer behandling. For kvinner gjelder stort sett det samme. Forskjellene mellom inntektsgruppene er imidlertid litt større enn for menn, og gjelder syketilfelle som har ført til innleggelse eller legekontakt og annen behandling. Forskjellene mellom inntektsgruppene kan altså ikke forklares med at det i høyinntektsgruppen er flere lettere syketilfelle som krever liten eller ingen behandling.

For de to eldste gruppene derimot, finner en at tallet på kroniske syketilfelle avtar med økende inntekt. Et unntak er kvinnene der gruppen med middels inntekt har like stor eller større sykelighet enn lavinntektsgruppen. For menn i alderen 50-66 år skyldes hele variasjonen mellom inntektsgruppene variasjonen i syktilfelle som har ført til innleggelse. For menn i alderen 67 år og over skyldes vel halvparten av forskjellen i antall syketilfelle at det er flere syketilfelle som har ført til innleggelse i lavinntektsgruppen. Også for kvinner i alderen 50-66 år er det i alt vesentlig syketilfelle som har ført til innleggelse som skaper forskjell mellom inntektsgruppene. I den eldste gruppen kvinner skyldes forskjellen hovedsakelig en forskjell i syketilfelle med legekontakt og annen behandling. Kvinner i denne aldersgruppen og i de to laveste inntektsgruppene har et svært høyt antall syketilfelle både i forhold til gruppen med høyest inntekt og i forhold til menn i samme aldersgruppe.

Det synes altså klart at for de eldre aldersgruppene der tallet på kroniske syketilfelle varierer med inntekt, skyldes nesten hele forskjellen mellom inntektsgruppene syketilfelle som har fått mer omfattende behandling; særlig syketilfelle som har ført til innleggelse betyr mye. Forutsatt at det ikke er betydelige forskjeller mellom inntektsgruppene i den behandling som blir gitt de samme syketilfeller, er det klart at det er forskjeller i strukturen av syketilfellene i inntektsgruppene. En sammenlikning av sykeligheten i inntektsgruppene bare ut fra antallet syketilfelle vil derfor ikke gi noe riktig bilde. En kan altså si at tabell 85 for aldersgruppene 50-66 år og 67 år og over tyder på at forskjellene i sykelighet mellom inntektsgruppene er større enn det som framgår av tabell 84.

Tabell 85. Kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse pr. 100 menn og kvinner i grupper for alder, inntekt og behandling *Cases of chronic illness at the beginning of the period per 100 males and females in groups for age, income and treatment*

	I alt <i>Total</i>	Innlagt på syke- hus <i>Admitted to hos- pital</i>	Legekontakt og fysikalsk behandling og/eller me- disin <i>Contact with doctor and physiothera- peutic treat- ment and/or medicine</i>	Lege- kontakt ellers <i>Other contacts with doctor</i>	Ingen lege- kontakt <i>No con- tact with doctor</i>
MENN MALES					
-30 år <i>years</i>					
Lav inntekt <i>Low income</i> ..	36	10	16	5	3
Middels inntekt <i>Mean in- come</i>	32	8	14	6	3
Høy inntekt <i>High income</i> .	40	12	18	8	3
30 - 49 år <i>years</i>					
Lav inntekt	65	24	30	5	7
Middels inntekt	63	22	29	8	5
Høy inntekt	70	22	34	10	6
50 - 66 år <i>years</i>					
Lav inntekt	137	72	48	10	7
Middels inntekt	110	43	52	9	6
Høy inntekt	100	35	47	12	6
67- år <i>years</i>					
Lav inntekt	156	66	63	17	10
Middels inntekt	148	66	62	14	7
Høy inntekt	113	43	53	8	7
KVINNER FEMALES					
-30 år					
Lav inntekt	31	5	16	7	3
Middels inntekt	31	7	17	4	3
Høy inntekt	41	9	22	7	3
30 - 49 år					
Lav inntekt	67	18	36	7	6
Middels inntekt	73	21	44	5	4
Høy inntekt	78	21	45	8	5
50 - 66 år					
Lav inntekt	134	52	71	5	6
Middels inntekt	130	42	71	10	6
Høy inntekt	107	31	63	9	5
67- år					
Lav inntekt	177	49	108	13	9
Middels inntekt	195	61	109	16	10
Høy inntekt	99	30	60	4	6

For aldersgruppene under 50 år gir tabell 85 derimot ikke grunnlag for å trekke vesentlig andre konklusjoner om forskjeller i sykelighet mellom inntektsgruppene enn tabell 84.

6.5.4. Inntekt og kroniske syketilfelle etter diagnose

Resultatene i forrige avsnitt tyder på at en ikke kan gå ut fra at en finner samme struktur i sykeligheten i de ulike inntektsgruppene. Vi skal sammenlikne de fire inntektsgruppene med hensyn til hyppigheten av syketilfelle i forskjellige diagnosegrupper.

De kroniske syketilfellene er gruppert i 25 diagnosegrupper. Grupperingen er den samme som er brukt i Helseundersøkelsen 1975 (Statistisk Sentralbyrå, 1976).

Tabellene 86 og 87 viser prevalensen av kroniske syketilfelle, altså hyppigheten av kroniske syketilfelle ved undersøkelsesperiodens begynnelse. Prevalenstillene er aldersstandardiserte, prevalensen av bestemte syketilfelle i de ulike inntektsgruppene er altså beregnet under den forutsetning at fordelingen i den enkelte inntektsgruppe på alderskategoriene 0-15 år, 16-29 år, 30-49 år, 50-66 år og 67 år og over er den samme som i alle inntektsgrupper under ett (hele utvalget).

Tabellene viser tydelig at det er forskjellig struktur på den kroniske sykeligheten i de forskjellige inntektsgruppene. Blant menn finner en at størsteparten av forskjellen mellom inntektsgruppene i prevalensen av kroniske syketilfelle ligger i de tre diagnosegruppene: Hjertesykdommer og karlesjoner i sentralnervesystemet (gruppe 11), sykdommer i skjelett- og muskelsystemet (gruppe 21) og nervøse lidelser (gruppe 7). Prevalensen av alle kroniske syketilfelle er i lav- og høyinntektsgruppene 75,8 og 66,8 pr. 100 menn. Summen av forskjellen mellom lav- og høyinntektsgruppen i prevalensen av syketilfelle i de tre diagnosegruppene som er nevnt foran er 8,3 tilfelle pr. 100 menn. For de øvrige diagnosegruppene gjelder det at forskjellene mellom inntektsgruppene er små og for det meste ikke sikre.

Også blant kvinner skyldes den vesentligste del av variasjonen mellom inntektsgruppene i hyppigheten av kroniske syketilfelle en større hyppighet i de lavere inntektsgruppene av nervøse lidelser, hjerte-/karsykdommer og skjelett- og muskelsykdommer. Forskjellene mellom inntektsgruppene i hyppigheten av skjelett- og muskelsykdommer er likevel mindre enn blant menn.

En finner igjen en noe større sykelighet blant kvinner i gruppen med middels inntekt.

Tabell 86. Kroniske syketilfelle i ulike diagnosegrupper ved periodens begynnelse pr. 100 menn i grupper for inntekt. Aldersstandardisert *Cases of chronic illness in different diagnostic groups at the beginning of the period per 100 males in groups for income. Standardized by age*

	Inntekt		Income	
	Lav Low	Lavere Lower middels mean	Høyere Higher middels mean	Høy High
I alt <i>Total</i>	75,8	66,3	65,6	66,8
2 Tuberkulose <i>Tuberculosis</i>	0,2	0,5	0,3	0,3
3 Alle andre infeksjose og parasit- tære sykdommer <i>All other infective and parasitic diseases</i>	0,4	0,7	0,3	0,3
4 Ondartede svulster <i>Neoplasms</i>	0,3	0,1	0,0	0,4
5 Sukkersyke <i>Diabetes mellitus</i>	0,7	0,7	0,6	0,4
6 Anemier <i>Anaemias</i>	0,3	0,0	0,1	0,1
7 Nervøse lidelser <i>Nervous conditions</i>	4,1	3,4	2,8	1,9
8 Sykdommer i nervesystemet <i>Diseases of the nervous system</i>	4,0	4,7	3,8	4,4
9 Øyesykdommer <i>Diseases of the eye</i> ..	3,8	3,1	3,3	3,7
10 Øresykdommer <i>Diseases of the ear</i> ..	3,7	2,4	3,0	2,6
11 Hjertesykdommer og karlesjoner i sentralnervesystemet <i>Heart diseases and cerebrovascular diseases</i>	10,1	6,7	7,0	7,2
12 Perifere karsykdommer <i>Peripheral circulatory diseases</i>	1,4	1,3	1,2	1,2
14 Andre sykdommer i åndedrettsorganene <i>Other diseases in the respiratory system</i>	6,5	7,1	6,1	7,3
15 Magesår, magekatarr og funksjonsfor- styrrelser i magen <i>Ulcer and func- tional disorders of the stomach</i>	4,7	3,9	3,7	3,9
16 Andre mage- og tarmlidelser <i>Other diseases of the digestive system</i> ...	2,0	2,6	1,6	1,7
17 Lever- og galleveislidelser <i>Diseases of liver and gall-bladder</i>	0,6	0,3	0,2	0,0
18 Sykdommer i nyre og urinveier <i>Diseases of the urinary system</i>	0,8	1,2	1,3	1,6
19 Sykdommer i kjønnsorganene <i>Diseases of the genitals</i>	1,0	1,1	1,0	0,9
20 Sykdommer i hud og underhud <i>Diseases of skin and subcutaneous tissue</i>	5,9	4,5	5,3	6,8
21 Sykdommer i skjelett- og muskelsystemet <i>Diseases of the musculo-skeletal system</i>	17,3	17,5	16,9	14,1
22 Alle andre sykdommer <i>All other diseases</i>	1,8	1,0	0,9	2,1
23 Søvnløshet, hodepine og andre symp- tomer fra nervesystemet <i>Sleepless- ness, headache and other symptoms from the nervous system</i>	1,7	2,1	2,4	2,3
24 Andre symptomer og ubestemte til- stander <i>Other symptoms and un- determined conditions</i>	1,4	1,2	1,0	1,0
25 Skader og følger av skader som skyl- des en ytre årsak <i>Injuries and re- sult of injuries caused by an exter- nal cause</i>	3,1	2,3	2,6	2,6

Tabell 87. Kroniske syketilfelle i ulike diagnosegrupper ved periodens begynnelse pr. 100 kvinner i grupper for inntekt. Aldersstandardisert *Cases of chronic illness in different diagnostic groups at the beginning of the period per 100 females in groups for income. Standardized by age*

		Inntekt <i>Income</i>		Høy <i>High</i>
		Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	
I alt <i>Total</i>	79,6	88,9	75,6	71,0
2 Tuberkulose <i>Tuberculosis</i>	0,2	0,4	0,2	0,2
3 Alle andre infeksjøsø og parasittære sykdommer <i>All other infective and parasitic diseases</i>	0,2	0,2	0,2	0,5
4 Ondartede svulster <i>Neoplasms</i>	0,7	1,1	0,6	0,8
5 Sukkersyke <i>Diabetes mellitus</i>	0,8	1,2	1,1	0,5
6 Anemier <i>Anaemias</i>	0,6	0,6	0,8	0,7
7 Nervøse lidelser <i>Nervous conditions</i>	6,3	6,5	5,8	3,8
8 Sykdommer i nervesystemet <i>Diseases of the nervous system</i>	5,2	6,4	5,8	5,3
9 Øyesykdommer <i>Diseases of the eye</i> ...	4,4	4,7	3,7	2,8
10 Øresykdommer <i>Diseases of the ear</i> ...	1,5	1,9	2,4	2,5
11 Hjertesykdommer og karlesjoner i sentralnervesystemet <i>Heart diseases and cerebrovascular diseases</i>	11,0	12,8	10,8	7,4
12 Perifere karsykdommer <i>Peripheral circulatory diseases</i>	1,9	1,6	2,1	1,6
14 Andre sykdommer i åndedrettsorganene <i>Other diseases in the respiratory system</i>	4,9	6,0	3,8	5,0
15 Magesår, magekatarr og funksjonsforstyrrelser i magen <i>Ulcer and functional disorders of the stomach</i>	2,5	2,5	2,0	1,6
16 Andre mage- og tarmlidelser <i>Other diseases of the digestive system</i>	1,4	2,2	1,8	1,2
17 Lever- og galleveislidelser <i>Diseases of liver and gall-bladder</i>	0,6	0,8	0,6	0,9
18 Sykdommer i nyre og urinveier <i>Diseases of the urinary system</i>	3,5	2,9	3,0	2,2
19 Sykdommer i kjønnsorganene <i>Diseases of the genitals</i>	1,8	1,8	1,3	2,1
20 Sykdommer i hud og underhud <i>Diseases of skin and subcutaneous tissue</i>	5,2	6,4	6,0	7,3
21 Sykdommer i skjelett- og muskelsystemet <i>Diseases of the musculo-skeletal system</i>	17,1	18,6	16,1	16,6
22 Alle andre sykdommer <i>All other diseases</i>	2,8	2,9	2,2	2,5
23 Søvnløshet, hodepine og andre symptomer fra nervesystemet <i>Sleeplessness, headache and other symptoms from the nervous system</i>	3,8	5,0	4,2	3,4
24 Andre symptomer og ubestemte tilstander <i>Other symptoms and undetermined conditions</i>	1,2	1,0	1,1	1,1
25 Skader og følger av skader som skyldes en ytre årsak <i>Injuries and result of injuries caused by an external cause</i>	1,1	1,3	1,3	1,0

Den større sykdomshyppighet i gruppen med lavere middels inntekt enn i gruppen med lav inntekt skyldes større sykdomshyppighet i forholdsvis mange av diagnosegruppene, ingen gruppe kan sies å bidra spesielt sterkt. De fleste andre forskjeller mellom inntektsgruppene i sykdomshyppighet er små.

De relative forskjeller i hyppigheten av kroniske syketilfelle mellom inntektsgruppene må betegnes som beskjedne. Hyppigheten er i lavinntektsgruppen 12-13 prosent høyere enn i høyinntektsgruppen. Resultatene i tabellene 86 og 87 viser imidlertid at den større sykdomshyppighet i lavinntektsgruppen for en vesentlig del er konsentrert i tre diagnosegrupper. Hyppigheten (prevalensen) av nervøse lidelser, hjerte- og karsykdommer og skjelett- og muskelsykdommer i lav- og høyinntektsgruppen er henholdsvis 31,5 og 23,2 pr. 100 menn og 34,4 og 27,8 pr. 100 kvinner. For menn er hyppigheten av disse sykdommer 36 prosent høyere i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppen. Det tilsvarende tall blant kvinner er 24 prosent. Blant kvinner har gruppen med lavere middels inntekt 36 prosent flere slike syketilfelle enn høyinntektsgruppen.

6.5.5. Sammenlikninger av helseforhold i ulike inntektsgrupper på grunnlag av sykedager og kroniske syketilfelle

Vi har til nå brukt to hovedtyper av helsemål for å sammenlikne helsetilstanden i de ulike inntektsgruppene, nemlig sykedager og mål basert på syketilfelle.

For alle menn finner vi med begge typer mål at helsetilstanden er bedre i høyere inntektsgrupper. Vi finner også at det for menn under 50 år er små eller ingen forskjeller i helsetilstand mellom inntektsgruppene, og at den bedre helsetilstand i de høyere inntektsgrupper først og fremst gjelder for aldersgruppene 50-66 år og 67 år og over. Det er imidlertid også forskjeller i resultatene når en bruker forskjellige helsemål som det kan være grunn til å framheve. Det gjelder først og fremst det inntrykk de ulike helsemålene gir av styrken i sammenhengen mellom helse og inntekt. Bruker en sykedager, tyder resultatene for menn under 50 år på at antall sykedager avtar svakt med økende inntekt, et resultat som for aldersgruppen 30-49 år ikke kan tilskrives tilfeldigheter. Bruker en tallet på kroniske syketilfelle som mål, finner en ingen tendens til at antallet avtar med økende inntekt. Ser en på aldersgruppen 50-66 år, finner en at antall sykedager som andel av alle dager sank fra nesten 20 prosent i lavinntektsgruppen til 7 prosent i høyinntektsgruppen, altså til vel en tredjedel. Tallet på syketilfelle pr. 100 personer varierte derimot bare fra 137 til 100, altså relativt sett en langt mindre forskjell. Selv om en tar hensyn til at tabell 85 tydet på at syketilfellene i lavinntektsgruppen var av mer alvorlig art enn syketilfellene i høyinntektsgruppen, så synes

likevel variasjonene i helsetilstand mellom inntektsgruppene å være mindre når en bygger på syketilfelle enn når en bygger på sykedager.

For kvinner synes sammenhengen mellom helse og inntekt å være noe mer komplisert enn for menn. Likevel gjelder det som for menn at i aldersgruppene under 50 år er det små eller ingen forskjeller i antall syketilfelle og i antall sykedager mellom inntektsgruppene. I aldersgruppen 30-49 år gjelder det både for syketilfelle og sykedager at kvinner i lavinntektsgruppen har færre tilfelle/sykedager enn en eller flere av gruppene med høyere inntekt. For kvinner i alderen 50-66 år finner en et tilsvarende forhold som vi fant for menn. Ganske visst er forskjellene i antall sykedager mellom inntektsgruppene noe mindre blant kvinner enn blant menn, antall sykedager som andel av alle dager i perioden varierte fra vel 18 prosent i lavinntektsgruppen til knapt 10 prosent i høyinntektsgruppen, altså omtrent det halve. Tallet på kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse var 134 og 107 i henholdsvis lav- og høyinntektsgruppen, altså omtrent som for menn i samme aldersgrupper. For kvinner i den eldste gruppen finner en både for sykedager og syketilfelle store variasjoner med inntekt, men mønstret i variasjonene med inntekt er nokså forskjellig. Når en bygger på sykedager, er det lavinntektsgruppen som skiller seg ut med dårlig helsetilstand, mens det er forholdsvis små forskjeller mellom de øvrige inntektsgruppene. Når en bygger på syketilfelle, er det høyinntektsgruppen som skiller seg ut med god helsetilstand. Det er noe mindre forskjeller mellom de øvrige inntektsgruppene, selv om gruppen med lavere middels inntekt har et svært høyt antall syketilfelle.

6.6. Psykisk helse og inntekt

Inntil nå har vi sammenliknet helsetilstanden i de ulike inntektsgruppene med utgangspunkt i helse mål som bygger på funksjonskonsekvensene av sykdom, og i helse mål som bygger på diagnostiserte syketilfelle. Det vil imidlertid være uheldig å foreta en sammenlikning av helsetilstanden i ulike inntektsgrupper uten å gå spesielt inn på psykisk helse. Psykisk helse er en viktig dimensjon av helsen som en bare delvis kan regne med vil bli fanget opp av de to typer mål som vi til nå har brukt. Det er også av andre grunner viktig å undersøke psykisk helse. Psykisk helse er et fenomen med en nokså direkte betydning for folks velferd. Dersom en oppfatter psykisk helse i vid betydning, nærmer en seg sterkt til det mange vil oppfatte som velferd i egentlig forstand. Psykisk helse er også et område der en har vært opptatt av variasjoner med inntekt eller beslektede variabler.

Psykisk helse er imidlertid den del av helsen der en står overfor de største problemene både av begrepsmessig og av metodisk/måleteknisk art.

I helseundersøkelsen har en da også lagt forholdsvis liten vekt på registrering av psykisk helse. Det er derfor begrenset hva vi her kan si om psykisk helse i ulike inntektsgrupper.

Det synes å være et etablert resultat at alvorligere psykiatriske lidelser, spesielt gjelder det psykoser, forekommer hyppigere i grupper med lav sosioøkonomisk status (Marc Fried, 1969 og Wheaton, 1978). Når det gjelder de lettere psykiatriske lidelser, øker de metodiske og begrepsmessige problemer, og det blir vanskeligere å avgrense sykdomstilstander.

Det er i helseundersøkelsen registrert vel 0,5 syketilfelle pr. 1 000 personer med diagnosen psykoser (6 syketilfelle i utvalget). En kan derfor vanskelig si noe om sammenhengen mellom inntekt og hyppighet av psykoser. I tillegg kommer at det er betenkelig når det gjelder slike alvorlige sinnslidelser bare ved å studere befolkningen utenfor helseinstitusjoner. Det er også grunn til å tro at det er lav pålitelighet ved registrering av psykoser i befolkningen utenfor helseinstitusjon ved hjelp av helseundersøkelser.

Vi har tidligere sett (tabellene 86 og 87) at syketilfelle i diagnosegruppen "nervøse lidelser" er registrert med større hyppighet i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppen. Det er diagnosene nevroser og symptomer (790) som utgjør størsteparten av diagnosegruppen "nervøse lidelser", altså lettere psykiske lidelser. For slike lettere lidelser er det ikke særlig betenkelig å undersøke befolkningen utenfor helseinstitusjon, siden en mindre del av disse syketilfellene resulterer i innleggelse, og ved innleggelse er den gjennomsnittlige innleggelsestid forholdsvis kort (Statistisk Sentralbyrå, 1976 b).

Flere har pekt på at det er gruppeforskjeller i tilbøyelighet til å rapportere lettere nervøse lidelser, f.eks. Johansson (1970). Vi vet ikke om det finnes slike forskjeller mellom inntektsgruppene. Hvis det er forskjeller, finner vi det rimelig å anta at de går i retning av større underrapportering i grupper med lav inntekt.

På grunnlag av diagnosedata synes en altså å kunne konkludere med at psykiske lidelser, og spesielt de lettere (bl.a. nevroser) som dominerer diagnosegruppen "nervøse lidelser", forekommer noe hyppigere i grupper med lav inntekt enn i høyinntektsgrupper.

Psykisk helse som den blir målt ved diagnostiserte syketilfelle, er basert på de syketilfelle svarpersonen rapporterer som har ført til nedsett aktivitet, legekontakt, medisinerbruk eller har vært en langvarig/medfødt lidelse. I helseundersøkelsen har en også forsøkt å måle psykisk helse ved direkte å spørre om nervøse plager, uten å knytte spørsmålet til bestemte reaksjoner på sykdommen. En har forsøkt å presisere begrepet nervøse plager noe ved å spørre om personen noen gang er blitt fortalt av

lege at han/hun har nervøse plager. Etter dette spørsmålet ble det spurt om slike plager i undersøkelsesperioden, uten at det ble presisert om det har vært noen legekontakt i forbindelse med plagen. Gruppeforskjeller i måten å reagere på overfor nervøse plager vil altså neppe ha betydning, mens gruppeforskjeller i tilbøyelighet til å rapportere nervøse plager stadig ikke kan utelukkes.

I tabellene 88 og 89 kan en sammenlikne psykisk helse for menn og kvinner i forskjellige alders- og inntektsgrupper på grunnlag av syketilfelle i diagnosegruppen "nervøse lidelser" og på grunnlag av selvrapporterte nervøse plager. Begge mål refererer til undersøkelsesperioden (2 uker). De to tabellene har forskjellig enhet og skulle derfor ikke være direkte sammenliknbare. Men siden nesten ingen personer har oppgitt mer enn ett syketilfelle med diagnosen nervøse lidelser, blir sammenlikning likevel mulig. En sammenlikning viser da at målt ved spørsmål om nervøse plager synes psykiske helseproblemer å ha noe større omfang enn det en finner ved registrering av syketilfelle med diagnosen nervøse lidelser. Det er heller ikke noen undergruppe der "nervøse plager" er mindre hyppig enn "nervøse lidelser".

Tabell 88. Syketilfelle i diagnosegruppen "nervøse lidelser" ved periodens begynnelse pr. 100 menn og kvinner i grupper for alder *Cases of illness in the diagnostic group "nervous conditions" at the beginning of the period per 100 males and females in groups for age*

	Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
		Lav <i>Low</i>	Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn <i>Males</i>	3	4	3	3	2
0 - 15 år <i>years</i>	0	0	0	1	0
16 - 29 "	1	1	2	0	2
30 - 49 "	3	5	3	3	2
50 - 66 "	7	10	8	7	4
67 -	5	5	9	5	3
Kvinner <i>Females</i>	5	6	6	6	4
0 - 15 år	0	1	0	0	1
16 - 29 "	2	2	3	1	2
30 - 49 "	7	7	8	9	6
50 - 66 "	11	14	15	12	7
67 -	7	8	6	8	5

Tabell 89. Andel av menn og kvinner i ulike alders- og inntektsgrupper, som har hatt nervøse plager de siste 14 dager. Prosent
Percentage of males and females in different age groups and income groups who have had nervous troubles the last 2 weeks

	Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
		Lav <i>Low</i>	Lavere <i>Lower mean</i>	middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn <i>Males</i>	5	6	5	6	3
0 - 15 år <i>years</i>	1	1	1	2	1
16 - 29 "	3	5	4	3	1
30 - 49 "	6	6	9	6	4
50 - 66 "	8	14	8	7	6
67 -	7	6	7	8	7
Kvinner <i>Females</i>	8	10	10	9	6
0 - 15 år	1	1	1	1	1
16 - 29 "	5	6	10	3	3
30 - 49 "	11	10	12	16	8
50 - 66 "	11	17	16	13	12
67 -	12	16	9	11	10

Vi skal gjøre to merknader til forskjellen mellom tallene i de to tabellene. For det første er forskjellen mellom tallene i de to tabellene i gjennomsnitt litt større for kvinner enn for menn. Dette kan tolkes slik at menn er mindre tilbøyelige enn kvinner til å rapportere psykiske problemer. For det andre er avvikene mellom de to tabellene i gjennomsnitt minst for aldersgruppen 50-66 år, både for menn og kvinner. I de yngre aldersgrupper, 16-29 år og 30-49 år er avvikene i gjennomsnitt større, selv om nivået på psykisk sykdom her er lavere. Dette må bety at i aldersgruppen 50-66 år resulterer flere av de psykiske problemer i reaksjoner som nedsatt aktivitet, legekontakt, medisinbruk, eller de blir betraktet som langvarige problemer, mens i de yngre aldersgruppene er slike reaksjoner ikke så hyppige. Om en skal tolke dette som uttrykk for at de psykiske problemer i aldersgruppen 50-66 år er mer alvorlige, er vanskelig å si, men synes å være en rimelig konklusjon.

Uansett om en tar utgangspunkt i "nervøse lidelser" eller "nervøse plager" gjenfinner vi hovedtrekkene i variasjonen med inntekt i sykedager og kroniske syketilfelle, men også enkelte avvik. For personer under 30 år er det små eller ingen variasjoner i psykisk helse med inntekt. Når en tar

utgangspunkt i nervøse plager, er det en viss tendens til mindre plager i høyinntektsgrupper. I aldersgruppen 30-49 år er det et nokså uklart bilde. For menn er det en svak tendens til dårligere psykisk helse i lavinntektsgruppen, mens en for kvinner finner at middelsinntektsgruppene har dårligst psykisk helse. I aldersgruppen 50-66 år finner en den største og klareste variasjon i psykisk helse med inntekt, det gjelder både for menn og kvinner og uansett hvilket mål en bruker.

I den eldste aldersgruppen igjen er det vanskelig å peke på klare tendenser. Forskjellene mellom gruppene er stort sett også små. Det siste innebærer et nokså klart avvik fra den variasjon vi fant med inntekt i antall sykedager og antall syketilfelle uansett diagnose, uten at vi vil forsøke noen tolkning av denne forskjellen.

6.7. Yrkesaktivitet og sammenhengen mellom helse og inntekt

6.7.1. Innledning

Vi har inntil nå sammenliknet helsetilstanden i ulike inntektsgrupper på grunnlag av en rekke forskjellige helsemål. Vi har funnet at den kroniske sykkelighet er mindre i grupper med høyere inntekt både når en ser på syketilfelle og på sykedager som skyldes kronisk sykdom. Vi har videre funnet at det er liten eller ingen variasjon i den kroniske sykkelighet med inntekt for aldersgruppene under 50 år, men til dels betydelig variasjon med inntekt for personer i alderen 50 år og over.

Vi skal i det følgende gjøre et forsøk på å kaste litt mer lys over hvordan disse sammenhengene har oppstått. Det er to typer av forklaringer på de resultater vi er kommet fram til som vil innebære en nokså forskjellig vurdering av disse resultatene. Disse to forklaringene kan neppe antas å uttømme forklaringsmulighetene og kan heller ikke betraktes som gjensidig utelukkende. En forklaringstype går ut på at helseproblemer fører til problemer i arbeidslivet og resulterer i hel eller delvis yrkespassivitet og at dette igjen gir nedgang i inntekt. En viktig del av denne forklaringstypen er det at sannsynligheten for at helseproblemer oppstår og sannsynligheten for at helseproblemer fører til nedsatt yrkesaktivitet er den samme i alle inntektsgrupper. Den andre forklaringstypen går ut på at det er forskjeller i den nåværende og spesielt i tidligere livssituasjon til de ulike inntektsgruppene som fører til forskjellig sannsynlighet for at helseproblemer skal oppstå og/eller vedvare. Altså forskjeller i oppvekstforhold, yrkeshistorie, kostvaner og andre elementer i livsstilen, forskjeller i holdninger til helsespørsmål osv. I virkeligheten må en regne med å finne at begge mekanismer er virksomme, at forholdene i lavinntektsgruppen fører til større sykkelighet enn i

grupper med høyere inntekt, og at helseproblemer fører til nedsatt yrkesaktivitet og nedgang i inntekt. Spørsmålet er derfor snarere hva betydningen av disse to mekanismene er i forhold til hverandre (og i forhold til andre mekanismer), enn om det er den ene eller andre type forklaring som er riktig.

Nå framgår det klart av formuleringen av de to forklaringstypene at en prøving av dem ville kreve kunnskap om begivenheter og forhold over et visst tidsrom og om rekkefølgen av dem. De data og det undersøkelsesopplegg vi bygger på, gir ikke slik kunnskap. Ved å trekke inn yrkesaktivitet i sammenhengen mellom inntekt og sykedager og syketilfelle mener vi likevel at en vil komme noe nærmere et svar på spørsmålet foran.

Før vi begynner på dette, skal vi kort ta opp et annet spørsmål som har å gjøre med virkningen av livsvilkårene på helsen.

Vi har sett at sammenhengen mellom inntekt og helse for de fleste helsemaal er betydelig sterkere for personer i alderen 50 år og over enn for yngre personer.

Det er da nærliggende å stille spørsmålet om den sammenheng vi har funnet mellom helse og inntekt vil forsvinne når den eldre generasjon dør ut, eller om den ganske sterke sammenhengen mellom helse og inntekt i den eldre generasjon ikke er knyttet til forhold som er spesielle for denne generasjonen. Det er altså spørsmål om sammenhengen mellom helse og inntekt blant personer i alderen 50 år og over er uttrykk for en kohorteffekt som skyldes forhold under oppvekst og i seinere livshistorie som kan betraktes som spesielle for denne generasjon.

Vi kan naturligvis ikke si noe sikkert om forholdene om 20-30 år. Men vi skal komme med noen betraktninger som har med spørsmålet å gjøre og som også illustrerer de to hovedmekanismene som er omtalt foran. I den grad sammenhengen mellom inntekt og helse skyldes virkningen av dårlig helse på yrkesaktivitet og inntekt, blir spørsmålet om sammenhengen seinere først og fremst et sosialpolitisk spørsmål.

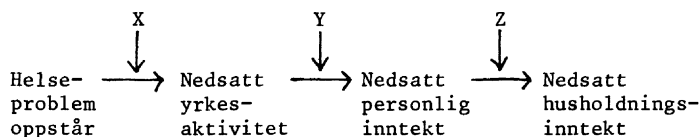
I den grad sammenhengen mellom inntekt og helse skyldes forskjeller i virkningen av tidligere og nåværende leveforhold for personer i de ulike inntektsgrupper, vil sammenhengen være langt mer komplisert og antakelig vanskeligere å endre. Vi har tidligere sett at forskjellene i tallet på kroniske syketilfelle mellom inntektsgruppene i alt vesentlig ligger på tre diagnosegrupper: Hjerter- og karsykdommer, skjelett- og muskelsykdommer og nervøse lidelser. Dette er sykdommer som en vet har sterk sammenheng med leveforhold, og der de endringene som må til for at slike sykdommer ikke skal utvikle seg er svært vanskelige å få til. Tidligere da tuberkulose, infeksjonssykdommer o.l. spilte en stor rolle for gruppeforskjeller i helse var det betydelig enklere å gjøre noe med slike gruppeforskjeller med medisinske midler.

6.7.2. Yrkesaktivitet, sykedager og inntekt

Vi har stilt spørsmålet om forskjellene vi har funnet i gjennomsnittlig antall sykedager mellom inntektsgruppene i det vesentlige skyldes virkningen på helsen av de forhold personer i lavinntektsgruppen lever og har levd under, eller om de i det vesentlige skyldes at personer som får helseproblemer får nedgang i sin inntekt på grunn av konsekvenser for yrkesaktiviteten (uten at sannsynligheten for å få helseproblemer varierer med inntekt).

Mekanismer av den siste typen kan som tidligere nevnt dels være av typen nedadgående mobilitet eller manglende oppadgående mobilitet i yrkeslivet på grunn av helseproblemer, og dels nedgang i antall timer i inntektsgivende arbeid, eventuelt total yrkespassivitet på grunn av helseproblemer.

Vi kan altså stille spørsmålet om sammenhengen mellom inntekt og antall sykedager utelukkende skyldes at sykdom fører til nedsatt yrkesaktivitet eller total yrkespassivitet som igjen får virkninger for inntekten. Vi kan framstille hypotesen slik:

X, Y og Z symboliserer andre faktorer som virker inn på i hvilken grad de antydede virkninger vil være til stede. Virkningen av et gitt helseproblem på yrkesaktiviteten vil f.eks. avhenge av hvilket yrke personen har, av hvor variert arbeidsmarkedet på bostedet er osv. Virkningen av en nedgang i personlig inntekt på husholdningsinntekten vil f.eks. avhenge av hvilken type husholdning det dreier seg om, om det er hovedinntektstaker som er blitt syk, hvilke muligheter det er for at andre husholdningsmedlemmer kan kompensere inntektstapet gjennom økt yrkesaktivitet osv.

Vi skal se spesielt på den mekanismen som består i at helseproblemer fører til yrkespassivitet og dette igjen til nedgang i inntekt. Hvis denne mekanismen forklarer en stor del av sammenhengen mellom helse og inntekt, blir denne sammenhengen i første rekke et trygdepolitisk spørsmål.

Vi skal derfor sammenlikne yrkesaktive og ikke yrkesaktive når det gjelder sammenhengen mellom sykedager og inntekt.

Tabell 90. Gjennomsnittlig antall sykedager i en 14-dagersperiode for menn og kvinner 16 år og over i grupper for alder, inntekt og yrkesaktivitet
Average number of days with illness in a 2-week period for males and females 16 years and older in groups for age, income and economic activity

	Yrkesaktive				Ikke yrkesaktive			
	<i>Economically active</i>				<i>Economically inactive</i>			
	Lav	Middels	Høy		Lav	Middels	Høy	
Alle	inntekt	inntekt	inntekt	Alle	inntekt	inntekt	inntekt	
<i>All</i>	<i>Low</i>	<i>Mean</i>	<i>High</i>	<i>All</i>	<i>Low</i>	<i>Mean</i>	<i>High</i>	
	<i>income</i>	<i>income</i>	<i>income</i>		<i>income</i>	<i>income</i>	<i>income</i>	
Menn <i>Males</i>	0,68	0,94	0,71	0,52	2,29	2,71	2,30	1,82
16 - 29 år <i>years</i>	0,53	0,78	0,48	0,43	0,58	0,43	0,56	0,73
30 - 49 "	0,60	0,74	0,73	0,35	3,82	:	:	:
50 - 66 "	0,92	1,48	0,84	0,82	5,00	4,71	5,68	3,36
67 -	0,34	:	0,76	0,09	2,29	2,61	2,12	2,31
Kvinner <i>Females</i> ..	0,88	1,31	0,91	0,71	1,92	2,04	2,04	1,52
16 - 29 år	0,51	0,95	0,26	0,70	0,96	0,71	1,07	0,99
30 - 49 "	0,95	1,60	1,29	0,64	1,20	0,98	1,61	0,67
50 - 66 "	1,04	1,22	1,14	0,71	2,51	2,88	2,52	2,08
67 -	0,64	:	:	:	2,97	3,46	2,88	2,68

Både blant yrkesaktive og ikke yrkesaktive menn og kvinner finner en flere sykedager blant ikke yrkesaktive enn blant yrkesaktive. For menn var forskjellen i antall sykedager særlig stor i aldersgruppen 30-66 år. Dette er en periode da yrkesaktivitet er det normale, og som vi seinere skal se utgjorde uføre en svært stor del av de ikke yrkesaktive menn i denne aldersgruppen. Og så blant menn i alderen 67 år og over var det betydelige forskjeller i tallet på sykedager. En kan tolke det som resultatet av en seleksjonseffekt; bare de eldre som har best helse, fortsetter som yrkesaktive.

For alle aldersgrupper av kvinner har ikke yrkesaktive flere sykedager enn yrkesaktive. Forskjellen er størst for kvinner i alderen 50 år og over, selv om forskjellen er mindre enn blant ikke yrkesaktive og yrkesaktive menn i denne aldersgruppen. For kvinner under 50 år er forskjellene i tallet på sykedager mer beskjedne, men likevel sikre. En kan tolke dette som uttrykk for en seleksjonseffekt; kvinner med dårlig helse går i mindre grad ut i yrkeslivet.

Videre skal vi se at det var en større andel ikke yrkesaktive i lavinntektsgruppene enn i høyere inntektsgrupper, og at dette særlig for menn for en stor del har sammenheng med en større andel uføre i lavinntektsgruppen.

Blant menn over 15 år er andelen ikke yrkesaktive i gruppene med lav, middels og høy inntekt henholdsvis 39, 27 og 21 prosent. De tilsvarende tall

for kvinner over 15 år er 80, 67 og 54 prosent. Nå er sykdom naturligvis ikke den eneste årsaken til manglende yrkesaktivitet. Utdanning, høy alder og husarbeid er andre årsaker til yrkespassivitet. For menn utgjør imidlertid uførhet den viktigste grunnen til forskjellen i andel yrkespassive mellom inntektsgruppene. I de tre inntektsgruppene utgjør de uføre yrkespassive 15, 7 og 3 prosent av alle. Andelen som er yrkespassive av andre grunner, varierer altså forholdsvis lite mellom inntektsgruppene.

For kvinner derimot utgjør uføre yrkespassive 8, 3 og 2 prosent av inntektsgruppene med lav, middels og høy inntekt. Andelen som er yrkespassive av andre grunner, varierer altså stadig betydelig mellom inntektsgruppene. En må her være oppmerksom på at uførhet er registrert som svar på et spørsmål om viktigste gjøremål. Det er neppe tvil om at svaret "ufør" er et bedre mål på helseproblemer blant menn enn blant kvinner. Svaralternativet "husarbeid hjemme" vil antakelig være like sannsynlig som svar på et spørsmål om viktigste gjøremål som svaret "ufør" for kvinner med dårlig helse. Likevel er det klart at en ikke som for menn kan forklare forskjeller i yrkesaktivitet mellom inntektsgruppene med forskjeller i andelen uføre. Tabell 91 viser andelen av ikke yrkesaktive som har svart at de var uføre på spørsmål om viktigste gjøremål uken forut for undersøkelsestidspunktet. Blant menn i alderen 30-66 år er uførhet den hyppigste grunnen til yrkespassivitet i de to laveste inntektsgruppene. For menn i andre aldersgrupper og for kvinner ser uførhet ut til å ha liten betydning for yrkespassivitet. Her er skolegang og studier, arbeid i hjemmet og pensjonering av størst betydning for at personer ikke deltar i inntektsgivende arbeid.

Tabell 91. Andel uføre av voksne ikke-yrkesaktive menn og kvinner i forskjellige alders- og inntektsgrupper. Prosent *Percentage disabled of economically inactive grown-up males and females in different age groups and income groups*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Menn <i>Males</i>	16	26	15	7
16 - 29 år <i>years</i>	1	2	1	1
30 - 49 "	35	(50)	(40)	(14)
50 - 66 "	58	63	58	36
67 - "	7	11	6	6
Kvinner <i>Females</i> ...	5	9	4	3
16 - 29 år	1	2	1	0
30 - 49 "	1	2	1	0
50 - 66 "	11	19	10	6
67 - "	6	10	4	2

Foran har vi funnet at det er en større andel ikke yrkesaktive i lav- enn i høyinntektsgruppen, at dette særlig for menn hovedsakelig skyldes helseproblemer (uførhet), og at en derfor får større antall sykedager blant ikke yrkesaktive enn blant yrkesaktive. Disse resultatene stemmer overens med en forklaring av sammenhengen mellom helse og inntekt som går ut fra virkningen av helseproblemer på yrkesaktiviteten og dermed inntekten.

Den typen data vi har, gjør det naturligvis ikke mulig å avgjøre hvilke inntektsgrupper de uføre tilhørte før de ble uføre. Den større andel i lavinntektsgruppen som er ikke yrkesaktive og uføre kan skyldes større sannsynlighet for at det oppstår alvorlige helseproblemer i lavinntektsgruppen, eller den kan skyldes at det er større sannsynlighet for at oppståtte helseproblemer fører til yrkespassivitet i lavinntektsgruppen. For kvinner der det finnes etablerte aktiviteter som er alternativer til yrkesaktivitet, vil en også vente at følgende prosess virker. Kvinner som har dårlig helse vil være mindre tilbøyelig til å gå ut i yrkeslivet, og denne seleksjonen vil en vente er sterkere i lavinntektsgruppen fordi de yrker som er typiske for kvinner i lavinntektsgruppen muligens stiller større krav til god helse.

Det synes klart fra det foregående at yrkespassivitet på grunn av helseproblemer har stor betydning for den større sykkelighet blant ikke yrkesaktive, og for at sykkeligheten blant disse er størst i lavinntektsgruppen. Dette gjelder særlig for menn. Det er imidlertid ikke mulig på grunnlag av data å fastslå i hvilken grad inntektsgruppene er forskjellige når det gjelder sjansen for at helseproblemer oppstår, og sjansen for at oppståtte helseproblemer fører til yrkespassivitet.

Blant yrkesaktive varierer tallet på sykedager også med inntekt. Omregnet til årsbasis varierer antall sykedager for menn fra 24 dager i lavinntektsgruppen til 13 dager i høyinntektsgruppen. De tilsvarende tall for yrkesaktive kvinner er 34 dager til 18 dager pr. år. Den type forklaring som går ut på at helseproblemer oppstår med like stor sannsynlighet i de tre inntektsgruppene, og med like stor sannsynlighet fører til yrkespassivitet og dermed nedgang i inntekt, er ikke brukbar for å forklare variasjonen blant yrkesaktive.

En kan da stille spørsmålet om det større antall sykedager blant yrkesaktive i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppen kan skyldes at personer med dårlig helse og langvarig sykefravær mister inntekt (sykepenger inngår vanligvis ikke i begrepet inntekt) og dermed går over i lavinntektsgruppen. Vi har ingen mulighet for å påvise hvor mye dette betyr, men det er en rekke forhold som peker i retning av at det har mindre betydning. For det første er inntekten registrert for 1974, mens sykefraværet gjelder en 14-dagersperiode i oktober 1975. Bare i den grad personer

med lange sykefravær i 1974 som har hatt vesentlig innvirkning på inntekten også har hatt lengre gjennomsnittlig sykefravær i undersøkelsesperioden i 1975, kan en si at virkningen av sykefravær på inntekten er en forklaringsfaktor. For det andre spiller sykefravær bare en rolle for personer som ikke får lønn under sykdom. For det tredje må sykefraværet være betydelig for at en gjennomsnittlig husholdning med middels inntekt skal bli registrert som lavinntektshusholdning. Vi har tidligere funnet (avsnitt 4.2) at det i lavinntektsgruppen var noe større andel (3 prosent) av personer med arbeid i 1975 som hadde mer enn 12 ukers sykefravær, enn for de tilsvarende personer i høyinntektsgruppen (1 prosent). Likevel er disse andelene små. På grunnlag av undersøkelsen Arbeidsforhold i 1975 finner vi også at det er små eller ingen forskjeller mellom inntektsgruppene i antall arbeidstimer pr. år for yrkesaktive. Yrkesaktive er her personer som i uken forut for undersøkelsestidspunktet hadde inntektsgivende arbeid i mer enn 21 timer, eller arbeidet 1-21 timer og oppgav inntektsgivende arbeid som viktigste aktivitet eller var midlertidig fraværende fra arbeid. Blant yrkesaktive menn var tallet på arbeidstimer i 1975 i lav-, middels- og høyinntektsgruppen henholdsvis 2117, 1994 og 2023 timer. For yrkesaktive kvinner var de tilsvarende tall 1331, 1375 og 1562 timer. Et eventuelt høyere sykefravær i lavinntektsgruppen har ikke ført til at tallet på arbeidstimer blant menn i denne gruppen er blitt lavere enn i høyinntektsgruppen.

6.7.3. Yrkesaktivitet, syketilfelle og inntekt

Vi har tidligere funnet at sammenhengen mellom helse og inntekt er noe forskjellig etter om en bruker tallet på sykedager eller tallet på syketilfelle. Tallet på akutte syketilfelle oppstått pr. 100 personer i undersøkelsesperioden viste en svak økning med økende inntekt, for menn fra 6 til 8 tilfelle, for kvinner fra 7 til 10 syketilfelle. Tallet på kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse pr. 100 personer derimot avtok noe med økende inntekt, for menn fra 75 tilfelle i lavinntektsgruppen til 63 i høyinntektsgruppen, for kvinner fra 81 til 71 syketilfelle. Den relative variasjon med inntekt er altså betydelig mindre for tallet på syketilfelle enn for tallet på sykedager.

Med utgangspunkt i samme problemstilling som i forrige avsnitt, skal vi undersøke variasjonen i antallet kroniske syketilfelle med inntekt blant yrkesaktive og ikke yrkesaktive. Det er viktig å undersøke om bruk av et noe annet mål på helse gir resultater som støtter opp om konklusjonene i forrige avsnitt, eller om de bidrar til å nyansere bildet av sammenhengen mellom helse og inntekt.

Tabell 92 viser at blant yrkesaktive menn og kvinner er det ingen

eller små forskjeller i antall syketilfelle mellom inntektsgruppene. Dette gjelder både når en ser på de enkelte aldersgrupper og på aldersgruppene under ett. Eneste unntaket er eldste gruppen av menn, prosentbasis er imidlertid liten her.

Tabell 92. Tallet på kroniske syketilfelle ved periodens begynnelse pr. 100 menn og kvinner med forskjellig yrkesaktivitet, inntekt og alder *Number of cases of chronic illness at the beginning of the period per 100 males and females in groups for economic activity, income and age*

	Yrkesaktive			Ikke yrkesaktive		
	<i>Economically active</i>			<i>Economically inactive</i>		
	Lav	Middels	Høy	Lav	Middels	Høy
	<i>Low</i>	<i>Mean</i>	<i>High</i>	<i>Low</i>	<i>Mean</i>	<i>High</i>
Menn <i>Males</i>	70	72	74	137	113	103
16 - 29 år <i>years</i>	51	46	43	49	40	66
30 - 49 "	62	62	70	:	:	:
50 - 66 "	102	100	96	190	163	152
67 -	:	130	72	165	152	128
Kvinner <i>Females</i>	74	80	75	109	114	93
16 - 29 år	58	42	53	40	47	58
30 - 49 "	65	78	71	68	71	85
50 - 66 "	109	112	97	140	138	117
67 -	:	:	:	181	195	104

Blant ikke yrkesaktive menn finner en et annet mønster. Når en betrakter alle aldersgrupper under ett, er tallet på syketilfelle høyere i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppen. Dette skyldes en ganske sterk sammenheng mellom antall syketilfelle og inntekt i de to eldste aldersgruppene. For ikke yrkesaktive under 50 år derimot er tallet på syketilfelle noe større i høyinntektsgruppen enn i lavinntektsgruppen. En merker seg også at tallet på syketilfelle er høyest for ikke yrkesaktive menn i alderen 50-66 år, hvilket kan tolkes slik at helseproblemer i forholdvis høy grad er årsak til yrkespassivitet i denne aldersgruppen.

For ikke yrkesaktive kvinner finner en også små forskjeller i antall syketilfelle i gruppen under 50 år. De forskjeller som finnes går i retning av flere syketilfelle blant kvinner i høyinntektsgruppen. For kvinner i alderen 50-66 år er det noe flere syketilfelle i lavinntektsgruppen enn i høyinntektsgruppen. Forskjellen er mindre enn for ikke yrkesaktive menn i samme alder, og antall tilfelle i denne gruppen er stort

sett mindre enn blant eldre ikke yrkesaktive kvinner. Begge disse forhold skyldes uten tvil at helseproblemer er en langt viktigere faktor bak yrkespassivitet for menn i alderen 50-66 år, enn for kvinner i denne alderen.

Heller ikke når vi ser på kroniske syketilfelle som har resultert i innleggelse finner vi grunn til å trekke andre konklusjoner for yrkesaktive. Antallet kroniske syketilfelle pr. 100 personer som har ført til innleggelse på sykehus er for menn 25, 24 og 23 i lav-, middels- og høyinnteksgruppen. For kvinner er de tilsvarende tall 19, 20 og 20 syketilfelle pr. 100 personer. Heller ikke i de enkelte aldersgrupper finner en variasjon med inntekt, med unntak av menn i alderen 50-66 år. Her er antallet kroniske syketilfelle som har ført til innleggelse 44, 35 og 31 pr. 100 personer i lav-, middels- og høyinnteksgruppen. Bruker en innleggelse på sykehus som mål på hvor alvorlig sykdommen er, synes det i denne gruppen å være dårligere helse blant yrkesaktive i lavinnteksgruppen enn i de høyere innteksgrupper.

6.7.4. Et forsøk på en tolkning av forskjellen i sammenheng mellom sykedager og inntekt og mellom kroniske syketilfelle og inntekt

Når en sammenholder resultatene for sammenhengen mellom inntekt og sykedager og syketilfelle for yrkesaktive og ikke yrkesaktive, er en av de mest merkbare forskjeller at en for yrkesaktive finner betydelige forskjeller mellom innteksgruppene i gjennomsnittlig antall sykedager, men ingen forskjeller i gjennomsnittlig antall kroniske syketilfelle.

En mulig forklaring kunne være at det er forskjeller mellom innteksgruppene i sykedager som skyldes akutte syketilfelle. Dette virker imidlertid ikke rimelig i betraktning av at vi tidligere har funnet at antallet sykedager på grunn av akutte syketilfelle ikke varierer med inntekt.

En annen mulig forklaring får en ved å ta utgangspunkt i svakhete ved antall kroniske syketilfelle som mål på helsetilstanden. En kan ikke se bort fra at det er betydelige forskjeller i fordelingen av syketilfellene på diagnosegrupper mellom yrkesaktive i lav- og høyinnteksgruppen, at det f.eks. er mer alvorlige syketilfelle i lavinnteksgruppen. Vi har forsøkt i noen grad å ta hensyn til dette ved å undersøke syketilfelle som har ført til innleggelse på sykehus. Med unntak av menn i alderen 50-66 år har vi imidlertid ikke funnet forskjeller i hyppigheten av slike syketilfelle mellom yrkesaktive i ulike innteksgrupper.

En tredje mulig forklaring tar utgangspunkt i en viktig forskjell mellom sykedager og syketilfelle. Om en person reagerer på sykdom ved å sette ned sin aktivitet, er ikke bare avhengig av sykdommen, men bl.a. også av en rekke trekk ved den sosiale situasjon personen er i. På samme måte vil konsekvensene av sykdom for yrkesaktiviteten avhenge av en rekke andre

forhold enn selve sykdommen, bl.a. av mange trekk ved det arbeid personen har, eller har mulighet for å få. Det siste betyr at bl.a. forholdene på det lokale arbeidsmarked blir av betydning. Om en person blir registrert med et syketilfelle eller ikke vil i langt mindre grad avhenge av personens situasjon, selv om en også her må regne med at sosiale forhold har en viss innvirkning.

Vi finner det rimelig å anta at den typen arbeid yrkesaktive i lavinntektsgruppen har og de arbeidsforhold de arbeider under, i gjennomsnitt vil gjøre det vanskeligere å fungere under sykdom enn tilfellet er i de høyere inntektsgrupper. Når vi derfor finner at det i gjennomsnitt er flere sykedager pr. kronisk syketilfelle i lavinntektsgruppen enn i høyere inntektsgrupper, så er én tolkning at det er forskjeller i arbeidssituasjonen til personer i ulike arbeidsgrupper som forklarer at tilsynelatende samme sykkelighet resulterer i flere sykedager i lavinntektsgruppen enn i andre inntektsgrupper.

Det er et annet forhold av samme type som det er viktig å være oppmerksom på i tolkningen av resultatene i dette kapitlet. Når vi finner at gjennomsnittlig antall kroniske syketilfelle er omtrent like stort blant yrkesaktive i forskjellige inntektsgrupper, kan dette være et resultat av en seleksjonseffekt. Ut fra samme tankegang som foran kan det være slik at det er vanskeligere å fungere for syke personer i de yrker som er typiske for personer i lavinntektsgruppen. Hvis dette er riktig, vil altså bare de relativt friske personer i lavinntektsgruppen kunne være yrkesaktive. Dette er en tankegang som har vært framme i forskningen omkring uførepensjonering og synes å bli støttet av denne. Vi vil antakelig finne at en slik seleksjonseffekt er sterkere blant kvinner. Mens det for menn er inntektsgivende arbeid som er den vanlige aktivitet, er både inntektsgivende arbeid og husarbeid vanlige aktiviteter for kvinner. For syke kvinner som finner det vanskelig å gå ut i yrkeslivet på grunn av sin sykdom, vil husarbeid være et alternativ som ikke representerer noe avvik, men tvert imot er en svært vanlig aktivitet blant kvinner. For syke menn derimot finnes det ikke noen alternativ aktivitet som blir betraktet som vanlig på samme måte som arbeid i hjemmet for kvinner.

SUMMARY IN ENGLISH

The question this publication will consider is whether there is any relationship between the distribution of economic goods among the households and the distribution of some other aspects of the level of living. When we take the distribution of economic goods as a kind of starting point it is due to the fact that income in the politics of distribution is a very important aspect of the level of living, maybe the most important. Partly because of this it has long been discussed if there is a systematic connection between the distribution of income and the distribution of other goods in the society. The basis of such an interest is an extension in the way of looking at the level of living of the population, an extension which has also shown up in a closely related area. To an increasing extent people are occupied by the effect of the economic activity in society on other aspects of the level of living than the purely economic.

This analysis consider the association between the distribution of income and the distribution of only a limited sample of components of level of living, that is health, housing conditions, employment and working conditions and household economy, and within these only a selection of indicators. The conclusions that we arrive at about the connection between income and level of living must be seen against the selection we have done. If we had considered other aspects of the level of living, such as quality of neighbourhood, leisure time, social belonging, the picture might have been different.

The analyses of the different aspects of level of living are based on surveys which were carried through earlier by the Central Bureau of Statistics. These are the Survey of Consumer Expenditure 1973 and the Survey of Income and Wealth 1973, the Health Survey 1975 and a survey of working conditions in 1975. Matching of these surveys with data files from the tax assessment is the basis for the delimitation of income groups in these analyses. The delimitation of income groups has been made in the same way in the different analyses. The fact that the analyses are based on different surveys imply that the possibilities to examine simultaneously the connection between income and many other aspects of level of living have been small. We have had to analyse the connection between income and each of the components of level of living separately.

The nature of the problem considered here of course implies that the choice of the concept of income and the delimitation of the income groups becomes crucial. We have had no possibility to study how robust our conclusions are to changes in the concept of income and the delimitation of income groups, but it is hardly trivial which choices one makes.

These questions are discussed in chapter 2.

We have had to base the analyses on the concept of income used in the tax statistics. The delimitation of income groups is made on the basis of household income, and in the delimitation it has been taken into consideration that households of different types but with the same income do not have the same standard of living. We delimit income groups that comprise all households in the same fractile in the distribution of income for the type of households to which each single household belongs. This way of constructing income groups probably leads to an underrepresentation of single persons with dependent children and of households with many children in the low income groups, compared to what would be the result of using other methods for constructing income groups which are often used (see page 48).

Living standard of households

The concept of income on which the construction of income groups is based, has a series of properties that makes it less suitable as a measure of the living standard of households. In chapter 3 we compare the income groups on measures that we assume are better expressions for the living standard of households, primarily disposable income and total consumption expenditure. The comparison is based on the 1973 surveys on consumption expenditure and income and wealth.

The difference in average income between the income groups is considerably larger than the difference in average disposable income. This difference again is larger than the difference in the average total consumption expenditure between the income groups. The impression of differences in standard of living that one gets from the concept of income used in the tax statistics is thus considerably exaggerated.

There are two facts that to a great extent explain that the difference in average disposable income between the income groups is less than the difference in average income. First the income for pensioners with the lowest pensions is not registered in the income concept in the tax statistics. Second the tax system levels out incomes even after deductions have been taken into account.

The differences in average disposable income and average total consumption expenditure among the income groups, are to a certain extent explained by assumably positive savings in the higher income groups, savings that are not included in the total consumption expenditure.

Still it is difficult to explain why the average total consumption expenditure in the lowest income groups is so much higher than the average disposable income (among the 5 per cent with lowest income this difference is

almost 11 000 kroner).

This is interpreted such that both income and disposable income are poor measures of the standard of living for the low income group when this is considered as a whole. The real income that is disposable for consumption has to be considerably higher than shown by the registered income for parts of the low income group.

Income and disposable income are not reliable as measures of standard of living to the same degree in all groups. A division of the households by type of household and socio-economic group indicates that disposable income measures standard of living best in groups where there is a large proportion of economically inactive persons. For both employed and self-employed in the low income group, the average total consumption expenditure was 8 000 kroner higher than the average disposable income. The corresponding difference among married couples with children in the low income group was 11 000 kroner.

This indicates that the low income group, as it is constructed here on the basis of the concept of income in the tax statistics, will comprise considerable subgroups that would not be considered as low income groups, if the income groups were constructed from concepts of income that were better measures of standard of living. This seems to be right especially for groups with a large proportion of economically active and families with children.

In the analyses that follow the relationship between "the real income" and measures for level of living presumably are glossed over, because the measure of income from the tax statistics is in many cases a poor measure of the standard of living for the households.

Employment and working conditions

In chapter 4 we treat two aspects of work: Work as a source of income and work as a good in itself.

In other investigations it has been shown that a rather large proportion of the variation in personal income can be explained by variations in working hours. Here we have examined how the amount of work in society is distributed on households, and an examination of the relationship between the distribution of the total amount of work carried out by the household and the distribution of household income.

The total amount of work per household varies strongly with income, from fully 1 600 hours per year in the low income groups to 2 850 hours in the high income groups. Thus the low income problem to a high degree seems to reflect a skewed distribution of work among the households. However, about 2/3 of the difference in working hours is

due to a larger proportion of economically inactive households in the low income group, and therefore reflect that the group of pensioners is to a considerable degree a low income group.

Among the large majority of households that did some work in 1975 (68 and 92 per cent in the low and high income groups) the difference in average working hours is much less. The number of working hours in the low income group (about 2 400 hours per year) was nearly 80 per cent of the number of working hours in the high income group.

This difference comes about because economically active female main income earners worked fewer hours in the low income group than in the high income groups, and second because in the low income group there were somewhat fewer economically active secondary income earners. In addition these secondary income earners worked fewer hours on the average in the low income groups. Male economically active main income earners worked the same number of hours in all three income groups.

The differences in working hours among the income groups cannot be traced back to differences in unemployment, temporary dismissals without pay or leave because of illness.

For the large proportion of low income households in which at least one was economically active, low income status can only to a small degree be explained by small amount of work during the year. The average number of working hours per year was higher than the normal number of working hours per year.

This might indicate that variations in "wage per hour" is important in order to explain the recruitment to the income groups.

We have shown that a levelling out of "pensionable income per working hour" between income groups, results in more equal average pensionable income in the income groups than a levelling out of number of working hours per year. However, it must be noticed that to the degree that pensionable income is not a reliable measure of real work income, the calculated "wage per hour" will also be unreliable.

In section 4.3 the working conditions for economically active in the different income groups are compared. The aspects of working conditions being compared are primarily physical working conditions, but also certain terms of work such as working schedule, wage system and some other aspects such as journey to work, social conditions in the job and security of work. The selection of working conditions being compared is to a high degree determined by the available data, and cannot be considered to cover the area.

On the whole the physical working conditions were poorer in the low income groups than in the high income groups. The differences were the largest in the evaluation of the work as physically fatiguing, and of

troublesome working positions, draught and humidity. Other differences were modest.

Women had better physical working conditions than men, and the differences among the income groups were somewhat less than for men. The grouping by income is based on household income. This of course makes the relationship between income and working conditions more indirect, and this relationship might be weaker than the relationship between personal income and working conditions. Presumably this is so especially for women. Another fact that presumably contribute to a weakening of the relationship among income and physical working conditions is that there is no linear relationship between calculated "wage per hour" and working conditions for employed. The physical working conditions are poorest in the group with medium "wage per hour". This might be interpreted in the way that certain groups have bad working conditions compensated through wage.

Thus for most aspects of the physical working conditions the proportion in the low income group with poor working conditions was a little higher. However, the differences were small. When it comes to working conditions associated with strain and climate, there were relatively large differences.

As mentioned the information we have on other aspects of working conditions were rather limited, and therefore it is not possible in a satisfactory way to compare the working conditions. There were no or small differences among employed in different income groups in wage system, inconvenient working hours and journey to work. The benefits and rights associated with the job on which we have information were found more often or just as often in the high income groups as in the low income groups. The difference among the income groups were largest in the proportion that had pensions in addition to the national insurance, possibilities for loan and subsidized telephone.

Housing conditions

The relationship between housing and the distribution of income is examined in chapter 5. Considering that a residence is bought in a market, one should expect a rather strong relationship between income as a measure of the resources of the household and housing conditions. However, a number of circumstances contribute to complicate such a plain consideration. Among other things we have pointed to certain aspects of the residential market, of the household and the preferences in it, the way of getting the residence and point of time moving into the residence.

We also want to stress that the measures of housing conditions

that we have, do only capture certain aspects of the housing conditions, and mainly qualities of the residence itself.

The results are based on information from the Survey of Consumer Expenditure 1973. As might be expected the housing expenditure varied considerably with income, from fully 3 000 kroner per year in the low income group to 5 500 kroner in the high income group. Instalments on loans are not included in these numbers.

There is not one residential market, but a series of local markets. In accordance with this we found large differences among expenditures in different types of area, and low income households in Oslo, Bergen and Trondheim had higher housing expenditure than households with high income in sparsely populated areas. The difference in housing expenditure between the income groups was largest in densely populated areas. In densely populated areas and especially in the largest cities housing expenditure as percentage of total consumption expenditure was the largest, and larger in the low income groups than in higher income groups. Thus the conditions on the local residential market are important.

Younger families had the highest housing expenditure, and in these groups (plus older families with children) the differences among the housing expenditure in the different income groups were the largest. This can be interpreted so that in groups where the need for a good dwelling presumably is highest, and which have been on the residential market last, the position in the income distribution is of greatest importance.

Like in other investigations we find that low income households live in dwellings with the lowest sanitary standard, 45 per cent were without W.C. and/or bath/shower, compared with 32 and 12 per cent in the groups with mean and high income. These differences cannot be explained by the larger proportion of low income households living in sparsely populated areas, where the standard of the dwellings is lower.

However, there were large variations within income groups. In the low income groups it was tenants without down payment, households where the main income earner is pensioner and households consisting of single elderly persons that had the lowest standard. Fully 60 per cent of these households were without W.C. and/or bath/shower. In the low income group the highest sanitary standard of the dwelling is found among households with economically active main income earner, 35-40 per cent of these were without W.C. and/or bath/shower.

For all income groups taken together the housing expenditure increases with increasing sanitary standard of the dwelling, also the housing expenditure as percentage of total consumption expenditure

increases a little. However, in the low income group we find that the housing expenditure as percentage of total consumption expenditure is just as high or higher for households with low standard of dwelling as for households with high standard of dwelling. Households with low income that live in dwellings with low standard, seem to have a weak position on the residential market, this is especially the case for the groups of economically inactive, single persons and renters without deposit. Even a poor dwelling with a relatively low housing expenditure takes a share of the consumption expenditure which is just as high as in other groups of households.

Investigations of the relationship between income and crowdedness have usually shown that there are fewer crowded households in the low income group. Crowdedness is determined by the size of both the dwelling and the household. In constructing the income groups we have taken into account the composition of the household. This explains why we find a little more crowded households in the low income group than in the high income group, 28 and 21 per cent, respectively. (We have defined a household as crowded when it has more than 1 person per room, or is a single person with one room.)

The largest proportion of crowded households was found in densely populated areas. For each of the different types of areas there was no difference among the income groups in the proportion of crowded households. The proportion of crowded households was largest among younger single persons and among families with children, especially younger families. There was no difference among the income groups in the proportion of crowded households among younger families with children. However, there were rather large differences among older families with children.

Health conditions

Health and income are not directly connected through a market, as are income and housing conditions or income and employment. There is probably also more uncertainty about the relation between health and income today, than there was earlier.

When trying to answer if there is a relationship between the distributions of health and income in the population, one of the most difficult problems is that the concept of health is very complicated and partly not clear, and that there is no summary measure that express all variations in the health conditions of individuals. Therefore we have examined the relationship among income and a series of measures of health, mainly measures based on the importance of health for functional ability

and measures based on diagnosed cases of illness.

We shall summarize the variations in the different measures of health among the income groups in the population in the following way: We have found considerable differences in average number of days with illness between the different income groups for both men and women. Among men the average number of days with illness in the low income groups is almost twice as large as in the group with highest income. The differences in average number of days with illness is primarily due to days with illness because of chronic cases of illness. Further we have found clear differences in the proportion with reduced physical ability among the income groups. These differences are primarily due to differences in the proportion with average or strongly reduced physical ability.

When one is using measures of health that are based on diagnosed cases of illness we also find significant differences among the income groups. There are more cases of illness in the low income group than in the higher income group. Again these differences among the income groups are due to the chronic cases of illness. Relatively the differences among the income groups, however, are less than we found for measures based on functional ability. For women we find more chronic cases of illness on the average in the group with mean income than in the low income group.

When dividing the chronic cases of illness by diagnosis, we find that the larger proportion of chronic cases of illness in the low income group is mainly concentrated on three diagnostic groups: Nervous troubles, heart diseases and diseases of the musculo-skeletal system.

When it comes to psychic health, the problems of measurement are without doubt larger than for physical health. We have used diagnoses belonging to the diagnostic group "nervous troubles", and answers to a question about whether the respondent has had troubles with his nerves the last 14 days. On the basis of both of these measures one finds consistently that with increasing income the frequency of psychic problems decreases or is constant. However, the differences are small.

With the exception of the number of acute cases of illness occurring in a 2-week period and days of illness due to acute cases of illness, one finds for all measures of health used here better health in the higher income group than in the lower. The differences among the income groups are largest for measures of health based on the consequences of health problems for the functional ability.

These differences among the income groups cannot be explained by different composition by age and sex of these groups. However, there is a rather unique pattern in the relationship between health and income in the different age groups.

For persons under the age of 30 there were almost no differences of health among the income groups. The relationship between health and income found in the population as a whole is primarily due to the situation among persons 50 years and over. Especially for men at the age of 50-66 there were considerable differences among the health conditions in the different income groups. The age group 30-49 years has a position in between. There are differences in health conditions among the income groups, they are, however, small, and the picture one gets when using different health indicators is far from unique. For women in this age group we find a pattern reappearing for more health indicators, namely that women in the mean income group have the poorest health condition.

The purpose has primarily been to examine if there is a relationship between the distribution of health and income in the population. However, the evaluation of this result will depend quite a lot on how this relationship has come up. In the last section of chapter 6 we have discussed this question.

We have separated two main types of mechanisms that can be of significance for the relationship between health and income. One consists in changes in economic activity caused by health problems and changes in income following from that. One example is disablement pensioning. The other mechanism consists of those factors in people's life situation and life history that are related to income and that put strain on and act to break down health. Of course these two mechanisms could be in effect simultaneously. The conditions under which people in the low income groups live could e.g. lead to more health problems, and these again can lead to economic inactivity and decreasing income.

The type of data we have does not allow us to decide which of the mechanisms is most important, or how much each of them means. We shall point out some results from the discussion. We find that economically inactive had more days with illness and more chronic cases of illness than economically active, this holds in most age groups and for both sexes. Further also among economically inactive one finds decreasing morbidity when income increases. This is, especially for men, related to a higher proportion of disabled in the low income group than in the higher income group.

Economically active show less morbidity than economically inactive, this holds especially for the age group 50-66 years. Among economically active we find that the average number of days with illness is larger in the low income group than in higher income group. However, there are not more chronic cases of illness in the low income

group than in the other income group.

We have argued that the most reasonable interpretation of these results is that one looks at the consequences of illness as dependent not only on the disease, but also on the social situation of the person who is ill. The fact that there are no differences in average number of chronic cases of illness among the income groups may be seen as the result of a process of selection. Persons with chronic diseases will have more difficulties staying (fully) economically active in the occupations that are typical for the low income group. In the same way the higher number of days with illness among economically active in the low income group than in higher income groups, can be seen as a result of that it is more difficult to function in case of illness in the occupations which are typical in the low income group, even if they do not have more chronic cases of illness.

The strongly decreasing proportion of disabled among the economically inactive when income increases, can be interpreted as showing that the effect of health problems on economic activity is an important explanation of the relationship between health and income. The discussion above shows that the decreasing proportion of disabled can also be seen as a result of a selection process, so that it is more difficult for sick persons in the low income groups to stay economically active. The starting question about the importance of the two types of mechanisms therefore cannot be considered clearly answered.

LITTERATUR REFERENCES

- Abel-Smith, B. og C. Bagley (1970): The Problem of Establishing Equivalent Standards of Living for Families of Different Composition. In T. Townsend (ed.): *The Concepts of Poverty*. Heinemann, London.
- Allardt, E. (1977): *On the Relationship between Objective and Subjective Predicaments*. Helsinki.
- Andersen, A.S. (1977): *Levekår for husholdninger med lav inntekt. Avgrensing av lavinntektshusholdninger*. ANO IO 77/3, Statistisk Sentralbyrå.
- Andersen, H.S. (1977): *Boligmarkedet - teori og virkelighet. Økonomi og Politikk, Nr. 1*.
- Bentzel, R. (1970): The Social Significance of Income Distribution Statistics. *The Review of Income and Wealth, Series 16*.
- Berg, Robert L. (1973): *Health Status Indexes*. Chicago.
- Bojer, Hilde (1977): *The Effect on Consumption of Household Size and Composition*. Statistisk Sentralbyrå, Artikler nr. 101.
- Canada. National Council of Welfare (1978): *The Working Poor*.
- Cobb, W. og R. Quinn (1973): Factor Analysis of Important Ratings of Job Facets. In Quinn and Maggione: *The 1969-70 Survey of Working Conditions*.
- Elinson, Jack (1974): Toward Sociomedical Health Indicators. *Social Indicators Research 1*.
- Fagnani, F. og G. Dumcuil (1976): Health Indicators or Health Systems Analysis? Extracts from a French Survey. *Social Indicators Research 3, 37-74*.
- Familie- og forbruksdepartementet (1970): *Innstilling om barnefamilienes økonomi*.
- Forbruker- og administrasjonsdepartementet (1976): *Levekårsundersøkelsen. Sluttrapport*. Norges offentlige utredninger 1976:28.
- Forbruker- og administrasjonsdepartementet (1978): *Arbeidsplassforhold og arbeidsmiljø*. Norges offentlige utredninger 1978:25.
- Fried, Marc (1975): Social Differences in Mental Health. In Kosa, J. and I.K. Zola: *Poverty and Health: A Sociological Analysis*.
- Friedman, Milton (1957): *A Theory of the Consumption Function*. National Bureau of Economic Research. General Series 63.
- Fuchs, Victor (1965): Toward a Theory of Poverty. In *The Concept of Poverty*. First Report, Task Force in Economic Growth and Opportunity, Chamber of Commerce.
- Gulbrandsen, L. og U. Torgersen (1975): *Unge familier og boligproblemer i Oslo*. Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Gustavsen, B. og S. Seierstad (1977): *Arbeid og menneskelige hensyn*. Tanum-Norli.

- Hamburger, Jean (1974): *Vår styrke og vår svakhet*. Oslo.
- Herigstad, Helge (1979): *Forbrukseiningar*. Statistisk Sentralbyrå, Rapport 79/16.
- Herrich, Quinn R. (1971): The Working Conditions Survey as a Source of Social Indicators. *Monthly Labour Review*. April 1971.
- Holm, P. (1964): Bostadsmarknaden i ett expanderande samhälle. I *SOU 1964:3*. Stockholm.
- Hovedkomitéen for norsk forskning (1975): *Sosiale problemer, helse og arbeidsliv*. Rapport fra kjernegruppe 3, Oslo.
- Johansson, L. (1971): *Den vuxna befolkningens bostadsförhållanden 1968*. Stockholm.
- Johansson, S. (1970): *Den vuxna befolkningens hälsotillstånd*. Stockholm.
- Kommunal- og arbeidsdepartementet (1975): *Om visse boligspørsmål*. Stortingsmelding nr. 92.
- Kosa, J. og I.K. Zola (1975): *Poverty and Health: A Sociological Analysis*.
- Langsether, Åsmund (1972): *Indikatorer for helsetilstanden i befolkningen*. INAS-report no. 71-3.
- Moriyama, I.M. (1968): Problems in the Measurement of Health Status. In Sheldon, E.B. and W.E. Moore: *Indicators of Social Change: Concepts and Measurements*.
- Nicholson, J.L. (1970): Redistribution of Income. *The Review of Income and Wealth, Series 16*.
- Ramsøy, Nathalie R. (1974): *Social Indicators in the United States and Europe: Comments on Five Country Reports*. Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning. Arbeidsrapport 10.
- Rein, M. (1970): Problems in the Definition and Measurement of Poverty. In Townsend, T.: *The Concept of Poverty*. Heinemann, London.
- Rødseth, T. (1969): *Utredning om lavtlønnsproblemer i Norge*. Lønns- og prisdepartementet.
- Rødseth, T. (1977): *Inntektsfordeling i Norge*. Norges offentlige utredninger 1977:44.
- Skarstad, Odd (1977): *Levestandard for private husholdninger*. Statistisk Sentralbyrå, Artikler nr. 102.
- Skrede, Kari (1976): *Livssyklus, sosial likhet og sosial endring. En undersøkelse av tre årsklasser norske menn. Yrkesaktivitet og sykkelighet*. INAS. Notatserie for yrkeshistorieprosjektet. Notat 11.
- Solheim, Trygve (1977): *Hvem bor best og hvem bor dårligst? Plan og arbeid*, Nr. 2.
- Sosialdepartementet (1976): *Ensliges økonomiske og sosiale stilling*. Norges offentlige utredninger 1976:57.

- Statistisk Sentralbyrå (1961): *Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856-1955*. Samfunnsøkonomiske studier, Nr. 10.
- Statistisk Sentralbyrå (1974a): *Flyttemotivundersøkelsen 1972*, NOS A 617.
- Statistisk Sentralbyrå (1974b): *Boforholdsundersøkelsen 1973*, NOS A 673.
- Statistisk Sentralbyrå (1975a): *Levekår 1973*, NOS A 720.
- Statistisk Sentralbyrå (1975b): *Forbruksundersøkelsen 1973*, NOS A 705.
- Statistisk Sentralbyrå (1975c): *Skattestatistikk 1973*, NOS A 741.
- Statistisk Sentralbyrå (1976a): *Arbeidsmarkedstatistikk 1975*, NOS A 813.
- Statistisk Sentralbyrå (1976b): *Psykiatriske sykehus*, NOS A 834.
- Statistisk Sentralbyrå (1976c): *Yrke og dødelighet 1970 - 1973*. Statistiske analyser, Nr. 21.
- Statistisk Sentralbyrå (1977): *Helseundersøkelse 1975*, NOS A 894.
- Sverige. Statens offentliga utredningar (1971): *Den svenska köpkraftsfördelningen*. SOU 1971:39.
- Sverige. Statistiska Centralbyrån (1976): *Levnadsförhållanden*. Rapport nr. 3, Boendeförhållanden 1974.
- Sverige. Statistiska Centralbyrån (1978): *Levnadsförhållanden*. Rapport nr. 11, Hälsa och Sjukvårds konsumtion.
- Strøm, Axel (1968): *Lærebok i sosialmedisin*. Oslo.
- Sullivan, Daniel F. (1966): *Conceptual Problems in Developing an Index of Health*. Vital and Health Statistics, Series 2, No. 17.
- Sæbø, Hans Viggo (1977): *Minifolketellingen 1975 - en metodestudie*. Statistisk Sentralbyrå. Arbeidsnotater IO 77/40.
- USA. National Center for Health Statistics (1964a): *Health Survey Procedures*. Vital and Health Statistics, Series 1, No. 2.
- USA. National Center for Health Statistics (1964b): *Medical care, Health Status and Family Income*. Vital and Health Statistics, Series 10, No. 9.
- USA. National Center for Health Statistics (1966): *Conceptual Problems in Developing an Index of Health*. Vital and Health Statistics, Series 2, No. 17.
- USA. National Center for Health Statistics (1974): *Limitation of Activity and Mobility due to Chronic Conditions*. Vital and Health Statistics, Series 10, No. 96.
- USA. National Center for Health Statistics (1975): *Acute Conditions*. Vital and Health Statistics, Series 10, No. 102.
- Uusitalo, H. (1975): *Income and Welfare*. Research Group for Comparative Sociology, University of Helsinki, Research Reports, No. 8.
- Wheaton, Blair (1978): *The Sociogenesis of Psychological disorder: Reexamining the Causal Issues with Longitudinal Data*, *American Sociological Review* 1978, Vol. 43, 383-403.
- Ås, Dagfinn (1971): *Norske boliger 2*. Norges byggforskningsinstitutt.

NOEN INNTEKTSBEGREPER

1. Begrepet "inntekt"

Dette begrepet består av nettoinntekt pluss særfradrag (definert lik summen av nettoinntekt pluss særfradrag ved stats- eller kommuneskattelikningen og nettoinntekt ved sjømannsskatteordningen). Ved beregningen nyttes imidlertid pensjonsgivende inntekt ved den ordinære likning istedenfor nettoinntekt ved stats- eller kommuneskattelikningen hvis denne siste inntekt er null eller negativ (under inntektsgrensene for skatt og avgift). Etter tilsvarende regler vil pensjonsgivende inntekt ved sjømannsskatteordningen erstatte nettoinntekt ved denne skatteordning.

2. Disponibel inntekt

Disponibel inntekt omfatter bl.a. begrepet inntekt som er definert ovenfor. I denne sammenheng er imidlertid "inntekt" definert på en litt annen måte - idet nettoinntekt pluss særfradrag er tatt med uavhengig av om det er iliknet skatt på inntekten eller ikke. Oppgavene er hentet fra inntekts- og formuesundersøkelsen 1973.

I tillegg til dette omfatter disponibel inntekt skattepliktig nettogevinst ved salg av aksjer og tegningsretter utenfor næring, forsørgerstønad, barnetrygd og økonomisk bidrag fra sosialhjelpen. En har tatt med skogbruksinntekten i 1973 istedenfor den beregnede 5-års gjennomsnittsinntekten som er med i begrepet inntekt. En har lagt til følgende av de postene som kommer til fradrag ved beregningen av inntekt: Det skattefrie fradraget i rentene av innenlandske bankinnskott mv. og aksjeutbytte, minstefradraget, skattefrie banksparing, premie for egen pensjonsforsikring, fradrag for tidligere års underskott i næring mv., fradragsberettiget del av medlemsavgiften til folketrygden for 1972, særfradrag for fiske og det meste av de skattefrie avsetninger. Videre er trukket fra fradragsberettiget tap ved salg av aksjer og tegningsretter utenfor næring.

Dessuten er lagt til utgifter ved reiser til og fra arbeidssted eller virkelige utgifter i stilling eller arbeid, merutgifter ved å bo utenfor hjemmet og ved besøk i hjemmet, lagt til lovbestemt fradrag og renter av boliggjeld. Endelig er direkte skatter og avgifter trukket fra.

3. Formue

Inntektstakerens formue består av nettoformue ved statsskattelikningen. Dersom nettoformuen ved statsskattelikningen var positiv, er beløpet tatt med uavhengig av om det var iliknet skatt på formuen eller ikke. Negativ nettoformue ved statsskattelikningen er satt lik null.

Husholdningens formue er lik summen av formuen til alle inntektstakere som inngår i husholdningen.

Tabell 1. Fordeling av husholdningenes samlede inntekter i forskjellige husholdningstyper. 100 kr *Distribution of total income for the households in different types of households. 100 kroner*

Fraktile <i>Fractile</i>	Enslig <i>One-person household</i>		Enslig <i>forsørger</i> <i>Single supporters with children</i>		Ektepar uten barn <i>Married couples without children</i>		Ektepar med barn <i>Married couples with children</i>		Ektepar med barn + andre voksne <i>Married couples with children + other grown-ups</i>		Andre husholdninger <i>Other households</i>					
	Under 67 år <i>years and over</i>	67 år og over <i>years and over</i>	Under 67 år <i>years and over</i>	67 år og over <i>years and over</i>	Under 67 år <i>years and over</i>	67 år og over <i>years and over</i>	1 barn <i>child</i>	2 barn <i>children</i>	3 barn <i>children</i>	4 eller flere barn <i>or more children</i>	4 per-soner <i>sons</i>	5 per-soner <i>sons</i>	6 eller flere per-soner <i>or more persons</i>	2-3 voksne <i>grown-ups</i>	4 voksne eller flere <i>grown-up persons or more</i>	
5 prosent <i>per cent</i>	0	0	0	0	170	0	142	219	161	94	328	226	160	93	0	302
10 "	0	0	0	0	266	0	250	304	267	188	378	343	324	220	0	367
15 "	25	0	0	0	340	0	322	356	328	284	437	411	378	301	0	464
20 "	67	0	8	14	383	14	349	385	362	338	472	426	424	349	93	536
25 "	108	0	61	174	414	174	375	402	397	345	504	481	494	374	163	586
30 "	143	0	101	196	443	196	392	419	411	389	533	514	528	428	173	623
40 "	207	0	185	245	494	245	436	458	459	436	596	557	571	498	221	706
50 "	276	1	241	293	549	293	494	507	502	466	649	612	664	572	255	798
70 "	374	178	336	409	712	409	612	626	607	557	810	750	773	712	428	>100 000
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	731	527	129	622	310	314	479	206	55	153	125	107	107	519	107	241

K i l d e r: Helseundersøkelsen 1975 og skatteligningsmaterialet for 1974.

Sources: *Health Survey 1975 and tax assessment material for 1974.*

Tabell 2. Fordeling av husholdningenes samlede inntekter i forskjellige husholdningstyper. 100 kr *Distribution of total income for the households in different types of households, 100 kroner*

Fraktil <i>Fractile</i>	Enslig <i>One-person household</i>				Enslig <i>Single</i>		Ektepar uten barn <i>Married couples without children</i>		Ektepar med barn <i>Married couples with children</i>		Ektepar med barn + andre voksne <i>Married couples with children + other grown-ups</i>		Andre husholdninger <i>Other households</i>	
	Under 67 år <i>Under 67 years</i>	67 år og over <i>67 years and over</i>	Under 67 år <i>Under 67 years</i>	67 år og over <i>67 years and over</i>	1 barn <i>1 child</i>	2 barn <i>2 children</i>	3 barn <i>3 children</i>	4 eller flere barn <i>4 or more children</i>	4 per-soner <i>4 persons</i>	5 per-soner <i>5 persons</i>	6 eller flere <i>6 or more persons</i>	2-3 voksne <i>2-3 grown-ups</i>	4 voksne <i>4 grown-ups</i>	67 år <i>67 years</i>
5 prosent <i>per cent</i>	0	0	144	0	220	297	256	176	224	363	248	0	0	168
10 "	0	0	237	0	322	376	361	248	329	450	414	160	0	384
15 "	0	0	306	0	385	408	397	324	397	519	436	233	0	435
20 "	88	0	374	0	429	441	437	368	473	551	529	308	0	546
25 "	144	0	432	198	471	463	455	394	540	588	559	363	0	637
30 "	172	0	468	221	495	484	484	408	595	643	639	415	0	697
40 "	242	0	544	276	567	548	545	470	686	725	720	501	89	806
50 "	336	0	614	320	628	598	606	563	763	842	796	592	163	921
70 "	465	201	741	472	743	736	708	672	970	1 020	1 010	804	372	1 152
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	539	238	654	205	374	535	232	92	184	198	173	702	146	316

K i l d e r: Arbeidsforhold 1975 og skatteligningsmaterialet for 1975.
Sources: Working Conditions 1975 and tax assessment material for 1975.

Tabell 3. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, total forbruks-
utgift, bruttoformue, gjeld og beholdning av varige forbruks-
goder for enslige og enslige forsørgere i ulike inntekts-
grupper. Kr *Average income, disposable income, total
consumption expenditure, gross property, liabilities and stock
of durable goods for one-person households and single suppor-
ters with children in different income groups. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i>	19 100	700	14 300	36 700
Disponibel inntekt <i>Disposable income</i>	19 000	10 600	16 200	28 100
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	16 800	12 200	16 000	20 500
Bruttoformue <i>Gross property</i>	37 400	11 000	28 900	65 500
Gjeld <i>Liabilities</i>	8 200	3 000	6 700	13 300
Beholdning av varige forbruksgoder <i>Stock of durable goods</i>	6 600	3 400	5 600	10 200
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	553	88	301	164

Tabell 4. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, total forbruks-
utgift, bruttoformue, gjeld og beholdning av varige forbruks-
goder for ektepar uten barn i ulike inntektsgrupper. Kr
*Average income, disposable income, total consumption expendi-
ture, gross property, liabilities and stock of durable goods
for married couples without children in different income
groups. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i>	39 200	11 000	33 500	66 400
Disponibel inntekt <i>Disposable income</i>	33 900	18 600	30 000	49 900
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	30 800	22 200	28 700	39 900
Bruttoformue <i>Gross property</i>	78 400	43 400	55 800	137 900
Gjeld <i>Liabilities</i>	28 400	14 300	15 600	58 500
Beholdning av varige forbruksgoder <i>Stock of durable goods</i>	16 800	10 100	15 300	23 600
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	687	138	345	204

Tabell 5. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, total forbruks-
utgift, bruttoformue, gjeld og beholdning av varige forbruks-
goder for ektepar med barn i ulike inntektsgrupper. Kr
*Average income, disposable income, total consumption expendi-
ture, gross property, liabilities and stock of durable goods
for married couples with children in different income groups.
Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i>	48 200	22 200	41 600	76 300
Disponibel inntekt <i>Disposable income</i>	41 800	25 200	37 800	59 500
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	45 300	36 600	42 000	56 700
Bruttoformue <i>Gross property</i>	93 000	76 300	74 700	135 200
Gjeld <i>Liabilities</i>	61 000	55 900	47 800	86 700
Beholdning av varige forbruksgoder <i>Stock of durable goods</i>	22 800	17 700	20 500	30 000
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	935	184	476	275

Tabell 6. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, total forbruks-
utgift, bruttoformue, gjeld og beholdning av varige forbruks-
goder for andre husholdninger i ulike inntektsgrupper. Kr
*Average income, disposable income, total consumption expendi-
ture, gross property, liabilities and stock of durable goods
for other households in different income groups. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i>	59 100	22 600	52 300	93 600
Disponibel inntekt <i>Disposable income</i>	49 700	28 300	45 900	69 700
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	47 100	33 300	43 900	61 300
Bruttoformue <i>Gross property</i>	123 300	73 900	94 300	203 200
Gjeld <i>Liabilities</i>	56 200	35 800	39 300	97 400
Beholdning av varige forbruksgoder <i>Stock of durable goods</i>	23 800	14 600	22 800	31 400
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	1 096	218	555	323

Tabell 7. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, forbruksutgift, bruttoformue, gjeld og beholdning av varige goder for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Selvstendig næringsdrivende i jordbruk, skogbruk og fiske. Kr *Average income, disposable income, total consumption expenditure, gross property, liabilities and stock of durable goods for households in different income groups. Self-employed in agriculture, forestry and fishing. Kroner*

	Lav inntekt <i>Low income</i>			Middels inntekt <i>Mean income</i>		Høy inntekt <i>High income</i>
	Alle <i>All</i>	Alle		Bruttoformue under 50 000 <i>Gross property under 50 000</i>	Bruttoformue 50 000 og over <i>Gross property 50 000 and over</i>	
Inntekt <i>Income</i>	39 700	20 300	:	22 400	42 200	71 300
Disponibel inntekt <i>Disposable income</i>	34 400	23 000	:	25 000	36 300	52 200
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	34 000	31 500	:	36 100	33 900	39 600
Bruttoformue <i>Gross property</i> .	225 200	118 400	:	150 400	189 900	509 200
Gjeld <i>Liabilities</i>	107 500	59 600	:	78 400	73 100	275 900
Beholdning av varige goder <i>Stock of durable goods</i>	22 000	17 900	:	21 100	21 900	30 200
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	234	87	22	65	101	46

Tabell 8. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, forbruksutgift, bruttoformue, gjeld og beholdning av varige goder for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Selvstendig næringsdrivende utenom jordbruk, skogbruk og fiske. Kr *Average income, disposable income, total consumption expenditure, gross property, liabilities and stock of durable goods for households in different income groups. Self-employed not in agriculture, forestry and fishing. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>		:	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>	
		Alle	Brutto- formue under 50 000 <i>Gross property under 50 000</i>				Brutto- formue og over 50 000 <i>Gross property and over 50 000</i>
Inntekt <i>Income</i>	54 500	22 600			26 100	43 700	94 400
Disponibel inntekt <i>Disposable income</i>	42 900	24 400			26 800	37 600	64 700
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	43 700	32 700			36 700	42 800	53 400
Bruttoformue <i>Gross property</i> .	235 700	137 400			191 200	196 400	367 300
Gjeld <i>Liabilities</i>	135 600	96 800			138 200	106 500	206 400
Beholdning av varige goder <i>Stock of durable goods</i>	26 000	17 500			21 400	25 300	33 700
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	232	59	19		40	103	70

Tabell 9. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, forbruksutgift, bruttoformue, gjeld og beholdning av varige goder for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Ansatte. Kr
Average income, disposable income, total consumption expenditure, gross property, liabilities and stock of durable goods for households in different income groups. Salaried employees and wage earners. Kroner

	Alle		Lav inntekt		Low income	
	Alle	Alle	Bruttoformue under 50 000	Bruttoformue 50 000 og over	Middels inntekt	Høy inntekt
	<i>All</i>	<i>All</i>	<i>Gross property under 50 000</i>	<i>Gross property 50 000 and over</i>	<i>Mean income</i>	<i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i> .	53 700	24 400	22 600	26 500	44 100	75 400
Disponibel inntekt <i>Disposable income</i>	44 200	27 400	24 800	30 400	38 500	57 000
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	43 200	35 700	32 100	39 900	39 100	51 200
Bruttoformue <i>Gross property</i> ..	68 400	53 500	21 100	95 700	51 800	96 500
Gjeld <i>Liabilities</i>	36 000	33 500	10 500	63 500	27 600	48 900
Beholdning av varige goder <i>Stock of durable goods</i>	21 300	16 300	13 200	20 200	18 700	26 600
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	1 829	196	110	86	985	648

Tabell 10. Gjennomsnittlig inntekt, disponibel inntekt, total forbruks-
utgift, bruttoformue, gjeld og beholdning av varige goder
for husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Ikke
yrkesaktive. Kr *Average income, disposable income, total
consumption expenditure, gross property, liabilities and
stock of durable goods for households in different income
groups. Not employed. Kroner*

	Lav inntekt		Low income		Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
	Alle <i>All</i>	Alle	Brutto- formue under 50 000 <i>Gross property under 50 000</i>	Brutto- formue 50 000 og over <i>Gross property 50 000 and over</i>		
Inntekt <i>Income</i> .	24 100	8 300	6 800	15 300	22 100	49 700
Disponibel inn- tekt <i>Disposable income</i>	25 900	18 100	17 100	22 800	24 000	40 600
Total forbruks- utgift <i>Total consumption ex- penditure</i>	24 100	21 200	18 500	33 200	22 700	31 500
Bruttoformue <i>Gross property</i> ..	61 000	26 600	13 000	87 000	47 700	138 600
Gjeld <i>Liabili- ties</i>	16 100	8 400	3 600	29 200	9 600	41 700
Beholdning av varige goder <i>Stock of durable goods</i>	10 700	7 600	5 500	16 800	10 700	15 100
Tallet på hus- holdninger <i>Number of house- holds</i>	976	286	207	59	488	202

Tabell 11. Gjennomsnittlig beløp som husholdninger mottok i bestemte skattefrie stønader¹⁾ i grupper for husholdningsstørrelse og inntekt, 1974. Kr *Average amount of certain not taxable allowances¹⁾ received by the households in groups by size of household and income. 1974. Kroner*

	Alle husholdninger <i>All households</i>	Inntekt <i>Income</i>		
		Under 20 000	20 000-39 900	40 000 og over <i>and over</i>
Antall personer i husholdningen <i>Number of persons in the household</i>	912	1 299	1 066	752
1	670	896	580	93
2	692	1 110	846	430
3-4	1 044	(2 640)	1 700	830
5-	1 162	(2 830)	1 090	1 050

1) Stønadene som er registrert i forbruksundersøkelsen 1974 er listet opp på side 51.

1) *The allowances registered in the consumer expenditure survey 1974 are listed on page 51.*

Tabell 12. Gjennomsnittlig inntekt, total forbruksutgift, skatter og avgifter og offentlige stønader for enslige og enslige forsørgere i forskjellige inntektsgrupper. Kr *Average income, total consumption expenditure, taxes and excises and public contributions for one-person households and single supporters with children in different income groups. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i>	19 100	700	14 300	36 700
Skatter og avgifter <i>Taxes and excises</i>	5 700	100	3 400	12 700
Offentlige stønader <i>Public contributions</i>	7 700	9 100 ¹⁾	7 800	6 600
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	16 800	12 200	16 000	20 500
Total forbruksutgift + skatter og avgifter <i>Total consumption expenditure + taxes and excises</i>	22 500	12 300	19 400	33 100
Total forbruksutgift + skatter og avgifter - offentlige stønader <i>Total consumption expenditure + taxes and excises - public contributions</i>	14 900	3 200	11 600	26 500
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	553	88	301	164

1) Se note til tabell 5 side 64.

1) *See note to table 5 page 64.*

Tabell 13. Gjennomsnittlig inntekt, total forbruksutgift, skatter og avgifter, offentlige stønader for ektepar uten barn i forskjellige inntektsgrupper. Kr *Average income, total consumption expenditure, taxes and excises and public contributions for married couples without children in different income groups. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i>	39 200	11 000	33 500	66 400
Skatter og avgifter <i>Taxes and excises</i>	12 600	2 200	9 200	24 800
Offentlige stønader <i>Public contri- butions</i>	8 600	10 200	8 700	7 600
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	30 800	22 200	28 700	39 900
Total forbruksutgift + skatter og avgifter <i>Total consumption expendi- ture + taxes and excises</i>	43 400	24 400	37 900	64 700
Total forbruksutgift + skatter og avgifter - offentlige stønader <i>Total consumption expenditure + taxes and excises - public contri- butions</i>	34 800	14 300	29 200	57 200
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	687	138	345	204

Tabell 14. Gjennomsnittlig inntekt, total forbruksutgift, skatter og avgifter og offentlige stønader for ektepar med barn i forskjellige inntektsgrupper. Kr *Average income, total consumption expenditure, taxes and excises and public contributions for married couples with children in different income groups. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i>	48 200	22 200	41 600	76 300
Skatter og avgifter <i>Taxes and excises</i>	17 100	6 000	13 800	30 000
Offentlige stønader <i>Public contributions</i> ..	800	1 900	700	400
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	45 400	36 600	42 000	56 700
Total forbruksutgift + skatter og avgifter <i>Total consumption expenditure + taxes and excises</i>	62 500	42 600	55 800	86 700
Total forbruksutgift + skatter og avgifter - offentlige stønader <i>Total consumption expenditure + taxes and excises - public contributions</i>	61 700	40 700	55 100	86 300
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	935	184	476	275

Tabell 15. Gjennomsnittlig inntekt, total forbruksutgift, skatter og avgifter og offentlige stønader for andre husholdninger i forskjellige inntektsgrupper. Kr *Average income, total consumption expenditure, taxes and excises and public contributions for other households in different income groups. Kroner*

	Alle <i>All</i>	Lav inntekt <i>Low income</i>	Middels inntekt <i>Mean income</i>	Høy inntekt <i>High income</i>
Inntekt <i>Income</i>	59 100	22 600	52 300	93 600
Skatter og avgifter <i>Taxes and excises</i>	19 700	5 900	16 300	34 200
Offentlige stønader <i>Public contributions</i> ..	7 000	9 500	6 600	6 100
Total forbruksutgift <i>Total consumption expenditure</i>	47 200	33 300	43 900	61 300
Total forbruksutgift + skatter og avgifter <i>Total consumption expenditure + taxes and excises</i>	66 900	39 300	60 200	95 500
Total forbruksutgift + skatter og avgifter - offentlige stønader <i>Total consumption expenditure + taxes and excises - public contributions</i>	59 900	29 700	53 600	89 400
Tallet på husholdninger <i>Number of households</i>	1 096	218	555	323

Tabell 16. Andelen personer i forskjellige inntektsgrupper og bostedsstrøk, som ikke er plaget av støy. Prosent *Percentage of persons in different income groups and areas of residence not being bothered by noise*

		Bostedsstrøk <i>Area of residence</i>					
		Tettbygde strøk uten- om Oslo med over 50 000 innbyggere <i>Densely populated areas out- side Oslo with more than 50 000 inhabitants</i>	Tettbygde strøk med 10 000- 50 000 innbyggere <i>Densely populated areas with 10 000- 50 000 inhabi- tants</i>	Tettbygde strøk med under 10 000 innbyggere <i>Densely populated areas with less than 10 000 inhabi- tants</i>	Spredt- bygde strøk <i>Sparse- ly popu- lated areas</i>		
Alle All	Oslo	79	66	73	73	83	86
Alle personer	<i>All persons</i>	79	66	73	73	83	86
Lav inntekt	<i>Low income</i>	83	49	64	78	89	89
Middels inntekt	<i>Mean income</i>	79	63	71	70	82	86
Høy inntekt	<i>High income</i>	78	72	77	75	81	81

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.
Source: Survey of Level of Living 1973.

Tabell 17. Andelen personer i forskjellige inntektsgrupper og bostedsstrøk, som ikke er plaget av luftforurensninger. Prosent *Percentage of persons in different income groups and areas of residence not being bothered by air pollution*

		Bostedsstrøk <i>Area of residence</i>					
		Tettbygde strøk uten- om Oslo med over 50 000 innbyggere <i>Densely populated areas out- side Oslo with more than 50 000 inhabitants</i>	Tettbygde strøk med 10 000- 50 000 innbyggere <i>Densely populated areas with 10 000- 50 000 inhabi- tants</i>	Tettbygde strøk med under 10 000 innbyggere <i>Densely populated areas with less than 10 000 inhabi- tants</i>	Spredt- bygde strøk <i>Sparse- ly popu- lated areas</i>		
Alle All	Oslo	79	73	70	66	79	91
Alle personer	<i>All persons</i>	79	73	70	66	79	91
Lav inntekt	<i>Low income</i>	85	57	68	59	85	96
Middels inntekt	<i>Mean income</i>	77	72	67	64	76	90
Høy inntekt	<i>High income</i>	79	76	75	71	81	88

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973.
Source: Survey of Level of Living 1973.

Tabell 18. Personer i forskjellige inntektsgrupper etter måten de skaffet seg nåværende bolig på.
 Prosent *Persons in different income groups by means of acquiring present dwelling.*
 Per cent

	Anskaffelsesmåte <i>Means of acquisition</i>													
	Med- lem- skap i bo- lig	Of- fent- lig bolig-	Eien- doms- mek-	Slekt eller kjennte	An- nonse Ad- ver-	Ar- beids- giver	Di- rette kon- takt	På annen Lopp-	Tal- let på					
	I alt Total	bygge selv	Arv/ gave In- Mem-	gelag mild- ling	advok- at	eller kjennte Ad- ver-	med sel- ger	på annen Lopp- per-	let på					
	<i>Build- ing self</i>	<i>heri- ber- tance/ ship in</i>	<i>ber- in hous- ing co- opera- ment</i>	<i>Publis- hous- ing agent, range- lawyer</i>	<i>Real estate or friends ment</i>	<i>Family ver- tise- playe</i>	<i>Direct con- tact with sales- man</i>	<i>In other known ways</i>	<i>Un- known ways</i>	<i>Num- ber of per- sons</i>				
Alle personer <i>All persons</i>	100	37	12	6	3	4	4	19	4	8	6	1	2	2 897
Lav inntekt <i>Low income</i>	100	35	18	2	4	2	23	3	3	3	7	0	2	553
Middels inntekt <i>Mean income</i>	100	38	12	6	4	3	19	3	8	5	5	1	2	1 465
Høy inntekt <i>High income</i>	100	35	8	9	3	4	16	5	10	6	1	1	2	879

K i l d e: Levekårsundersøkelsen 1973. *Source: Survey of Level of Living 1973.*

Tabell 19. Tallet på menn og kvinner i utvalget til helseundersøkelsen 1975, etter alder og inntekt *Number of males and females in the sample of the health survey 1975, by age and income*

	Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>			
		Lav <i>Low</i>	Lavere middels <i>Lower mean</i>	Høyere middels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>
Menn <i>Males</i>	5 427	1 036	1 072	1 632	1 687
0 - 15 år <i>years</i>	1 492	312	300	450	430
16 - 29 " "	1 040	207	213	329	291
30 - 49 " "	1 224	194	217	380	433
50 - 66 " "	1 114	204	226	317	367
67 år og over <i>years and over</i>	557	119	116	156	166
Kvinner <i>Females</i>	5 587	1 144	1 143	1 662	1 639
0 - 15 år	1 350	287	280	399	384
16 - 29 "	1 068	232	236	317	283
30 - 49 "	1 273	215	212	396	450
50 - 66 "	1 187	241	256	337	353
67 år og over	709	169	159	213	168

Tabell 20. Tallet på menn og kvinner i utvalget til helseundersøkelsen 1975, etter yrkesaktivitet, alder og inntekt *Number of males and females in the sample of the health survey 1975, by economic activity, age and income*

	Yrkesaktive <i>Economically active</i>					Ikke yrkesaktive <i>Economically inactive</i>				
	Alle <i>All</i>	Inntekt <i>Income</i>				Alle	Inntekt			
		Lav <i>Low</i>	mid- dels <i>Lower mean</i>	mid- dels <i>Higher mean</i>	Høy <i>High</i>		Lav	La- vere mid- dels	Høy- ere mid- dels	Høy
Menn <i>Males</i>	2 852	442	525	893	992	2 575	594	547	739	695
0 - 15 år <i>years</i>	-	-	-	-	-	1 492	312	300	450	430
16 - 29 " "	674	135	134	221	184	366	72	79	108	107
30 - 49 " "	1 170	173	206	371	420	54	21	11	9	13
50 - 66 " "	915	124	173	276	342	199	80	53	41	25
67 år og over <i>years and over</i> ..	93	10	12	25	46	464	109	104	131	120
Kvinner <i>Females</i>	1 407	175	212	446	574	4 180	969	931	1 216	1 064
0 - 15 år	-	-	-	-	-	1 350	287	280	399	384
16 - 29 "	422	59	82	137	144	646	173	154	180	139
30 - 49 "	519	65	59	172	223	754	150	153	224	227
50 - 66 "	420	46	64	125	185	767	195	192	212	168
67 år og over ...	46	5	7	12	22	663	164	152	201	146

DEFINISJON AV KRONISK SYKDOM
DEFINITION OF CHRONIC ILLNESS

ICD-kode ¹⁾ <i>ICD-code¹⁾</i>	Kronisk sykdom <i>Chronic disease</i>	Kronisk hvis sykdommen har vart mer enn 6 mnd. <i>Chronic if the disease has lasted more than 6 months</i>
000-009		
	006	007 008
010-019	010-019	
020-046	024 025 030 044	031
050-068	054	068
070-089	070 077 084-087	079 082 083 089
090-104	090-097 102, 103	099 104
110-117	110-117	
120-129	120-129	
130-136	130, 131 135	132-134 136
140-209	140-209	
210-239	210-239	
240-258	240-245 250-258	246
260-269		269
270-279	270-276 279	
280-289	282-284 286	281 285 287 289
290-299	290-299	
300-309	300-305	306

1) Se Standard for gruppering av sykdommer-skader-dødsårsaker. Statistisk Sentralbyrås Håndbøker 24, 1973.

1) See Standard for classification of diseases-injuries-causes of death. Manual No. 24 from the Central Bureau of Statistics, 1973.

	308	309
310-315	310-315	
320-333	324	
	330-333	
340-349	340-349	
350-358	350, 351	353
	354	355-358
360-369	361	
	364-367	
	369	
370-379	370-377	378
	379	
380-389	382, 383	381
	385, 386	384
	388, 389	387
390-458	390-414	427
	421	
	423-426	
	428, 429	
	430-438	
	440-446	447
	448	
	450-457	458
460-486		
490-493	490-493	
500-519	500	510, 511
	502-507	519
	512	
	514-518	
520-529	520, 521	527
	523, 524	529
	526	
	528	
530-537	531-535	530
		536, 537
540-553	542, 543	
	550-553	
560-569	562-566	560, 561
	568	569

570-577	571	572, 573
	574	575, 576
		577
580-599	581-584	580
	590-592	593
	594	595
	596	597
	598	599
600-629	600, 601	602
	603	604
	605, 606	607
	610	611
	613, 614	615, 616
	623, 624	620-622
	627, 628	625, 626
		629
630-645	631	633-636
		639
		643
		654
		675-677
650-678	659, 660	
	671	
	673, 674	
680-698	685	695
	690-694	
	696	
700-709	700, 701	702-705
	706, 707	709
710-718	712, 713	714, 715
	716	717, 718
720-729	720-722	723
	724, 725	726
	727	728, 729
730-738	734-738	730-733
740-759	740-759	
780-796	792	780-789
	794	790, 791
800-829		800-829

830-848

850-869

870-918

920-999

851-853

871

885-887

895-897

850

854

860-869

870

872-879

880-884

890-894

900-907

920-999

Utkommet i serien SØS

Issued in the series Social Economic Studies (SES)

- Nr. 1 Det norske skattesystems virkninger på den personlige inntektsfordeling *The Effects of the Norwegian Tax System on the Personal Income Distribution* 1954 Sidetall 103 Pris kr 3,00
- 2 Skatt på personleg inntekt og midel *Tax on Personal Income and Capital* 1954 Sidetall 120 Pris kr 3,00
- 3 Økonomisk utsyn 1900-1950 *Economic Survey* 1955 Sidetall 217 Pris kr 4,00
- 4 Nasjonalregnskap. Teoretiske prinsipper *National Accounts. Theoretical Principles* 1955 Sidetall 123 Pris kr 3,00
- 5 Avskrivning og skattlegging *Depreciation and Taxation* 1956 Sidetall 85 Pris kr 3,00
- 6 Bedriftsskatter i Danmark, Norge og Sverige *Corporate Taxes in Denmark, Norway and Sweden* 1958 Sidetall 101 Pris kr 4,00
- 7 Det norske skattesystemet 1958 *The Norwegian System of Taxation* 1958 Sidetall 159 Pris kr 6,50
- 8 Produksjonsstruktur, import og sysselsetting *Structure of Production, Imports and Employment* 1959 Sidetall 129 Pris kr 5,50
- 9 Kryssløpsanalyse av produksjon og innsats i norske næringer 1954 *Input-Output Analysis of Norwegian Industries* 1960 Sidetall 614 Pris kr 10,00
- 10 Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856-1955 *Trend of Mortality and Causes of Death in Norway* 1962 Sidetall 246 Pris kr 8,50
- 11 Kriminalitet og sosial bakgrunn *Crimes and Social Background* 1962 Sidetall 194 Pris kr 7,00
- 12 Norges økonomi etter krigen *The Norwegian Post-War Economy* 1965 Sidetall 437 Pris kr 15,00
- 13 Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856-1960 *Marriages, Births and Migrations in Norway* 1965 Sidetall 221 Pris kr 9,00
- 14 Foreign Ownership in Norwegian Enterprises *Utenlandske eierinteresser i norske bedrifter* 1965 Sidetall 213 Pris kr 12,00
- 15 Progressiviteten i skattesystemet 1960 *Statistical Tax Incidence Investigation* 1966 Sidetall 95 Pris kr 7,00
- 16 Langtidslinjer i norsk økonomi 1865-1960 *Trends in Norwegian Economy* 1966 Sidetall 150 Pris kr 8,00
- 17 Dødelighet blant spedbarn i Norge 1901-1963 *Infant Mortality in Norway* 1966 Sidetall 74 Pris kr 7,00
- 18 Storbyutvikling og arbeidsreiser En undersøkelse av pendling, befolkningsutvikling, næringsliv og urbanisering i Oslo-området *Metropolitan Growth, Commuting and Urbanization in the Oslo Area* 1966 Sidetall 298 Pris kr 12,00

- Nr. 19 Det norske kredittmarked siden 1900 *The Norwegian Credit Market since 1900* Sidetall 395 Pris kr 11,00
- 20 Det norske skattesystemet 1967 *The Norwegian System of Taxation 1968* Sidetall 146 Pris kr 9,00
- 21 Estimating Production Functions and Technical Change from Micro Data. An Exploratory Study of Individual Establishment Time-Series from Norwegian Mining and Manufacturing 1959-1967 *Estimering av produktfunksjoner og tekniske endringer fra mikro data. Analyser på grunnlag av tidsrekker for individuelle bedrifter fra norsk bergverk og industri* 1971 Sidetall 226 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0014-8
- 22 Forsvarets virkninger på norsk økonomi *The Impact of the Defence on the Norwegian Economy* 1972 Sidetall 141 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0149-7
- 23 Prisutvikling og prisatferd i 1960-årene En presentasjon og analyse av nasjonalregnskapets prisdata 1961-1969 *The Development and Behaviour of Prices in the 1960's Presentation and Analysis of the Price-Data of the Norwegian National Accounts* 1974 Sidetall 478 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-0279-5
- 24 Det norske skattesystemet I Direkte skatter 1974 *The Norwegian System of Taxation I Direct Taxes* 1974 Sidetall 139 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0399-6
- 25 Friluftsliv, idrett og mosjon *Outdoor Recreation, Sport and Exercise* 1975 Sidetall 114 Pris kr 8,00 ISBN 82-537-0469-0
- 26 Nasjonalregnskap, modeller og analyse En artikkelsamling til Odd Aukrusts 60-årsdag *National Accounts, Models and Analysis To Odd Aukrust in Honour of his Sixtieth Birthday* 1975 Sidetall 320 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0530-1
- 27 Den representative undersøgelsesmetode *The Representative Method of Statistical Surveys* 1976 Sidetall 64 Pris kr 8,00 ISBN 82-537-0538-7
- 28 Statistisk Sentralbyrå 100 år 1876-1976 *Central Bureau of Statistics 100 Years* 1976 Sidetall 128 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0557-3
- 29 Statistisk Sentralbyrås 100-årsjubileum Prolog og taler ved festmøtet i Universitetets aula 11. juni 1976 *Central Bureau of Statistics Prologue and Addresses at the Centenary Celebration, University Hall* 1976 Sidetall 32 Pris kr 7,00 ISBN 82-537-0637-5
- 30 Inntekts- og forbruksbeskatning fra et fordelingssynspunkt - En modell for empirisk analyse *Taxation of Income and Consumption from a Distributional Point of View - A Model for Empirical Analysis* 1976 Sidetall 148 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0647-2
- 31 Det norske skattesystemet II Indirekte skatter og offentlige trygdeordninger 1976 *The Norwegian System of Taxation II Indirect Taxes and Social Security Schemes* 1977 Sidetall 124 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0713-4

- Nr. 32 Inntekt og forbruk for funksjonshemmede *Income and Consumer Expenditure of Disabled Persons* 1977 Sidetall 166 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0732-0
- 33 Prinsippet og metoder for Statistisk Sentralbyrås utvalgsundersøkelser *Sampling Methods Applied by the Central Bureau of Statistics of Norway* 1977 Sidetall 105 Pris kr 11,00 ISBN 82-537-0771-1
- 35 Flyttemotivundersøkelsen 1972 *Survey of Migration Motives* 1978 Sidetall 233 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-0783-5
- 36 Konjunkturbølger fra utlandet i norsk økonomi *International Cycles in Norwegian Economy* 1979 Sidetall 141 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0910-2
- 37 Norske lytter- og seervaner *Radio Listening and Television Viewing in Norway* 1979 Sidetall 216 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0931-5
- 38 Analyse av investeringsatferd Problemer, metoder og resultater *Analysing Investment Behaviour Problems, Methods and Results* 1979 Sidetall 91 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0952-8
- 39 Kvinners yrkesdeltaking i Norge *Female Labour Activity in Norway* 1979 Sidetall 162 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0961-7
- 40 Framskrivning av befolkningens utdanning til år 2000 *Projections of the Education Characteristics of the Population to the Year 2000* 1979 Sidetall 112 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0998-6
- 41 Nordmenns feriereiser *Holiday Trips by Norwegians* 1979 Sidetall 222 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0999-4
- 42 Analyse av sammenhengen mellom forbruk, inntekt og formue i norske husholdninger *Analysing the Relationship between Consumption, Income and Wealth in Norwegian Households* 1980 Sidetall 95 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-1012-7
- 43 MODIS IV A Model for Economic Analysis and National Planning *MODIS IV Modell for økonomisk analyse og nasjonal planlegging* 1980 Sidetall 189 Pris kr 13,00 ISBN 82-537-1014-3
- 44 Holdninger og atferd på arbeidsmarkedet *Attitudes and Behaviour in the Labour Market* 1980 Sidetall 223 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1186-7 ISSN 0085-4344
- 45 Nasjonalregnskapet i Norge System og beregningsmetoder *National Accounts of Norway System and Methods of Estimation* 1980 Sidetall 313 Pris kr 18,00 ISBN 82-537-1191-3 ISSN 0085-4344
- 46 Inntektsfordeling og levekår *Income Distribution and Level of Living* 1980 Sidetall 263 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1195-6 ISSN 0085-4344

Publikasjonen utgis i kommisjon hos
H. Aschehoug & Co. og Universitetsforlaget, Oslo,
og er til salgs hos alle bokhandlere.

Pris kr 15,00

ISBN 82-537-1195-6
ISSN 0085-4344

Engers Boktrykkeri A/S - Otta